T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BALTIK ÜLKELERİ (ESTONYA-LETONYA-LİTVANYA) ile AB-NATO ENTEGRASYONUNUN RUSYA DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

Ali ERAVCI

TARİH ANABİLİM DALI

Ankara, 2019

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BALTIK ÜLKELERİ (ESTONYA-LETONYA-LİTVANYA) ile AB-NATO ENTEGRASYONUNUN RUSYA DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

Ali ERAVCI

TARİH ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salih YILMAZ

Ankara, 2019

ONAY SAYFASI

Ali ERAVCI tarafından hazırlanan "Baltık Ülkeleri (Estonya-Letonya-Litvanya) ile AB-NATO Entegrasyonunun Rusya Dış Politikasına Etkisi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvan Adı Soyadı	**Kurumu**	**İmza**
Prof. Dr. Salih YILMAZ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Prof. Dr. İ. Hakkı DEMİRCİOĞLU	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi	
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	
Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 01/11/2019

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Unvan Ad Soyad

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 01.11.2019

İmza

Adı SOYADI

AYŞE ERAVCI

İTHAF

“Hocam Prof. Dr. Salih Yılmaz’a ithaf ediyorum.”

TEŞEKKÜR

Bana söz konusu tez için çalışma fırsatını veren ve beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yaşam biçimi olarak algılamamı sağlayan sayın hocam Prof. Dr. Salih Yılmaz'a teşekkür gönül borcumdur.

Tez çalışmam süresince yorum ve düşünceleri için Doç. Dr. Sayim Türkman'a teşekkür ederim. Ayrıca, yine bu süreçte gösterdikleri sabır ve manevi yardımları nedeniyle eşim ve iki çocuğuma da ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Baltık Ülkeleri (Estonya-Letonya-Litvanya) ile AB-NATO Entegrasyonunun Rusya Dış Politikasına Etkisi

Sovyet sonrası dönemde Rusya Federasyonu bir taraftan uluslararası sistemde pozisyonunu konumlandırma arayışına girmişken, diğer taraftan da eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerindeki otoritesini kaybetmemek için alternatif politikalar üretmiştir. Ancak, geçmişte yaşadıkları acı tecrübeleri bir kez daha yaşamak istemeyen Baltık ülkeleri bağımsızlıklarıyla birlikte dış politika tercihlerini çoktan Batı yönünde yapmışlardı. Batıya bu yöneliş ise belirli bir entegrasyon sürecini gerektirmiştir.

Tarih boyunca Baltık coğrafyası Rus toplumu için Batıyla ilişkilerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Rus toplumunun Baltık coğrafyasına yönelik ilgisi Çarlık Rusya döneminde başlamış, Sovyet Rusya döneminde şiddetini artırmış ve Rusya Federasyonu da bölgenin önemine kayıtsız kalmamıştır.

Bu çalışmada Baltık ülkelerinin Batıyla entegrasyonuna yönelik AB ve NATO üyelik süreçleri ve bu süreçlerin Rus dış politikasına etkisi incelenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı Baltık ülkeleri, Rusya Federasyonu, AB ve NATO bağlamında dinamik bir şekilde süregelen işbirliği ve rekabet durumlarını açıklamak ve bundan sonrası için tutarlı bir rehber vazifesi görmek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: AB, Baltık Ülkeleri, NATO, Rusya Federasyonu,

ABSTRACT

The Effect of EU-NATO Integration of Baltic Countries (Estonia-Latvia-Lithuania) on Foreign Policy of Russia

In the post-Soviet period, the Russian Federation sought to position its position in the international system on the one hand, and on the other hand produced alternative policies in order not to lose its authority over the former Soviet Republics. However, the Baltic countries, who didn't want to experience their bitter experiences in the past, have already made their foreign policy choices with their independence towards the West. This orientation to the West required a certain integration process.

Throughout history, the Baltic geography has played an important role for Russian society in relations with the West. Russian society's interest in the Baltic geography began during the Tsarist Russia period, increased its intensity duringi the Soviet Russia period, and the Russian Federation remained indifferent to the importance of the region.

This study examines the EU and NATO membership processes for the integration of the Baltic countries with the West and their impact on Russian foreign policy. Therefore, the aim of this study was to explain the dynamic ongoing cooperation and competition situations in the context of the Baltic countries, Russian Federation, EU and NATO and to serve as a consistent guide for the future.

Key Words: Baltic Countries, EU, NATO, Russian Federation

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ iii
HARİTALAR DİZİNİ v
1. GİRİŞ 1
2. GENEL RUSYA TARİHİ 8
2.1. Çarlık Rusya Tarihi 8
2.1.1. Knezlik Dönemleri ve Çarlık Rusyası Dönemleri 8
2.1.2. Romanov Hanedanının Sonunu Getiren Savaş: I. Dünya Savaşı 12
2.2. SSCB Dış Politikası 16
2.2.1. SSCB'nin İlk Dönemleri 16
2.2.2. Stalin Dönemi 19
2.2.3. Alman-Sovyet Antlaşması ve II. Dünya Savaşında SSCB'nin Baltık Kazanımları 23
2.2.4. Soğuk Savaş Sürecinde Sovyetler Birliği Dış Politikası 27
2.2.5. Sovyetler Birliği'nin Dağılma Süreci 32
3. BALTIK DEVLETLERİ TARİHİ 34
3.1. Baltık Devletleri Tarihinin Genel Görünümü 34
3.1.1. Estonya Tarihi 38
3.1.2. Letonya Tarihi 46
3.1.3. Litvanya Tarihi 56
3.2. Bağımsızlık Sonrası Baltık Ülkeleri ve Batıya Entegrasyon 66
3.2.1. Bağımsızlık Sonrası Baltık Devletleri 66
3.2.2. AB'nin Kuruluşu ve Genişleme Süreçleri 72
3.2.3. Baltık Ülkelerinin AB'ye Entegrasyonu 77
3.2.4. NATO'nun Kuruluşu ve Gelişimi 96
3.2.5. Baltık Ülkelerinin NATO Üyelik Süreçleri 108
4. SSCB SONRASI RUS DIŞ POLİTİKASI 118
4.1. Rusya Federasyonu'nun İlk Dönemleri 118
4.1.1. Yeni Batıcılık 121
4.1.2. Yeni Avrasyacılık 123
4.2. Rusya-Baltık Devletleri İlişkilerindeki Gelişmeler 128

4.2.1. Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Baltık Ülkelerinden Beklentileri 128
4.2.2. Baltık Coğrafyasındaki Rus Askeri Varlığı Sorunu 131
4.2.3. Kaliningrad'ın Jeopolitik Sorunu ve Rusya Federasyonu'nun Alternatif Arayışları 134
4.2.4. Rus veya Rusça Konuşan Azınlık Sorunu 137
4.2.5. Rusya Federasyonu-Baltık Devletleri Ekonomik İlişkileri 140
4.2.6. Enerji Politikası Sorunu 142
4.2.7. Bronz Asker Sorunu 152
4.3. Rusya Federasyonu'nun AB ve NATO İlişkilerindeki Gelişmeler 155
4.3.1. Rusya Federasyonu-AB İlişkileri 155
4.3.2. Rusya Federasyonu-NATO İlişkileri 179
5. SONUÇ 198
6. KAYNAKÇA 211

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrupa Entegrasyon Bürosu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK	: Avrua Konseyi
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelit Topluluğu
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
AKKUM	: Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvet İndirimleri Müzakereleri
AT	: Avrupa Topluluğu
AWACS	: Airborne Warning and Control System (Hava Uyarı ve Kontrol Sistemi)
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	: Barış İçin Ortaklık
BM	: Birleşmiş Milletler
CBSS	: Baltık Denizi Devletleri Konseyi
DAC	: Demokratik Almanya Cumhuriyeti
DOK	: Daimi Ortak Konsey
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	: European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)
EURATOM	: Avrupa Atom Enerji Topluluğu
FTD	: Facilitated Transit Documents (Kolaylaştırılmış Geçiş Belgeleri)
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

IMF : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

KAİK : Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi

LNG : Liquified Natural Gas (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz)

LNNK : Latvjas Nacionala Neatkaribas Kustiba (Letonya Ulusal Bağımsızlık Hareketi)

MDA : Merkezi ve Doğu Avrupa

NATO : North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantic İşbirliği Örgütü)

NGC : NATO-Georgian Comission (NATO-Gürcistan Komisyonu)

NKVD : Narodniy Komissariyat Vnutrennih Del

NPP : Narva Power Plants (Narva Termik Santralleri)

NUC : NATO-Ukrain Comission (NATO-Ukrayna Komisyonu)

OİA : Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması

OPEC : Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

PHARE : Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Topluluk Yardım Programı

RF : Rusya Federasyonu

SALT : Strategic Arms Limitation Talks

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyeter Birliği

STA : Serbest Ticaret Anlaşması

ÜEP : Üyelik Eylem Planı

VP : Varşova Paktı

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 3.1. Baltık ülkeleri. 35
Harita 4.1. Kaliningrad. 135
Harita 4.2. Kuzey akım-2. 172

KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sovyet sonrası dönemde Soğuk Savaş'ın gerçekten bitip bitmediği tartışmalarının devam ettiği süreçte merak edilen hususlardan biri de Rusya Federasyonu'nun uzun süre Rus etkisinde kalan yakın çevresindeki ülkelere karşı davranışı olmuştur. Özellikle yakın çevresindeki ülkelerden Rusya'ya sırtını dönmek isteyenlere karşı gösterilecek tepki o dönem için uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. İşte Rusya Federasyonu'nun kendisine sırtını dönmek isteyen yakın çevresindeki ülkelere karşı göstermiş olduğu tepkileri açıklama gayesi söz konusu tezin gerekçesi olmuştur. Bu sebeple Sovyet sonrası dönemde diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nin aksine Estonya, Letonya ve Litvanya yukarıda bahsedildiği gibi hareket ettiklerinden bu tezin inceleme konusu olmuşlardır. Bu yüzden tez çalışmasına başlarken Baltık üçlüsünün uzun süren Rus etkisinden uzaklaşmaları, Sovyet sonrası dönemde Batıyla entegrasyonları ve Rusya Federasyonu'nun söz konusu entegrasyon sürecinde başvurduğu dış politika argümanlarını ortaya koymak tezin temel amacı olmuştur.

Baltık ülkelerinin tercihleri ve bunun Rus dış politikasına etkilerini incelemeye geçmeden önce, tezin yazımında istifade edilen başlıca kaynakların değerlendirilmesi gerekli görülmüştür. Söz konusu tez hazırlanırken özellikle Batı menşeili kaynakların Baltık ülkelerinin tercihleri ve Rusya Federasyonu'nun bu tercihlerin karşısında benimsediği dış politika argümanlarını nasıl yorumladıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Batılı kaynakların yanı sıra George Vernadsky ve Aleksandr Dugin gibi önemli Rus aydınlarının İngilizceye çevrilmiş eserleri de incelenerek konu kısmen Rus bakış açısıyla da değerlendirilmek istenmiştir. Tüm bu hususlar göz önünde tutularak tez çalışmasında ağırlıklı olarak Batı kaynaklı eserler ele alınmıştır. Bu doğrultuda Rus tarihinin araştırılmasında ülkemizde de bu konu bir hayli araştırmaya konu olduğundan Türkçe ve İngilizce eserler incelenmiştir. Baltık devletlerinin tetkikine gelince, bu husus hakkında bir hayli İngilizce kaynak bulunmasına rağmen, ülkemizde bu konu hakkında çalışmalar yok denecek kadar azdır. Kaynakların değerlendirilmesinde ise özellikle ön plana çıkan kaynaklar göz önünde tutulmuştur.

Kaynaklar ve Tetkik Eserler

Türkçe Kaynaklar

Rus dış politikasını yakın çevresinde bulunan bir başka devlet üzerinden irdeleyen eserlerden birisi Habibe Özdal tarafından hazırlanmış olan *Rus Dış Politikasında Ukrayna (1991-1994)* adlı doktora tezidir. Tez yazar tarafından 2015 yılında hazırlanmış ve Rus dış politikasını Ukrayna perspektifinden ele almış olup, özellikle son dönem Rusya Federasyonu-Ukrayna ilişkileri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Üç bölümden oluşan tez Rusya-Ukrayna ilişkisini Sovyet sonrası dönemden başlamak suretiyle, son dönemde patlak veren Ukrayna ile Rusya Federasyonu arasındaki krizi ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Özdal tarafından hazırlanan bu tez özellikle Ukrayna'nın da tıpkı Baltık ülkeleri gibi Batı ile Rusya arasında tercih yapmak zorunda kalması nedeniyle incelenmiş olan bu tezle mukayese yönünden önem arz etmektedir.

Baltık devletleri ve Rusya Federasyonu'nun günümüzdeki ilişkilerini irdeleyen ender eserlerden birisi Mesut Hakkı Caşın, Cemre Ceren Yalçın, Uğur Yasin Asal tarafından hazırlanan *Rusya'nın Baltık Ülkeleri Dış Politikası: İşbirliği mi Anlaşmazlık mı?* adlı kitaptır. Kitapta Baltık devletlerinin rolü, Soğuk Savaş sonrasında Baltık devletlerinin duruşu ve bunun Rusya Federasyonu'na yansımaları hakkında bilgiler mevcuttur. Yine Rus dış politikasındaki değişimler Mesut Hakkı Caşın tarafından *Novgorad Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi* ve yazarın Saynur Giray Derman ile müştereken hazırladıkları *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar* adlı kitaplarda ele alınmıştır. Ayrıca Mesut Hakkı Caşın tarafından *Füze Kalkanı Projesi ve ABD-Rusya Rekabetinde Yeni Soğuk Savaş Beklentileri* adlı makale ile XXI. yüzyılda süregelen Rusya-Batı rekabetindeki savunma sistemleri meselesi ele alınmıştır.

Baltık devletlerinin tarihini erken dönemlerinden itibaren ele alıp Sovyet sonrası döneme kadar irdeleyen eser Pascal Lorot tarafından Fransızca olarak yazılan *Les Pays Baltes* adlı eserdir. Eser, Hüsnü Dilli tarafından 1991 yılında *Baltık Ülkeleri* adıyla Türkçeye çevrilmiş ve Türkçe olarak Baltık ülkelerinin tarihini Ortaçağ'dan itibaren anlatan yegane kitap olmuştur. Kitap her üç Baltık ülkesinin sosyo-kültürel ve siyasi tecrübelerini derinlemesine inceleme ve teferruat derecesinde bilgileri haizdir.

Türk literatüründe AB hakkında çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Belgin Akçay ve İlke Göçmen'in editörlüklerini yaptıkları *Avrupa Birliği* adlı kitap Birliğin tarihçesi, kurumları ve politikaları hakkında derinlemesine bilgileri barındırmaktadır. 2012 yılında

birinci baskısı yapılan kitapta AB alanında uzman birçok akademisyenin konuyu farklı açılardan ele alan makalelerine yer verilmiştir. AB hakkında önemli çalışmalar yapan isimler Muhsin Kar, Haydar Çakmak gibi akademisyenler olmuştur.

Günümüzde önemli Rus jeopolitikçiler arasında yer alan Aleksandr Dugin birçok eseri kaleme almış ve *геополитика россии* (*Geopolitika Rossi)* adlı kitap da bu eserler arasında yer almıştır. Kitapta Sibirya'dan Baltık Denizi'ne, Atlantik ekseninden Avrasya jeopolitiğine uzanan değişik konulara ilişkin jeopolitik çözümlemelere yer verilmiştir. Kitap Rus stratejik zihniyete dair önemli bilgiler vermektedir. Eser Vügar İmanov tarafından Rusça aslına bağlı kalınarak *Rus Jeopolitiği* adıyla dilimize çevrilmiştir. Söz konusu bu tezde de eser Rus bakış açısının iyi anlaşılması açısından irdelenmiştir.

İngilizce Kaynaklar

George Vernadsky Avrasyacı yaklaşımın önde gelen Rus tarihçileri arasında yer almıştır. Bolşevikler tarafından kurulan komünist yönetime karşı olan yazar tarafından *A History of Russia* adlı kitap ele alınmış ve kitapta Rus toplumunun kökenleri, Knezlik, Çarlık ve Sovyet Rusya hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Tüm bu dönemlerde ortaya çıkan siyasi ve sosyo-ekonomik gelişmeler kronolojik olarak detaylıca 5 ciltlik bir seri olarak anlatılmıştır. Ülkemizde Doğukan Mızrak ve Egemen Ç. Mızrak yazarın ölmeden önce kaleme aldığı bu 5 ciltlik serinin özetini *Rusya Tarihi* adıyla Türkçeye çevirmişlerdir.

Deneyimli Kremlin gözlemcilerinden olan Marshall Goldman Petrostate adlı kitabıyla Rusya Federasyonu'nun günümüzdeki durumu hakkında derin analizlere yer vermiştir. Goldman kitabında Rusya Federasyonu'nun özellikle Putin ile başlayan küresel güç olma sürecini ve bu süreçte özellikle enerjinin önemine değinmiştir. Yine enerji sektöründe birçok çalışması bulunan kişilerden birisi de Agnia Grigas olmuştur. Ancak Grigas enerji hususunu sadece Rusya perspektifinden incelemekle kalmamış, aynı zamanda enerji meselesinin Baltık coğrafyasına olan yansımaları üzerine de değerlendirmelerde bulunmuştur. Litvanya ve ABD Dışişleri Bakanlıklarında da enerji konusunda danışmanlık hizmeti veren akademisyenin *The New Geopolitics of Natural Gas, The Politics of Energy and Memory between the Baltic States and Russia, Beyond Crimea: The New Russian Empire* adlı eserleri vardır. Yine yazar tarafından 2012 yılında *The Gas Relationship Between the Baltic States and Russia: Politics and Commercial Realities* adlı elektronik kitap yayımlanmıştır.

Rusya Federasyonu-Baltık devletleri ilişkisini enerji hususunu göz önünde tutarak inceleyen eserlerden biri de Liina Mauring ve Daniel Schaer tarafından hazırlanmıştır. Yazarlar Baltic Securiy&Defence Review adlı derginin 2006 yılı sekizinci cildinde yer alan *The Effects of the Russian Energy Sector on the Security of the Baltic States* adlı makaleyle Rusya Federasyonu ve Baltık devletleri arasındaki enerji ilişkisini derinlemesine incelemişlerdir. Makalenin yer aldığı dergi 1999 yılından itibaren periodik olarak yayımlanmakta ve Baltık ülkelerinin birçok açıdan değerlendirilmesini yapmaktadır.

Baltık ülkeleri hakkında ayrıntılı bilgi veren bir diğer eser de *Estonia, Latvia and Lithuania Country Studies* adlı eser olmuştur. Eser Walter R. Iwaskiw editörlüğünde 1995 yılında hazırlanmış olup, her üç Baltık ülkesinin erken döneminden başlamak üzere Sovyet sonrasında bağımsızlıklarını kazanana kadar geçen süreçte sosyo-ekonomik ve politik gelişmeler hakkında geniş bilgiler vermektedir.

Baltık ülkelerinin tarihi ve de Avrupa ile entegrasyonu hakkında geniş bilgiler veren eserlerden biri de Andreas Kasekamp, Agnia Grigas, Kristina Maslauskaite ve Liva Zorgenfreija tarafından ele alınan *The Baltic States in the EU: Yesterday, Today and Tomorrow* adlı eser olmuştur. Özellikle Andreas Kasekamp Baltık ülkelerinin tarihi söz konusu olduğunda duayen kabul edilmiş ve yazar bu eserde üç Baltık ülkesinin AB üyelik sürecini detaylı bir şekilde ele almıştır. Maslauskaite ve Zorgenfreija ise bu ülkeleri özellikle ekonomik açıdan değerlendirmiş ve son olarak da Grigas, Estonya, Letonya ve Litvanya'yı uzmanlık alanı olan enerji yönünden ele almıştır.

1. GİRİŞ

Yaklaşık yarım asır devam eden ideolojik rekabete dayanamayan Sovyet bloğunun dağılması uluslararası sisteme yeni bağımsız devletleri kazandırmıştır. XX. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen bu durumun yansımaları günümüzde de halen devam etmektedir. Sovyetler Birliği'nin ardılı olarak sisteme dahil olan yeni devletlerden ekonomik, siyasi ya da coğrafi kapasite olarak en büyüğü hiç şüphesiz Rusya Federasyonu olmuştur. Ancak kurulduğu dönemin ilk yıllarında süper güç konumundan çok uzak olan Rusya Federasyonu herşeye rağmen sahip olduğu coğrafi, demografik ve askeri kaynaklar nedeniyle bölgesel gücün de çok ötesinde bir konumdaydı. Rusya Federasyonu için tek sıkıntı karşı karşıya kaldığı şoku bir an evvel atlatıp, sahip olduğu potansiyelleri harekete geçirmekti. Bu nedenle 1990'lar Rusya Federasyonu için içeride ve dışarıda yeni kimliğini oluşturma çabalarıyla geçmiştir. Özellikle dış politika kimliğini düzene koyma çabaları Rusya Federasyonu için farklı uluslararası aktörlerle işbirliğini ya da rekabeti kaçınılmaz kılmıştır.

Rusya Federasyonu için diğer bir beklenti de Sovyet bloğundan koparak bağımsızlıklarını kazanan devletler üzerindeki egemen devlet özelliğini kaybetmemek olmuştur. Rusya Federasyonu yakın çevre olarak addettiği bölgede bulunan bu devletlerin mümkünse kendi etki sahasında kalmalarını, bunun mümkün olmaması durumunda da yine bu devletlerin tarafsız kalmalarını arzu etmiştir. Bu yüzden Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kurulmuş ve eski SSCB ülkelerinden bu yapıya dahil olmaları istenmiştir. Nitekim Rusya Federasyonu, Belarus ve Ukrayna tarafından kurulan BDT'ye zamanla diğer eski Sovyet cumhuriyetleri de katılmıştır. Ancak eski Sovyet cumhuriyetleri arasında bu talebi geri çeviren ülkeler de vardı. Baltık üçlüsü olarak bilinen Estonya, Letonya ve Litvanya Sovyet sonrası dönemde bağımsızlıklarını yeni elde etmişlerdi. Aslında Baltık devletleri için bu bağımsızlık XX. yüzyılda küresel etkilere sahip iki büyük savaş arasına sığdırabildikleri bağımsızlıklarının devamı olarak algılanmaktaydı. Bu yüzden Baltık devletleri BDT'ye üye olmayı reddettikleri gibi, bir de mümkün olduğunca hızlı bir şekilde Rusya Federasyonu'nun etkisinden kurtulmak istemişlerdir.

Baltık coğrafyasında yerleşmiş bulunan ve yoğun bir Rus tahakkümünden çıkan Estonya, Letonya ve Litvanya bulundukları konum nedeniyle her daim stratejik öneme

sahip olmuşlardır. Her ne kadar Almanya, Polonya, İzlanda, Finlandiya, Danimarka ve İsveç gibi devletler de Baltık bölgesinde bulunmuşsalar da Estonya, Letonya ve Litvanya'nın ortak coğrafyanın yanı sıra ortak bir tarihe ve benzer siyasi gelişmelere sahip olmaları söz konusu devletlerin Baltık üçlüsü olarak algılanmalarına neden olmuştur. Bu nedenle söz konusu bu tez çalışmasında Estonya, Letonya ve Litvanya araştırmaya konu edinmiştir. Coğrafya onlara, birbirlerine karışacak kadar ortak bir tarihsel çerçeve çizmiştir. Kuzey Avrupa ile Doğu Avrupa'nın yayılmacı büyük krallıkları ve imparatorlukları arasına sıkışıp kalmış olan Baltık ülkeleri günümüzde batıda Baltık Denizi, doğuda Rusya ve Belarus, güneyde ise Polonya ile çevrili bulunan bir coğrafi alanın içerisinde yer almaktadır.

Tarihte Hristiyan Avrupa'nın pagan inancına sahip son devletlerinden olan Baltık üçlüsü birinci milenyumun hemen başlarında Avrupalı misyonerlerinin hedefi durumuna gelmiş ve kısa sürede Hristiyanlaştırılmışlardır. Askeri, ekonomik ve siyasi olarak son derece sınırlı kapasiteye sahip olan Baltık devletleri, bölgede çıkarları bulunan Avrupalı devletlerin çıkar çatışmalarına sahne olmuştur. Danimarka, İsveç, Polonya, Almanya ve son olarak da Rusya bölgeyi kontrol altında tutmak isteyen başlıca devletler olmuştur. Özellikle Almanya ve Rusya'nın tarih boyunca bölgede uzun süre devam eden karşılıklı mücadeleleri, XIX. yüzyılda ulusal kimliklerini tamamlayan ve XX. yüzyıl boyunca bağımsızlık mücadelesi veren Baltık halkları için çekiç ile örs arasında kalmış demirin duygusunu fazlasıyla hissettirmiştir.

Rusların gerek Çarlık Rusyası, gerekse Sovyet Rusyası dönemlerinde Baltık coğrafyasında baskın unsur olmaları Baltık toplumunda birçok olumsuz duyguların birikimine yol açmıştır. Tarihi süreçteki bu negatif birikimin yansımaları Sovyet sonrası dönemde de Rusya Federasyonu'na karşı süregelmiştir. Bu yüzden bağımsızlık ve bağımsızlığın teminatı olan güvenlik duyguları Baltık halklarının önceliklerinde ilk sırada yer almıştır. Bu doğrultuda Batı tarafından oluşturulmuş askeri, siyasi ve ekonomik ittifaklara dahil olarak, Batıyla entegrasyonun tamamlanması nihai hedef olmuştur. Askeri güvenlik ihtiyacı Baltık ülkelerini Batı menşeili örgüt olan NATO'ya yaklaşmayı gerektirirken, yine ekonomik ve siyasi istikrar adına Avrupa menşeili AB ön plana çıkmıştır.

SSCB sonrası uluslararası sistemin tek kutuplu yapıya bürünmesinin bir sonucu olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tek süper güç olarak kalmıştır. ABD bundan

sonra statükonun devamını sağlamak adına gerekli tedbirleri alma gayretine girmiştir. Dolayısıyla uluslararası sistemi kendi önderliği ya da güdümünde bulunan aktörler vasıtasıyla kontrolü altında tutmak istemiştir. Bu amaçla kollektif güvenliğin temini için oluşturulan ve Soğuk Savaş boyunca Batılı devletlere askeri güvence sunan örgüt NATO olmuştur. Ancak, NATO'nun varlığı Sovyet bloğunun dağılması sonrasında tartışma konusu olmuştur. Hatta Avrupa kıtasının güvenliğinin Avrupa menşeili örgütler eliyle temin edilmesi gerektiği Avrupalı devletlerce dillendirilmeye başlanmıştır. Fakat eski Yugoslavya ve Sovyet coğrafyasının bazı bölgelerinde etnik gerilimlerin körüklemiş olduğu bölgesel çatışmalar baş göstermiş ve bu doğrultuda Avrupa'nın muhtelif yerlerinde istikrarsızlığın arttığı görülmüştür. Ancak yine de Soğuk Savaş süresince NATO'nun kurumsal olarak edindiği tecrübe ve caydırıcı rolüne her zaman ihtiyaç duyulacağı düşüncesi ağır basmıştır. Nitekim Bosna krizinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) sonuç alamaması üzerine, NATO'nun oynamış olduğu aktif rol, bu örgütün varlığı konusundaki tartışmaları da sonlandırmıştır. Bu süreci atlatan NATO için kollektif güvenliği sağlamak adına genişlemeye ağırlık vermiş ve bu doğrultuda öncelikle Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkeleriyle entegrasyona önem vermiştir.

ABD bir taraftan NATO vasıtasıyla Avrupa kıtasında askeri olarak varlığını sürdürürken, diğer taraftan da örgütün bünyesini bu kıtada genişletmek için teşebbüslerde bulunmuştur. Bu dönemde eski Varşova Paktı'ndan kopan ülkeler sadece paktı dağıtmakla kalmamış, aynı zamanda Batı'ya karşı ideolojik düşmanlığı da reddetmişlerdir. Bu nedenle eski Varşova Paktı ülkeleri NATO için kabul görülebilir ülkeler olmuştur. Ancak, NATO'nun bu süreçte göz ardı edemeyeceği bir güç vardı: Rusya Federasyonu. Rusya Federasyonu yakın çevre olarak algıladığı alanda NATO'nun etkin olmasını istemiyordu. Çünkü NATO tarafından yakın çevrede atılan tüm adımlar Rusya Federasyonu tarafından çevrelenme olarak algılanmaktaydı. İşte NATO'nun bu genişleme ve buna karşın Rusya Federasyonu'nun çevrelenme algısı yakın çevrede etkisi günümüze kadar süregelen rekabete neden olmuştur.

Avrupa kıtasının esas aktörü ise XX. yüzyılın ortalarında kurulan ve o zamanki adı Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), daha sonradan Avrupa Birliği (AB) adını alan uluslarüstü örgüt olmuştur. Başlangıçta ekonomik gaye ile yola çıkan Avrupalı devletler arasında zamanla siyasi çıkarların da ön plana çıkmasıyla örgüt ekonomi-politik bir hal almıştır. Soğuk Savaş sonrasında Avrupa kıtası istikrar ve refahını artırmış, bu doğrultuda

AB cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu nedenle Avrupa kıtasında yakalanan bu istikrar ve refah ortamının devamını sağlamak için AB etkin bir siyaset izleme gayesi gütmüştür. AB karar alıcıları söz konusu hedeflere ancak bütünleşmiş bir Avrupa sayesinde ulaşılabileceği kanaatine varmışlardı. Bu amaçla bir taraftan derinleşmeye yönelik kendi iç bütünlüğünü sağlamaya dönük adımlar atan AB, aynı zamanda da genişlemeye dair önemli adımlar atmıştır. Tıpkı NATO gibi AB de Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlıklarını elde etmiş, eski Sovyet bloğu ülkelerini hazmedilebilir ülkeler olarak görmüştür. Ancak AB'nin önünde gücendirmek istemediği, ya da karşı karşıya gelmek istemediği Rusya Federasyonu vardı. Üstelik Rusya Federasyonu 1990'ların başında Batı yanlısı dış politika izlemekte ve Avrupalı ülkelerle işbirliği yapma arzusu gütmekteydi. Bu durum her iki taraf için de paradoksal bir sonuç doğurmuş ve AB ile Rusya Federasyonu arasındaki ikili ilişki konjontürel gelişmelerin etkisi altında kimi zaman işbirliği, kimi zaman ise rekabet boyutunda devam etmiştir.

Uluslararası ilişkilerin aktörler açısından kabul görünen temel prensibi, çıkar nerdeyse dış politikanın da bu çıkar doğrultusunda belirlendiği yönündedir. Bu her türlü uluslararası aktör için genel kabul görmüştür. Nitekim Baltık devletleri de bağımsızlıklarının hemen ardından bu perspektifte yaklaşmış ve çıkarlarını Batı'da gördüklerinden, Batılı ülkelerin benimsemiş olduğu insan hakları, demokrasi ve serbest piyasa gibi kavramları özümseyerek Batıyla entegrasyonlarını tamamlamak istemişlerdir. Baltık devletlerinin bu düşüncelerinin eylem safhasına dönüştürülmesinde hiç şüphesiz Batı'nın müspet tavrı da motive edici unsur olmuştur. Batı, Rusya Federasyonu'na rağmen eski Sovyet coğrafyasında kendisine yaklaşmak isteyen Baltık ülkelerini açık kapı ilkesi gereği kucaklamıştır. AB ve NATO gibi başat aktörlerin bu politikayı benimsemelerinde hiç şüphesiz kendi çıkarları belirleyici unsur olmuştur. Bu yüzden Sovyet sonrası dönemde bölgede oluşan boşluğu bu örgütler doldurmak istemiş, bu amaçla vakit geçirmeden Baltık ülkeleri ile ilk teması gerçekleştirdikten sonra ilişkilerini üyelikle sonuçlanacak seviyede geliştirmişlerdir. AB ve NATO'nun ilgileri sadece Baltıklarla sınırlı kalmamıştır. Kıtanın istikrarına katkı yapacağı düşünülen bütün devletlerle ilişki kurulmak istenmiştir. Bu yüzden Sovyet sonrası dönemde AB, 1995 yılında ilk genişlemesini Avusturya, İsveç ve Finlandiya gibi ülkelerle gerçekleştirmiş ve devamında da 2004 yılında beşinci genişleme dalgasını hayata geçirerek Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta, Estonya, Letonya ve Litvanya'yı bünyesine katarak, tarihinin en kapsamlı genişlemesini gerçekleştirmiştir. Yine, 1990'larda genişleme

politikasına yoğunlaşmış olan NATO da 1999 yılına gelindiğinde Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ı bünyesine katarken, 2004 yılına gelindiğinde Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya gibi ülkelerle üyelik anlaşmalarını imzalamıştır.

Gerek AB, gerekse NATO olsun her iki örgütün 1990'lardan itibaren genişlemeye öncelik vermeleri hiç şüphesiz Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerini etkilemiştir. Bu tez çalışmasında Sovyet sonrası dönemde Baltıkların Batıyla entegrasyonlarını sağlamak adına Batının başat aktörleri olan AB ve NATO ile kurdukları ilişkiler ve bunun Rusya Federasyonu'nun dış politikasında yapmış olduğu etkiler incelenecektir. Ülkemizde Rusya Federasyonu gerek gelişimi, gerekse farklı aktörlerle ilişkisi yönünden birçok tez çalışmasına konu olmuştur. Ancak, Baltık ülkeleriyle ilişkisi son derece sınırlı irdelenmiştir. Bu nedenle söz konusu tez konusunun belirlenmesinde Rus dış politikasının Baltık perspektifinden tarihsel-betimlemeci yöntemle ele alınması temel gaye edinilmiştir. Baltık ülkeleri her ne kadar bağımsızlıklarını elde etmişseler de, Rusya Federasyonu hala bu ülkelerin dış politikalarını etkileyebilecek ekonomik, siyasi ya da askeri araçlara sahiptir. Bu yüzden bu tez çalışmasında gelişmeler Rusya Federasyonu dış politikasını belirleyen unsurlar çerçevesinde ele alınacaktır.

Baltık ülkelerinin irdelenecek olan bu teze konu olmalarının sebebi ise bu bölgenin Rusya Federasyonu için arz ettiği önem konusunda farkındalık yaratma çabalarına katkı sunma gayesidir. Rus toplumu Baltık coğrafyası ile tanışmasından itibaren bu bölgeye farklı zamanlarda belirli manalar yüklemiştir. I. Petro Dönemi'nde gereksinim duyulan Batılılaşma düşüncesi Çarlık Rusya'nın Baltık coğrafyası ile ilgilenmesini zorunlu kılmıştı. Baltık coğrafyası o dönemde Batıyla iletişimin kurulması için hakimiyet kurulması gereken bölge olmuştur. Yani Baltık coğrafyası Çarlık Rusyası için Batıya açılan "pencere" olmuştur. Bu nedenle bu bölgenin alınmasına ağırlık verilmiş, XVIII. yüzyılın başlarında başlayan bu girişim aynı yüzyılın sonlarına gelindiğinde sonuç vermiş ve Çarlık Rusyası bölgede hakimiyeti sağlamıştır. Rus toplumunun duygularında belirginleşen tedirginlik hisleri Baltıklara yüklenen manada da değişikliğe neden olmuştur. I ve II. Dünya Savaşları boyunca batıdan algılanan tehdit, var olma savaşı veren Ruslar için Baltık coğrafyasına "tampon bölge" rolünü biçmiştir. Hem Çarlık, hem de Sovyet Rusya dönemlerinde süregelen bu ilgi Rusya Federasyonu döneminde de devam etmiştir. Baltık coğrafyasının Rusya Federasyonu için arz ettiği önem ise farklı boyutlarda telakki edilmiştir. Batıdan

algılanan her türlü tehdit Baltık coğrafyasına "yakın çevre" misyonunun yüklerken, yine Batıyla kurulmak istenen işbirliği ise Batı pazarına ulaşmak için "transit bölge" rolünü biçmiştir. Tüm bu gelişmeler ışığında bu çalışmanın varsayımlarından biri, Rus toplumunun Baltıklara addettiği manalar zaman içerisinde değişmişse de bu coğrafyaya karşı duyulan ilginin hiçbir zaman kesilmediğidir.

Söz konusu bu çalışma bölümlere ayrılırken farklı gayeler taşımıştır. Bugün Rusya Federasyonu'nun çıkarlarını anlamak için geçmişinin analiz edilmesi kaçınılmazdır. Rus tarihi başlangıcından itibaren bir bütünlük arz ettiğinden çalışmanın birinci bölümü Çarlık Rusya'nın Baltık bölgesine duyduğu ilginin nedenleri ve gelişmelerin tarihsel seyri irdelenecektir. Bunun yanında Çarlık Rusya'nın dış politikada vermiş olduğu mücadeleler ayrıntılı bir şekilde anlatılmaya çalışılacaktır. Yine birinci bölümün ikinci kısmında da Sovyet Rusya'nın ortaya çıkış ve uluslararası platformda tanınma çabaları ayrıca ele alınacaktır. Her ne kadar sosyo-ekonomik olarak Sovyet Rusya farklı bir kimlikle ortaya çıkmışsa da, tesiri günümüze kadar ulaşan ideolojik mücadelenin en yoğun yaşandığı dönem olması nedeniyle Sovyet Rusya'nın Soğuk Savaş döneminde izlediği dış politika ele alınacaktır.

Her ne kadar Baltık ülkeleri daima birlikte anılmışsa da, aralarında herhangi bir ortak kimlik oluşturulamamıştır. Baltık devletlerinin her biri de farklı etnik yapıdan gelmekte olup, ortak bir dil ya da dini geleneklere sahip değildirler. Litvanya, Polonya ile kurmuş olduğu güçlü Lublin Birliği'nin etkisiyle kendisine Orta Avrupalı devletler arasında yer edinmeye çalışmıştır. Estonya ise Fin etnisitesine daha sıcak yaklaşmış ve kendisini kuzeye daha yakın hissetmiştir. Tarih üç Baltık ülkesine de kimlik arayışı ve bağımsızlık mücadelesi gibi ortak bir kader takdir etmişse de, aralarında herhangi bir bağ bulunmayan üç Baltık ülkesi de ortak kaderi farklı biçimlerde tecrübe etmişlerdir. Bu yüzden çalışmanın ikinci bölümü bu üç Baltık ülkesinin tarih sahnesine çıkışından itibaren bağımsızlıklarına kadar geçen süreç ayrı ayrı incelenecektir. Çalışmanın ana temalarından biri bağımsızlıklarının ardından Baltık devletlerinin dış politika tercihlerini irdelemek olmuştur. Baltık ülkeleri bu tercihlerini Batı odaklı bir dış siyasetten yana kullanmış ve tüm enerjilerini Batıyla entegrasyonlarını tamamlamak adına harcamışlardır. Bu yüzden yine ikinci bölümde Baltık ülkelerinin Batılı aktörlerle entegrasyona yönelik atmış oldukları adımlar ve bu adımların Batıda ne derece kabul gördüğü anlatılacaktır. Baltık ülkelerinin Batılı aktörlerle ilişkisi değerlendirilirken Baltık coğrafyası özeli ve Avrupa

kıtası genelinde politikaları belirleme ve etkileme gücü en yüksek olan AB ve NATO'yla kurulan ilişkiler ele alınacaktır.

Çalışmanın son bölümü ise Rusya Federasyonu odaklı ele alınacaktır. 1991-1999 yılları arasındaki Yeltsin dönemi süresince Rus dış politikası iki farklı yaklaşımı benimsemiştir. Gorbaçov'la başlayan demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa söylemleri Rusya Federasyonu'nun ilk dönemlerinde Atlantikçilik fikrini ön plana çıkartmıştır. Daha sonra 1993 yılı itibarıyla Atlantikçi görüşün yerini Avrasyacı düşünce almıştır. Bu son bölümde milenyumun eşiğinde sırasıyla kabul gören bu iki görüş de açıklanmaya çalışılacaktır. Milenyumla birlikte başa geçen Putin yeniden güçlü Rusya'yı inşa etme sürecine girişmiştir. Buna göre Putin, Rusya'yı SSCB dönemindeki süper güç konumuna eriştirmek üzere dış politikasını belirlemiştir. Rusya'nın bütünleşmiş Avrupa kıtasının bir parçası olduğunu ve Rusyasız bir Avrupa'nın da istikrar ve güven ortamını tam olarak sağlayamayacağını her fırsatta dile getiren Putin'in ilk döneminde, özellikle AB ile yürütülen ilişkilerde stratejik ortaklık seviyesine ulaşılmıştır. Bunun yanında ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları Rusya Federasyonu'nun hem ABD ile hem de NATO ile belirli derecede yakınlaşmasına neden olmuştur. Ancak, hem AB, hem de NATO'nun 2004 yılında eşzamanlı olarak Baltık ülkelerini de kapsayan genişleme dalgalarını gerçekleştirmeleri, Rusya Federasyonu'nun bu örgütlerle olan ilişkilerini yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. Çünkü Baltık ülkeleri, AB ve NATO tarafından atılan tüm adımlar Rusya Federasyonu'na rağmen yapılmaktaydı. Rusya Federasyonu ise Baltık coğrafyasındaki bu teşebbüslere bir refleks gösterme ihtiyacı hissetmiş ve "azınlıklar", "askeri varlık", "ekonomi" ve "enerji" gibi enstrümanlarla Baltık coğrafyasındaki etkinliğini kaybetmemek, hatta mümkünse artırmak için dış politikasında değişikliğe gitmiştir. 2004 yılından sonra Rusya Federasyonu tarafından atılan tüm bu adımlar ve bunların Baltık ülkeleri, AB ve NATO ile yürütülen ilişkilere yansımaları bu son bölümde ele alınacaktır. Söz konusu tez çalışması hazırlanırken alandaki sınırlı sayıda yapılmış çalışmalara nicel olarak katkı yapmanın yanında, yukarıda sayılan uluslararası sistemde yön tayin edici olan aktörleri de işin içerisine katarak Baltık ülkeleri ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkileri çok yönlü bir inceleme yapmak amaçlanmıştır.

2. GENEL RUSYA TARİHİ

2.1. Çarlık Rusya Tarihi

2.1.1. Knezlik Dönemleri ve Çarlık Rusyası Dönemleri

Rus devleti, Avrasya coğrafyasında, Doğu Slav kabilelerince meskun Baltık Denizi, Don Nehri, Karadeniz ve aşağı Tuna arasında uzanan bölgede, nereden bakılsa en geç III. yüzyıldan itibaren vücut bulmaya başlamış bir oluşumdur. Bu kabileler, VIII. ve IX. yüzyıllar sırasında, ana karaya Baltık yoluyla nüfuz eden İskandinavların himayesi altında bir araya getirilmiştir. Bu hadise, ana hatları itibariyle tarihte Rus devletinin kuruluş dönemi olarak kabul edilmiştir.[1] Kiev'in ele geçirilmesi Bizans pazarlarına yakın olması nedeniyle Rus toplumunun ticaret kapasitesini geliştirmesine imkan tanımıştır. X. yüzyıldan itibaren Rus toplumu Kiev merkezli oluşum ve gelişim sürecine girmiştir. Kiev Rusyası'nın Volga Nehri ağını ele geçirmesi sonucu Rus toplumu Baltık-Karadeniz arasında kalan bölgeyle tanışmıştır. Bunun akabinde de Finlandiya Körfezi'nden aşağı, Karadeniz'e doğru Rusların komşuları Estonya, Letonya, Litvanya, Prusya, Polonya, Macar ve Bulgar toplumları olmuştur.[2] Rus toplumunun Kiev Rusyası vasıtasıyla bölgedeki varlığı birinci milenyumun hemen başlarında başlamışsa da, bu durum Kiev Rusyası'nın zayıflamasıyla değişmiştir. Rus toplumu daha sonra Tatarlara karşı mücadele etmiş, ardından varlığını Novgorod ve sonrasında da Moskova hanedanlıkları vasıtasıyla sürdürmüştür. Fakat Moskova hanedanlığı altında Rus toplumunun yönü XVI ve XVII. yüzyıllarda ağırlıklı olarak doğuya doğru olmuştur. Bu stratejinin değişimi I. Petro (Büyük Petro 1682-1725) ile gerçekleşmiştir. I. Petro kardeşinin ölümünün ardından ülke yönetiminde tek başına kaldıktan sonra batı eksenli bir dizi reform gerçekleştirmek istemiştir. Bu amaçla teknik destek sağlamak amacıyla Avrupa'ya ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretler sırasında I. Petro, Baltık limanlarında var olmanın önemini fark etmişti. Zira, Baltık limanları Rusya için güvenliğin yanı sıra, aynı zamanda Avrupa'ya doğrudan ulaşım imkanı da sağlamaktaydı. Bu farkındalık Rusya'yı İsveç ile patlak verecek Büyük Kuzey Savaşı'na (1700-1721) götürmüştür. Bu dönemde Poltova

[1] **Vernadsky, George** (1944) A History of Russia, 1. Baskı, Philadelphia, The Blakiston Company (Çeviren: Mızrak Doğukan/Mızrak Egemen Ç. (2015) Rusya Tarihi, 3.Baskı, İstanbul, Selenge Yayınları, s.37.

[2] **Puheloinen, Ari** (1999) Russia's Geopolitical Interests in the Baltic Area, 1. Baskı, Helsinki, National Defence College, s.10.

Savaşı'nda İsveç'in mağlup edilmesi ve Rus imparatorluğunun başkentinin St. Petersburg'a taşınması sonrasında Rusya, Baltık bölgesinde genişlemeye devam etmiştir. I. Petro döneminde Estonya ve Letonya toprakları ele geçirilmiş ve Ruslar yeniden Baltık bölgesine yerleşmiştir. Batı yönünde genişleme aynı yüzyılda II. Katherina döneminde de devam etmiştir. Baltık bölgesinin bir diğer yerleşim yeri olan Litvanya ise II. Katherina döneminde Rusya'ya katılmıştır. Yine aynı dönemde Belarus, Ukrayna ve Polonya toprakları da ele geçirilmiştir. Bu gelişmeler sonucu Rusya tarihinde ilk defa Prusya ve Avusturya ile ortak sınıra sahip olmuştur. Gelinen noktada Çarlık Rusyası'nın rakibi artık İsveç ve Polonya'dan daha ziyade Avrupa'nın yükselen gücü Prusya olmuştur.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen Napolyon Savaşları'nda I. Aleksandr'ın elde etmiş olduğu zafer ve 1815 Viyana Kongresi'nde sergilenen performans, Rusya'nın askeri ve siyasi olarak önceki kazanımlarını pekiştirmiş ve Rusya, Avrupa'nın baskın güçleri arasında yer almıştır. 1853-1856 Kırım Savaşı ise Rusya'nın Avrupa'daki yayılmacılığında önemli bir köşe taşı olurken, XIX. yüzyıl şartları Rusya'nın yayılmacılık yönünü ağırlıklı olarak Kafkasya ve Orta Asya olarak belirlemiştir. Dış politikadaki bu değişikliğin ana nedeni Rusya'nın Kırım Savaşında Batılı devletlere karşı aldığı hezimet olmuştur. Batı'nın kölesi olmaktansa, Doğu'nun efendisi olmayı yeğleyen bu politika sonucu Ruslar doğuda ciddi kazanımlar elde etmiştir.

Rus toplumunun gerek Batı, gerekse Doğu yönünde bu denli genişlemesinde coğrafya önemli bir etken olmuştur. Bu coğrafyanın adı ise "Avrasya"dır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Rusya'nın Avrupa Rusyası ve Asya Rusyası olarak ikiye bölündüğü tezi ileri sürülmüş ise de tarihçi George Vernadsky, Avrasya'yı Avrupa ve Asya'nın kombinasyonunu kast etmekten ziyade, büyük merkezi bir kıtasal kütleye sahip özel bir coğrafi alan olarak kabul etmiştir. Vernadsky'e göre Rus halkını doğuya yönlendiren temel dürtü tarihin derinliklerinde yatmaktadır ve bunu tek paragrafta anlatmak kolay değildir. Bu, ne "emperyalizm" idi ne de Rus devlet adamlarının basit politik hırslarının bir ürünü; belki de en geniş bir tahlille basitçe tüm tarihin temelinde yatmakta olan coğrafyanın o kaçınılmaz mantığıydı.[3] Kırım Savaşı sonrası Karadeniz kıyılarının askersizleştirilmesine yönelik uygulamaya, deniz gücünün yeniden inşa edilmesine izin veren 1871 Londra Konferansı ile son verilmiştir.[4] Rusya bir taraftan Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya

[3] **Vernadsky, George** (1944), A History of Russia, 1. Baskı, Philadelphia, The Blakiston Company, s.5.
[4] **Encyclopedia Britannica** Russification Policies, <https://www.britannica.com/place/Russia/Russification-policies>, s.e.t.10.05.2018.

istikametinde ilerlerken, aynı dönemde Balkan politikasıyla da meşgul olmak zorunda kalmıştır.

XX. yüzyılın ikinci yarısında Slav ırkına mensup Sırp ve Bulgarları, Osmanlılara karşı koruma güdüsüyle hareket edilmesi sonucu Osmanlı devleti aleyhine Slav halkları adına önemli kazanımlar edinilmiştir. Ancak, Rusların bu kazanımlarını kendi dış politikalarına bir tehlike olarak addeden İngiltere ve Avusturya-Macaristan gibi devletler harekete geçmiş ve sonunda Berlin Anlaşması'nın imzalanması sağlanmıştır. 1878 Berlin Kongresi sonrasında, Rus dış politikasına tükenmişlik ve hayal kırıklığı hakim olmuştur. Berlin, Rus diplomasisi açısından ciddi bir yenilgi olmuştur.[5] Bundan sonra Rusya, Almanya ve Avusturya arasında ortaya çıkan yakınlaşmaya dahil olmuştur. Bu yüzden, 1875 Balkan bunalımının hızı kesildikten sonra, Rusya ile Avusturya Balkanlarda yeniden anlaşmış ve 1881 yılında ikinci "Üç İmparatorlar Birliği" kurulmuştur.[6] Ancak, Avusturya ile Rusya'nın Balkanlara yönelik çıkarlarının uyuşmaması bu birlikteliğin daha fazla sürmesini engellemiştir. Bundan sonra Rusya, Almanya ile Güvence Anlaşması imzalayarak bu devletle dostluğunu sürdürmek istemişse de, II. Wilhelm dış politikada değişikliğe giderek Rusya'ya mesafe koymuştur. Bu değişik politikanın sonucu olarak, Rusya, Almanya'nın yeni tutumundan endişe duymuş ve içinde bulunduğu diplomatik ve askeri yalnızlıktan dolayı müttefik aramakta olan Fransa'ya yaklaşmıştır. Bu yaklaşmanın sonucunda iki devlet arasında 1894 tarihli antlaşma imzalanmıştır. Buna göre, Fransa, Almanya'nın ya da Almanya tarafından desteklenen İtalya'nın saldırısına uğrarsa, Rusya, Fransa'ya yardım edecekti. Rusya, Almanya'nın ya da Almanya tarafından desteklenen Avusturya'nın saldırısına uğrarsa, Fransa, Rusya'ya yardım edecekti.[7] Bu anlaşmadan sonra Rusya için uzak doğu politikası ön plana çıkmıştır.

1891'de inşasına başlanan ve büyük bir kısmı 1904'e kadar bitmiş olan "Transsibirya" demiryolu ile Rusya, Uzakdoğu sahasında da nüfuz kazanmak imkanını elde etmiştir.[8] Hattın açılması sonucu Petersburg ile Vladivostok birbirine bağlandıktan sonra ortaya çıkan durum, Mançurya'dan, Port-Arthur limanına ulaşılabilme imkânı tanımıştı. Ancak bu dönemde Çin, Japonya ile çekişme içerisinde olup, 1894-1895 yıllarında gerçekleşen savaşta Japonya'ya mağlup olmuştur. İki devlet arasında varılan

5 **Vernadsky,** s.235.
6 **Sander, Oral** (2012) Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, 23.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, s.252.
7 **Sander,** s.260.
8 **Kurat, A. Nimet** (2014) Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, 6.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.389.

mutabakat sonucu Port-Arthur Limanı, Kora ve Laodun Yarımadası Japonya'ya bırakılmasına karar verilmişti. Ancak, bu durum Port-Arthur Limanı'nı ele geçirmek isteyen Rusya, Fransa ve İngiltere'nin işine gelmemişti. Bu üç devletin soruna müdahil olmaları sonucu Japonya uluslararası güçlerin onayı olmaksızın yayılmanın olamayacağını kabul etmiş ve yeni bir anlaşmaya mecbur kalmıştır. Çıkarları doğrultusunda Rusya, Almanya ve Fransa ile anlaşarak bu bölgelerin Japonya'ya verilmesini engellemiş ve Laodun Yarımadası ile Port-Arthur Limanı'nı geçici olarak işgal etmiştir.[9] Yine diğer batılı devletler de Çin'in muhtelif limanlarını işgal etmiş durumdaydılar. Bu arada 1900 yılında Çin'de yabancı güçlere karşı "Boksör" ayaklanması gerçekleşmişti. Rusya ayaklanmanın bastırılması konusunda Çin Hükümeti'ne yardım etmiş ve bunun sonucunda da daha önce geçici olarak işgal etmiş olduğu Laodun Yarımadası ile Port-Arthur Limanı'nı himayesi altına almıştır. Rusya içeride yaşadığı çalkantılı sorunlar nedeni ile gerek halkın dikkatini dış politikaya çevirerek milliyetçi bir ruhla yeniden itibarını artırmak, gerekse de dışarıda yeni fetih alanları açmak için gözünü bu defa Kore'ye dikmiştir.

Bölgede Ruslar'ın bu denli güçlenmesi Çin'i mağlup eden Japonya'nın menfaatlerine ters düşmüştü. Bu yüzden Rusya o dönemde Japonya'nın en büyük düşmanı konumuna gelmişti. Japonya bir taraftan Rusya'yı bölgeden uzaklaştırmak için savaş hazırlıkları yaparken bir taraftan da İngiltere ile anlaşma sağlamıştır. Nitekim 1904 yılı başına gelindiğinde Japonya, Rusya ile diplomatik tüm ilişkilerini kesmiş, savaş ilanı dahi etmeden Rusya'ya saldırmıştır. Savaşın seyri Rusların hiç de istemediği gibi cereyan etmiş, Japon güçleri, Rusları umulmadık bir şekilde mağlup etmeyi başarmıştır. Öncelikle Port-Arthur Limanı'ndan Ruslar çıkartılmıştır. Daha sonra Laoyon yanında cereyan eden meydan muhaberesini Japonlar kazanınca, Ruslar kuzeye doğru çekilmeye başlamışlardır. Ekim başında, Şahe yanında, Japonlar yeniden Rusları yenmiş; Mukden muharebesi de, Ruslar tarafından kaybedilmiştir. Bu suretle Kore'de, Ruslar yenilmiş ve Japon ordusundan çok aşağı bir seviyede oldukları açığa çıkmıştır. Diğer yandan, Rusların Baltık donanmaları da 27 Mayıs 1905 tarihinde Japon amirali Togo tarafından, Tsuşima yanında imha edilmesiyle, Ruslar büsbütün mağlup vaziyete düşmüşlerdir.[10] Yurt sınırları içerisinde zaten sıkıntılar yaşayan Rusya, dışarda gelen bu hezimet sonucu, Amerika'nın

[9] **Jacob, Frank** (2015) The Russo-Japanese War and the Decline of the Russian Image <https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1017&context=qb_pubs>, s.e.t. 05.04.2018.

[10] **Kurat,** s.390.

da arabuluculuğunda 5 Eylül 1905 tarihinde Portsmouth Anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır.

XX. yüzyıl başları aynı zamanda Avrupa'da bloklaşmanın belirginleştiği, hatların kalın bir şekilde çizildiği dönem olmuştur. Bu dönemde Almanya faal bir dış politika izleyerek kendisine avantajlı bir konum elde etme peşinde iken Rusya ile özellikle Japon Savaşı esnasında yakınlaşmıştır. Ancak Fransa'nın sağlamış olduğu finansal kolaylıklar nedeni ile Rusya kendisini Fransa'ya daha yakın konumlandırmıştı. Bunun yanında Rusya yine Japon Savaşı'nın ertesinde Asya'da ihtilaflı olduğu İngiltere ile de anlaşma sağlamıştır. 1907 yılında yapılan anlaşmaya göre Rusya ile İngiltere bir türlü uzlaşmaya varamadıkları İran, Afganistan ve Tibet konularındaki sorunları çözmüşlerdir. Varılan bu anlaşmaya göre Kuzey İran, Rus nüfuzu altında kalmış, Rusya, Afganistan'a herhangi bir müdahalede bulunmamayı taahhüt etmiş ve Tibet'in, Çin yönetimi altında olduğu kabul edilmiştir. İngilizlerle varılan bu anlaşma gereği Rusya artık uzun süredir düşman olduğu İngiltere gibi Avrupa gücünü yanına almış ve Fransa-İngiltere ittifakının mensubu olmuştur. Bu ittifakın doğal sonucu olarak da Almanya'ya karşı mesafeli, hatta karşıt cephede yer almıştır.

Ayrıca Büyük Petro'dan itibaren Rus dış politikasının esas gayelerinden olan Boğazları ele geçirmek bu dönemde de Çarlığın beklentileri arasında yer almıştır. Zira Almanya'nın güçlenerek Osmanlı dış politikasına etki etmesi İngiltere'nin mevcut otoritesine bir tehdit unsuru olmuştu. Bu nedenle İngiltere bir Alman nüfuzundaki Osmanlı'yı, Rusların kontrolündeki boğazlara feda etmişti. Uzun süredir Boğazlar konusunda İngiltere'nin muhalif tutumu sonucu bir türlü istediğini elde edemeyen Rusya, tarihin kendisine sunmuş olduğu bu fırsattan istifade yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda İngiltere ile 1907 yılında varılan anlaşmadan sonra Rusya, Boğazlar konusunda daha aktif bir tutum sergilemek istemiştir.

2.1.2. Romanov Hanedanının Sonunu Getiren Savaş: I. Dünya Savaşı

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliahtı Franz Ferdinand, 28 Haziran 1914 tarihinde Saraybosna'yı ziyaretinde bir Sırp milliyetçisi olan Princip tarafından öldürülmüştür.[11] "Büyük Sırbistan" gizli cemiyetine mensup Sırp milliyetçisinin bu eylemi devamında tüm dünya milletlerini sınırların yeniden inşası için amansız bir savaşa

[11] **Sander,** s.354.

sürüklemiştir. Rusya için ise başlangıçta bu savaş arzu edilmese de, Alman tehdidi karşısında öncelikle vatan topraklarını savunmak temel gaye olmuştur. Bununla birlikte Çarlık, Alman tehdidini bertaraf ederek Osmanlı'yı güçsüz kılmak ve Boğazlara İngiltere ve Fransa'nın da desteğiyle yerleşmek istemiştir. Ayrıca bu savaşa Avusturya'nın karşıt cephesinde girmekle Balkanlardaki "Panslavizm" politikasını da tamamlamak istemiştir. Bu amaçlarla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, Sırbistan'a savaş ilan etmesinin hemen akabinde Çarlık genel seferberlik ilan etmiştir. Her ne kadar Almanya'ya seferberliğin kendileri aleyhine olmadığı bildirilmişse de, 1 Ağustos 1914 tarihinde Almanya, Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Bunun devamında da İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ve diğer dünya devletleri savaşa müdahilliklerini ilan etmişlerdir.

Savaşın küresel boyut kazanması ve Alman tehdidi ile yüz yüze kalınması Rus kamuoyunda muazzam bir birlikteliğin oluşmasına sebep olmuş, bunun yanında halk milliyetçi bir ruhla vatan savunmasına katkı sağlamak için yoğun çaba sarf etmiştir. Bir önceki savaşta düşmanın çok uzakta ve daha zayıf olmasına rağmen Japonlar, Çarlığın geleceğini tehdit edebilmişti. Zira, şimdi düşman potansiyel olarak daha güçlü ve Rusya'nın hemen yanı başında duran Almanya idi. Bu durum halkta çok büyük heyecan uyandırmış, vatan savunmasının aksatılmaması için Çarlığa karşı tüm muhalif eylemler durdurulmuştur. Duma tatil edilmiş, Çar'ın talimatları kanun yerine geçmişti. Çar'ın yurtiçinde durumu yurt genelinde hâsıl olan bu yekparelik soncunda bir hayli rahatlamıştı ve Çar'a düşen seferber olmuş bu gücü koordine edebilmekti.

Rusların savaş planı Almanlara karşı daha ziyade savunma savaşı, Avusturya-Macaristan cephesinde ise ağırlıklı olarak taarruz yönünde eyleme geçmek üzerine kurulmuştur. Ancak her ne kadar işler yurtiçinde olumlu bir şekilde seyir etmiş ise de, sınırların dışındaki gelişmeler hiç de Rusların planlarına uymamıştır. Nitekim Almanya'nın savaşın başlaması ile birlikte Fransa'ya saldırması sadece Fransa'yı değil, bunun yanında Rusya'nın da savaş planlarını tümden etkilemişti. Fransa'nın, Almanya karşısındaki sıkışık durumdan kurtulmak istemesi sonucu Fransız ve İngiliz hükümetleri Rusya'dan, Almanya'nın doğusundan taarruz etmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Rus hükümeti bunu kabul etmiş ve General von Rennenkampf ve General Samsonov idaresindeki iki Rus ordusu taarruza geçmiş ve Doğu Prusya'ya girmiştir. Almanların Tilsit ve Königsberg şehirleri tehdit edilmeye başlanmıştır. Almanlar bunun üzerine iki orduyu Batı cephesinden alıp Doğu'ya göndermek zorunda kalmıştır. Bunun neticesi olarak, Almanlar, Marne

Meydan Muharebesini kaybetmiştir. Fakat Rusların ilerleyişi durdurulmuştur. Alman generallerinden von Beneckendorf ve Paul von Hindenburg'un kumanda ettikleri kuvvetler, Doğu Prusya'daki Tannenberg yanında cereyan eden büyük meydan muharebesini (23-31 Ağustos 1914) kazanmıştır. Samsonov'un ordusu tamamıyla imha edilmiş; Almanların eline hadsiz harp ganimetinden başka 93.000 Rus esiri geçmiştir.[12] Almanların, Ruslara vurduğu darbe Tannenberg hezimeti ile sınırlı kalmamıştır. Almanya da Marne Meydan Muhaberesini kaybettikten sonra stratejisini değiştirmiş, bundan böyle birliklerini ağırlıklı olarak Doğu Cephesine kaydırmış ve önceliği Ruslara vermiştir. Bu doğrultuda 1915 yılı boyunca Almanlar, Rusya'nın askeri gücüne çok ağır darbe vurmuştur. Yine 1915 Şubatında Almanlar, Rusya üzerine taarruza geçmiş ve "Mazur Bataklıkları Meydan Muharebeleri" adlı savaşlarda Rusları ikinci bir kez mağlup etmeyi başarmıştır. Rusya'nın, Almanya karşısında almış olduğu bu mağlubiyetler Rusların mevcut durumunun Almanların ne kadar gerisinde olduğunu ifşa etmiştir.

Rusların savaşın başlarında arzu edilen kalıcı başarılara bir türlü ulaşamaması ve buna ilaveten meydana gelen ağır kayıplar Rus ordusunda savaş yorgunluğunun had safhaya ulaşmasına sebebiyet vermiştir. Savaş esnasında Rus imkânlarının son derece kısıtlı olduğu açığa çıkmıştır. Baş gösteren grevlerin yanı sıra orduda ayaklanmalar patlak vermiş ve alınan mağlubiyetlerin sorumlusu olarak Çar II. Nikolay gösterilmiştir. Geri kalmış ekonomi, Çarlık rejimine karşı olan aydın sınıfın ve saldırgan işçi sınıfının doğmasına yol açmıştır. 1917 Şubat Devrimi ile tahttan çekilen II. Nikolay'ın yerini Geçici Hükümet almıştır.[13] Ancak Çarlığın halefi olarak büyük umutlarla yönetime gelmiş Geçici Hükümet özellikle ekonomik ve sosyal beklentilere olumlu cevap veremediğinden tüm kredisini kısa sürede tüketmişti. Geçici Hükümet'in çaresiz kalmasına karşı protestolar tüm yurt geneline sirayet etmiştir. 1917 yılının özellikle Nisan, Haziran ve Temmuz ayları büyük gösterilere sahne olmuş, bu gösterilerde Geçici Hükümet'in yönetimden çekilmesi en belirgin talep olmuştu. Geçici Hükümet ise çıkış yolunu askeri olarak cephede başarı elde etmede görmüştü. Cephede elde edilebilecek askeri başarı sayesinde halk arasında yeniden bir sinerji oluşturma imkanı yakalanacak ve devamında da Geçici Hükümet'in popüleritesi yeniden artacaktı. Bu nedenle İttifak Güçlerini barışa zorlamak gayesi ile Haziran ayı içerisinde taarruz emri verilmiştir. Ancak kısa süreli başarı elde edilmişse de, Almanların karşı taarruzu sonucu yenilgi bir kez daha kaçınılmaz olmuştu. Savaşta elde

[12] **Kurat,** s.437.

[13] **Caşın, Mesut Hakkı/Yalçın, Cemre Ceren/Asal, Uğur Yasin** (2017) Rusya'nın Baltık Ülkeleri Dış Politikası: İşbirliği mi Anlaşmazlık mı?, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s.25.

edilen tüm yenilgiler bir tarafa, bu son yenilginin sorumluluğu tamamıyla Geçici Hükümet'e yüklenmişti. Geçici Hükümet'in kamuoyu nezdinde tüm prestijini kaybettiği bu dönemde Bolşevikler ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bolşeviklerin faaliyetleri şüphesiz Lenin'den bağımsız düşünülemezdi. Hükümetin sürgüne gönderilenlere yönelik affıyla Lenin, Rusya'ya dönmüş ve 3 Nisan 1917 tarihinde Petrograd-Finlandiya istasyonuna giriş yapmıştı. Alman hükümeti Lenin ve arkadaşlarının kapalı bir trenle İsviçre'den Almanya'ya geçiş yapmalarına izin vermişti. Lenin'in Alman savaş politikası doğrultusunda Rusya'da faaliyet göstereceği yönündeki Almanlarda hasıl olan düşünce Lenin'e bu iznin verilmesinde etkili olmuştu. Hatta bu yüzdendir ki, bu yolculuk nedeniyle Lenin'in Almanlarla işbirliği içinde olduğu söylentileri yayılmıştı. Lenin, Rusya'ya ulaştıktan sonraki günlerde Bolşeviklerin çoğunu bile şaşırtan bir çağrı yayımlamıştır. Burjuva devrimini sosyalist devrime çevirmenin zamanı gelmişti. Parti gazetesi Pravda'da yayımlandığında "*Nisan Tezleri*" olarak adlandırılan bu yazılar "*burjuva*" hükümeti olan geçici hükümete karşı bir devrim çağrısı olmuş ve tüm politik gücün Sovyetlere devredilmesi, savaşın hemen sonlandırılması, toprakların kamulaştırılması ve köylülere dağıtılması gerektiği, sanayinin ise işçi konseylerinin kontrolüne bırakılması gerektiği anlatılmıştır.[14] Lenin'in "Tüm iktidar Sovyetlere" sloganı genel kabul görmüş ve ülke genelindeki gösteriler artık Bolşeviklerin kontrolünde gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Her ne kadar "*Nisan Tezleri*" ile Lenin bildirisini ilan ettikten sonra gelişen olaylar akabinde Rusya'yı terk etmek zorunda kalmışsa da, bu defa devrimi sonuna kadar eyleme geçirmek istemişti. Zira Lenin henüz Finlandiya'da iken dahi Bolşevik Partisinin Merkez Teşkilatına gönderdiği mektuplarda işçiler tarafından hükümet aleyhine gerçekleştirilen gösterilerden doğru bir şekilde istifade edilmesi gerektiğini, bu gösterilerin hükümete yönelik silahlı eylemlere dönüştürülmesini istemişti. Ancak Kamanev ve Zinovyev gibi önde gelen Bolşevikler dahi buna razı olmamış, Bolşeviklerin iktidara silahlı eylemlerden ziyade demokratik devrimle gelebileceğini düşünmüşlerdi. Hatta Lenin'in silahlı eylem fikrine muhalif bu kişiler işi o kadar abartmıştı ki, Bolşeviklerin devrim planlarının gazetelerde yayınlanmasını sağlamış ve devrim planını deşifre etmişlerdi. Nihayetinde yeni kurulan hükümet sekiz ay sonra Ekim Devrimi ile dağılmış ve yönetim, Avrupa'nın en

[14] **Riasanovsky, V. Nicholas/Steinberg, D. Mark** (2010) A History of Russia, 8.Baskı, Oxford, Oxford University Press (Çeviren: Dereli, Figen (2014) Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze, 2.Baskı, İstanbul, İnkilap Yayınevi, s.489).

büyük hanedanlarından biri olan Romanovları Temmuz 1918'de öldüren Bolşeviklere geçmiştir.[15] Lenin devrimden önce sadece hükümetle değil, kendi arkadaşları ile de mücadele etmek zorunda kalmıştı.

Bolşevikleri iktidara taşıdığında kurtarıcı olarak görünen Lenin, kapitalizmin yarattığı eşitsizliklere son verip kendi modelini uygulamak istemiş ve sonucunda tüm dünyanın kendisini örnek alacağını düşünmüştür.[16] Sadece işçi/köylü sınıfından meydana gelen Sovyet devleti, kapitalizmi, uluslararası ekonomiyi, burjuvaziyi ve tüm diğer sınıfları dışlamıştır. Devrim, dış politikada önceki dönemden keskin bir kırılmayı ifade ediyordu. Sovyet devletinin ilk dokümanlarına yansıyan dış politika ilkeleri Komünist Parti ve Lenin önderliğindeki Sovyet Hükümeti tarafından formüle edilmiştir. Bunlardan biri de "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" idi. ABD Başkanı Wilson'un Ocak 1918'de açıkladığı ilkelerinden biri olarak ünlense de, bu ilke daha önce Lenin tarafından ekonomik bağımsızlığı da kapsayacak şekilde Şubat-Mayıs 1914'te "ulusların kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili" başlıklı yazısında ortaya konmuştu.[17] Ancak Sovyet Rusya'nın kendi varlığının devamı ve resmi olarak tanınması halledilmesi gereken öncelikli dış politikalar arasında yer almaktaydı. Lenin, Sovyet devriminin devamını devrimin başkaca ülkelerde de başarı sağlamasına bağlamıştı. Ancak bu gerçekleştiği takdirde Batılı emperyalistlere karşı sosyalist devrimin üstün geleceğini savunmuştur.

2.2. SSCB Dış Politikası

2.2.1. SSCB'nin İlk Dönemleri

Sovyetlerin dış politikada belirlemiş olduğu hedeflerine ulaşabilmesi için öncelikli ihtiyacı kalıcı bir barış anlaşması yaparak, soluk almaktı. Ancak, Sovyet Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ortamı dış politikadaki manevra alanını oldukça kısıtlamaktaydı. Bu manada Sovyet Rusya ilk tecrübesini Almanlara karşı vermiştir. Lenin, iç siyasetteki itirazlara rağmen Almanlarla barış yapılmasından yana tutum takınmıştı. Almanlarla yapılacak bu anlaşma sonucunda Rusya'daki mevcut düzenin Alman proleterleri de harekete geçireceğine ve oradan da diğer ülkelere yayılacağına

[15] **Chapman, Tim** (2001) Imperial Russia: 1801-1905, 1.Baskı, London, Routledge, s.140-141.
[16] **Coleman, Fred** (1997) The Decline and Fall of the Soviet Empire: Forty Years That Shook The World, From Stalin To Yeltsin, 1.Baskı, New York, St. Martin's Griffin, s.20-21.
[17] **Bekcan, Umut** (2013) 'Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925' Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:68, S:4, s.73-102.

inanmaktaydı. 3 Mart 1918 tarihinde Almanya ile Brest-Litovsk Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çok ağır şartlar taşımasına rağmen savaşı bitirmişti, ancak bu anlaşma dahi Sovyet Rusya'ya istediklerini gerçekleştirebilmek için yeterli manevra alanı açmamıştı. Çünkü Almanya ve diğer Batılı ülkelerde gerçekleştirilmek istenen devrim hareketleri kısa süre sonra başarısız olmuştu. Bunun yanında kapitalist devletler Sovyet Rusya'ya karşı olumsuz bir bakış açısına sahipti. Kendi açılarından da haklıydılar. Zira Avrupa'da bir devrimci dalgalanma söz konusuydu ve bunun sebebinin Rusya'daki Şubat ve Ekim devrimi (en azından esin kaynağı olarak görmeleri sebebiyle) olduğunu düşünüyorlardı.[18] Bu nedenle Sovyet Rusya, Avrupa tarafından hiçbir şekilde muhatap alınmamış, tamamıyla bir tecrit durumu söz konusu olmuştu. Zaten Avrupa'daki başarısız devrim teşebbüsleri dünya devrimi düşüncesine de büyük sekte vurmuştu. Bu nedenle Sovyet yönetimi başarısız geçen bu devrim ihracı sürecinden sonra bir müddet düzene uyum sağlama gerekliliğini hissetmiştir.

Lenin, Sovyet güçlerle emperyalistlerin bir şekilde savaşmak zorunda kalacaklarını düşünmekteydi. Nitekim çok geçmeden 1920 yılında Polonya ile yeni bir savaş patlak vermişti. Polonya'nın politik ve askeri lideri Josef Pilsudski, Polonya ile Baltık'ta ittifak halinde olacak, Beyaz Rusya'dan Ukrayna'ya kadar bağımsız devletlerden bir federasyon kurmak için savaşı başlatmıştır. Bazı tarihçilere göre ise amaç Polonya'yı, Rusya'dan korumaktı; bir kısmı ise amacın bölünme öncesindeki Polonya-Litvanya Birliği gibi bir oluşumu tekrar kurmak ve tarihi sınırları tekrar çizmek olduğunu savunmuştur. 1920 yılında Kızıl Ordu'nun Beyazlara karşı başarılarının verdiği cesaretle komünist liderler iyimser bakmış ve Polonya'nın Batı'ya açılan kapı olduğunu düşünmüşlerdi.[19] Bunun yanında Sovyet liderler Polonyalı işçilerden de destek göreceklerini ve kendi ülkelerindeki devrim hareketinin Polonya üzerinden diğer ülkelere de yayılabileceğini ümit etmişlerdi.

Batılı devletlerin desteğini arkasına alan Polonya'nın Nisan 1920'de Sovyet topraklarına saldırmasıyla savaş başlamıştır. Savaşın başında her ne kadar Sovyet güçleri, Polonya ordusunu Varşova önlerine kadar itmiş ise de Polonya, batılı devletlerden yardım istemiştir. Fransa bu talebe cevap vermiş ve Polonya'ya yardım etmiştir. Batılı güçlerden almış olduğu yardım sayesinde güçlenen Polonya ordusu yeniden Sovyetler karşısında taarruza geçmiş ve bu saldırısında da Sovyet ordularını Minsk'e kadar püskürtmeyi başarmıştır. Taraflar arasında 18 Mart 1921 tarihinde Riga'da imzalanan barış anlaşması

[18] **Bekcan,** s.81.
[19] **Dereli,** s.519-520.

Sovyetler aleyhine sonuçlanmıştı. Ancak, Sovyetler için ülke sınırları dışındaki devrim hayali bir kez daha akamete uğradığı gibi, savaş sonunda Polonya da arzu ettiği birliği kuramamıştır.

Devrim sonrasında İtilaf devletleri 1919 yılından itibaren Sovyet topraklarından çekilmeye başlamıştır. Fakat bunların desteklemiş oldukları muhalif gruplar ise 1920 yılında ancak kontrol altına alınabilmiştir. Bolşeviklerin ülke sınırları içerisinde kontrolü tamamıyla sağlamaları, artık dış politikada da diplomatik adımların daha rahat bir şekilde atılmasını kolaylaştırmıştır. Devrimden sonra dışişleri komiseri olan Georgi Çiçerin'in belki de en büyük sorumluluklarından biri Sovyet Rusya'ya karşı tecrit uygulamasını aşmak olmuştur. Zira uluslararası ortamda Sovyet Rusya'nın ideolojik temellerden dolayı çatışma içerisinde olduğu bir hayli devlet vardı. Bunun yanında ülkenin ekonomik alanda yaşamış olduğu dibe vurmuşluk Sovyetlerin dış politikada bir kez daha düşünmesine neden olmaktaydı. Bu yüzden Çiçerin öncelikle bu sorunların üzerine gitmek istemiş ve Büyük Britanya ile ekonomik bir anlaşma yapmıştır. Daha sonra Sovyet Rusya uluslararası konferansa katılarak, resmi olarak tanınma adına büyük bir fırsat yakalamıştır. 10 Nisan 1922 tarihinde düzenlenen Cenova Konferansı, Sovyet temsilcilerinin katılmış olduğu ilk uluslararası konferans olmuştur. Dışişleri Komiseri Çiçerin bu konferansta Batılı güçler ile aralarında mevzu bulunan ihtilaflı konuları masaya yatırmıştır. Buna göre Sovyetlerin resmi olarak tanınması ve de belirli ekonomik kolaylıklar sağlanması durumunda, Sovyetlerin savaş borçlarını üstleneceği ve el konulan yabancılara ait malların tekrar sahiplerine iade edilebileceği hususları ifade edilmişti. Bu hususlar müttefik devletler arasında fikir birliği olmaması nedeniyle tartışılmaya devam ediliyorken, Çiçerin dış politikada farklı bir kanal daha açma başarısını göstermişti. O da Almanya ile uzlaşma olmuştur. Sovyetler ile Almanlar arasında beklenmedik bir gelişme olan Rapallo Anlaşması, Cenova Konferansı'nın hemen akabinde 16 Nisan 1922'de imzalanmıştır. Bu anlaşma Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası toplum tarafından izole edilmiş her iki devleti birbirine yakınlaştırmış, ekonomik ve askeri alanlar başta olmak üzere bir çok alanda ortak hareket etme imkanı sunmuştur.[20] Anlaşma, müttefik devletleri kızdırmışsa da Almanya'nın Hitlerle birlikte dış politika değişikliğine gidene kadar geçerliliğini korumuştur.

[20] **Lupsor, Andreea** 'A German-Russian Secret Agreement:The Treaty of Rapallo' <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/a-german-russian-secret-agreement-the-treaty-of-rapallo>, s.e.t. 14.04.2019.

Çiçerin, dış politikada atmış olduğu bu adımların geri dönüşümünü çok geçmeden almaya başlamıştır. 1924 yılının başında Büyük Britanya resmi olarak Sovyetler Birliği'ni tanımıştır. Ardından sene sonuna kadar Fransa, İtalya, Avusturya, İsveç, Norveç, Danimarka, Yunanistan, Meksika ve Çin tarafından tanınmıştır. 1925 yılında Japonya, SSCB ile olağan ilişkiler kurmuştur.[21] Çiçerin tüm bu başarılarıyla Sovyet Rusya'yı uluslararası toplumun arasına sokmayı başarmıştı.

2.2.2. Stalin Dönemi

Lenin iktidarından sonra Sovyet yönetimi için Joseph Stalin ve Leon Trotski ciddi şekilde rekabet içerisine girmişlerdi (1923-1927). Aslında bu, bir anlamda iki farklı görüşün bundan sonraki Sovyet iç ve dış politikasını belirleme çabasıydı. Trotski "Sürekli Devrim" politikasını ilke edinmişken, Sovyet devriminin diğer ülkelere de ihraç edilmesi gerektiği ve bu sayede Rus devriminin nihai başarıya ulaşacağını savunmuştur. Buna karşılık Stalin "Tek Ülkede Sosyalizm" tezini öne sürerek, Trotski'nin "Sürekli Devrim" yaklaşımını kapitalist ülkelerdeki işçilerin devrim yapabilmesi inancına güvensizlik anlamına geldiği gerekçesi ile eleştirmiş ve tek bir ülkede de sosyalizmin zaferinin mümkün olduğunu savunmuştur. Stalin "Tek Ülkede Sosyalizm" tezi ile Sovyet devriminin ve devletinin geleceğinin çeşitli dünya ülkelerindeki devrim hareketlerine birinci dereceden bağlı olmadığını ileri sürerek, tam tersine, dünya devriminin başarısını Sovyetler Birliği'nin siyasi, ekonomik ve askeri başarısına bağlamıştır.[22] Bu mücadeleden üstün çıkan Stalin 1952 yılına kadar yönetmek üzere iktidara geçmiş, Trotski ise öncelikle partiden tasfiye edilmiş ve zamanla da sürgüne gönderilmiştir. Stalin "Tek Ülkede Sosyalizm" tezi doğrultusunda iç güvenliğin sağlamlaştırılmasına öncelik vermiş, bu doğrultuda dış güvenliğin şekilleneceğini düşünmüştür. Bu amaçla güçlü bir ordu kurma ve savunma sanayiinin güçlendirilmesi, NKVD (daha sonraki adı KGB) olan iç güvenlik örgütünün etkinliğini, hızlı sanayileşme ve tarımda kollektifleşme gibi sosyalist teorileri icraata geçirmiştir.

Stalin döneminde Sovyet dış ve güvenlik politikalarının dış gelişmeler ve değişen güvenlik tehditleri karşısında reel politik anlayış çerçevesinde hareket ettiği ve bu adımlara resmi ideolojik yaklaşımı içinde uygun kılıf bulduğu görülmektedir. Örneğin, Sovyet

[21] **Dereli,** s.557.

[22] **Caşın, Mesut Hakkı/Derman, Saynur Giray** (2016) Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar, 1.Baskı, Ankara, SRT Yayınları, s.108.

yönetiminin özellikle 1920'lerin ortalarından itibaren korktuğu en önemli senaryo İngiltere, Fransa, Almanya, ABD ve Japonya gibi kapitalist ülkelerin koalisyon kurarak komünizmin Rusya örneğine karşı büyük bir saldırı başlatması olmuştur.[23] Zira, Çiçerin'in yukarıda bahsi geçtiği gibi, gayretleri sonucu İngiltere ve Almanya ile yapılmış olan anlaşmaların ekonomik amaçları olduğu gibi, dış politika yönünden de sosyalist sisteme karşı olası bir kapitalist ittifakı önlemek gibi amaçları da olmuştur.

Her ne kadar 1920'lerde Sovyetler Birliği ekonomik ve ticari temelli ilişkiler kurarak özellikle Batılı devletlerle ilişkiler kurmuşsa da, Batının algısında Sovyetler yine de bir tehdit olarak kalmıştır. Stalin de aynı dönemlerde kapitalist devletlerin bir şekilde büyük bir savaşa sebep olacakları yönünde düşünmekteydi. Ancak, bu muhtemel savaşın dışında kalarak, kapitalist devletlerin birbirlerini yıpratmalarından istifade etmek suretiyle Sovyetlerin uluslararası alanda avantajlı duruma geleceğini ummuştu. Bunu umarken de Sovyetler çeşitli devletler ile tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşmaları imzalayarak tarafsız kalma siyasetini devam ettirmekteydi. Özellikle Almanya ile Rapallo Anlaşması ile başlayan ekonomik ilişkiler ve devamında ilişkilerin gelişmesi sonucu oluşan dostluk ortamına Sovyet yöneticileri epeyce önem vermekteydiler. Bunun yanında 1933 yılına gelindiğinde Sovyetleri tanıyan ülkeler arasına ABD de katılmıştır. Bunu 1934 yılında Sovyetler Birliği'nin, Milletler Cemiyeti'ne üyeliği takip etmiştir.

Almanya'da Hitler'in 1930'ların başında iktidara geçmesi Sovyetler Birliği'nin gerek Almanya, gerekse diğer ülkelerle ilişkilerini kökten etkilemiştir. Versay Anlaşması sonrası oluşturulan düzene Hitler şiddetle karşı çıkmış ve revizyonist politika için uğraş vereceğinin işaretleri iktidarının ilk dönemlerinde belirmiştir. Bunlardan ilki 1933 Şubat'ında Alman parlamento binası Reichstag'ın kundaklanması olayı olmuştur. Olayın sorumlusu olarak komünistler gösterilmiş, Mart ayında Almanya Komünist Partisi kapatılarak, birçok üyesi hapse atılmıştır. SSCB'nin Almanya'daki tam yetkili temsilcisi Lev Hinçuk, SSCB dışişleri bakanlığına bunun, seçimlerde komünist partiyi yenilgiye uğratmak isteyen Nazilerin tertibi olduğunu, bu işte Reichstag Başkanı Hermann Göring ile petrol şirketi Royal Dutch Shell'in başkanı Henri Deterding'in parmağı olduğunu, bu konuda Amerikan ve Fransız basınında haberler çıktığını rapor etmiştir.[24] Yine Alman-Sovyet ilişkilerini etkileyen bir başka icraat ise Hitler'in 1922 yılında Rapallo Anlaşması

[23] **Caşın/Derman/Saynur,** s.108.

[24] **Bekcan, Umut** (2016) 'Sovyetler Birliği'nin Savaş Öncesi Döneme Bakışı (1933-1939): Nazilerin Avrupa'yı İşgalinin Sorumlusu Kim?' Uluslararası İlişkiler Dergisi, C:13, S:50, s.101-118.

ile başlayan dönemi bitirdiğini ilan etmesi ve Sovyet-Alman tarafsızlık ve saldırmazlık paktını uzatmaması olmuştur. Hitler'in o dönemde atmış olduğu bir diğer önemli adım da Cenevre Silahsızlanma Konferansı'ndan çekilmesi ve Milletler Cemiyeti'nden ayrılması olmuştur.[25] Bu icraatlar gerek Avrupa devletleri, gerekse Sovyet Rusya'da Versay düzeninin revizyona uğrayacağı algısının güçlenmesine neden olmuştur.

Bu gelişmeler karşısında Stalin, Almanya'da bir süre Ukrayna'yı işgal altında tutan, Leningrad'a karşı bir sefer düzenleyen ve Baltık ülkelerini böyle bir sefer için yığınak bölgesi haline dönüştüren eski Alman İmparatoru'nun politikasının ağırlık kazanmaya başladığına dikkat çekiyordu. Versay Antlaşması'nı hiçbir zaman haklı görmediklerini ama bu antlaşma yüzünden dünyanın savaşa sürüklenmesini de kesinlikle istemediklerini özellikle belirtiyor, barışın korunması ve tüm ülkelerle ticari ilişkilerin güçlendirilmesi şeklinde açık bir dış politikalarının olduğunu ifade ediyordu.[26] Stalin savaştan uzak durmak için kollektif güvenlik ilkesi gereği bölgesel ittifak arayışlarına girişmiştir. SSCB'nin barış temalı dış politika stratejisinin yol haritası, Stalin'in çizdiği bu çerçeve içerisinde, Parti'nin Merkez Komitesi Politbürosu tarafından 19 Aralık 1933'te belirlenmişti. Almanya'nın saldırganlığına karşı bölgesel karşılıklı yardım antlaşması imzalanması ve bu antlaşmaya Belçika, Çekoslovakya, Litvanya, Letonya, Estonya, Finlandiya'nın ya da bu ülkelerden bazılarının, Fransa ve Polonya'nın ise mutlaka katılması gerektiği fikrindeydi.[27] Stalin'in bölgesel olarak toplu bir şekilde yapmak istediği güvenlik anlaşmaları gerçekleşmese de, önce Fransa, ardından da Çekoslavakya ile belirli bir yakınlaşma sağlanmış ve bir Avrupa devletinin saldırısına karşı askeri yardımı gerektiren anlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönemde Sovyetler sadece bu devletler ile değil, bunun yanında faşist eğilimlere muhalif her türlü oluşumla ittifak yapma kararlılığında olmuştur. Hatta dünya genelindeki tüm komünist partilerden bu politika doğrultusunda her türlü Batılı düşünceyle işbirliği yapılması istenmiştir. Ancak, bu politika değişikliği dahi Sovyetlerin güvende hissetmesi için yeterli olmamıştır. Zira kıtadaki istikrarsızlık her geçen gün şiddetini artırmaktaydı.

1930'lar Sovyetlerin beklentilerini karşılamadığı gibi bu ülkenin durumunu her geçen gün daha da kötüleştirmekteydi. Sovyetlerin Alman emellerine karşı batılı devletlerle kuvvetli bir işbirliği yapmak istemesine rağmen, özellikle İngiltere bu yakınlaşmadan kaçınmıştır. Zira İngiliz muhafazakarları Alman faşizmine mesafeli

[25] **Bekcan** (2016), s.103.
[26] **Bekcan** (2016), s.103.
[27] **Bekcan** (2016), s.104.

yaklaşmış olsalar da, zihinlerindeki Sovyet algısı daha da olumsuzdu. Bu nedenle İngiltere Almanların dikkatinin mümkün olduğunca doğuya doğru yönlendirilmesi gayretinde olmuştur. İngiltere'nin bu tutumu Stalin'de Batılı devletlerin Sovyetlere karşı bir ittifak yapacakları endişesini kuvvetlendirmişti. Nitekim Stalin'e göre bunun somut adımları 1938 Münih Paktı'nda atılmıştı. İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya'nın temsilcileri Münih'te bir araya gelerek Çekoslavakya'nın Sudeten bölgesinin Almanlara verilmesi hususunda anlaşmışlardır.[28] Batılı devletlerin savaşmaya isteksiz olmaları Almanya ile Münih'te yapılan pazarlığa boyun eğmelerinin en temel nedeni olmuştur. Bu pakt diğer devletlerde olduğu gibi Sovyetler Birliği nezdinde de çok önemli sonuçlara neden olmuştur. Bunlardan en önemlisi Sovyetler Birliği'nin, İngiltere ve Fransa'ya güveninin kalmaması olmuştur. Almanya ve İtalya'nın saldırganlığı karşısında İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapmaya çalışmış ama sürekli bu işbirliği önerisi reddedilmişti. Habeşistan'ın işgalinde, İspanya iç savaşında, Ren bölgesi sorununda, Avusturya'nın ilhakında ve Çekoslavakya'nın parçalanmasında Sovyetler Birliği, Avrupa sorunlarının dışında tutulmak istenmiştir. İngiltere ve Fransa'nın tutumları, Sovyetler Birliği'ni bir Avrupa değil, Asya devleti olarak gördüklerini ortaya koyuyordu. Tıpkı Kırım Savaşı'nda yaptıkları gibi, Münih düzenlemesinin en derin anlamı budur.[29] Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bonnet, Ribbentrop'la görüşmesinin ardından elçilerine "*Alman politikasının bundan böyle Bolşevizmle savaş için doğuya yöneldiğini, Almanya'nın doğuya yayılma iradesi gösterdiğini*" bildirmişti.[30] Bu durum Sovyet yöneticilerinde yeniden durum değerlendirmesi yapmalarını zorunlu kılmıştır. Artık çatışma potansiyelinin en kuvvetli olduğu yön Merkezi ve Doğu Avrupa sahasıydı.

İngiltere ve Fransa, Münih Paktı'ndaki hatalarını ancak İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinden sonra Almanya ile yapmış olduğu "Çelik Pakt" (22 Mayıs 1939) sonrasında anlamışlardı. Alman ve İtalyan genişlemelerine set çekmek isteyen İngiltere, bu defa Polonya, Romanya ve Yunanistan gibi devletlere askeri güvence vermiş ve devamında da Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında faşist bloğa karşı ittifak görüşmeleri yeniden başlamıştır.[31] Ancak Stalin, İngiltere ve Fransa'nın güvenilmez olduklarını Münih Paktı'nda anlamıştı. O yüzden bu defa daha temkinli davranmıştır. Aynı temkini Fransa ve İngiltere de Sovyetler Birliği'ne karşı duymaktaydı. Her iki taraf da içten davranmadıkları

[28] **Sander, Oral** (2013) Siyasi Tarih 1918-1994, 27.Baskı, Ankara, İmge Yayınları, s.60.
[29] **Sander** (2013), s.62.
[30] **Bekcan** (2016), s.110.
[31] **Sander** (2013), s.64.

için üç ay süren görüşmeler daha çok askeri güvence verilecek ülkeler ve teknik ayrıntılar üzerinde yoğunlaşmış ve bu yüzden olumlu bir sonuca ulaşamamıştır. Sovyetler Birliği, Batılıların kendisini savunmasız bırakmak istediğinden, Batılılar ise Sovyetler Birliği'nin güvence verdiği ülkeyi askeri işgali altına almasından endişe duymaktaydılar.[32] Stalin bu görüşmelerde özellikle Sovyet sınırları dışında kendisine alan bırakılmasında ısrarcı olmuştur. Bundaki temel amacı olası bir Alman saldırısını mümkün olduğunca Rusya'nın merkezinden uzakta başlamasını düşünmesi olmuştur. Bu amaçla Polonya devleti sınırları içerisinde Sovyet askerlerini yerleştirmek istemiştir. Yine, Stalin bu dönemde Baltık ülkelerinde belirli bir serbestlik talep etmiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Sovyet askerlerinin bir daha çıkmamasından endişelenen batılı güçler bu duruma razı olmamıştır. Bir kez daha İngiltere ve Fransa ile yapılan görüşmelerden istediğini elde edemeyen Stalin, alternatif arayışlar içerisine girmişti.

Stalin'in bu defa ihtiyaç duyduğu tek şey zamandı. Alman harekatının mümkün olduğunca ertelenmesini istiyordu. Ancak, bu konuda artık Batılı güçlere de güvenemeyeceğini biliyordu. Stalin artık tehdidin esas kendisi ile muhatap olarak bu sorunun hallolacağını düşünmekteydi. Madem tehdit Almanya ve bu tehdit ortamı İngiltere ve Fransa gibi devletlerle birlikte halledilemedi, o halde tehdidin bizatihi kendisiyle, Almanyayla, görüşmek gerekiyordu. Zaten 8 Nisan 1939'da Litvinov dışişleri komiserliğinden istifa etmiş ve görevi Başbakan Viyaçeslav Molotov devralmıştır. Litvinov'un istifasının dünya kamuoyuna duyurulması, Sovyet hükümetinde Litvinov'un uzun yıllardır yerleştirmeye çalıştığı ortak hareket etme ümidinin kalmadığının ilanı olmuştur.[33] Bu durum Sovyetler'in Batılı devletlerle anlaşmasını istemeyen Hitler'in de menfaatine idi. Zira bu gelişmeler sonucunda Ribbentrop-Molotov görüşmesinin önü açılmıştı.

2.2.3. Alman-Sovyet Antlaşması ve II. Dünya Savaşında SSCB'nin Baltık Kazanımları

23 Ağustos 1939'da Moskova'ya ulaşan Ribbentrop aynı gün Stalin ve Dışişleri Bakanı Molotov ile görüşmüştür. O dönemde Sovyet yöneticileri özellikle batı sınırında güven ortamı oluşturmayı istiyorlardı. Çünkü Almanların her türlü saldırganlığı yapabileceklerini hesap etmişlerdi. Başlangıçta Ruslar soğuk ve ihtiyatlı davranmıştır.

[32] **Sander** (2013), s.64.
[33] **Mızrak/Mızrak,** s.459.

Stalin derhal, Rusya'nın Baltık devletleri ile olan alakasını belirtti ve Letonya'nın batısında bulunan Libau ve Windau limanları ile Almanya'nın alakalı olup olmadığını sordu. Eğer alakalı ise müzakerelere devam etmenin faydasız olduğunu kesin bir dille belirtti. Ribbentrop, Hitler'e soracağını bildirdi ve hemen birkaç dakika içinde Obersaltzberg'de bulunan Hitler ile telefon irtibatı temin edildi. Hitler elinden telefonu bırakmış ve bir an haritaya baktıktan sonra, Baltık memleketlerini Rusya'ya bırakmaya hazır olduğunu beyan etmiştir.[34] Stalin'in Almanlarla görüşmeye başlamak için Baltık konusunu şart koşmasının ardında şüphesiz tarihi, ekonomik ve stratejik maksatlar yatmaktaydı. Bu bölgeye Ruslar, yüzyıllar öncesinden ilgi duymuş ve XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bölgeye hakim olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarını kazanan Baltık devletleri şimdi yeniden Sovyetler Birliği'nin batı sınırının güven altında kalması için önem taşımaktaydı. Üstelik bu güvenlik ihtiyacı anlaşma yapılmak istenen Almanlara karşı evveliyatla gerekliydi. Ayrıca beş yıllık planın uygulanmaya başlaması ve sosyalizmin tek ülkede inşası programının kabul edilmesinden sonra bu bölge Sovyetler için ticari ve ekonomik olarak da gerekliydi. İngiltere ve Fransa'dan arzu ettiği imtiyazı koparamayan Stalin, bu nedenle Almanya'dan Baltık bölgesini talep etmiştir. Diğer konularda da anlaşan her iki taraf aynı gün saldırmazlık anlaşmasının imzalandığını duyurmuşlardır. Bu anlaşma ile Stalin şimdilik soluk alma fırsatı bulmuştu.

Nazi-Sovyet Saldırmazlık ve Tarafsızlık Anlaşması gereğince Almanya ile Sovyetler arasında kalan topraklar paylaşılmış, ayrıca anlaşma her iki taraf arasındaki ticareti geliştirme fırsatı da sunmuştu. Bu anlaşmaya göre Polonya'nın büyük bir bölümü ile Litvanya, Almanlara bırakılırken, Finlandiya, Estonya ve Letonya ise Sovyet etki alanına terk edilmiştir.[35] Nazi-Sovyet Saldırmazlık ve Tarafsızlık Anlaşması'ndan hemen sonra Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırması sonucu, İngiltere ile Fransa'nın da Almanya'ya karşı savaş ilan etmeleri ile İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Sovyetler Birliği bu savaşa coğrafi konumu gereği kayıtsız kalamazdı. Yaşanan gelişmeler Sovyetler Birliği'ni batı sınırında bir dizi tedbir almak zorunda bırakmıştır.

---

[34] **Deutsch, C. Harold** (1947) 'A Strange Period:1939-1941 Nazi-Soviet Relations', (Çeviren: Armaoğlu, Fahir H. (1947) 'Garip Bir Devre:1939-1941 Arasında Nazi-Sovyet Münasebetleri', The Historian Dergisi, 1947, S: İlkbahar, s:345-365.

[35] **Roberts, Geoffrey** (1992) 'The Soviet Decision for a Pact With Nazi Germany' Soviet Studies, C:44, S:1, s.57-78.

28 Eylül 1939 tarihli anlaşma gereğince, Almanya ile Sovyet Rusya arasında eski Polonya toprakları üzerinde çizilen yeni sınır dolayısıyla Sovyetler Birliği, Baltık devletleri ile yeniden sınır komşusu olmuştur. Bunun üzerine Sovyetler Birliği, ilk olarak Estonya'ya yönelip, ondan deniz ve hava üsleri istemiştir. Öneri kabul edilmediği takdirde de ülkeyi işgal edeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Sovyetler ile Estonya arasında 28 Eylül 1939'da bir karşılıklı yardım anlaşması imzalanmıştır. Bununla Estonya, Sovyetlere deniz, kara ve hava üsleri vermiştir. Sovyetler, bundan sonra 5 Ekim'de Letonya, 12 Ekim 1939'da Litvanya ile imzaladıkları karşılıklı yardım anlaşmalarıyla buralarda da üsler elde etmiştir.[36] Sovyetler Birliği'nin bu yöndeki taleplerini Finlandiya reddetmiş ancak Finlandiya'nın bu tavrı da Sovyet-Fin savaşına neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin, Finlandiya'ya karşı harekete geçmesi uluslararası kamuoyunda büyük tepkiye neden olmuş ve 14 Aralık 1939'da Sovyetler Birliği, Milletler Cemiyeti'nden çıkarılmıştır.[37] Bu durum dahi Sovyet yöneticilerini durduramamış ve nihayet 1940 baharında iki taraf anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşmaya göre Sovyetler Birliği, Finlandiya topraklarında da önemli kazanımlar elde etmiştir.

1940 yılında Sovyetler Birliği Baltık bölgesinde faaliyetlerini iyice artırmıştır. Özellikle Fransa'nın beklenmedik şekilde Almanya karşısındaki yaşadığı bozgun, Sovyet yöneticilerinin batı sınırı ya da Baltık bölgesinde ellerini çabuk tutmaları gerektiği konusunda uyarı olmuştur. Bu nedenle Estonya, Litvanya ve Letonya hükümetlerine 1940 yılında SSCB'nin parçası olmaları yönünde ultimatom veren Stalin, bu ülkelerin SSCB'ye işgalsiz bir şekilde katılmalarını istemiştir. Nihayetinde SSCB"ye katılan Baltık ülkeleri yaklaşık yarım asır sürecek hegomonik bir sistemin, Avrupa eksenindeki en önemli yapı taşlarından birisi haline gelmişlerdir. Bölgenin Sovyetleştirilme süreci bu şekilde hızlandırılmıştır.[38] Sovyetlerin Baltık bölgesinde bu denli hızlı ve etkin faaliyetleri bir müddet sonra Almanların 1939 tarihli Nazi-Sovyet paktını sorgulamasına neden olmuştur. Hitler, Sovyetlerin, Baltık bölgesi ile sınırlı kalmayacağı, Balkanlara sarkacağını düşünmeye başlamıştır. Her ne kadar 1940 yılı boyunca Alman-Sovyet ilişkisi dostluk havasında gibi gözükse de eğilim her geçen zamanda çatışmaya doğru sürüklenmekteydi. Hatta bu gergin ortamı yumuşatmak için 1940 Kasım'ında Molotov, Almanya'yı ziyaret etmişse de bu ziyaretten istediği sonucu elde edememişti. Sovyetlerin o dönem itibarıyla

[36] **Uçarol, Rifat** (2015) Siyasi Tarih, 10.Baskı, İstanbul, DER Yayınları, s.854.
[37] **Uçarol,** s.854.
[38] **Asal, Uğur Yasin** (2012) 'Rusya'nın Baltık Ülkeleri Politikasının Değişimi' (Yüksek Lisans), T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, s.57.

Almanlarla herhangi bir çatışmadan kaçınmak ya da çatışma çıkacaksa da mümkün olduğunca bu çatışmayı ertelemeye yönelik dış politikası artık sona yaklaşmaktaydı.

Hitler son olarak Balkanlarda da güçlü bir şekilde ilerledikten sonra tankların yönünü Sovyetlere doğru çevirme vaktinin geldiği kanaatine varmıştı. Hitler'in yardımcısı bu düşünceyle 10 Mayıs 1941'de İskoçya'ya beklenilmeyen bir uçuş gerçekleştirdi. 22 Eylül 1943'de Anthony Eden tarafından verilen bir demece göre Hess, İngiltere'nin Britanya İmparatorluğu'nda, Almanya'nın Avrupa'da serbest olmasını ve Rusya'nın "Asya içinde kalması" gerektiğini söylüyordu.[39] İngiltere'den beklediği desteği alamayan Hitler yine de kararından dönmemiştir. 22 Haziran 1941 tarihine gelindiğinde Alman taarruzu artık başlamıştı. Alman askerleri Fin, Romanya ve diğer birimlerin desteğiyle Baltık'tan Karadeniz'e uzanan bir hat üzerinden Sovyetler'e saldırmıştır. Savaşın kaçınılmaz olduğu, bir şekilde patlak vereceği yönündeki beklentiler doğru çıkmışsa da Stalin dahil hiç kimse tarafından taarruzun bu kadar erken, hızlı ve güçlü olacağı düşünülmemişti. O yüzdendir ki Kızıl Ordu savaşa bir hayli hazırlıksız yakalanmıştı. Taarruzun verdiği ilk şoku atlatan Stalin Almanların, Sovyet halkını köleleştirmek istediğini, bu nedenle sonuna kadar Almanlara direnç gösterileceğini halka duyurmuştur. Her iki tarafın gerek askeri gerek coğrafi ve gerekse de hakim oldukları coğrafi kapasiteleri düşünüldüğünde savaşın çetin geçeceği başından belliydi. Nitekim Almanların yıldırım harekatı savaşın seyriyle birlikte dev bir cephe savaşına dönüşmüştür.

Almanlar kuzeyde Leningrad, merkezde Moskova ve güneyde ise Rostov olmak üzere üç koldan Sovyetlere saldırmıştır. 1941 yazında başlayan taarruzun sonucunda Sovyet savunması ile karşılaşılmış ise de Alman orduları kuzeyde Leningrad, merkezde Moskova önlerinde gözükürken, güneyde ise Ukrayna bölgesinde bulunan Rostov'u ele geçirmiştir.[40] Ancak savaşın uzaması ile birlikte yaklaşan kış şartları da Sovyet savunmasına katkıda bulunmuş ve Almanların etkisi günden güne azalmaya başlamıştır. 1941-1942 kışında Sovyet orduları Alman ilerleyişini durdurarak nefes alma imkanı yakalamıştır. Bu arada ABD de Sovyetler Birliği'nin müttefiki olarak savaşa müdahil olmuş ve Amerikan yardımları İran üzerinden Sovyetlere gelmeye başlamıştır.[41] Almanlar ikinci olarak 1942 yazında güneyde Volga'ya ulaşmaya çalışmış ancak burada da istenilen sonuç bir türlü elde edilememiştir.

---

39 **Mızrak/Mızrak,** s.498.
40 **Mızrak/Mızrak,** s.500.
41 **Mızrak/Mızrak,** s.504.

Sovyetleri yok etmeye kararlı olan Hitler, 1943 yazında Stalingrad'ın kuzeyinde bulunan Orel ve Kursk bölgesi üzerinden yaklaşık yarım milyon askerle bir defa daha saldırmıştır. Ancak kısmi başarının ardından Nazi ordusunda yaşanan çözülmeye karşın, Sovyet ordularında nitelik ve nicelik olarak görünen pozitif durum bir kez daha Nazi tehdidini bertaraf etmişti. Moral olarak da yenilenen Sovyet orduları tükenmiş olan Naziler karşısında atağa geçmiş, artık Nazileri yavaş yavaş Sovyet topraklarından uzaklaştırmaya başlamıştır. 1943 yılı sonuna gelindiğinde Sovyet orduları işgal altında topraklarının büyük bir kısmını yeniden ele geçirmişti. Bir sonraki yılda Sovyet orduları orta ve doğu Avrupa'da ilerlemiş, hatta Alman topraklarına da ayak basmıştır. Çok yakın bir zamana kadar Sovyet topraklarının şahit olduğu savaş ortamı bu defa Alman topraklarında cereyan etmekteydi. Artık, Stalin müttefikleriyle Alman topraklarının ele geçirilmesi hususunda görüş alışverişinde bulunmaktaydı. Nihayet 2 Mayıs 1945 tarihinde Berlin, ağırlıklı olarak Sovyet askerlerinin yer aldığı müttefikler tarafından ele geçirilmiştir. Almanya, doğu ve batıdan olmak üzere müttefik orduları tarafından sıkıştırılmıştır. Kızıl Ordu 8 Mayıs'ta Dresden, 9 Mayıs'ta Prag'ı ele geçirmiştir. 9 Mayıs 1945 tarihinde ise savaş bitmiştir. Üçüncü Reich, resmi olarak 7 Mayıs'ta Rheims'te, 8 Mayıs'ta Berlin'de şartsız olarak teslim olmuştur.[42] Yaklaşık çeyrek asır önce yapılan dünya savaşı Sovyetler Birliği'nin oluşumunu sağlamışken, 1941-1945 döneminde gerçekleşmiş olan, tarihin en kanlı senaryolara şahit olduğu bu savaştan Sovyetler Birliği bu defa süper güç olarak çıkmıştır.

2.2.4. Soğuk Savaş Sürecinde Sovyetler Birliği Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Sovyetler Birliği için batıdan gelen büyük bir tehdit ortadan kaldırılmıştır. Ancak Batının tüm tehditleri hala ortadan kalkmamıştı. Ortak düşman Almanya'yı etkisiz hale getirmek için müttefik devletler ile yapılan işbirliği savaşın sonunda bıçak gibi kesilmiştir. Sovyetler Birliği batıdan yeni tehditler algılamaya başlamış ve bu algı Sovyetler Birliği'nin sonuna dek sürecek fikirler çatışmasına sebep olmuştur. Kapitalist Batı, savaş sonrası sosyalist Sovyetlerin varlığına en büyük tehdit olarak görülmüştür. Hakeza XX. yüzyılda iki büyük savaşa sebep olan Almanya'nın tehdit unsuru olmaktan çıkması sonucu Batılı devletler için ise bu defa Sovyetler Birliği büyük bir tehdit olarak algılanmaktaydı.

[42] **Dereli,** s.565.

1945'te savaştan süper güç olarak çıkan SSCB, Baltık bölgesi dahil Doğu Avrupa'yı komünistleştirerek ve Varşova Paktı'nı kurarak ABD ile uluslararası ideolojik ve stratejik rekabete girmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kızıl Ordu'nun gücü ile Doğu Avrupa'da sosyalist uydular kuran SSCB yönetimi yeni ideolojik açılımları gündeme getirerek, dünya devrimi söylemini farklı bir anlayışla yorumlamaya çalışmıştır. Stalin savaştan sonra tek ülkede sosyalizm tezinin yerine, kapitalizm ve sosyalizmin sürekli mücadele içinde iki sistem olduğunu, kapitalist dünyanın SSCB'nin güvenliğine tehdit oluşturduğunu ve sosyalist kampın sürekli emperyalist tehdit altında olduğunu savunmuştur.[43] Savaş sonrasında uluslararası sistemin baş aktörlerinden olan Sovyetler Birliği sınırlarını sürekli genişletmek istemiştir. Bu bir anlamda Birinci Dünya Savaşı sonrasında Stalin'in en büyük rakibi olan Trotski'nin "Sürekli devrim" tezine de dönüş anlamı taşımaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet güvenliği, Doğu Avrupa ülkelerinde uydu hükümetlerin kurulmasını gerektirmiştir. Amaç çıkacak bir savaşta, savaş alanını Sovyet sınırından uzaklaştırmak ve Almanya ile arasına bir "tampon bölge" oluşturmaktı. Çünkü son otuz yıl içinde Almanya iki kez Doğu Avrupa yolunu kullanarak Rusya'ya saldırmıştı. ABD ise Sovyetler Birliği'nin güvenliğinin Doğu Almanya'da kendisine dost ülkelerin varlığını gerektirdiğini kabul etmesine rağmen bu bölgenin Rus nüfuzuna girmesini istememiştir.[44] Bu tez yakın çevre olarak etkisini özellikle Baltık ülkeleri ve Batı Ukrayna'da göstermiştir. Buralarda uygulanmaya çalışılan Sovyetleştirme politikasına karşı çıkan toplumlar Rusya'nın sert müdahalelerine maruz kalmışlardır.

Stalin, Sovyet Ordusu'nu askeri cephede büyük bir ağır sanayi temeliyle desteklenen kapsamlı bir kara savaşı yürütmeye hazırlamış, ekonomik anlamda Doğu Avrupa ekonomileri Sovyet ekonomisinin yeniden inşası için kullanılmış ve böylece "Sovyetler Birliği istihkâmı" Berlin'e kadar genişletilmiştir.[45] Bu dönemde devrim ihracı Sovyetlerin birinci önceliği olmuştur. Soğuk Savaşın ilk yıllarında 1947 yılında Churchill, Fulton"da şu konuşmayı yapıyordu; "*Baltık Denizi'ndeki Stettin'den, Adriyatik Denizi'ndeki Trieste'ye kadar, kıtaya demir bir perde indi. Çizginin ötesinde eski Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin başkentleri yatıyor. Bütün bu meşhur şehirler ve etrafındaki nüfus, öyle veya*

---

43 **Shlapentokh, Vladimir** (2017) A Normal Totalitarian Society, 1.Baskı, London, Routledge, s. 46.

44 **Keskin, Cihan** (2009) 'Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Güvenlik Politikaları Bunun ABD-AB ve Türkiye'ye Etkisi' (Yüksek Lisans), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.20.

45 **Jafarov, Nazim** (2007) 'Rusya'da Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü (1991-2006)'(Doktora), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.54.

böyle, sadece Sovyet etkisine değil, Moskova'nın çok yüksek ve artan denetim önlemlerine tabidir."[46] Yine bu dönemde Rusya, Birleşmiş Milletler'in bünyesine dahil olup Güvenlik Konseyi üyeliğini alarak bir taraftan ABD'nin hakim olduğu uluslararası sistemde kendisine yer edinmeye çalışırken, diğer taraftan da emperyalist bloğa karşı alternatif olan kendi bloğunu yapılandırma ve güçlendirme faaliyetlerini yürütmekteydi. Bu doğrultuda Sovyetler Birliği "Demir Perde" bloğunu güçlendirmek amacı ile ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda dostluk, işbirliği ve saldırmazlık adları altında antlaşmalar yapmıştır.

Batı Avrupa ülkelerinin savaşın verdiği tahribatla Sovyetler Birliği karşısında tek başlarına yetersiz olduğu açığa çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın dünya güç dengesini bozması ve Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya siyaset sahnesinden çekilmesi sonucu dünya, ABD ve Sovyetler Birliği önderliğinde iki kutuplu, ideolojilerin belirleyici olduğu bir döneme girmiştir. Savaştan her bakımdan harap çıkan Avrupa, ekonomik ve sosyal yapılanmasına ağırlık vermeye başlamıştır. Bunun yanında Sovyetler Birliği'nin Yunanistan, Türkiye ve İran'da yürütmüş olduğu faaliyetler Batı bloğunu fazlasıyla endişelendirmiştir. Bu nedenle savaştan sonra kendi iç dünyasına çekilme eğiliminde olan ABD, zor durumda bulunan Batı ve Doğu Avrupa devletlerine ekonomik yardım yaparak Sovyet hegemonyasını yıkmak istemiştir. Bu doğrultuda Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi ekonomik programlarla Avrupa ekonomisi inşa edilme sürecine sokulmuştur. Bunun yanında Sovyetler Birliği'ne karşı Avrupa'yı ekonomik olarak kalkındırmak isteyen ABD, yine kendisinin de dahil olduğu savunma ve güvenliğe yönelik bir çatı oluşturmak istemiştir. Sonuçta Sovyetler Birliği'ne ve onun yayılması ile artan tehditlerine karşı; İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Norveç, Danimarka, İzlanda, Portekiz, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada arasında 4 Nisan 1949'da Washington'da, "Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO: North Atlantic Treaty Organization)" kurulmuştur.[47] Böylece Batı Avrupa'nın inşa süreci askeri alanda da devam etmiştir. Antlaşmanın "5. Maddesi'ne göre taraflardan birine Avrupa ya da Kuzey Amerika'da girişilecek silahlı saldırının tüm taraflara yapılmış olarak kabul edilmesi ve bu saldırıya karşı topyekün mücadeleyi meşru addetmesi üzerinde anlaşılmıştır.

Stalin tarafından Amerika'nın Marshall Planına karşı 1947 yılında Kominform kurulmuştur. Kominform'un kuruluşu esnasında yayınlanan bildiri ile dünyanın iki bloğa

---

[46] **Gaddis, John Lewis**, (2007) The Cold War The Deals The Spies The Lies The Truth, 1.Baskı, London, Penguin Books, (Çeviren: Cenkçiler, Dilek (2008) Soğuk Savaş Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçekler, 1.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.88).

[47] **Uçarol,** s.944.

ayrıldığı ilan edilmişti. Şimdi ise Sovyetler Birliği'nin karşısında askeri amaçla kurulmuş olan bir örgüt vardı. Sovyetler Birliği'nin NATO'ya karşı verdiği cevap ise Varşova Paktı'nı kurmak olmuştur. Doğu bloğu üyeleri NATO'ya karşı olmak üzere 14 Mayıs 1955'te Varşova Paktı'nı kurmuşlardır. Bölgesel kollektif bir savunma ve yardımlaşma örgütü olan Pakt'a; Sovyetler Birliği, Arnavutluk, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya katılmıştır.[48] Artık her iki blok askeri olarak örgütlenme süreçlerini tamamlamış ve bundan sonra uluslararası sistemde eskiden var olan çok kutuplu yapı yerini tamamen iki bloğun egemen olduğu, ideolojilerin realist paradigmalar doğrultusunda çarpıştığı iki kutuplu sisteme bırakmıştır. Ancak her iki bloğa egemen güçler, ABD ile Sovyetler Birliği belirli bölgesel savaşlar haricinde, karşılıklı olarak fiili durumdan özellikle kaçınmışlardır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin 1949 yılında atom bombasına sahip olmasıyla birlikte, Amerika'nın bu konudaki kesin üstünlüğüne son verilmiş ve taraflar birbirlerine karşı dengeleyici bir tavır takınmışlardır.

Uluslararası havanın günden güne gerginleştiği, konvansiyonel silahların yerine nükleer tehditlerin ulusların varlığını tehdit ettiği bir dönemde Stalin'in yerine Kruşçev'in geçmesi ile değişiklik de hissedilir derecede olmuştu. Kruşçev başta kaldığı 1953-1964 döneminde sınırları içerisinde liberalleşme hareketini başlatırken, sosyalist devletin katı yüzü de yumuşamaya başlamıştır. Stalin döneminde devletin yozlaştığından bahseden Kruşçev sürgünde bulunan birçok milletin yurtlarına dönmesini sağlamıştır. Stalin'in politikalarından bu keskin dönüş kendisini dış politika ideolojisinde de hissettirmişti. Kruşçev, SSCB Komünist Partisinin 14-25 Şubat 1956'da yapılan 20. Kongre'sinde yaptığı konuşmada kapitalizm ile sosyalizm arasında bir savaşın kaçınılmaz olduğu görüşünü reddetmiş; barış içinde bir arada yaşayarak rekabet edebileceklerini savunmuş ve sosyalizmin kapitalist ülkelere şiddet ve savaş olmaksızın girebileceğini öne sürmüştür.[49] Kruşçev'in bu tezi dahi emperyalist batıyı en büyük tehdit olarak algılamaktaydı. Zira bu dönemde Kore ve Küba gibi krizler baş göstermiştir. Bunun yanında Kruşçev az gelişmiş ülkelere mali yardım yaparak, bu ülkeleri mümkün olduğunca batılı ülkelerin tesirinden uzaklaştırıp, sosyalist ideolojiyi bu ülkelere cazip kılmak istemiştir. Bu amaçla Afganistan, Mısır, Endonezya, Hindistan gibi ülkelere ekonomik yardımlarda bulunmuştur.

---

48 **Uçarol,** s.939.
49 **Caşın/Derman/Saynur,** s.114.

Kruşçev'in başlatmış olduğu üçüncü dünya ülkeleri ile yakınlaşma politikası kendisinden sonra başa geçen Brejnev zamanında da devam ettirilmiştir. Brejnev bu ülkelerdeki Sovyet etkisini kalıcı hale getirme yönünde hareket etmiştir. Bunun yanında sosyalist bloğun bir arada kalmasını sağlamak için Doğu Avrupa ülkelerinin birer küçük müttefik olmasını sağlayan antlaşmalar yapılmıştır. Bu devletler ile ilişkide "sınırlı egemenlik" ilkesi benimsenerek, bu uydu devletlere bağımsızlık ve egemenlik garantisi verilmiştir. "Sınırlı egemenlik" ilkesinin kolektif güvenliği gerektirdiği kabul edilmiş ve bu güvenliği ihlal eden devlet ya da devletlere diğer tarafların müdahale hakkı meşru kabul edilmiştir. Yine de blok içerisinde zaman zaman ilişkiler gerilmiş, hatta Sovyetler Birliği bu politika doğrultusunda 1968 yılında Çekoslovakya'ya müdahale etme gereği duymuştur. Yine bu dönemde Batı ile ilişkilerde yumuşama devam etmiştir. Soğuk savaş sürecinde, Küba bunalımının sonucunda yaşanmaya başlanan ve nispeten gerginliklerin azaldığı dönem, NATO tarafından "yumuşama (detant)", Varşova Paktı tarafından da "barış içinde bir arada yaşama (coexistence)" olarak isimlendirilmiştir.[50] Ancak yine de Batı ile mücadele devam etmiştir. 1960'lı yıllarda Asya ve Ortadoğu rekabet alanı olmuştur. Son olarak Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi iki blok arasındaki yumuşama dönemine büyük sekte vururken, bu olay Sovyetler Birliği'nin ekonomik, siyasi ve askeri olarak sıkıntıya girmesine sebep olmuştur. Afganistan'da yaşanan hayal kırıklığı Kızıl Ordu'nun yenilmez olmadığını ortaya koymuştu. Bunun yanında Afganistan müdahalesine sadece Doğu Almanya'nın destek vermesi ve diğer sosyalist ülkelerin bu müdahaleye karşı muhalif tavırları sosyalist dünyadaki çatlakları gün yüzüne çıkartmıştı. Ayrıca Rus olmayan milletlerin cesaretlenmesine vesile olan Afganistan bozgunu, bağımsızlık hareketlerini de tetiklemiştir. Brejnev döneminde dinsel ve milliyetçi temele dayalı ayrılıkçı hareketler, Sovyet idaresini ciddi olarak meşgul etmeye başlamıştır. Baltıklarda bu dönemde meydana gelen ayaklanmalar, Sovyet politikasının bölge üzerindeki uygulamalarının başarısızlığını göstermektedir. Tüm bunlarla birlikte Brejnev dönemi, Rus dış politikasında güven ve istikrarın sağlanamadığı bir zaman dilimi olarak değerlendirilmektedir.[51] Brejnev döneminde icra edilen politikaların menfi sonuçları Sovyetler Birliği'nde muhafazakarların otoritesini sarsarken yenilikçi görüşün ön plana çıkmasına sebep olmuştur.

[50] **Keskin,** s.22.
[51] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.133.

2.2.5. Sovyetler Birliği'nin Dağılma Süreci

Andropov ve Çernenko'nun 1982-1984 yılları arasında kısa süren iktidarları sonrasında 1985 yılında Gorbaçov, yönetimi devraldığında Sovyetler Birliği ekonomik, siyasi ve sosyal olarak sıkıntılı süreçteydi. Bu nedenle Gorbaçov dinamikleri yeniden harekete geçirmek için değişim ihtiyacı hissetmiştir. Gorbaçov'un önerdiği reform girişimi Sovyet ideolojik anlayışında, devlet yapılanmasında, temel güvenlik konseptinde ve dış politikasında köklü değişikliklere neden olmuştur. Yeni Politik Düşünce (Novaya Politiçeskaya Mışlenie) olarak tanımlanan yeni anlayış ideolojik boyutta Marksist-Leninist teoriyi yeniden yorumlamaktaydı.[52] Gorbaçov gerek Marksizm, gerekse Leninizmi katı birer dogma olmaktan ziyade, çağa göre düzenlenebilen birer rehber olarak kabul etmiştir.

Gorbaçov reform yapılması gereken bir hayli alan olduğunun bilinciyle öncelikle Batı ile ilişkilerini normalleştirmek istemiştir. Bu amaçla İngiltere, Fransa ve hatta ABD ile diyalog kurarak, rekabete son vermiştir. Özellikle ABD'nin başlatmış olduğu "Yıldız Savaşları" projesine cevap veremeyecek durumda olan Sovyetler Birliği için bu durum kaçınılmazdı. Zira bu rekabetin Sovyet ekonomisine yüklemiş olduğu ekonomik külfetten kurtulan Gorbaçov, 1985 yılında ilan edilen "Perestroyka" (Yeniden Yapılanma) programına kaynak ayırma imkanı bulmuştu. "Perestroyka" ile ekonomik alan yeniden şekillendirilmek istenmiş ise de yaklaşık bir asırdır sosyalist nizam ile süregelen ekonomik yapının serbest piyasa ekonomisinin gerekleri ile uyuşturulmaya çalışılması başkaca sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle yeni ekonomik programa muhalefetin sesi gittikçe yükselmeye başlamıştı. Bu arada Gorbaçov'un önemli meselelerin sadece elitler arasında dışarıya kapalı olarak görüşülmesinden ziyade, kamuoyunun da bu meseleler üzerinde bilgi edinmesini sağlayan "Glasnost" (Şeffaflık) ilkesini hayata geçirmesi Sovyet toplumunun özeleştiri yapmasına neden olmuştur. Bu sayede Gorbaçov'un uygulamış olduğu reformlar zamanla Sovyetlerin en karanlık tarihinin dahi tartışılmasına neden olmuştur.

Sosyalist dünya mensupları ise bu süreçte reform yapmaktan ziyade milliyetçilik duygularla bağımsızlık taleplerini icraata geçirmeye başlamışlardır. Baltık ülkeleri iki savaş arası dönemde elde ettikleri ve o tarihten itibaren içlerinde uhde olarak kalan bağımsızlık ateşini çoktan yakmışlardı. 1989 yılına gelindiğinde ise Doğu Avrupa'daki komünist yönetimler birer birer iktidarlarını kaybetmişlerdir. Gorbaçov ise bu duruma Batı

[52] **Caşın/Derman/Saynur,** s.114.

ile diyalog ortamını sürdürebilmek adına göz yummak zorunda kalmıştır. 1991 yılına gelindiğinde ekonomik, siyasi ve sosyal bozuklukların birikimi darbeye sebebiyet vermiştir. Bu dönemde halen yapının reform veya muhafaza edilmesi arasında tartışmalar sürmekteydi. Gorbaçov ise soğuk savaşın son bulmasına yaptığı katkılardan dolayı uluslararası platformda kahraman olarak kabul görürken, teşebbüs ettiği reformların Sovyet dünyasında sebep olduğu buhranlar sonucunda içerde ise hain olarak nitelendirilmiştir.

Gorbaçov, 1991 ilkbaharında SSCB içerisindeki cumhuriyetlere daha fazla özgürlük sağlayacak Birlik Anlaşması'nı önermiş ve Baltık liderleri dışında geri kalan cumhuriyetlerden olumlu tepkiler almıştır. Yeni anlaşma 20 Ağustos 1991'de imzalanmadan bir gün önce Gorbaçov'a yapılan darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[53] Bu nedenle Gorbaçov'un Kırım'da olduğu esnada, reform sürecini bitirmek isteyen kişilerce iktidara el konulmuştur. Ancak Yeltsin'in önderliğinde halkın bu darbeye karşı çıkması sonucu darbe teşebbüsü akamete uğramıştır. Her ne kadar Gorbaçov yeniden Moskova'ya dönmüş ise de bu süreç Sovyetler Birliği'nin dağılmasını hızlandırmıştır. Nitekim Rusya'da gerçekleştirilen Haziran 1991 seçimlerini kazanan Yeltsin, Belarus'ta Byelovejskaya Ormanındaki bir avcı kulübesinde Belarus ve Ukrayna önderleriyle buluşmuş ve bu üçü, Sovyetler Birliği'ni feshetmiştir.[54] Böylece XX. yüzyıl deneyimini tecrübe etmiş ve bu deneyim sürecinde iki bloklu uluslararası sistemde doğu bloğunu temsil eden SSCB'nin dağılması ile uluslararası sistemin yapısı bir kez daha değişmiştir. Değişen bu yapı ise gerek Rusya'ya gerekse Baltık ülkelerine konumlarını tekrardan gözden geçirme ihtiyacını hissettirmiştir.

[53] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.38.

[54] **Bushkovitch, Paul** (2011) A Concise History of Russia, 1.Baskı, Cambridge University Press, (Çeviren: Doğan, Mehmet (2017) Rusya'nın Kısa Tarihi, 1.Baskı, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s.432.

3. BALTIK DEVLETLERİ TARİHİ

3.1. Baltık Devletleri Tarihinin Genel Görünümü

Etnoloji, dil ve kültür alanlarında önemli farklılıklar gösterseler de Estonya, Letonya ve Litvanya homojen bir bütün oluşturmaktadırlar. Ancak her ne kadar bu üç Baltık ülkesi ortak bir tarih, coğrafya ve de benzer siyasi gelişmelere sahip olmuş iseler de, ulusal kimlik, kültür ve de devlet kimlikleri ile birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu durumu Baltık devletlerinin yetkili isimleri de ifade etmektedir. Estonya'nın eski Dışişleri Bakanı Toomas Hendrik İlves 1999 yılında yaptığı bir konuşmasında şöyle söylemektedir:[55]

> *"Büyük çoğunluk, Estonya'nın dışında (Eston halkı hariç) "Baltık" gibi bir şey hakkında konuşuyor. Bu çok ilginç bir kavramdır. Üç Baltık devletini birleştiren diğer ülkelerden gelen işgal, sürgün, ilhak, Sovyetleştirme, Kolektivizasyon (Komünizm) ve Ruslaştırma gibi mutsuz bir tecrübedir. Bu üç devleti ayrı tutan ise onların kimlikleridir. Şunu kabul etmek gerekir ki Baltık bölgesindeki ülkeler çok farklıdırlar ve ortak bir akraba bağları bile yoktur. Ortak bir kültür, dil ve dinî gelenekleri olan bir Baltık kimliği yoktur. Litvanya kendini hep Orta Avrupa ülkesi olarak vurgulamaktadır. Çünkü onun dinî (Katolik), mimarlığı, tarih gibi unsurları Polonya ile bağlıdır. Estonya ise her zaman ve hâlâ da Kuzey ülkelerini temsil etmektedir."*

Coğrafya onlara, birbirlerine karışacak kadar ortak bir tarihsel çerçeve çizmiştir. Büyük Rus ırmaklarının denize döküldükleri yerde bulunan, Kuzey Avrupa ile Doğu Avrupa'nın yayılmacı büyük krallıkları ve imparatorlukları arasına sıkışıp kalmış olan Baltık ülkeleri, bu konumları nedeniyle güçlü komşularının iştahını her zaman çekmişlerdir.[56] Baltık ülkelerinin coğrafi konumu bölgenin tarihinin gelişiminde ana rolü oynamıştır. Üç Baltık ülkesi de batıda Baltık Denizi, doğuda Rusya ve Belarus, güneyde ise Polonya ile çevrili bulunan bir coğrafi alanın içerisinde yer almaktadır. Baltık ülkelerinin tarihi güçlü komşu devletlerin bu bölgeyi ele geçirmek istemeleri ve bunlara karşı Baltık halkının vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesi ile şekillenmiştir.

---

[55] **Ozoliņa, Žaneta** (2006) Latvijas Ārpolitika un "Robežu Paplašin Ašana", Rīga, Zinātne (Çeviren : **Krata, Polina** (2014) 'Türkiye-Baltık Devletleri İlişkileri: Dünden Bugüne' (Yüksek Lisans), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.32).

[56] **Lorot, Pascal** (1991) Baltic States, 1.Baskı, Paris, Presses Universitaires de France (Çeviren: Dilli, Hüsnü (1991) Baltık Ülkeleri, 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, s.7).

Harita 3.1. Baltık ülkeleri.

Kaynak: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150630_rusya_baltik

Büyük güçlerin Baltık bölgesi ile ciddi anlamda ilgilenmeleri esasında 12. yüzyılda Avrupa kıtasının Hıristiyanlığı tamamıyla kabul etmesi ile başlamıştır. Bu dönemde Baltık halkı hala Pagan inancına mensup, Hıristiyanlığa karşı kapalı durumda kalmıştı. Bu nedenle bölge ile öncelikle Almanlar ilgilenmeye başlamışlardır. XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Papaz Meinhard Livlerin yaşadığı Daugava bölgesinde misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirerek, buraların Hıristiyanlaşmasında öncülük yapmıştır. Hristiyanlaştırmanın yanında ticari cazibe de Baltık bölgesini ortaçağdan itibaren çekim merkezi kılmış ve bölgenin, dönemin başat güçleri tarafından rekabet ettikleri alan haline gelmesine neden olmuştur. 1158 yılında Lubeck Limanı kurulmuş ve bu sayede daha sonraki harekatlar için Baltık Denizi açılmıştır. Almanya tarihinde ilk defa Baltık gücü olmuştur. Almanya, Danimarka ve Rusya arasında Baltık Denizi hakimiyeti için mücadele başlamıştır. Almanya'nın, Doğunun kilidini açması şu şekilde olmuştur: Öncelikle tüccar ölçüm değneğiyle gelmiştir, daha sonra haçıyla birlikte rahip gelmiş ve son olarak da kılıcıyla birlikte şövalye gelmiştir.[57] Almanya'nın, Baltık bölgesinde oluşturmuş olduğu ticari refah bölgenin sakin bir dönem geçirmesini de sağlamıştır. Bu dönemde ticaretin doğudan batıya doğru Baltık Denizi vasıtası ile yapıldığı düşünüldüğünde, yeni limanların açılması bölgenin ekonomik ve siyasi olarak önemini bir hayli artırmıştır.

[57] **Schwabe, Arveds** (1949) The Story Of Latvia, 1.Baskı, Stocholm, NLF Yayıncılık, s.11.

Rusya'nın Çar Petro (1682-1725) döneminde yönünü batıya dönmesi Baltık bölgesinin kaderini günümüze kadar etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Bölgenin, Rusların gerek iç, gerekse dış politikasına sunmuş olduğu ekonomik, siyasi ve askeri avantajlar nedeni ile Rusya bu bölgede hep var olmak istemiştir. Ancak burada var olması gerek yerel halkla, gerekse de Avrupalı güçlerle zorlu mücadeleyi gerekli kılmıştır. Tarih boyunca az sayıda Avrupa ülkesi, Baltık ülkelerinin bağımsız olmaları yönünde bir çaba sergilemiştir. Batı Avrupa ve Rusya, Estonya ve Letonya'yı kolektif sistemin bir parçası olarak görüp yaklaşık 800 yıl kendi hakimiyetinde yönetmiştir. Öte yandan Litvanya'nın XIII-XVIII. yüzyıllar arasındaki Büyük Dükalık döneminin sona ermesiyle, bu ülkenin de kendi inisiyatifiyle gelişim göstermesi, çevresindeki güçlü komşuları nedeniyle mümkün olmamıştır.[58] Bu ülkeler sürekli olarak Avrupa'nın büyük güçleri (İskandinav, Alman ve Rus İmparatorlukları) tarafından işgal edilip paylaşılmışlardır. Dolayısıyla uluslararası politikanın "yapıcı" aktörleri olamamışlardır. Daha çok büyük devletler arasında bir "savaş kazancı" veya "ganimet" olarak paylaşıma maruz kalmışlardır. Bu da doğal olarak Baltık ülkelerinin kendi ulusal kimliklerini oluşturmada tarihsel asimilasyon ve deformasyon yüzünden zorluklar yaşamasına neden olmuştur.[59] Baltık halkı özellikle batıda Almanya, doğuda da Rusya gibi iki büyük gücün varlığının meydana getirdiği tehdit altında var olma durumunu tarihleri boyunca hissetmişlerdir. Yani Baltık tarihi, çekiç ile örs arasında kalmış demirin durumunu tecrübe etmekle geçmiştir.

Bu üç Baltık ülkesinin tarihi her ne kadar birbirine benzer şekilde seyir izlemiş ise de özellikle ortaçağ boyunca Litvanya'nın tecrübesi diğer iki Baltık ülkesinden biraz farklı boyutta gelişim göstermiştir. Litvanya, kültürel, sosyo-ekonomik ve politik olarak kendini Polonya'ya daha yakın hissetmiştir. Kuzey komşuları daha çok Alman baronlarının etkisi altında kalmıştır. Örnek vermek gerekirse Estonya ve Letonya Almanların etkisinde kalarak Lutheran Hıristiyanlığa yönelmiştir. Litvanya daha çok Polonyalı aristokratların etkisinde kalarak Katolik Hıristiyanlığı benimsemiştir. Buna benzer bir dizi konuda Litvanya kendisini Polonya'ya daha yakın hissetmiştir. [60] Ancak Litvanya-Polonya arasında kurulmuş olan birliğin sona ermesinden sonra Litvanya'daki gelişmeler yine Letonya ve Estonya'dakiler ile benzer olmuştur.

---

58 **Caşın/Yalçın/Asal,** s.73.

59 **Krata, Polina** (2014) 'Türkiye-Baltık Devletleri İlişkileri: Dünden Bugüne' (Yüksek Lisans), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.28.

60 **Krata,** s:28.

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya bölgede etkin konumda bulunan İsveç'e üstün gelmiş ve devam eden süreçte de Baltık bölgesini tamamen kontrolü altına almıştır. Bu durum her ne kadar Baltık halkının baskı ve asimilasyona maruz kalmasına neden olmuş ise de, diğer taraftan da Rus tahakkümü, halkın tepki göstermesine neden olmuş ve ulusal uyanışı tetikleyici bir unsur olmuştur. XIX. yüzyılda milliyetçiliğin yaşamış olduğu konjonktürel evrimden Baltık halkı da etkilenmiş ve ulusal uyanış Baltık halkı bünyesinde de başlamıştır. Buna rağmen, Baltık halklarının, yabancıların tahakkümünden kurtularak bağımsız bir devlet olma hayalleri ancak Birinci Dünya Savaşı sonunda gerçekleşmiştir. Hem Alman, hem de Rus imparatorluklarının yıkılması bu üç Baltık ülkesine uluslararası yapının bağımsız birer paydaşı olma fırsatını sunmuştu. İlk defa bağımsızlığı tecrübe eden Baltık ülkeleri iç politikada yapısal reformları gerçekleştirirken, dış politikada ise tarafsız bir politika izleme gereği duymuşlardır. Ancak uygulanan bu tarafsızlık siyaseti dahi, yaklaşmakta olan İkinci Dünya Savaşı'nın muhtemel tehditlerini bertaraf etmekte yetersiz kalmıştır. Siyasal düşünceler yelpazesinin zıt uçlarına konuşlanmış bu iki devlet arasındaki ilişkiler, özellikle ideolojik sebeplerden ötürü zamanla düşmanca bir hal almıştır. Nasyonel Sosyalist rejim, Sovyetler hakkında "Yahudi Bolşevizmi" propagandası yaparken, Sovyetler de Hitler ve rejimi için "saldırgan faşist" tanımlamasında bulunmaktaydı.[61] Ancak her iki devlet de farklı çekinceler nedeni ile birbirleri ile henüz savaşmak istememiş ve bu durum iki farklı ideolojideki bu iki devleti büyük savaş öncesi anlaşmaya itmişti.

Almanya ve Sovyetler Birliği'nin büyük felaket öncesi aralarında anlaşmaya varmaları Baltık ülkelerinin kısa süren bağımsızlıklarına sekte vurmuştur. Ribbentrop-Molotov Saldırmazlık Paktı'nın gizli maddelerine göre öncelikle Estonya ve Letonya Sovyetler Birliği, Litvanya ise Almanya'nın nüfuz alanına bırakılmıştır. Ancak daha sonra yapılan düzenlemeler sonucunda Litvanya da Sovyetler Birliği'ne bırakılmıştır. Bu dönemde dahi Baltık ülkeleri tek bir savunma hattı oluşturamamıştı. Her bir ülkenin tehdit konusundaki farklı algıları askeri olarak birleşmelerine mani olmuş, bunun yerine üç Baltık ülkesi de bireysel olarak kendi savunma politikalarını belirlemişlerdir. Baltık ülkelerinin sınırlı kapasiteye sahip olmaları Sovyetlerin her üç Baltık ülkesine de 1940 Haziran'ında birer ultimatom çekmesine ve mevcut hükümetlerin istifa etmesine neden olmuştur. Ayrıca çekilen bu ultimatomla Sovyetler Birliği, Baltık bölgesine sınırsız askeri gücün girişine izin verilmesini talep etmiştir. Çaresiz kalan Baltık ülkeleri Rusların bu isteğine boyun

[61] **Öncü, Ali Servet/Ekinci, Oğuzhan** (2014) İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı' TSA, S:2, s.241-263.

eğmiş ve bundan sonra üç Baltık ülkesi de birer Sovyet Cumhuriyeti olmuştur. Bundan sonra Sovyetler tarımda kollektifleştirme, ekonomide merkezileşme, nüfusta da Ruslaştırma politikaları doğrultusunda baskı, asimilasyon ve toplu sürgün gibi uygulamalara başvurmuştur. Sovyet Cumhuriyeti olarak Baltık halkının maruz kaldığı uygulamalar bu halk üzerinde iki duygunun özellikle ön plana çıkmasına neden olmuştur: Korku ve nefret.

Yaklaşık elli yıl kadar süren Baltık topraklarındaki Sovyet hakimiyeti XX. yüzyıl sonlarına doğru son bulmuştu. Gorbaçov'un uygulamış olduğu Sovyetlerin geçmişiyle yüzleşmesi politikasının sunmuş olduğu imkanlar Baltık halkına yeni bir bağımsızlık hikayesinin başlangıcı olmuştur. Artık Baltık halkları ulusal menfaatlerine ters gelen bir teşebbüs ya da düşünceyi açık bir şekilde protesto edebilmekteydi. Bu bazen çevreci bir protesto gösterisi olabildiği gibi, siyasi amaçlı protesto gösterileri de yapılabilmekteydi. Bunlardan en fazla ses getireni Ağustos 1989'da, Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın yıldönümünde, gerçekleştirilen Estonya'nın başkenti Talinn'den başlayıp, Letonya'nın başkenti Riga'dan geçerek, Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta son bulan, insanların el ele tutuşmaları sonucu ortaya çıkan ve "Baltık Yolu" olarak adlandırılan protesto olmuştur. Ülkenin önde gelen aydınlarının öncülüğünde başlatılan bu gösteriler bağımsızlığın kazanılmasında şüphesiz halkın kenetlenmesini sağlamıştır. Nisan 1988'de halk cephesini kuran ilk devlet Estonya olmuş ve Mayıs ayında Letonya, Ekim ayında da Litvanya onu izlemiştir. Gorbaçov'un perestroyka politikasını destekleyen halk cephelerinin amacı hayatın her alanında bağımsızlık kazanmak olmuştur.[62] Nihayetinde konjonktür üç Baltık ülkesinde de demokratik, bağımsız ve de ulusalcı hareketlerin başarıya ulaşması için gerekli ortamı hazırlamıştı. Her ne kadar Sovyetler Birliği bu bağımsızlık girişimlerini engellemek istemiş ise de, Sovyet muhafazakarlarının Ağustos 1991'deki başarısız darbe girişimleri sonucu Baltık ülkelerinin bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Baltık halklarının XX. yüzyılın sonlarındaki bu son uyanışı Baltık ülkelerine günümüzde de hala geçerliliğini koruyan bağımsızlığın kazanılmasını temin etmiştir.

3.1.1. Estonya Tarihi

Günümüzde Estonya olarak adlandırılan bölge halkı 13. yüzyıla kadar ayrı ayrı köylü grupları şeklinde yaşamaktaydı. Bu bölgeye karşı duyulan ilk ciddi ilginin sebebi bölge

[62] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.81.

halkının Hristiyanlaştırılması gayesi olmuştur. Bu nedenle Almanlar, Letonya'dan sonra Estonya topraklarında yaşayan halkın Hıristiyanlaştırılması çabalarını devam ettirmiştir. 1200'lere gelindiğinde Almanlar güneyden bölgeyi iyice sıkıştırmaya başlamıştı. Ancak Almanların burada verdiği mücadele öncekine nazaran daha zor geçmiştir. Zira Eston halkına Rus prensleri de o dönemde destek vermiş, bu durum Almanların işini bir hayli zorlaştırmıştı. Eston halkı için bir başka tehlike de kuzeyde bulunmaktaydı. Piskopos Teodorich ile işbirliği yapan Danimarkalılar ise Talinn kentinin kurulmasını sağlamışlardır. Eston halkı bölgede başgösteren Danimarka tehlikesine karşı da tıpkı Almanlara olduğu gibi tepki göstermiştir. Almanların güneyden sıkıştırdığı bölgeye Danimarkalılar da kuzeyden yönelerek Talin'i zaptetmişlerdi. Merkezi bir siyasi organizasyondan yoksun olan Eston direnci, 1227 yılına gelindiğinde kırılmıştır. Artık Alman ve Danimarkalılar bölgeye hakim bir vaziyette soylu olarak yerleşirken, Eston halkı serf konumunda kalmıştır. Danimarkalıların bölgedeki kontrolü çok fazla sürmemiş, Almanlar bölgenin kuzeyini de hakimiyetleri altına almayı başarmışlardır. Bundan sonra Hansa Birliği'ne üye olan Eston şehirlerinde ticaret gelişmiş ve bu birliğin teminatı altındaki bölge XV. asra kadar sakin kalmıştır.

XV. yüzyılın sonlarına doğru Livonya'nın çevresinde iki büyük güç kendisini göstermişti. Güneyde Polonya ile birleşen Litvanya bulunurken, doğuda da Moskova Prensliği Livonya'nın geleceği adına büyük tehlike oluşturmuşlardı. XVI. yüzyıl ortalarına gelindiğinde IV. İvan (Korkunç İvan) bölgede tamamen hakimiyeti sağlamıştır. Ancak o dönem için Rus hakimiyeti fazla uzun sürmemişti. Zira İsveç ve Polonya barışı bu defa bölgedeki Rus kazanımları için büyük bir tehdit olmuş ve Ruslar, Peipsi Gölü'nün doğu tarafına doğru püskürtülmüştü. Rus gücünün kırılması bölgede İsveç yönetiminin önünü açmış ve 1629 yılına gelindiğinde bölge topraklarının büyük bir kısmı İsveç tarafından kontrol altına alınmıştır. İsveç yönetimi altında bulunan Kuzey Estonya, Estland Dükalığı'na dahil edilmiştir. Estonya'nın güney kısmı ise Letonya'nın kuzeyi ile birlikte Livonya olarak bilinmekteydi. Estonya topraklarının bu şekildeki bölünmüşlüğü 1917 yılına kadar sürmüştür.[63] Bu bölünmüşlük ortamında dahi Eston halkı bölgeyi zaptetmek isteyen büyük güçlere karşı mücadelesini sürdürmüştür. Bu mücadeleye rağmen, yine de Eston toprakları XVIII. yüzyıl başlarına kadar İsveç kontrolünde kalmıştır.

[63] **Iwaskiw, Walter R.** (Editör) (1996) Estonia, Latvia And Lithuania Country Studies, 1.Baskı, Washington, Library Of Congress, s.14.

Rusya, XVII. yüzyılın sonlarına doğru Petro ile batı politikasını eyleme dönüştürme gayreti içerisine girmişti. Bu yüzden Estonya bölgesindeki İsveç hegemonyasını aşması gerekiyordu. Henüz XVIII. yüzyılın başlarında gerçekleşen Büyük Kuzey Savaşı'nda Rusya, İsveç tarafından hezimete uğratılmıştır. Ancak batı politikasında kararlı olan Petro yeniden bir sefer düzenlemiştir. Bu defa Rusya işi daha sıkı tutmuş ve uzun bir mücadelenin ardından İsveç'e karşı üstün gelmeyi başarmıştır. Bu sonuçla 1721 yılında İsveç ile Nystad Anlaşması yapılmıştır. Söz konusu anlaşmayla Estonya, İngriya ve Finlandiya'nın Vyborg kentini de içeren bir kesimi, Ruslara bırakılmaktaydı. Yedi Yıl Savaşı'ndan beri Avrupa'nın üzerine çöken "İsveç gücü ve prestiji" böylece yıkılıyor ve Rusya, bu ülkeyle iyi komşuluk ilişkileri kurma olanağına kavuşmuş oluyordu. Marx, bu konuda şöyle yazıyor: "*Amaçlarını, sonuçlarını ve süresini göz önüne alarak , İsveç'e karşı yürüttüğü savaşı, Büyük Petro'nun tek temel savaşı diye adlandırabiliriz. .. Petro tarafından böylece elde edilen, Avrupa'ya özgürce çıkış olanağını, ne Azak Denizi ne Karadeniz ve ne de Hazar Denizi sağlayamazdı Rusya'ya*."[64] Baltık kıyılarının fethi sayesinde Rusya, kuzey komşularına karşı sağladığı üstünlüğün yanı sıra, herhangi bir Avrupa devletiyle dolaysız ve sürekli temas kurma olanağına da kavuşmuş oluyordu.[65] Böylece Rusya XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Baltık bölgesindeki kazanımları ile Batı politikasına yönelik büyük bir temel inşa etmiştir.

Rusya'nın yönetimi altındaki Eston köylüleri özel mülkiyet edinme, miras bırakma ve köleliğin kaldırılması gibi hakları XIX. yüzyıl boyunca kademe kademe elde etmişlerdir. Yine bu dönemde endüstrileşmenin sonucu olarak kentlerin gelişmesi ve eğitimdeki ilerlemeler sonucu Estonya milliyetçiliğinde de uyanış olmuştur. Buna mukabil aynı yüzyılın sonlarına doğru Estonya topraklarında Ruslaştırma politikası baş göstermiştir. Bu doğrultuda hukuken Rus yasaları geçerli kılınmış, Rusça eğitim dili olarak uygulanmaya başlamış, yani sosyal, ekonomik ve siyasi hayatta Ruslaştırma politikasının ağır koşulları kendisini hissettirmiştir.

Estonyalılar için XX. yüzyıl başları ulusal uyanışın eyleme dönüştüğü dönem olmuştur. Ocak 1905'te Rusya'da başlayan devrim hemen Estonya'ya da yayılmıştır. Jaan Tönisson, bir Ulusal Liberal Parti kurmuş ve ilk kongresini 27 Kasım'da Tallin'de düzenlemiştir. 800 delege bir müddet sonra Liberal ve Radikal olmak üzere iki farklı

---

[64] **Potyemkin, Vladimir** (1945) дипломатия в новое время, 1.Baskı, Moskova, Devlet Politika Edebiyatı Yayınevi, (Çeviren: Tokatlı, Atilla (2009) Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diploması Tarihi), 2.Baskı, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, s.264).

[65] **Tokatlı,** s.264.

cepheye ayrılmıştır, ancak her iki grup da Estonya için siyasi özerklik talep eden kararlara oy vermişlerdir.[66] Estonya'nın uzun zamandır ikiye bölünmüş yapısını teşkil eden Estland ve Livland yani kuzey ve güney bölümleri artık birleşik, tek bir Estonya'nın bağımsızlığını ve Ruslaştırma politikalarına bir son verilmesi konusunda hem fikirlerdi. Eston halkı bu dönemde milli ve manevi benliklerine yönelik taleplerini gerektiğinde birçok defa protesto, eylem ve direnişlerle elde etme yoluna gitmişti. Ancak tüm bunlara karşın Rus yönetimi ise her defasında baskı, yıpratma ve sürgün gibi yaptırımlarla yıldırma yöntemlerine başvurmuştu.

Ruslar, Eston halkının taleplerini katı bir şekilde reddetmişseler de büyük cihan harbi Eston halkı için bağımsızlık ışığını kuvvetli bir şekilde alevlendirmişti. Rusya'daki devrim süreci Çarlığın sonunu hazırlarken, bu durum Estonya için özerklik hakkını elde etmesini sağlamıştır. 14 Temmuz 1917 tarihinde Estonya Ulusal Konseyi toplanmış ve kısa süre içerisinde de Geçici Hükümet kurulmuştur. Bu arada Alman ordularının ilerleyişi karşısında Ruslar çekilmek zorunda kalmış ve artık Estonya topraklarında Almanlar egemen duruma geçmiştir. Bu kargaşa ortamını fırsata çevirmek isteyen Estonya Ulusal Konseyi bağımsızlık konusunda önemli bir adım atmıştır. Estonya yeni devletin temel ilkelerini gösteren Estonya Bağımsızlık Bildirgesini yayınlayarak 24 Şubat 1918 tarihinde bağımzızlığını ilan etmiştir.[67] Bunun üzerine Alman orduları ülkenin önde gelenlerini tutuklamış, bu tutuklamalardan kurtulan Eston yöneticileri ise yurtdışına kaçmışlardır.

Cihan Harbi'nin ağır yükünü daha fazla taşıyamayan Rusya'nın, savaştan Brest-Litovsk Antlaşmasıyla çekilmesi Estonya lehine gelişmelere zemin hazırlamıştı. İmzalanan bu antlaşmaya göre Estonya, Rusların tahakkümünden kurtulmaktaydı. Antlaşmanın VI. Maddesine göre: [68]

> *"Rus birlikleri ve Rus Kızıl Muhafızları Estonya ve Livonya'yı hemen boşaltacaklardır. Estonya'nın doğu sınırı, genel olarak Narva'nın yatağını izler, Livonya'nın doğu sınırı Peipous Gölü ile Pskov Gölü'nden güneybatı bölümüne kadar, daha sonra Dwina kıyısındaki Livenhov yönünde Lubem Gölü'nden geçer. Estonya ve Livonya, buraların güvenliği esas itibarıyla ulusal kuruluşlar tarafından*

[66] **Encyclopedia Britannica** 'Cultural Life', <https://www.britannica.com/place/Estonia/Cultural-life#ref418725>, s.e.t. 09.05.2018.
[67] **Güngör, Özge** (2007) 'Ethnic Russians and Minority Rights in the Baltic States During Their Accession Process' (Yüksek Lisans), ODTÜ, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, s.20.
[68] **Lorot,** s:61.

sağlanana ve anayasal düzen kurulana kadar bir Alman polis kuvveti tarafından işgal edilecektir. Rusya, tutuklanmış ya da sürülmüş tüm Estonya ve Livonyalılar'ın ülkelerine dönüş güvenliğini güvence altına alacaktır."

Estonya halkı için bu antlaşma ile her ne kadar bir büyük tehdit durdurulmuş ise de, bu defa Estonya toprakları bir başka gücün etki alanına bırakılmıştır. İlan edilen bağımsızlığın garanti altına alınması için ülke sınırları içerisindeki Alman kuvvetleri ile mücadele etmek zorunda kalınmıştı. Estonya, fiilen Alman-Rus çatışma alanının dışında kalmışsa da, bu mücadelenin sonuçları bu bölgeyi de fazlasıyla etkilemişti. Bölgenin kontrolü iki emperyalist devlet arasında sürekli el değiştirmekteydi. Ancak, Almanlar, Estonya topraklarına girdikten sonra burada fazla uzun kalamamışlardır. Zira 11 Kasım 1918 tarihinde Almanlar savaştan çekilirken Estonya topraklarını da boşaltmak zorunda kalmışlardı.

Bolşevikler, Çarlık döneminde Baltık topraklarındaki kazanımlarından kolay kolay vazgeçmek istememişti. Almanların boşaltmış olduğu Eston topraklarını yeniden elde edilebilir alan olarak gören Bolşevikler, bir kez daha Estonya'nın bağımsızlığını engelleme çabasına girmişlerdir. Brest-Litovsk Anlaşması'nın geçersiz olduğunu ilan eden Sovyet yönetimi Narva'yı ele geçirmiştir. Ancak bu defa karşılarında bağımsızlığa kesin kararlı bir halk bulunmaktaydı. Üstelik bu dönemde Estonya müttefik devletlerden silah ve diğer savaş malzemeleri ile hatta Finlandiya'dan asker desteği temin etmişti. Bu durum 14 ay sürecek olan Estonya Bağımsızlık Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur. Sovyet Rusya'ya karşı Estonya Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmasından sonra 2 Şubat 1920'de Tartu Barış Anlaşması imzalanmıştır.[69] Yapılan bu anlaşma ile Ruslar, Estonya üzerindeki tüm iddialarından vazgeçmişlerdi. Alman tehdidini bertaraf ettikten sonra, Sovyet yönetimine de bağımsızlığını kabul ettiren Estonya yönetimi artık elde etmiş olduğu bağımsızlığını garanti altına alabilmek için alternatif politiları belirleme gereği duymuştu.

Diplomasi, tam bağımsızlığı garanti altına alma yolunda önemli bir kanal olarak telakki edilmiştir. Bu doğrultuda bağımsızlık için destek arayışlarına girilmiş ve bu amaçla Batılı ülkelere temsilciler gönderilmiştir. Bu ülkelerin Estonya'nın bağımsızlığını tanımaları için yoğun çabalar sarf edilmiştir. Bunun yanında da bağımsız Estonya Cumhuriyeti uluslararası örgütlere dahil olma girişimlerini de başlatmıştı. Sonuç olarak Tartu Barış Anlaşması'ndan bir yıl sonra Estonya, Batı güçler tarafından uluslararası

[69] **Wikiwand** 'Estonya Tarihi', <http://www.wikiwand.com/tr/Estonya#/Tarihi>, s.e.t. 12.05.2019.

ortamda tanınmış ve Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. 1920 yılının Haziran ayında yine Estonya'da parlamento sistemi kurularak, ilk anayasa ilan edilmiştir.[70] Artık bağımsızlığını elde eden Estonya uluslararası sistemin bağımsız paydaşlarından biri durumuna gelmişti.

Estonya bağımsızlığı teminat altına aldıktan sonra iç politikada yeniden yapılanma uğraşlarına başlamıştır. Ancak siyasi partilerin sağ ve sol olarak bölünmeleri, bunun yanında hükümet eylemlerinin parlamentonun onayına ihtiyaç duyması nedenlerinden dolayı istikrarsız bir siyasi ortam hakim olmuştu. Bu nedenle 1918 yılından 1933 yılına kadar toplam 23 hükümet görevde kalmıştır.[71] 1920'lerde iç siyasi ortamı her ne kadar bu şekilde istikrarsız bir görüntü sergilemiş ise de, özellikle ekonomi başta olmak üzere birçok alanda Estonya, Batı'ya yönelmişti. 1930'larda ise ekonomik standardını bazı Batılı ülkelerle mukayese edebilecek seviyeye getirmişti. Bununla birlikte 1930'larda Avrupa'nın birçok yerinde yayılan aşırı milliyetçi söylemler Estonya'da da gelişme göstermeye başlamıştı. Estonya'daki faşist görüşün öncülüğünde "Özgürlük Savaşı Gazileri Cemiyeti" (League of Independence War Veterans ya da Vaps Movement) denilen bir örgüt faaliyetlerini yürütmekteydi. Ancak uzun süredir Başbakanlık görevini ifa eden Konstantin Pats, 1934 yılında bir karşı devrim yapmıştı. Bu devrimin ardından parlamento kapatılmış, siyasi partilere yasak gelmiş ve Özgürlük Savaşçıları Birliği dağıtılmıştır. 1934 devriminden sonra Pats, Johan Laidoner'i ordu komutanı ve Karl Einbund'u da içişleri bakanı olarak atamış ve şimdilerde "Sessizlik Dönemi" olarak bilinen otoriter bir devlet kurmuştur.[72] Estonya kendi topraklarındaki aşırı milliyetçi söylemleri "Sessizlik Dönemi" ile engellemiş ise de, sınırları ötesindeki şiddeti artarak devam etmekte olan faşist eylemlere sadece seyirci durumunda kalmıştı. Zira Nazi Almanyası ile Sovyet Rusya eylemlerine çoktan başlamışlardı.

İkinci Dünya Savaşı bağımsız birçok devleti etkilediği gibi bağımsız Estonya'nın kaderinde de kökten değişikliğe neden olmuştur. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde elde edilen bağımsızlık kavramı Estonya için henüz taze olmasına rağmen, bu bağımsızlığın muhafazası için Almanya ve Rusya gibi güçlerin topraklarındaki heveslerine mani olması gerekecekti. Ancak Estonya'nın ne askeri, ne de siyasi gücü, bu devletlerle başedebilecek güçteydi. Bu nedenle Estonya ilk başta tarafsız kalmayı tercih etmek istemiş ise de,

---

70 **Iwaskiw,** s.16.
71 **Iwaskiw,** s.17.
72 **Cavegn, Dario** 'Estonia Between a Rock and a Hard Place: From Päts' Coup D'état to Soviet Occupation' <https://news.err.ee/120475/estonia-between-a-rock-and-a-hard-place-from-pats-coup-d-tat-to-soviet-occupation>, s.e.t. 14.05.2019.

gelişmeler karşısında Estonya hem Alman hem de Sovyet orduları ile karşı karşıya gelmek zorunda kalmıştır. Öncelikle Alman-Sovyet Saldırmazlık Anlaşması uyarınca Estonya toprakları Sovyet etki alanına dahil edilmişti. Bu nedenle Sovyet yönetimi askeri birliklerinin Estonya sınırları içerisinde konuşlanmasını teklif etmiştir. Bunu Sovyetler'in karşılıklı yardımlaşmaya yönelik anlaşma teklifi takip etmiştir. Bu dönemde Sovyet talepleri şiddetini her geçen an artırmaktaydı ki, 1940 yazına gelindiğinde Sovyetler, Estonya'ya artık müdahale ediyordu. Estonya parlamentosu feshedilmiş, yerine Sovyet yanlısı yönetim tesis edilmiştir. Oluşturulan yeni parlamento Estonya'nın artık bir Sovyet Cumhuriyeti olduğunu ve Birliğe kabul edilmesini ilan etmiştir. Yüksek Sovyet ise derhal bu talebi kabul etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın henüz başında Estonya da diğer Baltık ülkeleri gibi Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki yerini almış ve Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır

Ülkenin kontrolü artık tamamen Sovyetlerin inisiyatifine geçmişti. Bu durum Estonya'nın bağımsızlığını tekrardan yitirmesine sebep olmuştur. Sovyetlerin kontrolü ele geçirmesinden sonra eski yöneticiler Päts ve Laidoner başta olmak üzere birçok idarecinin yanı sıra ülke genelinde birçok Estonya vatandaşı tutuklamalar, toplu şekilde sınır dışı ya da sürgünlere maruz bırakılmışlardı. Ancak bir müddet sonra Sovyetlerin Estonya'daki iktidarı kesintiye uğramıştı. Zira taarruza geçen Almanlar Sovyet topraklarını hedef almış ve bu doğrultuda Estonya'yı da işgal etmeyi başarmıştı. 1941 yılında başlayan bölgedeki Alman hakimiyeti 1944 yılına kadar sürmüştür. Bu süreçte Almanya, Estonya'da Hitler rejimini yürürlüğe koymak için harekete geçmiştir. Kurduğu hükümetin başına kendileri ile işbirliği içinde hareket eden sürgündeki Gaziler Cemiyeti lideri Hjalmar Mäe getirilmiştir. Mäe, Estonlar arasında Nazizmi yaymaya çalışmış ve Sovyetler Birliği'ne karşı Almanya'yı savunmuştur. Çünkü Estonya'nın ancak Hitler tarafından oluşturulacak olan yeni Avrupa'nın bir parçası olarak hayatta kalabileceğini düşünmüştü. Estonların kurtarıcı olarak beklediği Almanya, işgalin ilk zamanlarından itibaren sömürgeciliği harekete geçirerek beklenenin aksine Sovyet hakimiyeti öncesindeki konumlarına geri getirmemiştir. Çünkü Almanya, İkinci Dünya Savaşı'na insani güç ve kaynak bulma çabası içerisindeydi. Bu nedenle Sovyet zamanında alıkonan toprakların görmüş olduğu zararları gidermekten ziyade ülkenin çeşitli ekonomik kaynaklarını kullanmaya başlamıştır.[73] Ayrıca bu dönemde yine Estonya'da yaşayan Yahudi toplumu başta olmak üzere Estonya

[73] **Kabakuşak, Damla** (2011) 'Sovyet Sonrası Estonya'nın Siyasi Yapılanma Sürecinin Tarihsel Arka Planı' (Yüksek Lisans), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.26.

halkı üzerindeki baskı devam etmiştir. Ancak bu süreç Sovyet güçlerinin kendisini toparlamasına kadar devam edebilmiştir.

1944 yılında Kızıl Ordu tekrar Estonya topraklarında görülmüş ve Nazi Almanya'sını bu topraklardan savuşturmuştur. Bu dönemi bir fırsata çevirerek bağımsızlığı tekrar elde etmek isteyen Estonya'lı direnişçiler Ulusal Meclisi oluşturmuş ve geçici bir hükümet kurmuştu. Sovyet ordularına karşı Batı dünyasından destek beklemişseler de, arzu edilen destek elde edilememişti. Kendi kapasitelerinin de zaten sınırlı olması Estonya'nın üç yıl önce olduğu gibi yeniden Sovyet sistemine dahil edilmesine sebep olmuştur. Bir kez daha Estonya'nın tabi olduğu yönetim el değiştirmişti. Ancak Estonya vatandaşlarının baskıya maruz kalmış olan kaderi aynı istikrarda, hatta şiddetini artırarak devam etmiştir. Şu var ki bu son değişiklik Estonya için uzun sürecek bir etkinin kapısını açmıştı. Zira Sovyet yönetimi planlarını bu defa uzun soluklu ve kalıcı bir şekilde yapmıştı. Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne bağlı 15 üye devletten biri olarak, diğer üye devletler gibi kendi parlamentosuna, ulusal marşına ve bayrağına sahip olmuştu. Estonya ile ilgili kararlar, Moskova'da bulunan merkezi otoriteleri tarafından alınmaktaydı. Ayrıca Estonya liderliği, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından tayin edilmekteydi.[74] Yine bu dönemde Estonya'nın sovyetleştirilmesi politikası doğrultusunda tarım kollektifleştirilmiş, ekonomi merkezileştirilmiş ve toplu sürgünler ve tutuklamalar icra edilmiştir.

Sovyetler Birliği'ndeki XX. yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen gelişmeler Estonya'nın Sovyet tahakkümünden kurtulması için bir fırsat olmuştu. Gorbaçov'un Sovyet sisteminde meydana getirdiği yeni siyasi ve ekonomik akım Estonya vatandaşları için yeni bir rota çizmelerinde motivasyon kaynağı olmuştur. Geçmişe nazaran oluşan daha özgürlükçü ortam Eston vatandaşlarının toplumsal veya siyasi olarak örgütlenmelerine vesile olmuştur. Artık halkın düşüncelerini yansıtan bu örgütler Eston vatandaşlarının hoşuna gitmeyen Sovyet icraatlarını eleştirebilme hakkını kendilerinde görmeye başlamıştı. 1987 yılında icra edilmeye çalışılan ancak Eston vatandaşları tarafından çevreye zarar vereceği düşünülen fosfor madenciliğine yönelik proje yine Eston vatandaşları tarafından büyük halk gösterileriyle protesto edilmiştir. Yine aynı dönemde ekonomik özerklik sesli bir şekilde dile getirilmeye başlanmıştır. Artık Sovyet sistemi diğer Baltık ülkelerinde olduğu gibi Estonya'da da sona yaklaşmış ve tıpkı İkinci Dünya

[74] **Kabakuşak,** s.29.

Savaşı öncesi olduğu gibi siyasi bağımsızlık ısrarlı bir şekilde dile getirilmeye ve bunu elde etmek için tüm adımlar atılmaya başlanmıştı. Ayrıca bu dönemde Batılı ülkelerden de uluslararası hukuk normları çerçevesinde gerekli desteği elde etme arayışına girmiş ve bu politika Batı ile ilişkilerini iyi tutmak isteyen Sovyet yönetimine karşı kısmen de başarı sağlamıştı.

Estonya vatandaşlarının bağımsızlığa bu denli odaklanmaları sonucu Sovyet yönetiminin ülkedeki en büyük temsilcisi ve icra organı olan Estonya Komünist Partisi dahi etkilenmiştir. İdeolojik olarak parti içindeki farklılıklar birçok partilinin partiden ayrılmasını gerektirmişti. Estonya'daki Sovyet organlarının parçalanmaya başlaması ile merkezi otoriteler, yerel otoritelerin başındaki liderleri ve yöneticileri görevlerinden uzaklaştırarak yerlerine merkezin politikalarına uygun kişileri getirmiştir. Böylece Sovyet hakimiyetinin eski bölünmez yapısına kavuşabileceği düşünülmekteydi. Ancak istenilen başarı sağlanamamıştır. Halktan gelen baskılar üzerine Estonya Yüksek Sovyet Meclisi, 16 Kasım 1988 tarihinde Egemenlik Beyannamesi ile Estonya yasalarının diğer tüm Sovyet yasalarından üstün olduğunu resmi olarak ilan etmiştir.[75] Ancak nihai hedefi tam bağımsızlık olan Eston muhafazakarları bununla da yetinmemiş ve Sovyet sistemini ülkelerinden tamamen söküp atmak için mücadelelerine devam etmişlerdir. Ancak bağımsızlık süreci biraz sancılı geçmiş olmasına rağmen Estonya yaklaşık yarım yüzyıl süren Sovyet tahakkümünden 1990 yılında kurtulmayı başarabilmiştir. Nihayet 30 Mart 1990 tarihinde Estonya Yüksek Sovyet Meclisi, Halk Cephesi-Özgür Estonya koalisyon hükümetinin başbakanı olan Edgar Savisaar, ülkenin bağımsızlığını ilan etmiştir.[76] Estonya'nın önünde şimdi elde ettiği bu bağımsızlığın tekrardan yitirilmemesi adına doğru politikaya ya da doğru yöne yönelmek kalmıştı.

3.1.2. Letonya Tarihi

Eski çağlara ait dönemle ilgili olarak pek az bilgi bulunmasına rağmen, yine de Baltık bölgesinde farklı kabilelerin yaşadığı kesin olarak söylenmektedir. Bu kabileler arasında milattan sonraki ilk birkaç yüzyıl içerisinde farklılaşmalar başlamış ve bu farklılaşmalar günümüzde de var olan Kurzeme, Zemgale ve Letgale gibi küçük bölgelerin oluşmasına yol açmıştır. Letonyalılar mevcut topraklarında yaklaşık olarak 2000 yıldan daha fazla ikamet etmektedirler. Bu halkın en yakın etnik akrabaları eski Galindler,

[75] **Kabakuşak,** s.51.
[76] **Kabakuşak,** s.56.

Jatvingler ve Litvanyalılar olup, bu halklardan sadece Litvanyalılar yok olmaktan kurtulmuş, diğerleri ise ya komşuları tarafından işgal edilmiş ya da asimile olmuştur.[77] Letonya, XX. yüzyıl başlarında bağımsız bir devlet olarak tanınana kadar toprakları küçük bölümlere ayrılmış ülke olarak kalmıştır. Bu toprakların bir kısmı günümüz Letonya devletinin sınırları ötesinde kalmışsa da, bu ülkenin tarihi tanımlanırken "Letonya" terimi bugünkü sınırlar içerisinde kalan toprakları ve aynı şekilde "Letonyalı" terimi de bu sınırlar içerisindeki insanları tarif etmek için kullanılmıştır.[78] Letonya'nın tarihi ise söz konusu ulusal kimlik ve toprak bütünlüğünü muhafaza etmeye yönelik geçmiştir.

Leton halkı yaklaşık 1300 yılına kadar bağımsız ve farklı kültürel küçük krallıklar şeklinde yaşamışlar ve bir birlikten yoksun kalmışlardır. Letonya topraklarında birliğin sağlanamaması bu toprakları komşuların saldırılarına açık hale getirmiş ve Leton halkının o tarihten sonraki kaderinde de belirleyici faktör olmuştur. X ve XI. yüzyıllar boyunca Slav ve İsveçlilerin baskısı altında kalan Letonya, bu dönemden sonra daha büyük akınların hedefi durumuna gelmişti. Alman tüccarlarının ilgisini çeken Letonya bir müddet sonra Alman misyonerlerinin de hedefi durumuna gelmiştir. Baltık bölgesini Hristiyanlaştırmak için düzenlenen haçlı akınları Estonya'yı olduğu gibi Letonya'yı da etkilemiştir. Baltık bölgesinin doğu kıyılarına gelen Alman işgalcileri bölge halkının "Livler"den meydana gelmesi dolayısı ile bu bölgeyi "Liv Ülkesi" ya da "Livonya" olarak adlandırmışlardır.[79] Önceleri şiddetli bir şekilde karşı çıkmasına rağmen daha fazla baş edemeyen Letonya halkı, Almanların önderliğindeki Haçlı saldırıları sonucu Pagan inancına veda edip, Hristiyanlık dinine entegre olurken, diğer taraftan da ticaretin gelişmesi sonucu Alman Hansa Birliği ile ekonomik anlaşma yapılmış ve ticaretin daha da geliştirilmesi amaçlanmıştır. XII. yüzyıldaki gelişmeler Letonya'da feodal bir sistemin kurulmasını sağlamıştır.

Yaklaşık üç asır süren bu sükunet ortamını Rusya'nın başlatmış olduğu Livonya Savaşı (1558) kesmişti. Rusya, Letonya topraklarını işgal etmiş ve hedef olarak Riga'yı belirlemişti. Ancak Rus güçleri karşısında tek başına karşı koyamayacağını anlayan

---

77 **Iwaskiw,** s.93.

78 **Broek, Malou van den/Brujin, Liz Sophie de/Dautoviç, Enita/Dubelaar, Wojtek/Felix, Nathalie/Goll, Dirk/Keijzer, Remmert/Kok, Renée/Marsura, Samuele/Mulder, Chantal/Post, Jessie/Schipper, Lisa/Vaart, Sabine van der/Vennik, Jelle** (2012) Latvia And The European Union : Country Report Series V, Amsterdam, European Policy Studies -Institute of Culture and History University of Amsterdam, s.20.

79 **Encyclopedia Britannica** 'History of Latvia', <https://www.britannica.com/place/Latvia/History#ref277448>, s.e.t. 14.05.2018.

Letonya komşu devletlerden yardım istemiştir. Kuzey bölgesi İsveç tarafından desteklenirken, ülkenin güney kesiminde yaşayan halk ise Polonya-Litvanya Birliği'nden yardım talep etmişlerdir. Bu iki komşunun da Rusya'yı bölgede istememeleri o dönem için birlikte hareket etmelerini zorunlu kılmış ve Ruslar, o dönem için Letonya topraklarından uzaklaştırılmışlardır. Ancak bu defa ülkenin kuzeyinde İsveç, güneyinde ise Polonya-Litvanya Birliği etkin duruma gelmişti. Bir müddet sonra İsveç ile Polonya arasında mücadele başlamış ve 1626 yılında bu mücadeleyi İsveç kazanmıştır. XVII. yüzyıl İsveç kontrolünde sakin geçmiştir.

Baltık baronları ve diğer Almanların yanı sıra, Letonya ulusunun oluşumu üzerindeki en büyük etki, 1710 yılında Büyük Petro zamanında Letonya'nın fethine başlamış olan ve bunu seksenbeş yıl sonra tamamlayan dev komşusu Rusya'dan gelmiştir. 200 yıldan uzun bir süredir Letonya seçkin kesimi bir karışım içerisinde kalmıştır. Alman soyluluğu ekonomik, kültürel, sosyal ve yerel siyaset yaşamında baskın durumda idi, Rus bürokrasisi ise daha yüksek politika ve yönetimden sorumlu olmuştur. Daha yüksek pozisyonları talep eden bazı Letonyalılar, Almanları taklit etmeye çalışırken, diğer Letonyalılar ise Rusya'yı kurtuluş olarak görmüşlerdir.[80] Bu nedenle ülkedeki Rus etkisi giderek yayılmıştır. Rusya XIX. yüzyıla girerken Letonya topraklarının bütününe hakim duruma gelmişti.

Ancak Letonya kültürü, XIX. yüzyılın ikinci yarısında gelişme göstermiş ve aynı dönemde bu kültürün özellikle Alman ve Ruslaştırılması gibi dış etkilere karşı korunması ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu bağlamda özellikle "Genç Letonyalılar" ("Jaunlatvieši") isimli milli mücadele hareketi Letonya'nın bir millet olarak kendisinin farkına varmasında çok önemlidir. Bu hareket sayesinde ilk milli bilinçlenme gerçekleşmiştir. Hareketin kurucusu olan Krişyaanis Valdemaars'ın (Krišjānis Valdemārs) çalışmaları sayesinde çeşitli gazete ve çeviriler yapılarak Leton ulusal kimliği geliştirilmeye çalışılmıştır.[81] Ulusal uyanış, resmi olarak sınırlı bir güce sahip hareket olmasına rağmen, icraatlarıyla çok sayıda insana ulaşmıştır. Ulusal uyanışın bir sonucu olarak Letonyalılar kendilerini köylü dili konuşan ve köylü düzeninin üyeleri olarak düşünmeyi bırakmış, bunun yerine kendilerini, aynı çizgideki diğer kültürler gibi çabalarıyla birlikte gelişebilecek bir ulusun üyeleri olarak görmeye başlamışlardır. Letonya dili, milli kültürün ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve

[80] **Iwaskiw,** s.94.
[81] **Krata,** s.57.

Letonya edebiyatı ve müziği milliyetçiliğe yerleşmiştir.[82] Letonya'daki bu ulusal uyanış süreci diğer Baltık halklarında olduğu gibi aynı seviyede gelişmiştir.

Letonya'nın ulusal uyanışına karşı dış güçlerin göstermiş olduğu tepki de yine ortak olmuştur. Almanya ve Rusya bu ulusallaşma hareketini başlangıçta görmezden gelmiş, daha sonra bu hareketi bastırmaya çalışmışlarsa da Letonya halkı her alanda millileşmeye devam etmiştir. Ulusal enstitüler kurulmuş, üniversiteler açılmış ve ayrıca politik alanda da "Letonya Sosyal Demokrat İşçi Partisi" kurulmuştu.[83] Özellikle bu parti ülke sınırları içerisinde bulunan yabancı güçlere karşı Letonya halkını örgütleme ve belirli bir programa sokma çabası göstermişti.

XX. yüzyılın henüz başlarında millileşme hareketi Letonya halkının bağımsız bir devlet kurabilme düşüncesinin eyleme geçmesine vesile olmuştu. Rusya'da 1905 devriminin yaşandığı sırada Letonya topraklarında bağımsızlık sesleri açıktan açığa tartışılmaya başlanmıştır. Ancak henüz tam bağımsızlık için şartların elverişli olmaması nedeni ile bu durum Rusya'nın, Letonya üzerindeki baskısını artırmasına sebep olmuştu. Ruslar bağımsızlık söylemlerine bir son vermek amacı ile Letonya topraklarında sıkıyönetim kurallarını devreye sokma yoluna başvurmuştu. Bu durum ise birçok Letonya vatandaşının yargısızca infaz edilmesine, birçok çiftlik ve evin yakılmasına kısaca sosyal ve ekonomik hayatın tamamen tahribatına yol açmıştır.

Baltık halklarının ortak kaderi Birinci Dünya Savaşı esnasında da devam etmiş ve Rusya ile Almanya gibi iki büyük komşunun yıkılmasına sebep olan bu savaş Letonya'ya da bağımsızlığı tecrübe etmesini sağlamıştı. Fakat bu bağımsızlığı elde etmek için Letonya halkı Alman ve Rusya ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bunun için Letonya savaş boyunca öncelikle Almanları sınır dışına çıkarmak için gayret göstermiştir. Tabi ki bunu tek başına yapacak gücü yoktu. Bu nedenle Letonya, Rusya'nın safında yer almış ve böylece Fransa, İngiltere gibi büyük batılı güçlerin de desteğini almış oluyordu. Savaşın hemen başlarında, Duma'nın 7 Ağustos 1914 tarihli olağanüstü oturumunda, Letonya'nın Kurzeme (Courland) milletvekili olan J. Goldmanis şunları söylemiştir: "*Tüm kahramanlığımızla Rusya'nın safında savaşacağımıza ve Berlin'in serbest bırakmış olduğu kanlı denizde boğulacağını bu tarihi anda, Letonya ve Estonya halkları adına ilan*

[82] **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.24.
[83] **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.24.

ediyorum."[84] Savaşın sonunda Almanya'nın savaşı daha fazla devam ettiremeyecek konuma gelmesi sonucu bu devlet, Letonya için tehdit olmaktan çıkmıştı. Bu arada Letonya'nın bağımsızlığı yönünde girişimler de olmuştu. Kasım 1917'de Letonya Ulusal Meclisi'nin, Letonya'nın, Rusya sınırları içerisinde Vidzeme (Livland), Kurzeme (Courland) ve Latgale (Lettgallia) bölümlerinden meydana gelen özerk bir birimi olduğu ve bundan böyle Letonya'nın geleceğini Letonya halkı tarafından seçilmiş olan Kurucu Meclis tarafından saptanacağını ilan etmesiyle bağımsızlık yönünde ilk adımlar atılmaya başlanmıştır.[85] Başlangıçta Bolşeviklerin iktidara gelmesi ile Letonya'nın "self-determination" ilkesi doğrultusunda bağımsızlığın daha kolay elde edilebileceği düşüncesi hakim olmuştu. Ancak gelişmeler Leton halkının beklentilerinin çok uzağında cereyan etmiş, bu nedenle de Leton halkı bir kez daha stratejilerini gözden geçirme gereği duymuştur. Letonya, Bolşeviklerin "self-determination" ilkesinin tam bağımsızlığın önünde bir engel olduğu kanaatine varmıştı. 1918 yılı Letonya halkı için özgür, demokratik ve tam bağımsız bir Letonya devletinin kurulması için mücadelelerle geçmişti. Aynı yılın sonlarına doğru beklenen fırsat yakalanmıştı. Köylü, burjuva ve sosyalist grupları temsil eden Letonya Halk Konseyi, Letonya Çiftçi Birliği başkanı Karlis Ulmanis'in önderliğinde 18 Kasım 1918 tarihinde bağımsızlığı ilan etmiştir.[86] Bağımsızlık ilan edilmişti ancak resmi olarak ilan edilen bu bağımsızlığı sürdürebilmek için Bolşevikler ile de ayrıca savaşmak gerekmiştir. Letonya'yı kendi sistemine dahil etme çabası güden Sovyet Rusya bir müddet daha bu topraklarda kalmıştır. Almanlar'a karşı Rus saflarında bağımsızlık mücadelesi veren Letonya halkı bu defa Bolşeviklere karşı Alman birliklerinden istifade yolunu tutmuştu. Zira bu durum Sovyet Rusya ile arasında tampon bölge oluşturmak isteyen Almanya'nın da menfaatine gelmişti. 1920 yılına gelindiğinde Sovyetler, Letonya topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra Letonya ile Sovyet Rusya arasında Letonya'nın bağımsızlığının tanındığı ve ayrıca Çarlık Rusya'nın Baltık halkı ve toprakları üzerinde sahip olduğu yönetim hakkından gönüllü ve daimi olarak feragat etmesini sağlayan barış anlaşması imzalanmıştır.[87] Her iki büyük komşusunu da sınırları dışarısına çıkartmayı başaran bağımsız Letonya bundan sonra devletin yapılanması için iç politikaya ağırlık vermiş ve dibe vuran ekonomik ve sosyal hayat yeniden inşaa edilmeye çalışılmıştır. Ancak yine de dış politikada da önemli adımlar atılmıştır. Letonya 1921 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş ve bağımsızlığı uluslararası platformda

[84] **Schwabe,** s.34.
[85] **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.25.
[86] **Encyclopedia Britannica,** dn. 68.
[87] **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.26.

tanınmıştır. Yabancı devletler ile ilişkilerinde ise tarafsız bir politika izlemiştir. Özellikle Sovyet Rusya ile ticareti geliştirmek için iyi ilişkiler kurmak istemiştir. Ancak yine de Letonya dış ticarette batı ile daha sıkı ilişki içerisine girmiştir. 1938 yılında ülkelere göre Letonya dış ticarette şu tabloyu göstermiştir: Toplam yüzde olarak, Büyük Britanya ithalat 20,8, ihracat 41,9; Almanya ithalat 38,9, ihracat 29,5; ABD ithalat 6,3, ihracat 1,4; Sovyetler Birliği ithalat 3,5 ve ihracat 3,0'dır.[88] Bu veriler ışığında Letonya her ne kadar iki savaş arası dönemde Sovyetler ile ticari amaçlar doğrultusunda iyi ilişkiler kurmayı gaye edinmiş ise de, Batı ülkeleri ile daha sıkı ticari ilişkiler kurduğu anlaşılmaktadır.

Letonya'nın yaklaşık yirmi yıl süren bağımsızlığı tekrardan tehditle karşı karşıya kalmıştı. Dış politikada izlenen tarafsızlık politikası da İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşması ile daha fazla fayda sağlamamıştır. Zira Letonya da tıpkı diğer Baltık ülkeleri gibi Birinci Dünya Savaşı esnasında olduğu gibi yeniden Almanya ve Rusya'nın tehdidi ile karşı karşıya kalmıştı. 1939 yılında Almanya ile Rusya arasında imzalanan anlaşmaya göre Letonya, Rusya'nın etki alanına bırakılmıştır. Rusya'nın bu anlaşmaya istinaden Letonya toprakları üzerine yürümesi Letonya'nın bağımsızlık için bir yarım yüzyıl daha beklemesine sebep olmuştu.

Rusya, emellerine daha kolay ulaşabilmek amacıyla Letonya'yı *"Karşılıklı Yardım ve Savunma Paktı"*nı imzalamaya razı etmiştir. Ekim ayında imzalanan bu pakt ortalama 25.000 Sovyet askerinin Letonya sınırları içerisinde konuşlanmasını ve üsler elde etmesini sağlamıştır. 1940 Haziranına gelindiğinde Sovyetler Birliği, Letonya'yı paktın gereklerini yerine getirememekle itham etmiş ve bu ülkeden taleplerini artırmıştı. Bunlar arasında yönetimin yeniden şekillendirilmesi gibi çok ağır istekler de bulunmaktaydı. Yine de Letonya'nın bu talepleri yerine getirmekten başka çaresi kalmamıştır. 20 Haziran'da yeni hükümetin kurulacağı ilan edilmiş ve Sovyetler Birliği, ülkede tek bir aday listesinin müsaade edildiği seçimleri organize etmiştir.[89] Bu arada Letonya Meclisi'nde (Saeima) yapılan oylama sonucu Sovyetler Birliği'ne katılım yönünde karar alınmış ve bu talebi ise Sovyetler Birliği derhal kabul etmiştir. Letonya, artık resmi olarak da bir Sovyet cumhuriyeti olmuştu. Böylece Sovyetler, Letonya'da oluşturduğu uydu yönetim sayesinde ülkeyi Sovyet sistemine adapte etme imkanını yakalamıştır. Bu amaçla birçok kurum lağvedilerek yerlerine Sovyet politikasını icra edebilecek yeni kurumlar oluşturulmuştur. Eğitim sistemi de değişimi fazlası ile yaşamıştı. Tarih dersleri ve tarih yazımı devlet

[88] **Schwabe,** s.45.
[89] **Encyclopedia Britannica,** dn. 68.

kontrolüyle sansüre tabi tutulmuştu. Bu kontrolün ilginç bir örneği 1940 yılında Letonya'yı işgal eden olayların tanımlanmasında kendini göstermiştir. Sovyet tarihine göre, bu işgal Letonya vatandaşlarının Sovyetler Birliği'ne katılmak istemeleri ve devamında da komünist rejimi desteklemeleri sonucu oluşmuş olan sosyalist bir devrim olarak tanımlanmıştır.[90] Ülkede hissedilen Sovyet tahakkümüne sadece bunlarla sınırlı kalınmamış ekonomi, tarım, hukuk vs. olmak üzere Letonya tüm alanlarda kökten değişime tabi tutulmuştu. Bu değişim Letonya halkı için fazlasıyla sancılı geçmiştir. Letonya'nın önde gelen aydınları, siyasetçileri başta olmak üzere birçok insan Sovyetler Birliği'nin uzak bölgelerine sürgüne gönderilmiştir. 1941 yılı yazında Letonya vatandaşları toplu bir şekilde sürgün edilmeye başlanmıştı. Bu sürgünler genel olarak Sibirya'da bulunan "Gulag" kamplarına yönelmiştir.

Almanların 1941 yılı ortalarında Baltık topraklarında görünmeleri Letonya halkında duygu karmaşasına neden olmuştu. Bir taraftan Alman işgaline karşı çıkılırken, diğer taraftan da Sovyet baskısının ancak Almanların yardımı ile akamete uğratılabileceği ve sonrasında da Almanların ülkeye özgürlük kazandıracağı düşünceleri tartışılmaktaydı. Bağımsızlığın Almanların yardımı ile elde edilebileceğini savunan birçok Letonya vatandaşı Alman saflarında Sovyetlere karşı mücadele etmeyi tercih etmişti. Zor da olsa, Almanlar 1941'in Temmuz ayında Letonya'yı ele geçirmiştir. Alman işgalinin Letonya halkına nefes aldıracağı umulurken çok geçmeden Almanların niyeti anlaşılmıştı. Almanlar bölgeyi tamamen ele geçirip kendi topraklarına kattıktan sonra nüfusun büyük bölümünü ülke dışına göndermek ve kalanını da Alman göçmenler arasında eritmek gibi bir uzun vadeli plan yapmışlardı. Bunu gerçekleştirmek için de Yahudiler başta olmak üzere Letonya nüfusu başka bir yok edilme türü ile yüzyüze kalmıştı. Genel olarak Letonya'nın Almanlar tarafından işgali Letonya nüfusunun önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır. 120.000 Letonya vatandaşının, Yahudi vatandaşları da dahil olmak üzere, sınır dışı edilme ya da infaz edilmenin kurbanı olduğu tahmin edilmektedir.[91] Bu arada doğudaki işgalleri denetlemek için Berlin'de "*Ostland*" adlı özel bir bakanlık kurulmuştur. Riga ise buranın idari merkezi olmuştur.[92] Ancak Almanların, Letonya topraklarındaki varlığı 1944 yılına kadar sürmüştür.

---

90 **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.31.

91 **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.34.

92 **The Latvian Institute** 'From Tribe To Nation: A Brief History of Latvia', <http://www.eiro.lv/files/upload/files/04%2005%20LI_brosura%20vesture%2012.04%20EN.pdf>, s.e.t. 15.05.2018.

Savaşın sonunda tekrar Sovyetler gelmiş ve bu dönem Leton halkı için en acı zamanlar olmuştur. Anılan dönemde 110-120 bin Leton Sovyet "Gulag Kampları'nda" çeşitli işkence ve baskıya maruz kalmıştır. Binlerce insan ölmüş ve yaklaşık 130 bin kişi Kızıl Ordu'dan kaçarak Batıya göç etmiştir. Letonya bu dönemde nüfusunun üçte birini kaybetmiştir. Ayrıca 1949 yılında Sovyetler programlı bir şekilde özenle bazı aileleri seçerek 43 bin kişiyi Sibirya'ya sürgün etmiştir.[93] Letonya ve diğer Baltık ülkelerinin 1944'den itibaren sovyetleştirilmeleri işgal, ilhak, entegrasyon ve sömürgecilikten ibaret olmuştur. Sovyetleştirmenin tüm bu aşamaları Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne siyasi, ekonomik ve manevi olarak boyun eğmeyi amaçlamıştır. [94] Nazi öncesi Letonya topraklarında uygulanan Sovyet politikalarının şiddetinin her geçen gün artarak devam etmesi Leton halkını bezdirmiş ve farklı arayışlara sevk etmişti.

Bütün bu olumsuzluklar ve Leton halkı üzerinde terör niteliğindeki uygulamalar birçok insanın dağlara kaçıp gerilla savaşını başlatmasına neden olmuştur. Ortalama 20 bin Leton gerilla ("Mežabrāļi") aktif direniş savaşına katılmıştır. Ancak bunlar Sovyetler tarafından özel olarak yetiştirilmiş kontra gerilla hareketleriyle 1956 yılında yok edilmiştir. Bu durum tıpkı Estonya'da olduğu gibi Leton halkının da bütün umutlarını yitirmesine neden olmuştur.[95] Sovyetlere karşı gösterilen bu silahlı mücadeledeki başarısızlık diğer alanlarda da hissedilmekteydi. Bunun ana nedeni savaş sonrası dönemde tüm siyasi, ekonomik ve de kültürel yaşamın yönetici kadroları ya Ruslarla, ya da *"Latovichi"* olarak adlandırılan hayatının tamamını ya da büyük bir kısmını Sovyetler Birliğinde geçirmiş Ruslaştırılmış Letonyalılar tarafından doldurulması olmuştu. Bir taraftan da ülkeye gerek Rusya, gerekse Sovyetler Birliği'nin diğer yerlerinden göçmenler yerleştirilmek sureti ile Letonya'nın Ruslaştırılması ve Sovyetler Birliği'ne entegre olma süreci devam etmekteydi.

Letonya Komünist Partisi yeniden kurulmuş ve ülke yönetimini tamamen ele geçirmiştir. Başlangıçta Leton halkı bu partiye muhalif olmuşsa da, parti üyeliğinin ekonomi, iş bulma, politika gibi alanlarda sağlamış olduğu kolaylıklar ve de bu partiden gelebilecek muhtemel tehlikeleri bertaraf etmesi neticesinde birçok Leton halkı partiye üye olmuştur. Bir müddet sonra partinin uygulamaları sonucu Letonya'da modernleşme ve endüstrileşme kayda değer şekilde olumlu seyir etmiştir. Ancak bu durum zamanla bir

---

93 **Krata,** s.56.

94 **Nollendorfs, Volters** (Editör) (2005) Sovietization of Latvia 1944-1991, *The Hidden and Forbidden History of Latvia Under Soviet and Nazi Occupations 1940-1991*, 1.Baskı, Riga, Institute of The History of Latvia, s.213.

95 **Krata,** s.64.

başka olumsuz sonuç doğurmuştur. Letonya'daki bu ekonomik refah göçmenler için cazibe merkezi olmuş ve ülke göçmen akınına uğramıştır. Sanayileşme, Letonya'da üretimin ve de nüfusun genel yaşam standardının artmasına yol açmasına rağmen, ülkeye yönelik göç dalgası etnik Letonya nüfusunun geleceğini tehdit etmiştir. 1979'a gelindiğinde Letonya'nın başkentinde yaşayan tüm insanların %38,3'ü etnik olarak Letonyalıydı.[96] Letonya nüfusunun bu derece kozmopolitik bir yapıya bürünmesi ve nicel olarak da göstermiş olduğu değişim sonraki dönemlerde sosyal baskının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Letonya'nın tüm Ruslaştırılma ve de Sovyet sistemine dahil edilmesi teşebbüslerine karşın Letonya'da millileşme ve yerelleşme hareketleri de siyasi oluşum evresine girmişti. Hareketin öncüsü bu defa Eduards Berklavs ve beraberindeki bir grup ulusal komünistler olmuştur. Letonyalılaştırma hareketinin öncüsü olan Berklavs göçmenlere bir sınırlama getirilmesi, Letoncanın parti ve hükümet görevlileri tarafından bilinmesi gerektiği gibi milli politikaların icra edilmesi için uğraşmıştır. Bunun yanında Sovyet odaklı, büyük yatırımların yerine ülkenin daha fazla ihtiyaç duyduğu okul, hastane ya da sosyal alanlar gibi yerel yatırımların yapılması gerektiği konusunda da ısrarcı olmuştur. Berklavs'ın savunmuş olduğu bu düşünceler kendisinin Letonya Komünist Partisi'nden ihraç edilerek, ülkeden de kovulmasına neden olmuştur. Letonya'ya tekrardan dönen Berklavs yeraltı muhalefetinin liderlerinden olmuştur. Ayrıca 1974 yılında Letonya'daki Ruslaştırma politikasının temposundan ayrıntılıca bahseden mektubu ortaklaşa yazan onyedi Letonyalı komünist arasında yer almıştır. 1988 yılında Berklavs, Letonya Ulusal Bağımsızlık Hareketi'nin (Latvjas Nacionala Neatkaribas Kustiba-LNNK) kilit kurucularından biri olmuş ve Letonya parlamentosunda seçilmiş bir milletvekili olarak Letonya'nın çıkarlarını şiddetle savunmuştur.[97] Berklavs'ın bu düşünceleri geniş halk kitleleri tarafından da benimsenmiş, millileşme ve yerelleşme politikalarının akabinde de artık bağımsızlık iyiden iyiye tartışılmaya başlanmıştır.

"Glasnost" ve "perestroyka" politikalarının etkisi Letonya'ya da ulaşmış, Leton halkı bu durumdan istifade ederek yarım asır önce kaybetmiş oldukları bağımsızlığı yeniden elde etmenin yollarını aramaya başlamışlardı. Bu arada Amerikalı ve Sovyet diplomatların katıldığı bir uluslararası konferans Ağustos 1986 yılında düzenlenmiş ve Amerika'nın Moskova Büyükelçisi, bu konferans sırasında ülkesinin hiçbir zaman Letonya'nın Sovyet

[96] **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.35.
[97] **Iwaskiw,** s.101.

işgalini kabul etmediğini ifade etmiştir. Sovyet işgali konusunun ilk kez açıkça tartışılması ile birlikte, 1987 yılında Leton milliyetçiler Finlandiya'da sivil haklarla ilgili düzenlenen bir konferans sonrasında "Helsinki-86" adlı politik hareketi başlatmıştır.[98] Bu hareket bağımsızlığa yönelik çeşitli gösterileri organize etmiştir. Bunlardan en fazla ses getireni 1987 yılının Haziran ayında gerçekleştirilen 1941 yılındaki Sibirya'ya toplu sürgünü protesto etmek için Özgürlük Anıtı'na çiçek bırakılması olmuştur. Yine aynı dönemde Molotov-Ribbentrop Paktı'nı protesto etmek için gösteriler düzenlenmiştir.

Genelde Baltık halkı için çevre bir hayli önem taşımakta idi. Adeta Ortadoğu halkının petrole verdiği önemi, Baltık bölgesinde insanlar çevreye önem vermekte idi. Bu nedenle siyasi olayların protesto edildiği dönemlerde, Sovyetler tarafından inşa edilmek istenen ve çevreye zarar verebileceği düşünülen büyük projeler de engellenmeye çalışılmıştır. Bu projelerin önlenmek istenmesindeki bir başka amaç da büyük göçmen dalgalarını önlemek olmuştur. Sovyetlerin hayata geçirmek istediği büyük sanayi projelerinin Letonya'ya geniş kitlesel göçlere neden olması nedeni ile bunu istemeyen milliyetçi gruplar da bu şekildeki çevreci protestolara destek vermişti.

8 Ekim 1988'de Komünist Parti'ye alternatif olarak kurulan Leton Halk Cephesi, Helsinki-86 ve Leton Ulusal Bağımsızlık Hareketi'nden daha planlı ve dikkatli davranmak istemiştir. Halk Cephesi, bağımsızlığı Sovyet yönetimiyle birlikte çalışarak ve parlamento aracılığıyla elde etmeyi amaçlamıştır.[99] Bu doğrultuda Halk Cephesi'nin gayretleri sonucu Leton halkı Letonca'nın resmi dil olarak kabulü ve de kırmızı-beyaz renkli bayrağın yeniden tanınması gibi bir takım siyasi kazanç elde edilmesi, halkın bu cepheye desteğinin artmasına neden olmuştu. Ancak Komünist parti dillendirilen bağımsızlık söylemlerini bastırmak istemiş ise de gerek diğer Baltık ülkelerindeki bağımsızlık yönündeki gelişmeler, gerekse Rusya'nın bu olaylar karşısında kaldığı zor durum, Letonya'nın da bağımsızlığını etkileyen unsurlar olmuştur. Letonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti başarılı Mart 1990 seçimlerinden sonra, 4 Mayıs'ta artık bağımsızlık yanlısı olan Sovyet (o tarihten sonra Letonya Yüksek Konseyi) Letonya'nın 1922 Anayasası'nın otoritesi altında tam bağımsızlığa geçişini ilan etmiştir.[100] Letonya bu dönemde bağımsızlığını ilan etmişse de, Sovyetler Birliği son bir kez daha bunu önlemek için gayret göstermiştir. Ocak 1991'de Sovyet İçişleri Bakanlığı'na bağlı silahlı birlik olan *"OMON"*,

---

98 **Caşın/Yalçın/Asal,** s.86.
99 **Caşın/Yalçın/Asal,** s.86.
100 **Deksnis, Eduards Bruna/Jundzis Talavs** (2015) Restoration of Sovereignty and Independence of the Republic of Latvia 1986-1994, 1.Baskı, Riga, Baltic Centre For Strategic Studies, s.100.

Letonya İçişleri Bakanlığı'na saldırmıştır. Ancak Leton halkının göstermiş olduğu direncin yanı sıra, uluslararası toplumun da göstermiş olduğu tepki karşısında Sovyetler Birliği geri adım atmak zorunda kalmıştı. Aynı yılın Ağustos ayında Rusya'da gerçekleştirilmek istenen darbe teşebbüsünün başarısız olması sonrasında, 21 Ağustos 1991 tarihinde Letonya bağımsızlığını ilan etmiş, kısa bir süre sonra da Sovyetler Birliği bu bağımsızlığı tanımıştır.[101] Böylece Letonya da uluslararası platformdaki bağımsız devletler arasındaki yerini bir kez daha almıştır.

3.1.3. Litvanya Tarihi

Baltık bölgesinin Hıristiyanlaştırılması çabaları son olarak Litvanya ile devam etmiştir. Pagan inancına mensup olan bu halkın üzerindeki baskı XIII. yüzyıl itibarı ile giderek artmıştır. Artan tehdit karşısında Litvanya'nın lideri Mindaugas, Hıristiyan haçlı seferlerini durdurmak amacıyla Hıristiyanlığı 1251 yılında kabul etmiştir. O dönemde doğudan gelen Tatar tehditlerine karşı tampon görevi üstlenen Litvanya, yine de Töton şövalyeleri tarafından kendi toprak bütünlüklerinin önünde engel olarak telakki edilmiştir. Bu nedenle Litvanya üzerinde baskılarını devam ettirmişlerdir. Köklü bir pagan geleneğine sahip olan ülke Mindaugas'ın ölümünden sonra yeniden pagan inancına dönmüştür. Bu dönemde Gerdiminas'ın başa geçmesiyle 1320'de ülke Almanlardan temizlenmiştir. Bu durumu kabullenemeyen Almanlar ise haçlı seferi düzenlemek istemiş ve Almanlar'ın bu çağrısına Avrupa'nın birçok ülkesinden maceraperest kişiler iştirak etmiştir. Yaklaşan bu büyük tehditle başedemeyeceğini anlayan Gerdiminas da, bu tehditleri bertaraf edebilmek için Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Mindaugas aynı zamanda kızı Aldona'yı, Lehistan Kralı Qladyslaw'ın oğluyla evlendirerek Litvanya-Lehistan ittifakının başlangıcını sağlamıştır.[102] Bu ittifak bu tarihten itibaren Litvanya'nın kaderinin diğer iki baltık devletinden tamamen farklı yönde seyir etmesine vesile olmuştur.

Büyük Litvanya Düklüğü'nün Lehistan ile yakınlaşması yeni bir dönemi aralamıştır. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Litvanya prensleri Lehistan'a yönelmiş ve 1386 yılında Grandük Jagello, Lehistan Kraliçesi Jadwiga ile evlenmiştir.[103] Litvanya Düklüğü bir müddet sonra Lehistan Krallığı ile bir siyasi birlik oluşturmuş, Krevo Birliği kurulmuştur.

---

[101] **Iwaskiw,** s.104.
[102] **Lorot,** s.43.
[103] **Kowalska, Anna** 'History of Poland During the Middle Ages', <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/16556/061_093_pietrzak.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s.e.t. 17.05.2018.

Bu yeni yönetim ve siyasal yapı güçlü batı etkisinin bölgede etkin olmasına neden olmuştur.[104] Bu yeni düzen aynı zamanda Katolik Roma dininin etkisini de barındırmıştır. Bu arada 1410 yılında gerçekleşen Grunvald Savaşında, Litvanya ve Lehistan'a ait ortak ordu Töton Şövalyelerini yenmiş ve bu savaştan sonra Litvanya üzerindeki Alman tehdidi belirgin şekilde azalmıştır. Litvanya, 1430 tarihinde ölen Vytatus yönetiminde zirve noktasına ulaşmış, ülke toprakları Baltık Denizinden, güneyde Karadeniz kıyıları ve doğuda ise Moskova'nın 100 km batısında bulunan Mozhaisk'e kadar uzanmıştır. Litvanya topraklarının bu şekilde doğuya doğru uzanması Litvanyalıları bu defa doğuda yeni bir tehditle karşı karşıya bırakmıştır. Rus Çarı III. Ivan, bütün Rusların hükümdarı olarak eski Kiev devleti toprakları üzerinde hak iddia etmiştir. Bu toprakların çoğu o dönemde Litvanya sınırları dahilinde idi.

XVI. yüzyıla gelindiğinde Büyük Litvanya Düklüğü ile Lehistan arasında son adım atılmış, 1569 yılında Litvanya ile Lehistan, Lublin Birliğini kurarak tek bir devlet yapısına bürünmüşlerdir. Kurulan Lublin Birliği'ne göre bu tarihten sonra 1795 yılında Birliğin parçalanmasına kadar Lehistan ve Litvanya tek kral, tek meclis (Sejm) ve tek senato tarafından yönetilmiştir.[105] Birlik aynı zamanda Lehistan Büyük Dükü olan Lehistan Kralı tarafından idare edilmiştir. Litvanya-Lehistan Birliği o dönemde Doğu Avrupa'da güçlü bir ekonomik, siyasi ve askeri güç olmuştur. Ancak XVIII. yüzyılda birlik politik ve askeri gücünden uzaklaşmış, zamanla da düşüş yaşamıştır. Bununla birlikte doğuda bulunan güçlü Rus tehdidi karşısında birlik varlığını daha fazla devam ettirememiş ve dağılmaktan kurtulamamıştır. Polonya'nın 14 Aralık 1772'deki ilk paylaşımı sırasında bir bölüm Litvanya toprağı Rus boyunduruğuna girmiştir. 1793'teki ikinci paylaşımda ise Leton ülkesi ile Beyaz Rusya'nın bir kısım toprakları Rus yönetimine bırakılmıştır. Bununla birlikte Samogitia, Vilnius ve Trakai bölgeleri çevresinde küçük bir Litvanya Devleti bağımsızlığını korumuştur. Litvanya kökenli Polonyalı general Kosciuszko'nun yönettiği 1794 Polonya-Litvanya ortak ayaklanmasından sonra Polonya ard arda üçüncü kez "paylaşılmıştır". Nemuras'a kadar esas Litvanya, Rusya'ya katılmıştır. Baltık bölgelerinin Ruslar tarafından fethi, Prusya'nın, 1795'te kendisine verilmiş olan Nemuras'ın ötesinde yer alan Litvanya'nın doğu kesiminin bir bölümünü 1807'de bırakmasıyla tamamlanmıştır.[106] XIX. yüzyılın başlarında Rusya'da 1. Aleksandr'ın yönetime hakim

[104] **'Belarus',** 'Chronology of Important Events', http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-1244.html, s.e.t. 16.05.2018.
[105] **'Lublin Birliği',** https://e-ansiklopedi.org/index.php/Lublin_Birli%C4%9Fi, s.e.t. 16.05.2018.
[106] **Lorot,** s.52.

olması Litvanya halkı için daha demokratik bir süreç olmuşsa da, bu yüzyılın devamı oldukça zorlu geçmiştir. Bu dönemde Ruslaştırma politikası ağır bir şekilde uygulanmıştır. 1579 yılında kurulan Vilnius Üniversitesi 1832 yılında kapatılmış, ülke genelinde çok sayıda öğretmen görevden alınmış ve yine birçok öğrenci Sibirya'ya sürgüne gönderilmiştir. Ayrıca XVI. yüzyıla dayanan Litvanya yasası 1840 yılında feshedilmiş ve 1863 isyanından sonra Ruslaştırma politikası tüm kamu alanına yayılmıştır. Rusça, eğitim de dahil olmak üzere tasdik edilmiş tek dil olmuş bu nedenle Litvanya dilindeki kitap ve dergiler sadece Kiril alfabesinde basılmıştır.[107] Bundan sonra XIX. yüzyılın geri kalan kısmında Litvanyalılar kendilerine karşı uygulanan bu asimilasyon politikasına milli bir tepki vererek, Ruslaştırma politikasını nafile kılma çabası içerisinde olmuşlardır. Ulusal uyanış ve Ruslaştırma politikası orantılı bir hal almış ve "Ruslaştırma" politikasının şiddeti arttıkça bu durum Litvanya halkında milliyetçi duygularla refleks verilmesine sebep olmuştur. Ancak yine de diğer Baltık ülkelerine kısayla Litvanya'da ulusal uyanış geç başlamıştır. 1879 yılında "Keleivis" adlı ilk ulusal gazetenin kurulması bu milli hareketin öncüsü olarak kabul görülmüştür.

Demokratikleşme yolunda Litvanya halkına beklediği fırsatı XX. yüzyıl sunmuştur. Bu yüzyılın henüz başlarında Rusya için tehdidin doğudan, yani Japonya'dan gelmesi nedeni ile Rusya tüm dikkatlerini doğuya çevirmişti. Bu nedenle Rus Çarlığının doğudan algıladığı bu baskı, Baltık bölgesinin nefes almasını sağlamıştır. Litvanya özelinde Ruslaştırma politikaları gevşemiş, dini baskılar azalmış ve kitap, dergi gibi basımların Latin alfabesinde basılabilmelerinin önü açılmıştır. Yine 1905 yılı Aralık ayında çeşitli siyasal topluluklar Vilnius'ta bir kongre tertip ederek, 2000 temsilci Basanavicius'u başkan seçmiş ve sınırlarını merkez olarak bugünkü etnografik Litvanya ile halkları katılmak isteyen komşu bölgelerin oluşturacağı özerk bir Litvanya'nın kurulmasını talep eden bir karar tasarısını onaylamıştır.[108] Ancak Rusya bu duruma tepki göstermiş ve bu sürece dahil olan ve bu süreci destekleyen bir çok Litvanya vatandaşını Sibirya'ya sürgüne göndermiştir.

XIX. yüzyılın ortalarında Rus imparatorluğu Baltık Denizi'ni sınırlayan tek imparatorluktu. Henüz XX. yüzyıla girerken Baltık bölgesinde ayrı bir güç kendisini göstermeye başlamıştı. Siyasi bütünlüğünü sağlayan Almanya, XIX. yüzyılın sonlarına

[107] **Encyclopedia Britannica,** 'Lithuania', <https://www.britannica.com/place/Lithuania/History#ref37338>, s.e.t. 18.05.2018.
[108] **Lorot,** s.58.

doğru ağırlığını dış politikaya vermişti. Hali hazırda bulunan Baltık bölgesi Almanya için uydu bir devlet kurmak adına iyi bir hedefti. Uluslararası kargaşa ortamının Çarlık Rusya'nın Baltık politikasında meydana getirdiği zafiyeti iyi değerlendirmek isteyen Almanya, 1915 yılının sonlarına doğru Baltık bölgesini işgal etmiştir. Almanya'nın, Baltık bölgesini işgal etmedeki esas gayesi, 1. Dünya Savaşı sonrası yapılacak nihai anlaşma sonrasında bu bölgede uydu bir yönetim oluşturabilmekti. Bu doğrultuda 214 delegeden oluşan meclisin başkent Vilnius'ta toplanmasını sağlamıştır. Meclis etnik sınırlara dayalı başkenti Vilnius olan bağımsız bir Litvanya devleti çağrısında bulunmuş ve 20 üyeli "Taryba" konseyi seçmiştir. 16 Şubat 1918 tarihinde ise "Taryba" bağımsız Litvanya devletini ilan etmiştir.[109] Litvanya bağımsızlığını ilan ederken ayrıca kendisini de yönetim merkezi tarihi başkenti Vilnius olan, demokratik bir ülke olarak belirtmiştir. Aynı zamanda ülke topraklarının etnik Litvanya toprakları üzerine temellendirildiği de duyurulmuştur. Ancak ülke yine de belirli bir müddet daha Alman işgali altında kalmış ve 11 Kasım 1918'deki ateşkesten sonra Alman kuvvetleri ülkeyi terk etmişlerdir. Ancak bu defa tehlike tekrar doğudan gelmiş ve Ruslar bir kez daha Litvanya'ya saldırarak, Vilnius'u işgal etmişlerdir. Rusya'nın bundan sonraki adımı kendisine bağlı yönetimi Litvanya'nın başına getirmek olmuştur. Fakat bu durum fazla uzun sürmemiş ve Rus kuvvetleri 1919 yılı ortalarında başarılı bir şekilde püskürtülmüştür.

Dünya Savaşına Almanya'nın küresel bir güç ve Avrupa kıtasının efendisi olma emelleri neden olmuşsa da, 1918 yılında Alman ve Rus imparatorluklarının yıkıntıları ve bunların yerine Almanya'da Weimar Cumhuriyeti, Rusya'da ise Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla 1918 yılında son bulmuştur. Son beşyüz yılda ilk defa Baltık bölgesinde güçlü bir emperyalist güç bulunmuyordu.[110] Bu ortam diğer Baltık ülkelerine olduğu gibi Litvanya'ya da ulusal politikasını, kendi kimliğini oluşturma imkanı sağlamıştır. Ancak Litvanya'nın kendi kimliğini oluşturması farklı görüşlerin ileri sürülmesi sonucu bir hayli tartışmalı geçmiştir. Bir tarafta tüm vatandaşların dinlerine ve etnik kimliklerine rağmen eşit olduğu görüş ki bu görüşe göre herkes Parlemento'da oy kullanma ve seçilme hakkına sahipti. Diğer bir tarafta da Litvanyalıları hakim grup, ülkenin gerçek kurucuları ve sahipleri olarak, diğer vatandaşları ise misafir, ziyaretçi gibi terimlerle nitelendirmeyi benimseyen etnik ilkeler "biz" ve "onlar" ayrımlarına hatta gerginliklerine temellenen açık farklılıklara neden olmuştur. Bu ikinci görüş daha sonra kamusal alanda da kendine yer

[109] **Encyclopedia Britannica,** dn. 95.
[110] **Maciejewski, Witold** (Editör) (2002) From The First World War To The End Of The Cold War: The Bloody Twentieth Century, 1.Baskı, Uppsala, The Baltic University Press, s.79.

bulmuştu. Elbette ki kamusal söylemdeki bu radikalleşme tipi o zamanki Avrupa'da aşırı sağcı akıma benzemişti.[111] Çok uluslu bir yapıya sahip olan ve bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke, bunlara ilaveten geçmişte de devlet tecrübesi fazla olmayan Litvanya için bu sorunu kısa vadede çözmek tabii ki mümkün değildi.

Kurucu Meclis'ten sonra 1920'li yıllarda 1922-1923, 1923-1926 ve 1926-1927 olmak üzere üç defa daha parlemento seçimleri yapılmıştır. İlk iki parlementoya sağ kanat partileri hakim olmasına rağmen, üçüncü dönemde ulusal azınlıkların yönetimi desteklemesi ile sol kanat partileri hakim duruma gelmişlerdir.[112] Sonuç olarak çeşitli liberal ve muhafazakar görüşlerin rekabeti içerisinde politik alan inşa edilmiş ve gerek sağ, gerekse sol görüş temsilcileri de Parlemento'nun ileriki dönemlerinde kendilerini temsil etme imkanı bulmuştur. Ancak liberal kesim temsilcileri o dönemde katı parti disiplininden uzak olduğu için daha çok bireysel olarak Parlemento'da varlıklarını devam ettirebilmişlerdir.

Parlemento'nun 1926 yılında yapılan seçimlerinde sol kanat partilerin ağırlıklı bir şekilde zafer elde etmeleri sağ kesimde epeyce rahatsızlık uyandırmıştır. Hele ki sol partilerin ulusal azınlıklarla işbirliği yapması, Litvanya'nın kendi öz kaynaklarının harekete geçirilmek sureti ile inşaa edilmesini savunan milliyetçi tarafın aşırı tepki vermesine neden olmuştur. Bu nedenle seçimlerin üzerinden henüz bir yıl dahi geçmemiş olmasına rağmen, ordudaki subaylar harekete geçmiştir. 17 Aralık 1926 tarihinde ordu başkaldırmış ve Parlemento'yu *"Seimas"*ı dağıtmış, "Köylü Halk Birliği" ve "Sosyal Demokratlar" partilerinin hükümeti oluşturan merkezi sol koalisyonunu dışlayarak, istifa etmeye zorlamıştır. Darbecilerin Savunma Bakanlığı'nda kurulan karargahlarından darbeye hükümet tarafından sürdürülen Polonyalılaştırma ve Bolşevik yanlısı politikaların neden olduğu duyurulmuştur.[113] Ülke yönetimi ise 1919-1920 döneminde ülkeyi ilk başkan sıfatıyla yöneten Antanas Smetona'ya devredilmiştir. Smetona yönetiminde demokrasi kesintiye uğramış, meclis feshedilmiş ve otoriter bir rejim ihdas edilmiştir. Ancak bu durum 1938 yılına kadar devam edebilmiş ve bu yılda uluslararası baskının da etkisi ile yeniden meclis açılmıştır. Antanas Smetona, 1926 başkaldırısı ile ele geçirmiş olduğu iktidarı 1940 Sovyet işgaline kadar elde tutmayı başarmıştır.

---

[111] **Hoffman, M. Steven/Buhr, Renee** (Editörler) (2013) Lithuanian and Belarusian National Identity in the Context of European Integration, 1.Baskı, Kaunas, Vytautas Magnus University, s.72.

[112] **Hoffman/Buhr,** s.73.

[113] **Kasparavićius, Algimantas** (2007) 'Views Of Western Countries On The 1926 Coup D'état In Lithuania', <http://talpykla.istorija.lt/bitstream/handle/99999/2062/LHS_12_113-140.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s.et. 28.10.2018.

İç politika gündemi 1920'li yıllarda devleti teşkil eden etnik unsurların belirlenmesi tartışmaları ile devam ediyor iken, dış politikada ise yine aynı dönemde hala sonuçlandırılamamış ihtilaflı hudut sorunları ve bağımsızlığın Litvanya üzerinde emelleri bulunan güçlere tanıtılması uğraşları ile geçmiştir. Bu nedenle Litvanya dış politikada uluslararası örgütlere dahil olmak istemiş ve uluslararası sistemin eşit bir paydaşı olduğunu kanıtlarcasına 1921 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur.

Tarihi başkent Vilnius'un bir türlü çözülemeyen statüsü Polonya-Litvanya arasındaki ikili ilişkiyi belirleyen ana unsur olmuştu. Başat güçlerin Baltık üzerindeki etkilerinin geçmişe nazaran son derece kısıtlı olduğu bu dönemde Polonya, Litvanya ile yeniden ilgilenmeye başlamıştır. Polonya'nın, Litvanya ile ilgilenmesinin geri planında tarihi Litvanya-Polonya işbirliğini, "Commonwealth"i yeniden canlandırmak isteği bulunmaktaydı. Bu nedenle Polonya gözünü başkent Vilnius'a dikmişti. Her ne kadar çok uluslu bir etnik yapıya sahip olsa da başkent Vilnius'ta o dönemde dahi Polonya kültürü hissedilir oranda güçlüydü. 20 Nisan 1919 tarihinde Polonya ordusu Vilnius'u Rusların elinden almış ve Litvanyalılar'ın da bu bölgeyi tekrar işgal etmelerine mani olmuştur. Ancak bu dönemde batılı güçler olaya müdahil olmuş ve Polonya ile Litvanya arasında Vilnius'u, Polonya tarafında bırakan bir hudut çizmişlerdir. Buna karşın Litvanya ise 1920 yılında Sovyet Rusya ile Vilnius'u Litvanya toprağı kabul eden anlaşmayı imzalamıştır.[114] Ancak bundan sonra aynı yıl içerisinde her ne kadar Vilnius, Litvanya'nın eline geçmişse de Polonya daha sonra bu bölgeyi yeniden işgal etmiştir. Tarihi başkenti o dönem için Polonya'ya kaptıran Litvanya için başkentlerini Kaunas'a taşımaktan başka çareleri kalmamıştı.

Litvanya'nın sorun yaşadığı bir başka sınır hattı ise Klaipeda (Memel) idi. XIII. yüzyılda Tötonlar tarafından kurulan kasaba çok uzun süre Prusya'nın kontrolünde kalmıştır. Klaipeda, Litvanya için Baltık Denizi'ne ulaşımın sağlanması açısından oldukça önem taşıyan bir merkezdi. Almanlar bölge ile tarihsel ilişkilerini göz önünde bulundurduğunda, burasını terk etmek istememişlerdi. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda uğradıkları hezimet bu isteklerini nafile çıkarmıştı. Her ne kadar Almanlarla imzalanan Versay Anlaşması ile bölgenin kontrolü Almanlar'dan alınmış ise de, yine de bölgenin durumu net bir şekilde çözülememiştir. İtilaf Devletleri dahi kendi aralarında karar birliği sağlayamamıştır. Böyle bir ortamda 1923 yılında Litvanya bu bölgeyi işgal etmiştir. Daha

[114] **Encyclopedia Britannica,** dn. 95.

sonra 1925 yılında İtilaf Devletleri ile varılan anlaşma uyarınca bu bölgenin Litvanya'ya ait özerk yapısı kabul edilmiştir. O dönem için Almanlar bu duruma razı olmak zorunda kalmışsalar da, Hitler'in iktidara gelmesi ile Klaipeda sorunu İkinci Dünya arifesinde yeniden gündeme gelmiştir. 1939 yılında Almanlar bölgenin yeniden kendilerine bağlanmasını talep etmiştir. Bu defa çaresiz kalan Litvanya yönetimi bu bölgeyi Almanya'ya teslim etmek zorunda kalmıştır.

Hitler'in 1933 yılında iktidara gelmesi ile birlikte Alman emperyal ihtirasları yeniden dış politikaya yön vermeye başlamıştır. Bu arada Stalin de iç politikada bütün politik, sosyal ve ideolojik muhalefeti yok etmiş ve Rusya'nın gerek Baltık Bölgesi gerekse dünyada emperyal bir güç olarak dönmesine hazırlanmıştı.[115] Almanya ve Rusya gibi büyük emperyal güçler arasına sıkışmış Baltık ülkeleri çıkış yolları aramaya başlamışlardı. Her ne kadar Estonya, Letonya, Litvanya, Finlandiya ve Polonya'yı kapsayan beş devlet 1920 yılında önce Helsinki, daha sonra da Riga'da bir araya gelerek geniş kapsamlı bir pakt oluşturmayı hedeflemişler ise de, Litvanya ve Polonya arasında devam eden düşmanca tutumlar nedeni ile bu her iki teşebbüs de sonuçsuz kalmıştır. Ancak ortak tehdit, ortak düşman ve aynı coğrafyanın paydaşlığı Estonya, Letonya ve Litvanya'nın 1930'lu yıllarda müşterek bir çatı altında toplanmaları için kafi sebepler olmuştur. Litvanya her ne kadar kendisini köklü devlet geleneğine sahip olduğu gerekçesi ile diğer iki Baltık devletlerinden farklı yerde konumlandırmaya çalışmışsa da, dış politikada yalnız hareket etmekten kaçınma gereğini hissetmiştir. Bu nedenle Litvanya, 25 Nisan 1934 tarihinde yayınlamış olduğu daha yakın işbirliği yapılmasına yönelik bildirisi üç ülke arasında resmi görüşmelerin başlamasında başlıca faktör olmuştur.[116] Diğer iki Baltık ülkesi de bu çağrıya kayıtsız kalmamış ve 12 Eylül 1934 tarihinde üç devlet arasında barışçı çabaların koordinasyonuna yönelik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Ancak uluslararası tansiyonun günden güne gerildiği ortamda paktın yetersiz kalmasından Litvanya da etkilenmiştir.

Litvanya, 1939 yılı yaz aylarında Almanya ile Baltık ülkeleri arasında imzalanan saldırmazlık anlaşmasına konu olmuştur. Buna rağmen daha sonra Almanya ile Rusya arasında imzalanan 23 Ağustos 1939 tarihli Saldırmazlık Anlaşması'na göre Litvanya öncelikle Alman etki sahasına tahsis edilmiş ise de, 28 Eylül 1939 tarihinde imzalanan

[115] **Maciejewski,** s.79.
[116] **Medijainen, Eero** (2012) 'The 1934 Treaty Of The Baltic Entente: Perspectives For Understanding', The Estonian Historical Journal, 1/2, s.183-200.

ikinci bir paktta Litvanya, Rusya'nın nüfuzuna bırakılmıştır. Buna göre Litvanya toprakları Almanlar tarafından yedi milyon beşyüz bin altın dolar karşılığında Rusya'nın etki sahasına terk edilmiştir.[117] Rusya'nın yeni durum üzerinde görüşme çağrısı üzerine Litvanya ile Rusya karşılıklı yardımlaşma paktı imzalanmıştır. Taraflar arasında imzalanan bu pakta göre Rus askeri Litvanya topraklarında bulunma hakkını elde etmiştir.

Litvanya ile Rusya arasında imzalanan bu yardımlaşma anlaşması uyarınca her ne kadar imzaya taraf ülkelerin egemenlik hakları, devlet düzenleri ve askeri tedbirlerine herhangi bir halel gelmeyeceği taahhüt altına alınmış ise de, uygulama çok geçmeden farklı yönde ifa edilmiştir. Rusya kendi askerlerine saldırıyı gerekçe göstererek 14 Haziran 1940 tarihinde diğer iki Baltık ülkesi ile birlikte Litvanya'ya da muhtıra göndermiştir. "Litvanya Dışişleri Bakanı Urbys'in 15 Haziran saat 00:30'da aldığı muhtıra şunları içermekteydi:[118]

Sovyet hükümeti, benzeri bir durumun devam edemeyeceği görüşündedir.

1) İçişleri Bakanı Skuchas ile siyasal polis bölümü şefi Povilaitis, Litvanya'daki Sovyet garnizonlarına karşı tahrik ve kışkırtma eylemlerinin doğrudan sorumluları olarak adalete sevk edilmedikleri;

2) Litvanya'da, Sovyet-Litvanya yardımlaşma antlaşmasının dürüst bir şekilde uygulanmasının güvence altına almaya ve anılan antlaşmanın karşıtlarının üstesinden gelmeye uygun ve hazır bir hükümetin hemen kurulmamasının;

3) Sovyet-Litvanya yardımlaşmasının uygulanmasını sağlamak ve Litvanya'daki Sovyet garnizonlarına karşı girişilen tahrik ve kışkırtma eylemlerinin önünü almak için Litvanya toprakları üstünde, en önemli merkezlere dağıtılmak üzere Sovyet askeri birliklerinin serbestçe bulunmalarının hemen sağlanmasının mutlaka gerekli ve acil olduğu görüşündedir.

Sovyet hükümeti, bu taleplerin yerine getirilmesinin bu temel koşulu gerektirdiği, aksi takdirde Sovyet-Litvanya yardımlaşma antlaşmasının dürüst ve bilinçli bir şekilde uygulayabilmenin olanaklı olmayacağı görüşündedir.

---

[117] **Lorot,** s.76.
[118] **Lorot,** s.58.

Sovyet hükümeti, Litvanya hükümetinin yanıtını 15 Haziran sabah saat 10:00'a kadar bekleyecektir. Litvanya hükümetinin bu süre içerisinde yanıt vermemesi, Sovyet hükümetinin yukarıda belirtilen taleplerinin reddi olarak değerlendirilecektir."

Bu muhtıranın hemen sonrasında 1926 darbesinden sonra 14 yıldır Litvanya'nın başında bulunan Smetona ülkeyi terk etmiştir. Kızıl Ordu'ya mensup askerler Litvanya topraklarına yayılmış, parlemento feshedilmiştir. Öncelikle sözde halkın hükümeti olan komünist bir hükümet kurulmuş ve yeni parlemento için seçimler yapılmıştır. Ancak oy kullananlara onaylanmış olan adayların listesi verildiğinden seçimler rekabetsiz bir ortamda yapılmıştır. Parlemento 21 Temmuz'da toplanmış ve Sovyet yönetimini ilan etmiş, ayrıca 6 Ağustos 1940'ta Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak "Sovyetler Birliği"ne katılacağını ilan etmiştir.[119] Ancak Sovyet yönetimi Litvanyalılar için gerek ekonomik, gerekse politik hayatta radikal değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikleri benimsemeyen ve reddeden birçok Litvanya vatandaşı Sibirya'ya sürgüne gönderilmiştir.

Almanlar'ın kısa süre içerisinde Rusya'ya savaş ilan etmesi sonucu Litvanya'daki Rus dehşeti de o dönem için son bulmuştur. Rusya'nın, Almanya ile uğraşmasını fırsat bilen milliyetçi direniş cephesinin temsilcileri olan "Lithuanian Activist Front" üyeleri Rus işgalcilerine karşı ayaklanmış ve Kaunas ve Vilnius gibi iki büyük şehri ele geçirmişlerdir. Arkasından Almanya'nın da desteği ile geçici hükümet kurulmuştur. Ancak bu defa da Nazi tehdidi baş gösterdiğinden ülke genelinde anti-Nazi propagandası oluşmuştur. Anti-Nazi oluşumları gerek milliyetçi kesim tarafından, gerekse Rusya tarafından desteklenmiştir. Direnişçiler 1943 yılında "Lithuanian Schutz-Staffel" birliğini kurarak Alman kuvvetlerini yıldırmışlardır. Naziler ise bu duruma Litvanyalı milliyetçileri tutuklayarak ve üniversiteleri kapatarak cevap vermiştir. Üstelik işgalden sorumlu tutulan onbinlerce insanı Almanya'da çalışmak ya da Alman ordusunda hizmet etmek için esir almışlardır. Bunların birçoğu hapishane veya toplama kamplarında can vermiştir. Yine de Litvanya Yahudi toplumuna mensup kişiler esas kurbanlar olmuştur. Yaklaşık 185.000 Yahudi, ya da Yahudi toplumunun %85'i birçok bölgede Litvanyalı işbirlikçiler tarafından yardım edilen Nazi ekiplerince katledilmiştir.[120] Litvanya halkı toprakları üzerinde işgal planları yapan iki büyük emperyal güç arasında kalmışlığın sancısını o dönem için fazlasıyla yaşamaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nın seyrinin değişmesi Almanların,

[119] **Iwaskiw,** s.181.
[120] **Iwaskiw,** s.182.

Litvanya üzerindeki etkisinin de son bulmasına neden olmuştur. Zira bu defa tekrardan Rusya etkisini artırmaya başlamıştır. Her iki ülkenin Litvanya üzerindeki etkisi bisikletin iki pedalı gibi birisinin yönü aşağı doğru ise, diğeri yukarı yönlü seyir izlemekteydi.

Litvanya üzerindeki Nazi baskısı 3 yıl kadar sürmüş, Almanları püskürten Sovyet orduları 1945 yazında tekrardan Litvanya'yı kontrol altına almıştır. Bundan sonra Ruslar, Litvanya'nın Sovyet sistemine dahil olması için "sovyetleştirme" çabalarına ağırlık vermiştir. Bu amaçla öncelikle Alman orduları Litvanya'ya geldiğinde ülkeyi terk eden Litvanya Komünist Parti lideri Antanas Snieckus, Moskova'dan ülkeye dönmüştür. Litvanyalı direnişçiler son üç yılda Nazilere karşı vermiş olduğu özgürlük ve bağımsızlık mücadelesini bu defa Sovyetlere karşı vermek zorunda kalmıştır. Her ne kadar ulusal direnişçiler Sovyetlere karşı kısmen de olsa başarılı olmuş ve ülkede uygulanmaya çalışılan "sovyetleştirme" politikalarına sekte vurmuşsalar da, bu mücadele birçok direnişçinin yok olmasına neden olmuş ve nihayetinde de Sovyetler, Litvanya Komünist Parti aracılığıyla ülkede kontrolü ele geçirmiştir. Sovyetlerin ülke yönetimini kontrol altına aldıktan sonra Litvanya'daki gelişmeler tipik Sovyet politikaları doğrultusunda gelişmiştir. Tarım kollektifleştirilmiş, sürgünler yine Alman hakimiyetinden önce Rus yönetiminde olduğu gibi devam etmiştir. Litvanya halkı bu dönemde Rusya ile mezhepsel farklılığın dezavantajını da fazlasıyla hissetmiş ve yine aynı dönemde Litvanya halkı inancı yüzünden baskı altında tutulmuştur. Ancak yine de Litvanya kültür hayatı komünizmin katı kuralları altında her ne kadar durgunluk göstermişse de, varlığını devam ettirebilmiştir.

İktidar kurumlarını teşkil eden parti, gizli polis teşkilatı ve hükümet ilk başta esas olarak Rusların elindi idi. Savaş sonrası dönemde Cumhuriyet Komünist Parti üyelerinin sadece %18,4'ünü etnik Litvanyalılar oluşturmaktaydı. 1950'lerin başında ekonomik, kültürel ve siyasi hayatta kariyer yapmak isteyen üniversite mezunları Sovyet sisteminin geçici olmadığını fark ettiler ve Komünist Parti'ye üye olmaya başladılar. Parti 1989 yılı itibari ile 205.000 üyeye ulaşmıştı. Ancak bunların çoğunluğu savaş sonrası dönemde ülkeyi yöneten devrim fanatiklerinden farklı olan çıkarcı gruplardan ibaretti.[121] Her ne kadar Komünist Parti tabanı genişlemişse de, Litvanya milliyetçiliğini savunan kesim faaliyetlerini yürütmeyi başarabilmişti. Bu noktada açık bir şekilde eylemlerini gerçekleştiremeyen direnişçi örgütler gizli olarak görüşlerini savunmaktaydı. Bu yöntemler arasında gizli yayınlar bir hayli önem taşımıştır. Bunlar arasında en önemlisi ve düzenli

[121] **Iwaskiw,** s.182.

olarak yayın yapanı "*The Chronicle of the Catholic Church of Lithuania*" (Litvanya Katolik Kilise Kroniği) olmuştur. Bu organ Sovyet gizli polisi tarafından hiçbir zaman ortaya çıkartılamamış ve yirmi yıl boyunca yayın yapmıştır.[122] Yine özellikle Ruslaştırma çabalarına karşı alternatif propaganda yöntemleri de uygulanmıştır. Öğrenciler sokak gösterileri gerçekleştirmiş, ülkenin önde gelen aydın ve sanatçıları Litvanya geleneklerinin korunması ve geliştirilmesine yönelik ifade özgürlüğünü dile getirmişlerdir. Ancak tüm bu eylemler Gorbaçov yönetimine kadar sonuçsuz kalmıştır. Gorbaçov'un uygulamış olduğu siyasetin Sovyet dünyasında yaptığı etki Litvanya'ya da yansımıştır. Önceleri Litvanya Komünist Parti yönetimi Gorbaçov'un politikalarını uygulamakta tereddüt etmişse de, bu durum özellikle 1987 yılında değişmiştir. Bunda Parti Sekreteri olan Petras Griskevicius'un ölümü de etken olmuştur. 1980'lerin sonlarında "Glasnost" ve "Perestroika" doğrultusunda Sovyetler Birliğini yenilemeye yönelik çabalar yeni bir siyasi atmosfer yaratmıştır. Kitlesel bir reform hareketi olan "Sajudis" (Hareket) muhalefette ortaya çıkmıştır.[123] Bundan sonra ülkenin demokratikleşmesi ve bağımsızlığı adına yapılan eylemler günden güne ülke geneline yansımıştır.

Litvanya geneline yayılan reform hareketleri 1990 yılına gelindiğinde bağımsızlık yolunu açmıştı. Ancak bunun için son bir adım kalmıştı. O da Litvanya'nın yapılacak seçimler sonucu bağımsızlığını ilan etmesi idi. Çok geçmeden seçimler yapılmış ve 11 Mart 1990 tarihinde gerçekleştirilen seçimler sonrasında Litvanya bağımsızlığını ilan etmişti. Bu sonucun Rusya'ya da kabul ettirilmesi Litvanya halkı için bağımsızlığın tapusu anlamına gelmekte idi. Ancak seçimlerin sıcak atmosferinde razı olmayan Rusya, Litvanya'ya hemen ekonomik ambargo uygulamıştır. Vilnius'ta tekrardan Sovyet yönetimi kurmak isteyen Rusya'nın bu son teşebbüsü de sonuçsuz kalmış ve Rusya, 1991 yılında Litvanya'nın bağımsızlığın kabul etmek zorunda kalmıştır.

3.2. Bağımsızlık Sonrası Baltık Ülkeleri ve Batıya Entegrasyon

3.2.1. Bağımsızlık Sonrası Baltık Devletleri

Baltık ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra uluslararası camianın eşit paydaşları arasında yerlerini almışlardır. Şimdi Baltık ülkelerinin en büyük amacı bin yıllık

[122] **Iwaskiw,** s.184.
[123] **Encyclopedia Britannica,** dn. 95.

tarihlerine XX. yüzyılda iki dünya savaşı arası döneme sıkıştırılmış olan bağımsızlıklarını kalıcı hale getirmek olmuştur. Yüzyıllar boyunca İsveç, Danimarka, Polonya ve özellikle Almanya ile Rusya gibi güçlü komşular arasında varlıklarını devam ettirmek zorunda kalan Baltık halkları, örs ve çekiç arasında kalmış olan demirin duygularına fazlasıyla hakimdiler. Baltık ülkelerinin bulunduğu Doğu Avrupa bölgesi bu ülkelere tarih boyunca epeyce tehdit sunmuştu. Doğu Avrupa terimi, coğrafi, tarihi, kültürel ve siyasi faktörlerin birleşimi olarak, bir coğrafi bölgeyi Avrupa'nın kalanından ayırmak için kullanılmaktadır. Coğrafya açısından bu terim, Rusya ve Almanya arasında yer alan, Baltıkların da dahil olduğu birtakım devletleri ifade etmektedir. Siyasi açıdan ele alındığında ise, Almanya ve Rusya arasında yer alan ve bu iki ülkenin doğrudan etki alanına girmiş ülkeler olarak tanımlanmaktadır.[124] Baltıkların bağımsızlıklarını elde etmiş oldukları bu dönemde Soğuk Savaş süresince doğudan algılanan tehdit törpülenmişken, batıda bulunan Almanya ise yine Batılı ülkeler ile işbirliğinde bulunduğundan tehditkar tavrını İkinci Dünya Savaşı arifesinde bırakmıştı.

Baltık halkları arasında her ne kadar herhangi bir akrabalık durumu ya da ortak bir çatı altında birleşme durumu veyahut da güçlü bir işbirliği durumu tarih boyunca söz konusu olmamışsa da, tarihi süreçte cereyan eden gelişmeler üç ülke halkı için de müşterek olmuştur. Bu üç Baltık ülkesi, İkinci Dünya Savaşı arifesinde kurulan zayıf işbirliği hariç, hiçbir dönemde resmi olarak müşterek yönde hareket etme endişesi taşımamıştır. Sadece seksenli yılların sonunda kendi bağımsızlıklarını kazanmak için Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele etmede sivil bir işbirliği oluşmuştur. Baltık devletleri arasındaki bu birlik gösterisi işbirliğinin doruk noktası olmuştur. Üç devletin de ulusal birlikleri hakkında mücadele istekleri ortak hedefleri olmuştur. Bu kapsamda özellikle Baltık ülkelerinin halkları arasında önemli bir birlik ve beraberlik durumu söz konusudur. "Baltık Yolu", aralarındaki işbirliğinin doruk noktası olarak gösterilebilir. Sovyetler Birliği ile Hitler Almanya'sı arasında yapılan "Molotov-Ribbentrop Saldırmazlık Paktı'nın" 50. yıldönümü nedeniyle 23 Ağustos 1989'da yapılan protestoya Estonya, Letonya ve Litvanya'dan iki milyondan fazla insan katılmıştır. El ele tutuşan yüz binlerce insan 600 kilometreyi aşan tek bir insan zinciri ile üç ülkenin başkentlerini yani Vilnius, Riga ve Tallin'i birleştirmişlerdir. İşte bu birlik ve beraberlik ifadesi "Baltık Yolu" olarak tarihe geçmiş ve anılan üç ülkenin yaşadığı en büyük işbirliği olmuştur. Böyle bir birlik ve beraberlik

[124] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.139.

ifadesi daha önce hiç olmamış ve bundan sonra da bir daha hiç tekrarlanmamıştır.[125] Her üç devlet de bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bağımsızlıklarını teminat altına alma güdüsüyle güvenlik algısını ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle üç Baltık ülkesi bağımsızlıklarını kazandıktan kısa bir süre sonra savunma alanında askeri işbirliğine başlamıştır. Savunmaya yönelik işbirliği BALBAT, BALTNET, BALTDEFCOL ve BALTRON gibi dört askeri projeyle sonuçlanmıştır.[126] Yine 1994 yılında Baltık ülkeleri ile birkaç Batı ülkesinin savunma bakanları Baltık Taburu Projesi'ni (BALTBAT) başlatmışlardır. Projenin amacı Baltık devletlerinden bir barışı koruma birimi oluşturmak ve devamında da Baltık ülkelerinin kendi aralarında ve Batı ülkeleri ile işbirliğini teşvik etmek olmuştur.[127] Ancak bu girişimler birer proje ölçeğinde kalmış ve Baltık devletlerinin güvenliklerini garanti altına alabilecek kapasitede olmamıştır.

Her ne kadar Baltık halkları aynı coğrafi alanı ve tarihi sürecin büyük bir bölümünde aynı kaderi paylaşmışsalar da, birçok hususta farklılıklara sahiptiler. Bu farklılıklardan biri dil olmuştur. Baltık halkları akraba olmayan dilleri kullanmaktadırlar. Baltık halklarının farklı dilleri konuşuyor olmaları bu halkların bütünleşmeleri yönünde büyük bir handikap olmuştur. Bu üç ülkenin gerek halkı olsun, gerekse yöneticileri olsun ilişkilerinde kendi dillerini ön plana çıkartma gayreti içinde olmuşlardır. Bu nedenle müşterek bir dilin yoksunluğu bölgesel düzeyde asgari müşterekler hususundaki işbirliğinin önünde büyük bir engel teşkil etmiştir.

Baltık halkları arasındaki bir başka farklılık da kimlik tanımlanmasında kendisini hissettirmiştir. Örneğin Estonya ve Litvanya'yı komşu devletleri yani Finlandiya ve Polonya çok etkilemektedir. Bu noktada Baltık devletleri farklılaşmaktadır. Estonya'nın Finlandiya ile ortak kültür mirası olduğu için Estonya kendini Kuzey ülkesi (İskandinav ülkesi) olarak görmüş/algılamış. Yani Estonya halkı Kuzey ülkelerinin kimliğini taşıdığını düşünmüştür.[128] Litvanya ise geçmişte Polonya ile kurmuş oldukları görkemli ittifaktan dolayı, bağımsızlık sonrası süreçte dahi tarihinin bu güçlü dönemini ön plana çıkartmak istemiştir. Bu nedenle Litvanya kendisini Baltık kimliğinden daha çok Orta Avrupa ülkesi kimliğiyle tanımlamak istemiştir. 1996 yılında Litvanya Dışişleri Bakanı Saudargas, AB ve NATO üyelikleri çerçevesinde diğer Baltık devletleriyle birleşme fikirlerinin

[125] **Krata,** s.56.
[126] **Alsauskas, Juozas** (2000) 'The Baltic Naval Squadron-BALTRON' Baltic Defence Review, S:3, s.33-38.
[127] **Alsauskas,** s.38.
[128] **Krata,** s.32.

bulunmadığını belirterek, Litvanya'yı Orta Avrupalı bir ülke olarak tanımlamıştır.[129] Ayrıca 1997 yılında Litvanya'nın birinci Cumhurbaşkanı Algirds Brazausks (Aļģirds Brazausks) resmi bir devlet duyurusu yapmıştır. Bu bildiride Litvanya'nın Baltık Bölgesi'ne değil daha çok Orta Avrupa milletlerine ait olduğunu özenle vurgulamıştır:[130]

> *"Bizim coğrafi bölgemizin büyük kısımlarında yaşanan tarih, din, kültür ve politik tecrübemiz bizi diğer iki Baltık ülkesinden daha farklı kılmaktadır. Böylece bu durum bizi doğal olarak Orta Avrupa devletlerinin arasında yer almamızı sağlamaktadır. Litvanya'nın Orta Avrupa milletlerine ait olma hissi onun jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır."*

Baltık halklarını ayıran bir başka özellik ise din olmuştur. Geçmişte her üç ülke halkı da Pagan inancından gelmelerine rağmen zamanla Hıristiyanlığı benimsemişlerdir. Ancak Estonya halkı Lutheran Hıristiyanlığa mensup iken, Litvanyalılar, Polonya'nın da etkisi ile Katolik inancı benimsemişlerdir. Bu nedenle tıpkı dil ve kimlik faktörleri gibi din hususu da Baltık halkının bölgesel olarak bütünleşmesini engelleyen başka bir neden olmuştur.

Tüm bu farklılıklar geçmişte Baltık halkının bölgesel bir işbirliği kurmasında engel teşkil ettiği gibi, bağımsızlık sonrasında da aynı şekilde bir ayrışım sebebi olarak durmaktaydı. Baltık bölgesinin siyasi iradelerinin birbirleriyle ya da üçüncü taraflarla ilişkilerinde benzerliklerinden ziyade, bu farklılıkları ön planda tutma niyetleri birbirlerine karşı güvensizlik oluşmasına neden olmuştur. Baltık bölgesinin en temel gereksinimi olan güvenliği tesis etme hususunda dahi tarafların asgari müşterekte birleşememeleri zamanla aralarında rekabete de sebep olmuştur.

Yukarıda bahsedilen farklılıklar nedeniyle Baltık coğrafyasında bütünlüğün oluşturulamaması Baltık devletlerinin geçmişte olduğu gibi bağımsızlık sonrasında da politikalarını yalnız belirlemelerine yol açmıştır. Bağımsızlıklarını kazanmış olan Baltık ülkelerinin önünde dış politikada üç alternatif yol mevcuttu. Bu alternatiflerden birisi Doğuya yönelmek, bir diğeri ise Batıya yönelmek iken üçüncü seçenek ise tarafsız kalmak olup, bu dış politika güzergahları Baltık ülkelerinin üçü için de geçerli olmuştur. Doğuya yönelmek Baltık ülkeleri için Sovyetler Birliği'nin varisi olan Rusya Federasyonu'nun etkisi altına girmek şeklinde algılandığından, böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi durumunda ülkelerin bağımsızlık öncesi durumlarında bir değişiklik yapmayacaktı. Doğu bir anlamda

[129] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.139.
[130] **Krata,** s.32.

istenmeyen Rusya'dan başka bir anlam ifade etmiyordu. Baltık halkları zaten yüz yıllar boyunca Rus tahakkümüne karşı benliklerini devam ettirme mücadelesi vermişlerdi. Bu yüzden Baltık halklarının algısında Doğuya tekrar yönelmekten ziyade, bilakis mümkün olduğunca Doğudan uzaklaşmak mühim, aynı zamanda bir o kadar da ivedi bir zorunluluk olmuştur. 21 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan'ın Alma Ata şehrinde bir araya gelen 11 eski SSCB üyesi devlet, dağılan Sovyetler Birliği'nin yerine Bağımsız Devletler Topluluğu'nu oluşturan anlaşmayı imzalamışlardır.[131] Baltık ülkelerinin bu topluluğa katılmama yönünde belirtmiş oldukları iradeleri, zaten bu ülkelerin doğu, yani Rusya ile ilişkilerini mümkün olduğunca sınırlandırmak istediklerini göstermiştir.

Diğer bir dış politika seçeneği olan tarafsızlık politikası alternatifler arasında yer almasına rağmen bu politika da uygulama alanı bulamamıştır. Zira üç Baltık ülkesi de coğrafi, askeri ve de siyasi olarak küçük birer devlet olmaları nedeni ile devamlı olarak dış müdahalelere açık kalmışlardır. Yine tarafsızlık politikası iki savaş arası dönemde temel hedef olmasına rağmen her üç devlet de Nazi-Sovyet Paktı gereğince paylaşılmaktan kurtulamamışlar. Devamında ise hem Alman, hem de Rus müdahalelerine muhatap kalmışlardır. Bu nedenle tarafsızlık politikası yeni bağımsız olmuş her üç Baltık ülkesi için dış politikada uygulama alanı bulamamıştır. O yüzden bu acı tecrübenin bir daha tekerrür etmemesi için bir tarafa mensup olmak, yani ittifaklara katılmak Baltık ülkeleri için ayrıca önem arz etmekteydi. Bu amaçla Batılı ülkelerin organizasyonunda meydana gelmiş ittifaklara mensup olmak, Baltık ülkelerinin çok arzuladığı gerek siyasi, gerekse askeri olarak güvenlik çatısı altına girmek anlamına gelmekteydi. Bu sayede bu tarz organizasyonlara üye olunarak Baltık ülkelerinin bağımsızlıkları garanti altına alınacağı gibi, bu ülkelerin ekonomik ve sosyal olarak gelişmelerine de katkı yapacaktı. Ayrıca ittifakın meydana getirmiş olduğu sinerji ile Baltık ülkeleri dış politikada daha emin adımlar atma fırsatını da yakalayacaktı. Bu yüzden Baltık ülkelerinin önünde Batı tek seçenek olarak kalmıştı.

Baltık ülkelerinin bağımsızlık sonrası dış politikalarını belirleyen en temel unsur güvenlik kaygısı olmuştur. Öyle ki, Baltık halklarının yaşamış olduğu ekonomik buhran ya da başkaca herhangi bir iç sosyo-politik olay dahi, dış politikada yaşanan güvenlik kaygısının önüne geçememiştir. Bu amaçla bağımsızlıklarının ilk yıllarından itibaren Baltık bölgesinin doğusunun güvenliğini sağlamak için askeri işbirliğinin gerekliliğine

[131] **Aktükün, İlker** (2002) 'Eski Sovyetler Birliği'nde Milliyetler Politikası ve Yeni Dünya Düzeni Çerçevesinde Günümüze Yansıması' (Doktora), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.220.

inanan Baltık ülkeleri, 1994 yılında Baltık Konseyi ve Baltık ülkeleri barış koruma taburunu (BALTBAT) kurmuşlardır. Ayrıca, askeri faaliyetleri kapsamamakla birlikte güvenlik sorunlarına çözüm sağlamayı hedefleri arasında kabul eden, 1992 yılında kurulmuş Baltık Denizi Ülkeleri Konseyi'ne üye olmuşlardır. Böylece Baltık kıyısındaki ülkelerle yakınlaşarak kuzey Avrupa'da yer edinmeye, kendilerini Avrupa'ya bağlayan Almanya ve Polonya ile yakınlaşarak izolasyondan kurtulmaya çalışmışlardır.[132] Bu temel endişe Baltık ülkelerinin Batıya yaklaşmalarında belirleyici faktör olmuştur. Zaten Batıya yönelmek her üç Baltık ülkesi için de henüz başvurulmamış bir yoldu. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde, iki savaş arası bağımsızlık dönemi tecrübelerini kullanarak yeni bir kimlik yaratmak isteyen Estonya, Letonya ve Litvanya, Avrupa ve Kuzey Atlantik toplulukları içinde yer almanın yollarını aramıştır.[133] Ayrıca Batı ülkeleri de İkinci Dünya Savaşı dönemindeki Sovyet ilhakını bir türlü benimsememişlerdi. Bu yüzden Batılı ülkeler de Baltık devletlerinin bu eğilimine kayıtsız kalmamışlardı.

Artık Baltık ülkelerinin ulusal amaçları şu şekilde oluşturulmuştur: Rusya'ya sırtlarını dönmek, Batı ile entegre olmak, Batı'nın politik, ekonomik ve hukuk sistemini tesis etmek. Merkezi ve Güneydoğu Avrupa'da sloganlar şöyleydi: "Normal bir toplum istiyoruz." ve "Avrupa'ya yeniden dönüş". Normal bir toplumdan pazar ekonomisi, özel mülkiyet hakkı ve hukuk kuralları ile birlikte Batı Avrupa demokrasisi anlaşılmaktaydı. Avrupa'ya yeniden dönüş ise özellikle Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik ve aynı zamanda Avrupa Konseyi (AK) ve Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'ne (NATO) dahil olarak Batı Avrupa ekonomik ve siyasi organizasyonlarla entegrasyon anlamına gelmekteydi.[134] Dış politikada yönlerini Batıya doğru çeviren Baltık ülkeleri bunu eyleme dönüştürmek için fazla beklememişlerdi. Rusya'nın Yeltsin ile Batıya karşı pozitif eğilimlerinin olduğu böyle bir dönemde tüm Batılı organizasyonlara mümkün olduğunca kısa sürede dahil olmak Baltık ülkeleri için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bu amaçla Batılı ülkeler tarafından siyasi, ekonomik ve askeri olmak üzere kurulmuş olan birçok örgüt Baltık ülkelerinin hedefi konumuna gelmiştir. AK, AGİT, BM ve özellikle AB ile NATO bu örgütlerin başında gelmiştir.

---

[132] **Akçadağ Alagöz, Emine** 'Baltık Ülkeleri ve Batı ile Entegrasyon', <http://www.bilgesam.org/incele/792/-baltik-ulkeleri-ve-bati-ile-entegrasyon/#.XB5NElwzbIV>, s.e.t. 20.06.2018.

[133] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.138.

[134] **Peterson Institute for International Economics** 'Latvia's Post-Soviet Transition', <https://piie.com/publications/chapters_preview/6024/01iie6024.pdf>, s.e.t. 01.10.2018.

3.2.2. AB'nin Kuruluşu ve Genişleme Süreçleri

XX. yüzyılda meydana gelen iki büyük dünya savaşı fiilen Avrupa'da cereyan ettiğinden bu durumdan en fazla muzdarip olan da yine Avrupalı milletler olmuştur. Avrupa ekonomik, siyasi ve sosyal olmak üzere tüm yapıları ile buhrana sürüklenmişti. Almanya bu her iki savaşın müsebbibi olmasına rağmen her iki savaştan da yenik olarak ayrılmış ve devlet adeta tüm alanlarda yeniden teşekkül edilmiştir. İngiltere ve Fransa gibi devletler ise galip tarafta yer almalarına rağmen, ekonomik yapıları yıpranmış ve siyasi olarak da bu devletler savaş öncesi başat güç rollerini kaybetmişlerdir. Bu durum bağımsız ancak yıpranmış Batı Avrupa devletlerinin birlikte hareket etme düşüncesini tetiklemiştir. Avrupa bütünleşmesi düşüncesi Ortaçağa kadar eski bir zamana tarihlendirilebilse de, bu yönde en kararlı adımlar XX. yüzyıl ortalarında atılmıştır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da bir daha savaş çıkmasını önlemek, Avrupa topraklarını muhtemel bir savaş mekanı olmaktan uzak tutmak için Avrupa karar alıcıları siyasi, ekonomik ve askeri alanlar başta olmak üzere bütünleşme yolunda somut adımlar atmışlardır. Bu yönde yapılan teşebbüsler konusunda Avrupalı devletler kıta dışından da destek görmüşlerdir. Avrupa ülkelerinin İkinci Dünya Savaşı sırasında Batı Avrupa'yı işgalden kurtaran ABD desteğine bağımlılıkları, savaş sonrasında da artarak sürmüştür. Bu nedenle ABD için Batı Avrupa ekonomilerinin kendi ayakları üzerinde durması ve Avrupa'da bir istikrar ortamının yaratılması önemliydi. Diğer yandan ABD için hem SSCB'nin Batı Avrupa'ya müdahale etmesini engellemek, hem de bu ülkelerde etkisini artıran komünist partilerin etkisini azaltmak ve Avrupa'nın ekonomik bakımdan kendine yeterli olamamasının ABD'nin ekonomik gelişmesine darbe vurmasının önüne geçebilmek de ayrıca önem arz etmiştir. Bu amaçlarla ABD, Avrupa bütünleşmesini destekleyen bir politika izlemeyi tercih etmiş ve ülke bazında yaptığı ekonomik yardımları bölgesel bir alana yayma ve ilgili ülkelerde çok daha bütünleştirici bir yardım politikası izleme kararı almıştır. Bu politika değişikliğinin en somut adımı ise, 1947'de ilan edilen Marshall Planı olmuştur.[135] Batı Avrupa devletleri arasında meydana gelen bu sinerji her geçen zaman daha güçlü adımların atılmasına vesile olmuştur. Özellikle ekonomi alanında işbirliği yapılması savaş sonrası dönem itibarı ile ön plana çıkmış ve yapılan işbirliklerinin temelini ekonomi oluşturmuştur.

[135] **Akçay, Belgin/Göçmen, İlke** (Editörler) (2012) Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, s.42.

1950'lerin başında Avrupa'nın toparlanmaya başlayan ekonomisi, Avrupalı karar alıcıları ekonomik bütünleşme yönünde daha güçlü örgütlenme yolundaki çabalarında cesaretlendirmiştir. Bu yönde atılacak adımların sadece ekonomi ile sınırlı kalmayıp, diğer alanlarda da işbirliği hususunda kazanımlar sağlayacağı düşünülmekteydi. Ekonomi bir anlamda bütünleşmenin temelini oluşturmuştur. Avrupa'da bir birlik yaratma konusunda çabaların en önemlisi, dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman ve Yeniden Yapılanma Programı Yöneticisi Jean Monnet tarafından gerçekleştirilmiştir. Schuman ve Monnet Avrupa'da kalıcı bir barış için en azından Almanya ve Fransa'nın ortak bir noktada buluşması düşüncesinden yola çıkarak iki ülke arasında kronik hale gelmiş kömür ve demir havzalarına ilişkin Ruhr bölgesi gibi sınır sorunlarının çözülmesine temel teşkil edecek bir plan ileri sürmüşlerdir. Bu plan esas olarak "Almanya ve Fransa'nın kömür ve çelik üretimini bir üst otorite altında birleştirme" amacına yönelik olarak düşünülmüştür. Böylelikle iki ülke arasındaki savaşların sebebi ve sınır sorunları ortadan kaldırılmış olacaktır. Schuman ve Monnet'in bu ortak projesi, Schuman tarafından 9 Mayıs 1950'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulmasına ilişkin Schuman Deklarasyonu'dur. Pratik anlamda, günümüz Avrupa bütünleşmesinin temelleri bu deklarasyona dayanmaktadır.[136] Bundan sonra 1951 yılında Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un katılımıyla imzalanan anlaşma sonucu AKÇT kurulmuştur. AKÇT'nin göstermiş olduğu performanstan memnun kalan Avrupalı idareciler artık bütünleşme yönündeki temennilerini daha özgüvenli bir şekilde ifade etmeye başlamışlardı. Ortak politikalar doğrultusunda ortak pazar oluşturulması ve ekonomilerin bütünleştirilmesi temel hedef olmuştur. Buna göre 25 Mart 1957 tarihinde AKÇT üyeleri tarafından Roma Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma sonucunda Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerji Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. Roma Antlaşması 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir.[137] Ancak üye ülkelerinin ekonomilerinin bütünleştirilmesi temel amacı ile kurulmuş olan AET zamanla yapısal değişimler göstererek AET, AKÇT ve EURATOM'un tek bir çatı altında birleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Sonuç olarak Avrupa birliğini oluşturmak amacı ile bu topluluklar önce Avrupa Topluluğu (AT), daha sonra da halen kullanılagelen Avrupa Birliği (AB) adı altında mevcudiyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu değişim sadece yapısal, yani derinleşme olarak kalmamış, aynı zamanda genişleme yönünde de kendisini göstermiştir.

---

[136] **Kar, Muhsin** (Editör) (2010) Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye, 1.Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi, s.11.
[137] **Çakmak, Haydar** (2007) Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, 1.Baskı, Ankara, Platin Yayınları, s.20.

Başlangıçta Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg olmak üzere altı kurucu devlet tarafından kurulmuş olan AB zamanla ekonomik, siyasi ve de alternatif gerekçelerden dolayı sınırlarını genişletme imkanı bulmuştur. AB'nin ekonomik alanın yanında siyasi olarak da Avrupa'da huzurun yakalanmasında göstermiş olduğu etkin performans diğer Avrupalı devletlerin de dikkatini bu örgüte yoğunlaştırmalarına sebep olmuştur. Bu nedenle örgütün üye sayısı da aynı doğrultuda artış göstermiştir. Örgütün genişleme hareketleri belirli dönemlerde dalga şeklinde gerçekleşmiştir.

AB'nin ilk genişlemesi kuzey yönünde gerçekleşmiştir. 1960'larda İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç'in başvuruları önceleri Fransa tarafından engellenmek istenmişse de daha sonra Norveç haricindeki üç ülke 1973 yılında Birliğe üye olmayı başarmışlardır. Bu ülkelerin katılımları ile örgütün üye sayısı dokuza yükselmiştir. Bundan sonraki dalga Avrupa'nın güney kesiminden gelmiştir. 1970'lerin ortasına gelindiğinde Yunanistan, İspanya ve Portekiz Birliğe üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Bu üç ülke de yaşanan askeri rejim dönemi sonrasında Birliğe üye olarak, demokrasilerini teminat altına almak istemişlerdir. Bu ülkelerden Yunanistan 1981 yılında onuncu üye olarak Birliğe kabul edilirken, İspanya ve Portekiz ise 1986 yılında AB'ye dahil olmuşlar ve Birlik bu ülkelerin katılımı ile sınırlarını güney yönünde genişletme imkanını yakalamıştır. Bir sonraki genişleme ise Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş döneminde tarafsız bir politika izleyen EFTA üyesi olan Avusturya, İsveç ve Finlandiya gibi ülkeler Avrupa'da komünist rejimlerin yıkılmasının ardından ortak pazarın dışında kalmak istemediklerinden AB'ye dahil olmak istemişlerdir. Bu ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinin Birliğin kabul ettiği standartlarda olduğundan üyelikleri de kısa zamanda ve sorunsuz bi şekilde gerçekleşmiştir. Bu arada Soğuk Savaş sonrasında AB ilk genişlemesi *de facto* olarak iki Almanya'nın 3 Kasım 1990'da birleşmesi ile yapmıştı.[138] Bu genişlemelerden sonra Birliğin muhatap olacağı en kapsamlı genişleme olan beşinci genişleme dalgası AB'nin gündemini meşgul etmeye başlamıştı.

Beşinci genişleme dalgası AB için farklı bir önem arz etmiştir. Robert Schuman'ın "Avrupa bütünleşmesinin MDA ülkelerini kapsamadığı sürece eksik kalacaktır" ifadesi ile Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fisher'in "Sadece Batı Avrupa ile sınırlı olan bir AB, her zaman için yok olma tehdidi altında olabilecektir" sözleri bu önemi açık bir şekilde

[138] **Çakmak,** s.27.

ortaya koymaktadır.[139] AB karar alıcıları kıtanın doğu parçasındaki istikrarsız ortamın bir şekilde Birliği tehdit edeceği endişesi ile bu ülkeleri bünyesine katıp, bu bölgede de istikrarı tesis etme gayesi gütmüşlerdir. AB'nin, MDA ülkelerine bu çerçevede yaklaşması sonucu beşinci genişleme dalgası öncekilerden tamamıyla farklı bir şekilde cereyan etmiştir.

1989 devrimleri ile birlikte Sovyet güdümünden kurtularak, bağımsızlığına kavuşan MDA için (AB resmi metinlerinde Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri olarak sayılan ülkeler: Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Litvanya, Letonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'dır.) Avrupa bütünleşmesine katılmak öncelikli bir hedef olarak görülmüştür. Avrupa bütünleşmesi içinde yer almak bu ülkeler için Soğuk Savaş yıllarında Demir Perde ile ayrıldıkları Avrupa'ya dönüşü ifade etmektedir.[140] Ancak AB karar alıcıları MDA ülkelerinin tam üyelikleri hususunda ilk başta çok da hevesli olmamışlardır. Bunda Birliğin kendi derinleşmesine önem vermesinin yanında, aday ülkelerin standartları da etkili olmuştur. Bu nedenle AB, MDA ülkelerine yönelik üç aşamalı bir politika izlemiştir. 1988 yılında başlayıp 1993'de sonuçlanan bir süreç içinde imzalanan ekonomik ve ticari işbirliği anlaşmaları AB'nin MDA'ya yönelik politikasının ilk halkasını oluşturmuş ve bu ülkelerin ekonomik açıdan Topluluk sistemine yakınlaşmasını sağlamıştır. AB'nin bu ülkelere yönelik politikasının ikinci aşamasını da Topluluk tarafından yapılan mali ve teknik yardımlar oluşturmuştur. AB üçüncü olarak MDA ülkeleri ile AB arasında ortaklık ilişkisi tesis eden Avrupa Anlaşmaları'nın imzalanmasına yönelik bir politika geliştirmiştir.[141] AB-MDA ülkeleri ilişkileri, 21-22 Haziran 1993 tarihlerinde Danimarka Dönem Başkanlığı sonunda yapılan Kopenhag Zirvesi ile yeni bir döneme girmiştir. Bu Zirve'de MDA ülkelerinin AB üyeliğine aday olabilecekleri ilk kez ve en üst düzeyde vurgulanmış, AB üyesi olmak isteyen MDA ülkelerinin, gerekli ekonomik ve siyasi koşulları yerine getirerek üyelik sorumluluklarını karşılamaları durumunda AB'ye katılabilecekleri ifade edilmiştir.[142] Kopenhag Kriterleri olarak bilinen bu şartlar.[143]

---

[139] **Kar,** s.11.
[140] **Akçay/Göçmen,** s.615.
[141] **Akçay/Göçmen,** s.616.
[142] **European Council ın Copenhagen 21-22 June 1993** <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>, s.e.t. 17.10.2018.
[143] **Kar,** s.42.

(i) Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarlı işleyişi (siyasi kriter),

(ii) İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olmanın yanı sıra AB içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleri ile başadebilme kapasitesi (ekonomik kriter),

(iii) *Üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme yeteneği (müktesebat uyumu)*

Zirvede alınan bu kararlar tam üyelik için gerekli kılınmıştır. Bunun üzerine MDA ülkelerinin yanı sıra Akdeniz'de bulunan Güney Kıbrıs Rus Yönetimi ve Malta adaları da tam üyelik için başvuruda bulunmuşlardır.

AB ile MDA ülkeleri arasında genişlemeye yönelik somut adımlar 1997 yılında gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi ile yoğunlaşmıştır. Lüksemburg Zirvesi'nde daha önce belirtilen kriterleri karşıladıkları gerekçesi ile bir kısım aday ülkelerin tam üyelik süreçleri başlatılmıştır. Beşinci genişleme sürecinde, siyasi kriterleri yerine getirmiş olan 10 ülkeden 'İlk dalga ülkeler' ya da 'Lüksemburg Grubu' olarak adlandırılan Çek Cumhuriyeti, Estonya, GKRY, Macaristan, Polonya ve Slovenya ile müzakerelere başlama kararı Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi'nde alınmıştır. 'İkinci dalga ülkeler' ya da 'Helsinki Grubu' olarak adlandırılan Bulgaristan, Romanya, Malta, Letonya, Litvanya ve Slovakya için Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde oybirliği ile karar verilmiştir.[144] 2004 yılına gelindiğinde Bulgaristan ve Romanya haricindeki tüm bu ülkeler AB üyeliğini hak etmişlerdir. AB bu genişleme ile niceliksel olarak ilk defa bu derece genişleme göstermiştir. Bu genişleme ile AB'nin üye sayısı yirmi beşe yükselmiştir. Bundan sonraki aşamada ise AB, genişleme yorgunluğu hissettiğinden, bu denli bir genişlemeye şahit olmamıştır. Bundan üç yıl sonra 2007 yılına gelindiğinde Romanya ve Bulgaristan da AB'ye üye olmayı başarmışlardır. 2013 yılında ise Hırvatistan, Birliğe katılan son üye olmuştur. Böylece altı üye ile kurulan AB, yirmi sekiz üyeye ulaşmış ve ortak ekonomi, politika ve çıkarlara sahip ülkelerden müteşekkil uluslar üstü bir yapıya bürünmüştür. AB tarafından genişlemeye dönük tüm bu adımlar kıtanın ekonomik ve siyasi olarak bütünlüğüne yönelik önemli adımlar olmuştur. Özellikle Baltık ülkelerinin Birliğe dahil olmaları sonucu AB sınırlarını Rusya Federasyonu'na dayandırmıştır.

[144] **İkdisadi Kalkınma Vakfı** 'AB Genişlemesi', <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>, s.e.t. 18.10.2018.

3.2.3. Baltık Ülkelerinin AB'ye Entegrasyonu

Estonya'nın AB'ye Entegrasyonu

Bağımsızlığın ardından Estonya öncelikle demokratik değerleri ülkeye adapte etmeye çalışmıştır. Bu amaçla yapısal ve mevzuat olarak birçok yenilik yapılmıştır. Demokratik kurumların oluşturulması, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve yasal düzenlemelerin yapılması tüm bunlar batının değerlerini yakalamak amacı ile gerçekleştirilmiştir. Batının demokrasi değerlerini özümsemede mihenk taşı ise ülkede yapılan demokratik parlamento seçimleri olmuştur. 1992 yılında Estonya hem çok partili seçim denemesi ile parlamentoyu belirlerken, aynı yılda devlet başkanı da belirlenmiştir. Estonya, bu teşebbüsleri ile uzun süredir etkisinde kaldığı komünist rejimin ülke genelindeki etkilerini yok ederken, aynı zamanda da Batının değerleri ile tanışmıştır. Bu değerlerin özümsenmesi Estonya'yı günden güne Batılı ülkelerle işbirliğine sevk etmekteydi.

Estonya tüm bunları yaparken diğer taraftan da uluslararası ilişkilerde yeni fırsatlar yakalama çabası gütmüştür. Bağımsız Estonya kısa sürede Rusya dahil, birçok ülke tarafından tanınmıştır. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler'e (BM) üyeliğin gerçekleşmiş ve Estonya'nın uluslararası organizasyonlara katılım süreci devam etmiştir. Öncesinde de Avrupa Konseyi (AK) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) bünyelerine zaten dahil olunmuştu.

Esasında Estonya'nın demokratik değerleri benimsemesinde temel faktör Rusya olmuştur. Kendisini Sovyetler Birliği'nin varisi olarak gören Rusya, Estonya'nın güvenlik algısını etkileyen en önemli devlet olmuştur. Rusya ile geçmişte edinilen tecrübe bir tarafa, Estonya'nın bağımsızlığını kazandıktan sonra dahi iki devlet arasında sınır sorunları yaşanmaya devam etmiştir. Rusya Federasyonu, Sovyetler'in mirasçısı olarak 1920 yılında Estonya'nın bağımsızlığını tanıyan Tartu Antlaşması'nı kabul etmemiştir. Bu yüzden Estonya Cumhuriyeti'ni 1991 yılında "yeni" kurulmuş olarak kabul etmiştir.[145] Buna karşın Estonya ise yeni kurulmuş bir devlet olarak değil, Tartu Antlaşması'na atıfta bulunarak bağımsızlığını yeniden kazanmış bir devlet olarak kendisini kabul ettirmek istemiştir. Estonya'nın, Tartu Antlaşması'na yaptığı vurgunun toprak talebine yol

[145] **Krata,** s.51.

açabileceği endişesi Rusya Federasyonu'nun bu devletle sınır anlaşması yapmamasının temel nedeni olmuştur.

Rusya ile ihtilaflı konular sadece sınır konusunda değildi. Estonya sınırları içerisinde yaşayan Rus vatandaşları da bir başka tartışma konusu olmuştur. Rusya kendi vatandaşlarının haklarını koruma amacı ile Estonya'nın iç işlerine karışmak istemiş ve Estonya da bu durumu Rusya'nın müdahalesi olmadan bir iç sorun olarak kabul edip, bu şekilde çözmek istemiştir. Rusya ile yaşanılan tüm bu sorunlar karşısında Estonya'nın dış politikasında Rusya'ya karşı göstermiş olduğu tepkiler belirleyici unsur olmuştur. Estonya'nın dış politikasında yaptığı her şey Rusya için veya Rusya ile ilgili bir şey politikasıyla ilgili olması yüzündendir.[146] Bu nedenle Estonya, Rusya'dan algılamış olduğu bu tehdide karşılık güvenlik şemsiyesine ihtiyaç duymuştur.

Batının organizasyonlarına dahil olma teşebbüsü Estonya'nın, AB üyeliği ile nihai hedefine ulaşacak ve Estonya-Batı Avrupa bütünleşmesi tam anlamıyla gerçekleşecekti. Estonya bağımsızlığının hemen ardından AB ile de temasa geçmişti. Estonya, Ağustos 1991'de Avrupa Topluluğu ile diplomatik ilişkilerini başlatmış ve bir sonraki yıl Ticaret ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.[147] Yine ülke 1992 seçimlerinden sonra AB üyeliği konusunda somut adımlar atmaya devam etmiştir.

AET'yi kuran Roma Antlaşmasının 238. maddesine istinaden imzalanan ve ilgili MDA ülkesi ile Avrupa Topluluğu arasında bir ortaklık ilişkisi yaratan Avrupa Anlaşmaları (Europe Agreements), insan haklarına saygı, liberal ekonomi ve çoğulcu demokrasi kriterlerine uyan MDA ülkeleri ile ayrı ayrı imzalanmıştır. Asimetrik hükümler içeren Avrupa Anlaşmaları, ticari ve ekonomik hükümlerin yanı sıra, AB'nin daha önceki tarihlerde akdetmiş olduğu ortaklık anlaşmalarından farklı olarak ilk kez "Siyasi Diyalog" ve "Kültürel İşbirliği" bölümlerini de içermektedir.[148] Bu doğrultuda AB ile Estonya arasında Avrupa Anlaşması imzalanmıştır.

1993 yılında yapılan yerel seçimlerin ardından başbakan Mart Laar, Estonya'nın ekonomik reformlara ve Avrupa ile entegrasyon politikalarına devam etmesi gerektiğini

---

[146] **Made, Vahur** (2011) 'Shining in Brussels? The Eastern Partnership in Estonia's Foreign Policy', Perspectives: Review of International Affairs, Vol:19, No:2, s.67-79.

[147] **Jopp, Mathias/Armswald, Sven** (Editörler) (1998) Returning to Europe-A View from Estonia, 1.Baskı, Helsinki, The Finnish İnstitute of Internatıonal Affairs, s.101.

[148] **Kavalalı, Murat** (2005) Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri, 1.Baskı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, s.21.

savunmaktaydı. Aksi halde Estonya, bir gün kendisini -eski Sovyet ülkeleri gibi- BDT'nin bir üyesi olarak bulabilirdi.[149] Başbakanın bu görüşü ülkenin belirli bir kesimi tarafından kabul görmemişti. Estonya Koalisyon Partisi lideri Tiit Vähi, Batı ile entegrasyon sürecinin devam etmesini, diğer yandan BDT ile de yakın ilişkiler yürütülmesi gerektiğini savunuyordu.[150] Zira, Vähi'ye göre Batıya yakınlaşmakla birlikte BDT de vazgeçilemeyecek potansiyele sahipti. Bu yüzden BDT'nin içerisinde ağırlığı olan Rusya ile diplomatik ilişkiler sürdürülmeliydi. Ancak Estonya'nın dış işlerinde atmış olduğu ekonomik ve siyasi adımlar tamamıyla Batı ile bütünleşme amacını gütmekteydi. Bu nedenle Batının etkisi de her geçen gün artmaktaydı.

Kopenhag Zirvesi ile AB'nin gerekli asgari kriterleri karşılayan ülkelerin Birliğe dahil edileceği yönündeki beyanı, Estonyalı yöneticiler tarafından iyi bir şekilde değerlendirilmiştir. 1994 yılına gelindiğinde AB ile bu defa Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalanmıştır. 1995 yılı Kasım ayında AB üyeliği için resmen başvuru yapılmıştır. Avrupa Komisyonu'nun talepleri doğrultusunda kurumsal ve yasal düzenlemelerin yapılması için harekete geçilmiştir.[151] Estonya'nın tam üyelik başvurusu 28 Kasım 1995 tarihine tekabül etmekle, Estonya'nın bu başvurusu diğer aday devletlerin başvuruları ile eş zamanlı olarak değerlendirilmiştir.

1995 yılında yürürlüğe giren STA sonucunda Estonya ile AB arasında gümrük vergileri ile miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır. Estonya, AB'den sadece STA sayesinde yardım almamış, bunun yanında PHARE (Programme of Community Aid to the Countries of Central and Eastern Europe/Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine Topluluk Yardım Programı) ile de ekonomik yardım elde etmiştir. Elde edilen bu ekonomik ayrıcalıklar neticesinde AB ile yapılan anlaşmalar gereği Birlikten teknik ve ekonomik destek sağlayan Estonya yöneticileri, tüm politikalarını AB üyeliğinin gerekleri doğrultusunda icra etmiş ve bu sayede ticaret hacim ve idari kapasite nitelik ve nicelik olarak iyileştirilmeye çalışılmıştır.

Ülke genelinde 1997 yılında yapılan seçimleri kazanarak Başbakan olan Mart Siiman, politikasını AB ile uyumlaştırılması gerekli alanlara göre belirlemiştir. 1995

---

[149] **Kabakuşak,** s.78.

[150] **Smith, David James** (2002) Estonia: Independence and European Integration, 1.Baskı, London, Psychology Press, s.90.

[151] **Nunberg, Barbara** (2000) Ready for Europe: Public Administration Reform and European Union Accession in Central and Eastern Europe, 1.Baskı, Washington, World Bank Publications, s.172.

yılında yaşanan ekonomik kriz atlatılarak, ekonomide istikrar kısa sürede yakalanmıştır. Bunun yanında aynı dönemde ticari ilişkilerde Rusya'nın payı gün geçtikçe azalırken, AB ülkelerine ekonomik ve ticari olarak bağımlılık da aynı oranda artmaktaydı. Ancak yine de Rusya ile düşük seviyede de olsa ticari ilişkilerin devam etme zorunluluğu vardı. Zira halen Rusya'dan doğalgaz ve petrol ithaline ihtiyaç duyulmaktaydı. Yine de Baltık ülkeleri arasında Rusya'nın enerji kaynaklarına en az bağımlı olan ülkenin Estonya olduğunu belirtmek gerekir.[152] Enerji alanında hissedilen bu bağımlılık Estonya'nın, Rusya ile olan ticari ilişkisini devamına etki eden başlıca faktörlerden olmuştur.

Birlik ile Estonya arasındaki ilişkilerin hukuki temelini oluşturan Avrupa Antlaşması ise, 12 Haziran 1995 yılında imzalanmış, 1 Şubat 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmanın amacı, taraflar arasında siyasi diyaloğu geliştirmek, ticari ve ekonomik ilişkileri artırmak ve Birlik tarafından verilecek olan teknik ve finansal desteğin sağlanması için ihtiyaç duyulan zemini hazırlamak, kısacası Estonya'nın AB'ye entegrasyonu için gerekli çerçeveyi oluşturmaktır.[153] Ayrıca Birliğe üyeliği garanti etmese de, Avrupa Antlaşması, Estonya'nın nihai hedefinin AB üyesi olmak olduğunu belirtmiştir.[154] Bu antlaşma iki taraf arasındaki ilişkinin daha da derinleşmesinde önemli bir adım olmuştur. Ayrıca Estonya, Avrupa Antlaşması ile geçiş dönemi içermeyen ilk ve tek Orta ve Doğu Avrupa ülkesi olmuştur. O zamana kadar gerçekleştirdiği hızlı ve radikal ekonomik reformlar nedeniyle Estonya için geçiş dönemi gerekmemiştir.[155] Bu da Avrupa Antlaşmasının Estonya için arz ettiği başka bir önem olmuştur.

1997 yılı Estonya'nın üyelik sürecinde önemli bir dönem olmuştur. Bu yılda AB Komisyonu 15 Temmuz 1997 tarihli görüş bildirisinde, aday olan diğer beş ülke ile birlikte Estonya için de üyelik müzakerelerinin açılması tavsiyesinde bulunmuştur.[156] Bunun üzerine Estonyalı yöneticiler eksikliklerin giderilmesi amacıyla yapılması gereken reformlar konusunda bir yol haritası belirlemiştir. Estonyalı siyasilerin bu gayretleri yıl sonunda meyvesini vermiştir. Aralık 1997'de gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi, Estonya için AB ile ilişkisinde yeni bir evreyi açmıştır. Avrupa Konseyi, üyelik

---

[152] **Winner, C. Andrew** (2002) 'The Baltic States: Heading West' The Washington Quarterly Journal, C:25, S:1, s.207-219.

[153] **Tezcan, Ercüment/Aras, İlhan/Günar, Altuğ** (2015) Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün Mü?, 1.Baskı, İstanbul, Sentez Yayınları, s.85.

[154] **Tael, Kaja** (Editör) (2009) Estonia's Way Into The European Union, 1.Baskı, Tallinn, Estonian Ministry of Foreign Affairs, s.30.

[155] **Tael,** s.32.

[156] **Tezcan/Aras/Günar**, s.86.

başvurusunda bulunan onbir ülkenin mevcut durumunu Komisyonun görüşleri doğrultusunda değerlendirmiştir. Komisyon tarafından Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdikleri düşünülen Macaristan, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve GKRY ile üyelik müzakerelerinin 1998 yılı ilkbaharında başlatılmasına karar verilmiştir.[157] Lüksemburg Zirvesi sonucunda müzakerelerin başlatılmasına karar verilmesi ile Estonya diğer Baltık ülkeleri olan Letonya ve Litvanya'ya göre bir adım öne çıkmıştır. Bu durum Litvanya ve Letonya halkları tarafından eleştirilen yöneticilerin öz eleştiri yapmalarına neden olmuştur. Estonya için ise müzakerelerin başlaması tam üyelik öncesinde bir takım sorunlarla yüzleşmesine neden olmuştur.

AB ile resmi müzakereler 31 Mart 1998 tarihinde Brüksel'de yapılan hükümetlerarası konferansta başlamıştır.[158] Her ne kadar Estonyalı karar alıcılar AB tam üyeliği yönünde gereken yükümlülükleri yerine getirmek için gayret göstermişseler de, müzakere sürecinde çeşitli sorunların halledilmesi gerekmiştir. Bu sorunlar daha çok Kopenhag Kriterleri ile belirtilen ekonomik ve siyasi koşulları karşılamada ön plana çıkmıştır. Bunların yanında AB tarafından kaynaklanan sorunlar da baş göstermiştir. Mesela Estonya coğrafi konum olarak Rusya'ya yakın konumda bulunmaktaydı. Estonya'nın AB'ye üye olması durumunda, Birliğin sınırının Rusya'ya kadar uzanması söz konusu olmaktaydı. Bu durumdan rahatsız olan bazı AB üyesi ülkeler çekincelerini belirtmiş iseler de, bu olumsuz düşünce kısa sürede bertaraf edilmiştir. Bu engelin aşılmasında Baltık bölgesinin stratejik öneminin ön plana çıkması etkili olmuştur. Bundan sonra taraflar müzakere sürecine odaklanmışlardır.

Müzakere sürecinde Estonya'nın önündeki siyasi sorunların başında Estonya sınırları içerisinde bulunan azınlıklar konusu olmuştur. Bu azınlıklar içerisinde de en fazla Rusların durumu sıkıntı doğurmuştur. Estonya'nın bağımsızlığını kazanmasından önce Sovyet politikası gereği diğer Sovyet ülkelerinden önemli oranda Rus nüfus Estonya'ya yerleşmiştir. Buna göre 1989 yılında yapılan nüfus sayımına göre, 1.6 milyonluk Estonya nüfusunun yüzde 61.5'i Eston, yüzde 30.3'ü Rus ve yüzde 3.1'i de Ukraynalı'ydı.[159] Bunların dışında da küçük oranlarda farklı milletlerden azınlıklar mevcuttu.

---

[157] **Kavalalı,** s.21.

[158] **Spiesschaert, Wouter** (2002) Estonia's Application For Membership of the European Union, (Yüksek Lisans), University of Tampere, s.48.

[159] **Jeffries, Ian** (2004) The Countries of the Former Soviet Union at the Turn of the Twenty-First Century: The Baltic and European States in Transition, 1.Baskı, London, Routledge, s.131.

Eston ve Rus vatandaşlar arasında baş gösteren anadili kullanma çatışmasına şimdi AB de taraf olmuştu. Üstelik AB yöneticileri bu defa Rus azınlığa sadece anadilde konuşma hakkı tanınması ile yetinmiyor, bunun yanında Rus azınlık dahil ülkede bulunan tüm azınlıkların, Estonya vatandaşlığına kabul edilmesi hususunda Estonya'ya baskı yapmaktaydılar. Batı bu yasaları Estonya'ya dikte ederken insan hakları temelinde olaya yaklaşarak azınlık sorunlarının bu şekilde halledilebileceğini düşünmekteydi.

Estonya sınırları içerisinde bulunan Rus nüfusu Estonya ile Rusya arasındaki ilişkide de başlıca belirleyici faktör olmuştur. Rusya, sınırları dışında azınlık statüsünde bulunan vatandaşlarının haklarını korumak amacıyla Estonya ile ilişkisini devam ettirmek istemekteydi. Rusya, Batı'nın insan haklarına atfettiği öneme vurgu yaparak Baltık ülkelerine yerleşmiş bulunan kişilere vatandaşlık hakkının otomatik olarak tanınması ve Rusça'nın ikinci resmi dil olarak kullanılmasını talep etmiştir.[160] Buna karşın Estonyalı yöneticiler ise Rusya'nın azınlıkları gerekçe göstererek müdahale etmesine fırsat vermek istememekteydi. Ancak Estonya'nın bağımsızlığına kadar ülkede bulunan önemli orandaki bu azınlık Rusça konuşmuştu. O yüzden Rusça konuşan bu azınlığın Estonya'ya entegrasyonunda epeyce sorun yaşanmaktaydı. Yine de Estonya anadil ve vatandaşlık konularında bir takım düzenlemeler yapmıştır. Estonya bunu yaparken sadece Rusya'ya müdahale fırsatı vermemekle kalmamış, aynı zamanda Estonya yasalarının AB mevzuatına uyumunu da sağlanmıştır. Ancak 2002 yılının İlerleme Raporu'nda bu sorunların altı çokça çizilmiş, Estonya'da ikamet eden yabancı uyruklulara vatandaşlık verilmesi oranının düşük olması, yapılan düzenlemelere rağmen halen uluslararası normlara ulaşılamaması eleştirilmiştir. Raporda, bu eleştirilerin yanısıra, yaşanan olumlu gelişmelere de yer verilmiş, Estonyaca ücretsiz dil sınavının açılması, siyasi adaylık için anadil bilme şartının kaldırılması olumlu karşılanmıştır.[161] Estonya ve Rusya arasında tam olarak belirtilmeyen bir sınır sorunu, bu ülkeler arasındaki sınır çizgisi konusunda bir anlaşma imzalanmış olmasına ve Finlandiya Körfezi ile Narva Körfezi arasında çizilen sınır çizgisine rağmen hala çözülememektedir. Buna ek olarak, Rusya, bu sorunun Vatandaşlık Kanunu'nda 2015'te yeni değişiklikler yapılarak çözülmesine rağmen Estonya makamlarının ülkedeki Rus azınlığa zulmetmeye devam ettiğini iddia etmektedir.[162] Anadil ve vatandaşlık konusundaki sıkıntılar günümüzde de tam olarak giderilememişse de, yapılan reformlar

[160] **Tezcan/Aras/Günar**, s.88.
[161] **Ozolins, Uldis** (2003) 'The Imact of European Accession Upon Language Policy in the Baltic States', Language Policy Journal, Vol:2, No:3, s.217-238.
[162] **Atasoy, Emin/Wendt, A. Jan** (Editörler) (2017) Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti, 1.Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, s.449.

Estonya'nın AB üyelik sürecine müspet yönde katkı sağlamıştır. Ancak müzakerelerde başkaca hususların da karşılıklı olarak uyumlaştırılması gerekmekteydi.

Enerji, tarım, transfer, balıkçılık ve çevre konularında da Estonya'dan reformların yapılması beklenmiştir. AB bu hususlarda yeniden yapılandırmaların hayata geçirilmek sureti ile Estonya pazarındaki uygulamaların mümkün olduğunca Birlik standardına yaklaştırılmasını beklemiştir. Bunu beklerken de bazı ürünlere sınırlama ya da blokajlar uygulanmıştır. Bunlar arasında en karışık ve stresli olan müzakere konusu Estonya'nın enerji sektörü olmuştur. Estonya elektrik üretim sistemi müzakere süreci döneminde kendine has bir yapı barındırmaktaydı. Katılım müzakereleri sırasında, Estonya, elektriğinin neredeyse % 90'ının petrol şiştinden üretildiği dünyada tek yerdi. Estonya'nın kuzey doğusunda bulunan Narva Termik Santralleri (Narva Power Plants (NPP)), Sovyetler Birliği'nin kuzey-batı bölgesinde elektrik tedarikini garanti etmek için 1960'larda inşa edilmişti.[163] Enerji başlığında yapılan müzakereler uzun bir süre devam etmiş ve her iki taraf da nihayetinde ortak noktada buluşmuştur. Geçiş dönemini kabul ederek, Avrupa Komisyonu ve Üye Devletler, Estonya elektrik piyasasındaki durumun diğer ülkelerden çok farklı olduğunu, elektrik piyasasını düzenlemek için normal çözümlerin işe yaramayacağını kabul etmişlerdir.[164] Diğer başlıklarda yaşanan süreç enerji başlığındaki gibi zorlu geçmemiştir.

Yine tarımda bazı ürünlere kısıtlama ya da blokaj uygulanmıştır. Estonya için bir başka önemli husus olan balıkçılık konusunda da mevzuat değişikliği beklenmiştir. Buna karşın bazı adalar ve kıyı bölgeleri temel olarak balık avcılığına bağlıydı. Sonuçta balık endüstrisi Estonya ekonomisi için çok önemliydi. Bu yüzden Estonya, Avrupa balıkçılık politikasına tam olarak entegrasyonunun geleneksel balık avcılığını koruyacak bazı şartlar altında gerçekleştirilmesini istemiştir.[165] Yine çevre konusunda da Avrupa Komisyonu, Estonya'nın çevre için bütçeden ayırdığı miktarın Avrupa ortalamasının üstünde olduğunu belirtmiştir. Estonya hükümeti çevrecilik konusunda daha fazla yatırım yapmayı taahhüt etmiştir. Birliğin çevrecilik normları ile uyumlaştırılma çabaları Estonya'nın entegrasyon politikalarında öncelikli olmuştur.[166] Bunların yanında bir de ekonomik kriter vardı ki, belki de Estonya'nın müzakere sürecinde en başarılı olduğu alandı. AB organlarınca yıllık olarak düzenlenen ilerleme raporlarında da Estonya'nın ekonomik performansından

[163] **Tael,** s.49.
[164] **Tael,** s.49.
[165] **Spiesschaert**, s.49.
[166] **Spiesschaert**, s.50.

övgüyle bahsedilmiştir. Raporlarda makroekonomik gelişme ve liberal ekonomi politikalarının methedilmesinin yanı sıra, Birlik ile yapılan ticaretin hacmi de AB organları tarafından takdir edilmekteydi. 1996 yılında Estonya ithalatının %65, ihracatının ise %51'i Birlik üyesi ülkelerle gerçekleşmekteydi.[167] Böylece ülkenin göstermiş olduğu performans sayesinde Estonya'nın ekonomik olarak entegrasyonu tamamlanmıştır.

AB ile 1998 yılında başlayan müzakere süreci aradan dört yıl geçtikten sonra tamamlanmıştır. 2002 yılının Aralık ayında müzakerelerin sonuna gelindiğinde, tam üyelik için yapılan en büyük değişikliklerin ülkedeki Rus nüfusunun vatandaşlığa kabulü ve anadil, rekabet hukuku, işçilerin serbest dolaşımı alanında gerçekleştiğinden bahsedilebilir.[168] Müzakerelerin tamamlanmasının ardından 2002 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde, Estonya'nın yıllardır beklediği karar verilmişti. 12-13 Aralık 2002 tarihinde gerçekleştirilen zirvede Birlik açısından genişleme, Estonya açısından da tam üyeliğe dair çok önemli kararlar alınmıştır. Söz konusu zirvede alınan karara göre; "1993 yılındaki Kopenhag Konseyi, Avrupa'da süregelen anlaşmazlık ve bölünmüşlüğe son vermek için bir süreç başlatmıştır. Bugün, (Güney) Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya ile bu sürecin tamamlanmasında tarihi ve benzeri görülmemiş bir dönüm noktasına gelinmiştir. Birlik bu ülkelerin 1 Mayıs 2004 itibariyle üye olmalarını beklemektedir."[169] denmiştir. Zirvede alınan bu kararla birlikte Estonya'nın tam üyeliği konusunda son viraj olarak kendi halkına uygulayacağı referandum kalmıştı.

Bağımsızlıktan sonra Estonya halkı arasında yapılan anketlerde halkın AB'ye üyelik konusundaki düşünceleri konjonktürel olarak değişiklik göstermiştir. 1990'ların başında, bağımsızlığın restorasyonundan sonra, bir ankete katılan Estonyalıların %90'ından fazlası Estonya'nın, AB'ye katılmasını istediklerini söylemiştir. Ancak 2001 yılının başında yapılan anketler, Estonyalıların çoğunluğunun katılıma karşı çıktığını göstermiştir. Birkaç ay sonra destekçi sayısı sadece %35'e düşerken, üyeliğe karşı olanların oranı %50'yi aşmıştır.[170] Bu nedenle gerek AB'nin yetkili organları, gerekse Estonyalı siyasiler referandum öncesinde etkili bir kampanya süreci uygulamıştır. Eylül 2003'te yapılan referandumda seçmenlerin %67'si AB üyeliğini desteklemiştir. 1 Mayıs 2004'te katılımın

[167] **Spiesschaert**, s.71.
[168] **Tezcan/Aras/Günar**, s.93.
[169] **Council of the European Union '**Copenhagen European Council 12 and 13 December 2002 Presidency Conclusion', <https://www.consilium.europa.eu/media/20906/73842.pdf>, s.e.t. 04.11.2018.
[170] **Tael,** s.162.

ardından AB'ye verilen destek Ocak 2008'de % 85 ile zirveye çıkmıştır.[171] Böylelikle Estonya'nın AB üyeliği, Birliğin sınırlarını Rusya'ya komşu durumuna getirmişken, Estonya'nın da siyasi olarak güvende hissetmesine neden olmuştur.

Letonya'nın AB'ye Entegrasyonu

Sovyet sonrası dönemde bağımsızlığını yeniden elde eden Letonya, bu bağımsızlığı iki büyük savaş arasındaki sürecin devamı olarak kabul etmiştir. Bu yüzden 1993 yılında yapılan seçimle, yeni yasama organı olan ve 100 milletvekilinden oluşan Letonya Meclisi (Saeima) kurulmuştur. Sovyet işgali öncesinde yapılan seçimler sonucu kurulan meclisler dikkate alınarak, yeni dönemin ilk meclisi 5. Saeima olarak anılmaktadır.[172] Geçmişte yaşanan acı tecrübeler Letonya'nın dış politikasını belirlenmesinde rehber olmuştur. Bu yüzden Letonya karar alıcıları ikinci kez tecrübe ettikleri bağımsız devlet kimliklerini korumak adına politikalarını saptamışlardır. Ancak bağımsızlığı koruma duygusu gerek coğrafi, gerekse nüfus olarak böylesine küçük bir ülkede güvenlik kaygısına neden olmuştur. Güvenlik endişesinin ana sebebi ise kendisini SSCB'nin varisi olarak gören Rusya olmuştur. Letonya da doğal olarak dış politika tercihlerini belirlerken bu hususu daima göz önünde tutmuştur.

Sovyetler döneminde uygulanan iskan politikası gereği özellikle Ruslar başta olmak üzere binlerce göçmen Letonya sınırlarına yerleştirilmişti. Yine bu azınlıkların anadili Sovyet politikası gereği Rusça idi. Ülkeye yerleştirilen Rus nüfus oranı 1989 sayımında toplam nüfusun %34'üne kadar ulaşmıştır. Rus azınlık, 2013 yılı verilerine göre Letonya'nın toplam nüfusundaki %26.2'lik payı ile halen ülke nüfusunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır.[173] Bağımsızlığın ardından Letonca'nın kimlik inşasında önemli bir unsur olarak algılanması, söz konusu azınlıklar için anadil ve vatandaşlık gibi sorunlara yol açmıştır. Bu nedenle Rus azınlıkların statüleri gerekçe gösterilerek Rusya tarafından Letonya'nın iç işlerine müdahale olasılığı da güvenlik kaygısını artırmaktaydı.

Riga, Sovyet döneminde askeri üs olarak kullanılmaktaydı. Soğuk Savaş'ın sonuna doğru Riga'daki "Baltık Bölgesi Sovyet Askeri Karargahı'nda" yaklaşık 250 bin Sovyet askeri barınmaktaydı. Soğuk Savaş bitince ülke bağımsızlığını ilân etmiş ve Sovyet askerlerinin büyük kısmı çekilmiştir. Ancak yaklaşık 53 bin Rus askerinin bölgede hâlâ

[171] **Tael,** s.162.
[172] **Tezcan/Aras/Günar**, s.273.
[173] **Centrala Statistikas Pervalde,** <https://www.csb.gov.lv/en>, s.e.t. 28.11.2018.

kalması endişe yaratmıştır.[174] Yine ayrıca hatırı sayılır oranda emekli Rus askerlerinin bölgede ikamet etmesi Letonya'yı tedirgin edici bir başka unsur olmuştur. Bunların yanında büyük ve iyi limanlarıyla Letonya, Baltık coğrafyasında ana geçiş güzergahı üzerinde bulunmaktaydı. Riga'nın telefon ve minibüs üreten büyük işletmeleri komşu ülkeleri gölgede bırakmıştı. Daha büyük stratejik önemi nedeni ile Letonya komşularına nazaran Moskova tarafından daha sıkı bir şekilde kontrol edilmiştir.[175] Letonya'ya atfedilen bu tarihi misyon bu ülke için bağımsızlığın sürekliliğinin sağlanmasında en önemli engellerden olmuştur.

Güvenlik kaygısının giderilmesi ancak Baltık bölgesinde istikrarın tesis edilmesi ile gerçekleşebilecekti. Bu da bölgede bulunan devletler arasında işbirliğinin kurulması ile mümkün gözükmüştür. 1992 yılında kurulan Baltık Denizi Devletleri Konseyi (CBSS) bölgesel işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla oluşturulmuştu. Örgütün üyeleri İsveç, Finlandiya, Norveç, Danimarka, Litvanya, Letonya, Estonya, Polonya, Almanya, Rusya Federasyonu, İzlanda ve AB Komisyonu'dur.[176] Letonya da bu örgüte kurucu üye olarak katılmıştır. Bölge ülkeleri arasındaki muhtemel işbirlikleri oluşturulmasına katkı sağlamak amacıyla kurulan örgütün bölgesel ölçekte olması ve de aynı zamanda Rusya'nın da bu örgütün üyeleri arasında yer alması Letonya'nın güvenlik endişesini gidermekte yetersizdi. Bu arada Letonya 1994 yılında Rusya ile Rus silahlı güçlerinin Letonya topraklarını tamamen terk etmesi konusunda anlaşmaya varmış, bu sonuçla 1939 yılından itibaren ilk defa Letonya topraklarında yabancı bir güç bulunmamaktaydı.[177] Rus güçlerinin çekilmesinden hemen sonra Letonya daha kapsamlı dış politika hedeflerini açıklamıştır. 1995 yılında Parlamento (Saeima) 1995-2005 dönemi için temel politika hedeflerinin NATO ve AB ile entegrasyon olarak "Dış Politika Konsepti"ni kabul etmiştir. Bu belge ayrıca şu amacın altını da çizmiştir: "Rusya Federasyonu ile normal ikili ilişkilerin devam ettirilmesi uluslararası hak ve yükümlülükler ile karşılıklı yararlı işbirliğine dayanmaları şartına bağladır."[178] Ancak yine de Letonya tekrardan Rusya'nın etki alanına girme kaygısını her zaman taşımıştır. Rusya'nın potansiyel bir tehdit olarak doğu sınırında bulunuyor olması, Letonya'nın batıda arayış içerisine girmesine sebep olmuştur. Bu yüzden Letonya'nın ihtiyacı olan küresel ölçekte ve batı menşeili örgütler olmuştur.

[174] **Krata,** s.64.
[175] **Peterson Institute for International Economics,** dn. 121.
[176] **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı** 'Baltık Denizi Devletleri Konseyi' <http://www.mfa.gov.tr/baltik-denizi-devletleri-konseyi.tr.mfa>, s.e.t. 30.11.2018.
[177] **The Latvian Institute,** dn. 80.
[178] **Muiznieks, Nils** (Editör) (2006) Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions, 1.Baskı, Riga, Latvijas Universitāte, s.88.

Doğudan algılanan güvenlik endişesi ancak batılı oluşumlara dahil olunarak telafi edilebilirdi. Bu nedenle BM, AB, NATO, AGİT, DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) gibi batı menşeili ve küresel örgütler cazibe merkezi olmuştur.

Letonya'nın uluslurarası örgütlere üyelik süreci BM ile başlamıştır. Bağımsızlığın hemen akabinde Letonya, BM üyeliği için başvurmuştur. Letonya'nın bu başvurusu 17 Eylül 1991 tarihinde kabul edilmiştir.[179] Böylece Letonya, BM'nin değer ve ilkelerini kabul ederek bağımsızlığından sonraki uluslararası örgütlere üyeliği ilk defa tecrübe etmiştir. Ancak tek başına bu üyelik Letonya'nın dış politika hedeflerine ulaşması açısından yeterli görülmemekteydi. Başkaca örgütlere üyeliklerle alternatif imkanlar oluşturulması gerekmekteydi. Letonya dış politikasını belirlerken NATO ile birlikte üyeliğini en fazla arzu ettiği örgüt AB olmuştur. Bu nedenle bu örgütle ilişkiler yine bağımsızlıktan kısa bir süre sonra başlamıştır. AB ile Letonya arasındaki resmi ilişkiler Avrupa Komisyonu'nun Letonya'nın bağımsızlığını tanıdığı 27 Ağustos 1991 tarihinde başlamıştır.[180] İlke olarak tam üyeliğe kadar devam eden ilişkilerin seyrine AB tarafından icra edilen zirve kararları yön vermiştir. Temel hedefi AB'ye tam üyelik olan Letonya'nın ilişkinin başlamasından itibaren gerçekleştirmiş olduğu reformlar, Birlik ile yürütülen ilişkinin olumlu yönde seyretmesine katkıda bulunmuştur. Burada AB'nin de MDA ülkelerine karşı yapıcı siyaset izlemesi Letonya karar alıcılarını yapılması gereken reformlar konusunda motive edici unsur olmuştur. Bu nedenle Letonya 1990'ların ilk yıllarından itibaren demokratik toplum ve liberal ekonominin inşası için gerekli yasal ve yapısal reformları hızlı bir şekilde hayata geçirmiştir.

İlişkilerin başlamasından kısa bir süre sonra Letonya, AB ile ekonomik olarak kalkınmaya yönelik ilk anlaşmayı imzalamıştır. Bağımsızlığın üzerinden henüz bir yıl geçmeden, Mayıs 1992'de AB ile Letonya arasında, Letonya'ya bırtakım ticari imtiyazlar tanıyan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır.[181] Yine Letonya da diğer Baltık ülkeleri gibi PHARE programına dahil edilmiştir. Letonya, AB üyeliği için gerekli demokratik kurumların oluşturulması, AB müktesebatına uyum sağlamak için ihtiyaç duyulan yapısal reformların gerçekleştirilmesi için PHARE programı doğrultusunda gerekli ekonomik desteği elde etmiştir. AB, Letonya'ya bu ekonomik desteği sağlarken demokrasi ve insan haklarına saygı gibi prensiplerin benimsenmesini Letonya'dan talep

[179] **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.202.
[180] **Tezcan/Aras/Günar**, s.270.
[181] **Tezcan/Aras/Günar**, s.273.

etmekteydi. Bunun yanında Letonya'da demokrasi her geçen gün özümsenmekte, demokrasinin gerekleri ülke genelinde icra edilmekteydi. İlk özgür parlamento seçimleri 1993 yılında gerçekleştirilmiştir. Bir sonraki adım, Letonya'nın işgalden önce bir parçası olduğu Avrupa'nın geri kalanıyla siyasi diyaloğa girmek olmuştur.[182] Buradaki yegane amaç AB tam üyeliği için Avrupalı devletlerden gerekli desteği sağlamak olmuştur.

AB 1993 yılında düzenlenen Kopenhag Zirvesi ile tam üyelik için karşılanması gereken asgari kriterleri bildirmiştir. Bu zirvede siyasi ve ekonomik kriterlerin aday ülkeler tarafından karşılanması durumunda üye olabileceklerinin ifade edilmesi üzerine, artık Letonya'nın da diğer aday ülkeler gibi üye olup olamayacağının yerine, ne zaman üye olacağı tartışılmaktaydı. Bu zirveden sonra Letonya, Avrupa Entegrasyon Bürosu'nu (AEB) kurmuştur. Bu kurumun amacı AB müktesebatı ile Letonya iç hukukunun uyumlaştırılması ve birimler arası koordinasyonun sağlanması olmuştur. Yine Letonya-AB ilişkisine ivme kazandıran zirvelerden biri de 1994 yılında gerçekleştirilen Essen Zirvesi olmuştur. Bu zirvede diğer aday ülkelerle birlikte Letonya için de somut, mikro hedefler tayin edilmiştir. Essen Zirvesi'nden sonra Letonya yoğun bir reform sürecine girmiştir. Yine AB-Letonya ilişkisi belirgin bir şekilde ilerleme kaydetmiştir. 12 Haziran 1995'te Letonya ve AB, Brüksel ile Riga arasında ikili ilişkilerin yoğunlaştırılmasına temel teşkil eden Avrupa Anlaşması'nı imzalamıştır. Başkan'ın Ekim 1995'te, "Letonya'nın AB'ye Entegrasyon Bildirisi"ne, Saeima'nın oybirliğiyle destek vermesinden sonra, hükümet Avrupa Konseyi'ne katılım için başvurusunu sunmuştur.[183] Letonya, AB'ye resmi bir şekilde üyelik başvurusunu açıklayan ilk Baltık ülkesi olmuştur. Ancak, Avrupa Komisyonu'nun Letonya ve diğer aday ülkeler haklarında hazırlamış oldukları rapor 1997 yılında gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nde değerlendirilmiştir. Bu zirvede adaylıkları kabul edilen ülkeler arasında Letonya yer alamamış, dolayısıyla AB ile müzakere süreci başlatılamamıştır. Bu duruma diğer bir Baltık ülkesi olan Estonya'nın göstermiş olduğu performanstan dolayı adaylığının ilan edilmesi sonrasında Letonya'da yeniden durum değerlendirilmesi yapılmıştır.

Avrupa Komisyonu'nun Letonya hakkında düzenlemiş olduğu raporda özellikle Letonya'nın bağımsızlığından sonraki süreçte dış ticarette Rusya'ya bağımlılıktan kurtularak, AB üyesi ülkelerle kaynaşma sürecine değinilmiştir. Ancak Letonya için olumsuz hususlar Letonya'nın AB alanında rekabet etme kapasitesi hususunda olmuştur.

[182] **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.206.
[183] **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.207.

Letonya'nın rekabet etme gücü yetersiz olarak değerlendirilmiş ve bu durumun Letonya ekonomisine zarar verebileceği özellikle belirtilmiştir. Yine azınlıklar konusunda Komisyon reformların yetersiz kaldığı hususunda Letonya'yı eleştirmiştir. Letonya'nın başvurusu ile ilgili olarak Komisyon, ülkenin Kopenhag Kriterleri'nin siyasi kriterleri yönünden iyi çalıştığına hükmetmiştir: insan hakları ve azınlıklara genellikle saygı duyulan istikrarlı bir demokrasi olmuştur. Buna rağmen Letonyalı olmayan nüfusa karşı Letonya'nın politikası AB insan hakları standardını karşılamamaktadır.[184] Esasında Letonya'da demokrasi her geçen gün özümsenmekteydi. Letonya bağımsız olduktan sonra özgürlük ve demokrasi egemen olmuştu. Parlamento tarafından sınırlı yetkilerle seçilen bir başkan tarafından yönetilen parlamenter sisteme sahipti. Ülke 1993, 1995 ve 1998'den itibaren düzenli olarak parlamento seçimlerini gerçekleştirmiştir.[185] Buna rağmen azınlıkların vatandaşlığa kabul edilmemeleri ve topluma entegrasyonlarında yaşanan sıkıntılar müzakere sürecinin başlamasının önündeki en büyük sorunlardan olmuştur. Çoğu Rusça konuşan azınlıklara vatandaşlık verilmediği gibi bunların belirli meslekleri icra etmeleri de mümkün değildi. Bu husus Avrupa Komisyonu tarafından altı çizilerek eleştirilmiştir. Müzakere sürecinin başlamasına mani olan bir diğer husus da AB müktesebatı "Acquis Communautaire" ile ülke iç hukukunun uyumlaştırılması konusu olmuştur. Komisyon, Letonya'nın AB müktesebatını iç hukuka uygulaması hususunda da birçok yasaya ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.

Komisyon'un görüşleri dikkate alınarak Letonya ilk olarak yapılacak reformlar konusunda önceliklerini belirlemiş ve bu doğrultuda yeni bir eylem planı oluşturulmuştur Bu nedenle raporda eleştiri konusu olan azınlıklar hususu başta olmak üzere, hukuk sistemi, ekonomi ve kamu yönetimi gibi ihtiyaç duyulan daha birçok alanda reformlar gerçekleştirilmiştir. Ancak söz konusu reformlar yine Komisyonca 1998 yılı İlerleme Raporu'nda da kayda değer, önemli fakat yetersiz görülmüştür. Letonya'nın beklediği cevap ancak 1999 yılı sonunda gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde gelmiştir. Avrupa Konseyi, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de gerçekleştirdiği zirve toplantısında genişleme ile ilgili olarak önemli kararlar almıştır. Türkiye'ye resmen aday ülke statüsü tanınmış, ayrıca Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovakya ile üyelik müzakerelerinin 2000 yılı Şubat ayında başlatılması kararlaştırılmıştır.[186] Bu zirvede AB,

[184] **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.208.
[185] **Peterson Institute for International Economics,** dn. 121.
[186] **Kavalalı,** s.25.

MDA ülkelerine yönelik genişlemesinde Lüksemburg Zirvesi sonucu oluşan bölünmüşlüğü kaldırmış ve MDA ülkeleri AB adaylığı sürecinde eşit konuma gelmiştir.

Helsinki Zirvesi'nin olduğu yıl Letonya'da cumhurbaşkanlığı seçimleri de yapılmış, bu seçimlerde Vaira Vike Freiberga seçilmiştir. Freiberga, 2007 yılına kadar devleti idare etmiş, yönettiği süre içerisinde de Letonya'yı uluslararası örgütlere dahil edebilmek için önemli reformları gerçekleştirmiştir. Devletin başına geçmesinden sonra Letonya'nın AB adaylığının ilan edilmesi Freiberga'yı yapacağı reformlarda cesaretlendirmiştir. Dış politikadaki önceliklere önem vermesi ve bu amaçla icraatlarını faaliyete geçirmesi Freiberga'nın Letonya dış politikasında kalıcı etkiler bırakmasına vesile olmuştur.

Adaylık ilanı ile birlikte Letonyalı yetkililerin AB temsilcileri ile yürütecekleri müzakere süreci de başlamıştır. Letonya bu noktada diğer aday ülkelerden farklı bir uygulama yapmıştır. 9 Şubat 2000 tarihinde entegrasyon sürecini kamuoyuna genel hatlarıyla açıklayan bir belge niteliğindeki AB ile Entegrasyon Stratejisi, Saeima'da kabul edilmiştir.[187] Stratejinin temel amacı Letonya temelindeki tüm paydaşları AB tam üyeliği amacıyla gerçekleştirilecek reformlar konusunda bilinçlendirmek, bu konuda muhtemel bir muhalifliğin önüne geçerek, atılacak adımlar konusunda kamuoyunun desteğini kazanmak olmuştur. Yine Letonyalı yetkililer strateji ile belirlenen hedeflerin gerçekleştirildikleri ya da gerçekleştirilemedikleri hususunda raporlar da yayınlamışlardır.

Letonya'nın bu süreçteki motivasyonu AB ile entegrasyonu kolaylaştırıcı en büyük etkenlerden olmuştur. Letonya'nın hayata geçirmiş olduğu reformlar, müzakere sürecinde açılan fasılların teker teker kapanmasını sağlamıştır. 2002 yılı Haziran ayı itibariyle geçici olarak kapatılan fasılların sayılarına bakıldığında, Letonya'nın ikinci dalga ülkeleri arasında Litvanya'dan sonra en yüksek sayıda faslı kapatan ülke olduğu ve Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti gibi birinci dalga ülkelerini geride bıraktığı görülmektedir.[188] Letonya'nın bu performansından Avrupa Komisyonu tarafından düzenlenen yıllık raporlarda da bahsedilmiştir. İlerleme raporlarında reforma ihtiyaç duyulan birçok konuda ilerleme kaydedildiğinden övgüyle bahsedilirken, azınlıkların durumu, müktesebatın iç hukuka uyarlanması ve ekonomi konularında hala eleştirilere yer verilmiştir.

2001 yılı sonunda düzenlenen Laeken Zirvesi de Letonya'nın müzakere sürecine olumlu yönde katkı sağlayan zirveler arasında yer almıştır. 11 Eylül saldırıları nedeniyle

[187] **Tezcan/Aras/Günar**, s.293.
[188] **Tezcan/Aras/Günar**, s.296.

güvenlik ihtiyacının en yoğun hissedildiği bir dönemde gerçekleştirilen zirvede AB'nin güvenliği, genişlemesi ve de geleceği konusunda önemli kararlar alınmıştır. Letonya özelinde ise zirvede Letonya'nın kısa süre içerisinde müzakere sürecini noktalayabileceği hususuna değinilmiştir. Zirve sonucunda yayınlanan bildiride genişlemeye yönelik olarak şu şekilde ifade kullanılmıştır: Son aylarda müzakerelerde ve bazı gecikmelerde kayda değer gelişmeler olmuştur. AB, hazır olan aday ülkelerle katılım müzakerelerini 2002 yılı sonu itibariyle başarılı bir şekilde sonuçlandırmaya kararlıdır. Bu nedenle bu ülkeler 2004 yılı Avrupa Parlamentosu seçimlerinde üye olarak yer alabilirler.[189] Zirve sonrasında artık Letonya'nın AB tam üyeliği konusunda takvim netleşmeye başlamıştır. Ancak takvimin netleşmesine rağmen fasıllar konusundaki görüşmeler halen devam etmiştir.

13 Aralık 2002 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi tıpkı Laeken Zirvesi sonuç bildirgesinde olduğu gibi gerçekleşmiştir. Kopenhag'da toplanan Avrupa Konseyi kıtanın bütünleşmesine yönelik önemli karar almıştır. Zirve sonucunda yayınlanan bildiriyle kıtada mevcut olan bölünmüşlük ve anlaşmazlık konularında irade beyanında bulunulmuştur. Bu nedenle Letonya'nın da aralarında bulunduğu on aday ülkenin 1 Mayıs 2004 tarihi itibariyle üye olmalarının beklendiği ifade edilmiştir.[190] Bu takvim doğrultusunda entegrasyonun sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesi için fasıllara yönelik reform teşebbüsleri yine de devam etmiştir. Neticede AB tam üyeliği hedefinde Letonya'nın önünde kendi iç kamuoyunun görüşünü yansıtacak olan referandum kalmıştır.

Tıpkı Estonya gibi Letonya da AB'ye tam üyelik konusunda sorumluluklarını yerine getirirken, nihai kararı kendi iç kamuoyunda alınabilmesi için referandum kararı almıştır. Bu amaçla anayasada değişiklik yapılarak, Estonya ile eş zamanlı olarak referandum gerçekleşmiştir. Referandum öncesinde AB üyeliği, etnik olarak Letonyalı vatandaşlar veya yüksek gelirli kimseler ya da eğitimli kişiler arasında genel kabul görürken, Rus kökenli gruplar ya da Letonya etnik unsurundan olup da AB'yi tıpkı SSCB gibi egemenliğe zararlı bir birlik olarak gören gruplarca da ekseriyetle kabul görmemiştir. Ancak tam üyelik lehine yapılan kampanyaların da etkisi ile 20 Eylül 2003 tarihinde yapılan referandum sonucunda AB'ye katılım kabul edilmiştir. Sosyolojik veriler ve referandum sonuçları etnik Rusların %20'sinin katılıma "evet" yönünde ve %36'sı oylamaya katılmamışken, büyük bölümü ise (%44) AB'ye katılıma karşı yönde oy

[189] **Council of the European Union** 'European Council Meeting in Laeken 14 and 15 December 2001' <https://www.refworld.org/docid/3ef2ceb44.html>, s.e.t. 05.12.2018.
[190] **Council of the European Union,** dn. 156.

kullanmıştır. Etnik Letonya grubu ise daha olumlu yaklaşmıştır: %57 katılım yönünde, %18 karşı ve %24 ise oylamaya katılmamıştır. Letonya'daki diğer etnik grupların temsilcilerinde ise %33 "evet", %25 katılıma karşı oy vermiş ve %41'i ise oylamaya iştirak etmemiştir.[191] Yine de, Letonya Cumhurbaşkanı Vaira Vike Freiberga sonuçları "1939 yılında nefret uyandıran Molotov-Ribbentrop Paktı'nın Avrupa haritasında meydana getirdiği bölünmüşlüğü sonsuza dek yok etmiştir." şeklinde tarif etmiştir.[192] Referandumdan AB'ye katılım yönünde karar çıkmasıyla birlikte 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren Letonya AB üyesi kimliğini elde ederek, Avrupa'nın yeniden bütünleşmesindeki yerini almıştır.

Litvanya'nın AB'ye Entegrasyonu

Litvanya'nın dış politikasının 1990'lardaki seyri iç politikasından daha istikrarlı olmuştur. Bu durum Mart 1990 ile Kasım 1992 arasında beş başbakan ve ancak sadece bir dışişleri bakanının bulunması gerçeğiyle de kanıtlanmıştır.[193] İç politikada kolay elde edilemeyen istikrarın Litvanya dış politikasına yansıması tam tersi yönde olmuştur. Bunda, Litvanya hükümetleri değişmişse de gelen siyasi elitlerin dış politikada tek yöne doğru odaklanmaları etkili olmuştur. Tarihi geçmişinden edindiği tecrübeler sonucu kendisini orta Avrupa sınıfına konumlandırmayı isteyen Litvanya için Batı, bağımsızlık sonrası yegane gaye olmuştur. Litvanya da tıpkı diğer Baltık ülkeleri gibi batı menşeili kuruluşlara dahil olabilmek için dış politikasını bu yönde şekillendirmiştir.

Litvanya dış politikasını Batı ağırlıklı olarak belirlemiş ise de Doğu ile ilişkilerinde de diğer Baltık ülkelerine nazaran daha esnek olmuştur. Bunda Litvanya'nın uzun süren devlet kültürü başlıca etken olmuştur. Bu sayede Litvanya, Rus tahakkümüne diğer Baltık ülkeleri ile benzer oranda maruz kalmışsa da, Sovyet sonrası dönemde Rusya ile daha kolay ilişki kurabilmiştir. Zaten Rusya da Litvanya'nın bağımsızlığını tanımış ve ikili ilişkilerin sürdürülmesi yönünde tavır takınmıştı. Landsbergis'in belirttiği gibi, "*Ocak ayındaki olaylardan sonra iki devlet bize destek vermiştir, biri çok büyük, biri çok küçüktür: Rusya ve İzlanda.*" [194] Özellikle dönemin iki liderinin bu ilişkiye olumlu yaklaşmaları temellerin atılmasını sağlamıştır. Vytautas Landsbergis ve Boris Yeltsin

[191] **Supule, Inese** (2004) 'The Referandum on Latvia's Accession to the European Union: Analysis and Conclusions', Ethnicity Studies, <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2012/03/EtSt_Supule_2004.pdf> s.e.t. 25.12.2018.
[192] **Broek/Brujin/Dautoviç ve diğerleri,** s.213.
[193] **Iwvaskiw, Walter** 'Lithuania' <http://countrystudies.us/lithuania/25.htm>, s.e.t. 29.12.2018.
[194] **Hoffman/Buhr,** s.133.

arasındaki dostane ilişkiler Litvanya ile Rusya arasında bir anlaşmanın hazırlanmasını sağlamıştır. Landsbergis ve Yeltsin, 29 Temmuz 1991 tarihinde Litvanya ile Rusya arasında Devletlerarası İlişkilerin Esasları Anlaşması'nı imzalamış ve bu anlaşma bir yıl sonra yürürlüğe girmiştir.[195] Rusya ile özellikle ekonomi ve ticari olarak ilişkiler devam ettirilmişse de, yine de bu ilişki hep sınırlı kalmıştır. İki devletin de dış politika tercihlerinin farklı yönlerde cereyan etmesi bu durumun ana nedeni olmuştur.

Litvanya'nın komşularıyla iletişim kurduğu tek ülke Rusya olmamıştır. Geçmişte Polonya ile kurulan birlik ve devamındaki tarihsel süreçteki gelişmeler iki ülke ilişkilerinin olumlu veya olumsuz, bir şekilde devam etmesine sebep olmuştur. Polonya ile Litvanya arasındaki temaslar bağımsızlık sonrasında da devam etmiştir. Bağımsızlık sonrasındaki süreçte iki devlet arasındaki ilişki mesafeli, hatta çekişmeli cereyan etmiştir. Bunda tarihte kurulan Lublin Birliği'nin Litvanya'nın ulusal kimliğine zarar verdiği düşüncesi ve bunun yanında iki savaş arası dönemde Vilnius toprakları için iki devletin karşı karşıya gelmesi etkili olmuştur. Bu faktörlere bir de her iki devletin bölgesel güç olabilme çabaları eklenince ilişkilerin gerilmesi kaçınılmaz olmuştur. Ancak yine de bu gerginlik fazla sürmemiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Vilnius'un demografik yapısındaki değişim Litvanya lehine gelişmiştir. Birçok Polonya vatandaşı daha önceden Litvanya topraklarını terk etmişti. Yine de az da olsa Vilnius bölgesinde Polonyalı nüfusun bulunması ve bu kesimin özerklik talep etmesi ilişkileri zorlamışsa da iki devlet arasındaki bu sorun varılan anlaşmayla çözülmüştür. Uzun görüşmelerden sonra Litvanya ve Polonya, 26 Nisan 1994 tarihinde Litvanya-Polonya Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı imzalamışlardır.[196] Varılan bu anlaşmaya göre taraflar birbirlerine karşı saygı ve iyi komşuluk çerçevesinde ilişkilerini yürütecekleri ve Batıyla entegrasyon hususunda birbirlerini destekleyeceklerine dair taahhütte bulunmuşlardır. Zaman zaman kimi gruplar tarafından iki taraf arasındaki husumetli konular tahrik edilmiş ise de, bu anlaşma Polonya ile Litvanya arasında süregelen tarihi iddiaları büyük ölçüde sonlandırmıştır.

Bağımsızlık sonrasında Litvanya'lı yöneticiler uluslararası kuruluşlarla hızlı bir şekilde iletişim kurmuş ve tüm çabalarını bu kuruluşlara üyelik yönünde sarf etmişlerdir. Litvanya'nın temasa geçmiş olduğu uluslararası kuruluşlardan biri Birleşmiş Milletler olmuştur. Birleşmiş Milletler'e kısa sürede üye olan Litvanya, bunun yanında Avrupa

[195] **Kondratas, Skirma/Kondratas, Ramünas** (2016) The History of Lithuania, 2.Baskı, Vilnius, Eugrimas Press, s.308.
[196] **Kondratas/Kondratas,** s.307.

menşeili oluşumlarla da irtibat kurmuştur. AGİT bu kuruluşların başında gelmektedir. Birleşmiş Milletler'e üyeliğinin yanında Litvanya 1991 yılında AGİT'e kabul edilmiştir.[197] Litvanya'nın iletişim kurduğu kuruluşlar bunlarla sınırlı kalmamıştır. İktisadi, sosyal veya siyasi birçok alanda uğraş veren uluslararası kuruluşlara o dönemde Litvanya ilgi göstermiştir. Avrupa Konseyi de bunlardan biri olmasına rağmen bu kuruluşla Litvanya bağımsızlığından önce de irtibata geçmişti. Litvanya 1990 yılında zaten Avrupa Konseyi üyeliğini talep etmişti ancak o dönemde Litvanya'nın ulusal egemenliğinin istikrarsız olması nedeni ile Konsey bu başvuruya itibar edememişti.[198] İlk üyelik başvurusu olumsuzlukla neticelenen Litvanya bundan üç yıl sonra 1993 yılında Avrupa Konseyi üyesi olmayı başarmıştır. Tüm bu örgütlere üye olmanın yanında Litvanya'nın esas gayesi AB'ye dahil olabilmekti.

Litvanya için AB üyeliği Batı ile siyasi, ekonomik ve kültürel olarak entegrasyonun tamamlayıcı parçası olarak addedilmiştir. O yüzden bu örgüte üyelik epeyce önem arz etmiştir. Litvanya da diğer Baltık ülkeleri gibi AB ile ilk temasını bağımsızlığın hemen ardından gerçekleştirmiştir. 1992 yılında Litvanya ve AB, Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile ayrıca AB ile Litvanya arasındaki siyasi diyalog hakkında bir bildiri imzalamıştır.[199] Bundan sonra AB, Litvanya'ya PHARE programı çerçevesinde belirli ekonomik yardımda bulunmuştur. Bunu takip eden süreçte AB ile Litvanya arasında devam eden ilişki belirli bir ivme kazanarak pozitif yönde ilerlemiştir. AB ile Litvanya arasında 18 Temmuz 1994'te imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması, bir sonraki yıl hayat bulan Ortaklık Anlaşması ve akabinde Vilnius'un gerçekleştirdiği üyelik başvurusu ile taçlanmıştır.[200] Ancak 1997 yılında Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan rapora göre Litvanya'nın adaylık için önemli işleri başarmasına rağmen, yine de reformlara ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. 1997 Lüksemburg Zirvesi ile adaylık süreçleri başlatılan ülkelerin arasında yer alamayan Litvanya bundan iki yıl sonra 1999 Helsinki Zirvesi'nde amacına ulaşmıştır.

---

197 **Duits, Caroline/Goedegebuur, Elva/Haumeder, Bodo von/Hos, Tomas/Jabbari, Shaho/Köhler, Raoul/Koopman, Nathalie/Kranenburg, Rosalinde/Vastwijk, Veerle/Verest, Sjoerd/Verschuren, Arkasha** (2013) 'Country Report on Lithuania: A Country Report on Lithuania's Position in the EU' <http://www.uva.nl/binaries/content/assets/faculteiten/faculteit-der-geesteswetenschappen/disciplines/europese-studies/rapporten-landenpracticum-europees-beleid/corereport-vi_lithuania2013.pdf>, s.e.t. 04.09.2018.

198 **Duits/Goedegebuur/Haumeder,** s.57.

199 **Kondratas/Kondratas,** s.312.

200 **Tezcan/Aras/Günar**, s.309.

Müzakere sürecinin başlamasıyla birlikte Litvanya reform girişimlerini sürdürmüşse de, bu reformlar tam üyelik için ilk başlarda yetersiz seviyede kalmıştır. 2001 yılının Ocak ayında sadece yedi fasılı geçici olarak kapatabilmiş olan Litvanya, 12 aday arasında 11. sırada yer almaktaydı. Durumun kötülüğü, müzakere ekibi ile icracı devlet kurumları arasındaki bağın güçlendirilmesinin de dahil olduğu bir dizi radikal kararın hızlı bir şekilde alınmasını gerektirmiştir.[201] Bundan sonra müzakere sürecine yoğunlaşan Litvanya hızlı bir şekilde fasılları teker teker kapatmayı başarmıştır.

Diğer Baltık ülkelerini müzakere sürecinde en fazla uğraştıran konu azınlıklar konusu olmuştur. Estonya ve Letonya'da ciddi oranlarda Rus nüfusunun bulunmasına karşın, Litvanya'daki Rus azınlık oranı o kadar değildi. Litvanya önemli bir Rus azınlığa sahip değildi ve bu nedenle tüm sakinlerine cömertçe vatandaşlık vermiştir. Litvanya'daki tek önemli etnik azınlık Polonyalılar olmuştur, ancak bunlar da katılım müzakereleri sırasında bir sorun teşkil etmemiştir.[202] Zaten 1994 yılında yapılan dostluk anlaşması gereği her iki ülke de birbirlerini Batı ile entegrasyon konusunda destekleyeceklerini taahhüt etmişlerdi. Bu nedenlerle azınlık ve vatandaşlık hususu Litvanya'yı müzakere sürecinde uğraştıran husus olmaktan çıkmıştır.

Müzakere sürecinde Litvanya'ya has bir konu ise Kaliningrad bölgesinin durumu olmuştur. Bağımsızlığın restorasyonundan sonra Litvanya, batıda Rusya'nın Kaliningrad bölgesi ile sınır komşusu olmuştur. (Potsdam Konferansı, SSCB'ye Königsberg bölgesini elli yıl boyunca yönetme hakkı vermiş, ancak 1946'da Ruslar tarafından Kaliningrad olarak değiştirilmiştir.) [203] Başlangıçta AB bu bölge üzerinde fazla durmamıştı. Ancak zamanla AB toprakları içerisinde Rusya'ya ait bölgenin bulunacağı düşüncesi AB karar alıcılarını sorunun çözülmesi yönünde mecbur bırakmıştır. Birliğin, Rusya ile ilişkisinin Çeçenistan krizinden etkilenmediği ve Putin'in devlet başkanı olarak gücünü pekiştirdiği dönemde Kaliningrad, AB'nin gündemine gelmiştir.[204] Bölgeye yönelik olarak Rusya'nın talebi ise vatandaşlarının vizesiz olarak serbestçe Rusya'ya ulaşım yapabilmelerinin sağlanması yönünde olmuştur. AB tarafı Schengen bölgesi sınırları için herhangi bir

[201] **Vassilliou, George** (Editör) (2007) The Accession Story: The EU from 15 to 25 Countries, 1.Baskı, New York, Oxford University Press, s.230.

[202] **Grigas, Agnia/Kasekamp, Andres/Maslauskaite, Kristina/Zorgenfreija Liva** (2013) 'The Baltic States in the EU: Yesterday, Today and Tomorrow' <https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2018/01/balticstateseu-grigaskasekampmaslauskaitezorgenfreija-ne-jdi-july13.pdf> s.e.t. 12.09.2018.

[203] **Kondratas/Kondratas,** s.308.

[204] **Huisman, Sander** (2002) A New European Union Policy for Kaliningrad, 1.Baskı, Paris, Aramis Press, s.20.

istisnaya yanaşmamışsa da ilerleyen dönemde Kolaylaştırılmış Geçiş Belgeleri (Facilitated Transit Documents (FTD)) adlı uzlaşmaya varılmıştır.

Şubat 2000'de resmi olarak başlayan katılım müzakereleri 2002 yılında Kopenhag'da sonlanmış ve 2003 yılında Atina'da Litvanya ve diğer dokuz ülkeyle birlikte resmi olarak imzalanmıştır. Bundan sonra Litvanya hükümeti tüm Litvanya vatandaşları için AB üyesi olup olmama konusunda referandum yapmıştır. Litvanyalıların %63.37'si oy kullanmış ve AB üyeliği oyların %91.07'si ile kabul edilmiştir.[205] Tüm bu gelişmeler sonucunda Litvanya 2004 yılında AB üyesi olmuş ve Batı ile siyasi entegrasyonu büyük ölçüde gerçekleştirmiştir.

3.2.4. NATO'nun Kuruluşu ve Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemi kendi tercihleri çerçevesinde şekillendirmeye çalışan iki "süper" gücün mücadelesinin yansıması/çıktılarından biri olan NATO, 4 Nisan 1949 tarihinde imzalanan Washington Antlaşması ile kurulmuştur.[206] Ulus devletlerin kendi güvenliklerini tek başlarına karşılayacak potansiyele sahip olamamaları birlikte hareket etmelerine yol açmıştır. Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı bloğu olmak üzere ikiye bölünen uluslararası sistem kollektif güvenlik ihtiyacını doğurmuştur. Realist kurama göre uluslararası ilişkilerin temelini oluşturan güç unsurunun en fazla hissedildiği dönemde NATO oluşturulmuştur. Bu nedenle güç arayışı ve kendini güvende tutma ya da kollektif güvenlik ihtiyacı örgütün oluşturulmasında ana neden olmuş, bu kaygıları taşıyan bir kısım devletler bir araya gelerek örgütün temellerini atmışlardır. Askeri bir ittifak olarak oluşturulan örgüt uluslararası barış ve güvenliğe özellikle önem vermiş ve bu terim örgütün kuruluş antlaşmasında özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca yine kuruluş antlaşmasında demokrasi, hukukun üstünlüğü ve temel haklar gibi kavramlara da değinilmiştir.

ABD ve Rusya, İkinci Dünya Savaşı boyunca aynı cephede yer almalarına rağmen, savaş sonrasında ideolojik farklılıkların temelini oluşturduğu ayrışıma tabi olmuşlardır. Bu politik cepheleşme zamanla askeri sonuçlara sebebiyet verebilecek derecede uluslararası ortamı germiştir. Böyle bir ortam her iki devletin de etki alanını genişletmelerine ve kendi

[205] **Duits/Goedegebuur/Haumeder,** s.59.
[206] **Özlük, Erdem/Özlük, Duygu** (2014) 'NATO'yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri', Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:31, s.209-225.

kutuplarına yön veren ve aynı zamanda da karşı kutbun varlığına tehdit teşkil eden "süper güç" olmalarına yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Berlin'e kadar gelmiş olan SSCB, savaş sonrasında Doğu ve Orta Avrupa'da kendi etki alanını oluşturarak henüz 1946 yılında Batı Avrupa devletleri tarafından Avrupa'yı ikiye bölen bir "demir perde" çekmekle itham edilmiştir. 1949 yılına gelindiğinde, SSCB, hem bu ülkelerde kendi modelinde ve güdümünde totaliter yönetimler kurmuş, hem de Avrupa'nın geri kalanından üstün bir konvansiyonel gücü elinde tutmaya başlamıştır.[207] Sovyet gücünün gerisinde kalan Avrupa devletleri birlik olup, bu şekilde ortaya çıkacak sinerjiyle öncelikle güvenliklerini sağlamak istemişlerdir. Bu amaçla Batı Avrupa Birliği (BAB)1948'de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere tarafından o dönemde olası bir Sovyet tehdidine karşı kurulmuştur. Coğrafi açıdan bölgesel, fonksiyonel açıdansa askeri örgüt konumunda olan BAB'ın temel özelliği üyelerinden birinin Avrupa'da saldırıya uğraması durumunda ortak savunma yapılması yükümlülüğünün bulunmasıydı.[208] Ancak bu örgüt tek başına Sovyet gücüyle baş edecek durumda değildi. Sovyet ideolojisinin Avrupa'da yayılması ABD'yi bu duruma karşı tedbir almaya sevk etmiştir. Özellikle Çekoslovakya'da yaşanan komünist darbe ve Berlin'de Sovyet varlığının baş göstermesi Avrupa kıtasında askeri bir birlik kurulma fikrini tetiklemiştir. Sonuçta, 4 Nisan 1949'da ABD, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İzlanda, İtalya, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz Washington D.C.'de bir araya gelerek bu yeni dünyadaki askeri tehlikelere karşı Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalamışlardır.[209] NATO'nun oluşturulmasıyla birlikte İttifakı kuran antlaşmanın herhangi bir yerinde Sovyet tehdidine karşı kurulduğu açıkça dile getirilmese de NATO, SSCB'den gelebilecek saldırılara karşı Avrupa ve Kuzey Amerika için güvenlik şemsiyesi vazifesini görmüştür.[210] Tüm bunlardan anlaşılacağı gibi NATO'nun kuruluş amacı sosyalist kutbun yayılmacılığını önleyerek Avrupa'nın kollektif güvenliğini temin ve istikrarını tesis etmek olmuştur. Ancak bunun yanında Avrupa'nın istikrarı için tek tehdit sosyalist kutup değildi. Bu nedenle NATO'nun ilgilenmek zorunda kaldığı bir başka devlet daha vardı.

Almanya, kendi amaçları doğrultusunda XX. yüzyılda iki büyük dünya savaşına sebebiyet veren devlet olmuştur. Her iki savaş sonunda da askeri gücünden mahrum kalan

---

[207] **Pekşen, Hasan Deniz** (2016) 'NATO'nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği', Güvenlik Stratejileri Dergisi, C:12, S:23, s:35-69.

[208] **Arı, Tayyar** (2012) Uluslararası İlişkilere Giriş, 3.Baskı, Bursa, MKM Yayınları, s.129.

[209] **Doğan, Nejat** (2005) 'NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999:Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne', Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C:60, S:3, s.69-108.

[210] **Özlük/Özlük,** s.213.

Almanya yine de Avrupa'nın istikrarı için büyük bir tehlike arz etmekteydi. Zira iki büyük savaş öncesinde Almanya'nın takınmış olduğu revizyonist tutum halen muhtemel bir tehdit olarak algılanmaktaydı. Almanya sorunu XIX. yüzyılın ortalarından beri Almanya tarafından Almanların tek bir devlet altında birleşmesi gibi tanımlansa da, diğer Avrupa devletleri açısından bu sorun, Alman askeri gücünün Avrupa'da istikrarı ve güç dengesini bozma olasılığıdır.[211] Bu nedenle Almanya'nın askeri gücünün kontrol altında tutulması gerekmekteydi. Bu da Almanya'nın NATO'ya dahil olması ile mümkün görünmüştü. Nitekim Almanya çok geçmeden NATO'ya dahil edilmiştir. Bu sonuçla Almanya kontrollü bir şekilde silahlandırılmak sureti ile Sovyet bloğuna karşı bir NATO gücü olmuştur.

Soğuk Savaş süresince NATO farklı durumlar karşısında izlediği politikaları değiştirme gereği duymuştur. NATO'nun kuruluşundan itibaren stratejisi konjonktürel gelişmelerden etkilenmiştir. Kore Savaşı her iki blok arasında fiili çatışmanın muhtemel olduğunu göstermiştir. Bu durum Sovyet bloğunun sadece politik bir düşmandan öte askeri olarak da mücadele edilmesi gereken bir düşman olduğunu açığa çıkarmıştır. Bu arada Sovyet tehdidinin Yunanistan ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına ulaşmasıyla bu ülkeler NATO'ya dahil edilmiştir. Bu sonuçla sadece her iki ülke Sovyet tehdidinden kurtulmakla kalmamış, aynı zamanda Sovyet bloğu güneyden çevrelenmiştir.

Yine, NATO Soğuk Savaş döneminde konseptini; Doğu-Batı ve nükleer rekabetin de etkisiyle realist kuramın gerektirdiği şekilde güç üzerine şekillendirmiş, her an çıkabilecek bir savaşa hazır olmuştur.[212] Sovyet tehdidinin bu şekilde algılanmasıyla New York'ta toplanan Kuzey Atlantik Konseyi, Avrupa'da askeri bir gücün oluşturulmasına karar vermiştir. Avrupa Müttefik Komutanlığı kurulmuş, General Dwight D. Eisenhower ilk Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı olarak atanmış ve 2 Nisan 1951 tarihinde Avrupa Müttefik Kuvvetleri Karargahı Fransa'da açılmıştır. Böylece, Kuzey Atlantik Antlaşması, askeri-politik bir örgüt haline getirilmiştir.[213] Böylece NATO sadece savaş zamanında değil, aynı zamanda barış sürecinde de askeri güce sahip konuma gelmiştir. Bu durum NATO'yu önceki kurulan ittifaklardan ayıran en önemli özelliklerden biri olmuştur. Bu sonuçla NATO soyut bir uluslararası ittifaktan öte somut bir varlığı teşkil eden örgüt olmuştur.

---

[211] **Doğan,** s.70.
[212] **Şahin, Güngör** (2017) 'Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz', Savunma Bilimleri Dergisi, C:16, S:2, s.59-81.
[213] **Doğan,** s.73.

Kuzey Atlantik İttifakı'nın somut bir hale bürünmesi belirli bir ordu, yapı ve müştemilatını gerektirmiştir. Bu da ulus devletler için makro-ekonomik durumun sıkıntılı olduğu bir dönemde bir ek maliyet anlamına gelmekteydi. Avrupalı devletler bu ekonomik yükün altına girmeye fazlaca istekli değillerdi. Avrupalı devletlerin ekonomik endişelerini ABD'nin uygulamaya koyduğu "Yeni Bakış" politikası gidermiştir. Bu politikanın temel amacı nükleer silahlanmaya öncelik vermek olmuştur. Bu sayede konvansiyonel silahlara gerek kalmayacaktı. Nükleer silahlar konvansiyonel silahlara nazaran hem daha ucuz olduğundan Avrupa ülkeleri kalkınmalarına daha fazla kaynak aktarabilecek, hem de daha etkili olduğundan Sovyet gücünü caydırabilecekti.[214] NATO'nun kuruluşunun ilk yıllarına denk gelen bu strateji "kitlesel karşılık stratejisi" ya da "topyekün karşılık stratejisi" olarak adlandırılmıştır. Bu strateji doğrultusunda her iki blok da nükleer güçlerini artırmak istemişler ve bu konudaki rekabetin getirdiği sonuçlar İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından daha ağır neticeler doğurabilecek seviyeye ulaşmıştır. Küba krizi ulaşılan vahim tablonun gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Gelinen noktada nükleer silahlanmanın güvenliği sağlamaktan ziyade tehditlerin karşılıklı olarak şiddetini artırdığı, ayrıca ekonomik olarak da gereksiz maliyete sebebiyet verdiği anlaşılmıştır. Bu nedenlerle 1960'lardan itibaren nükleer rekabetin sınırlandırılması her iki blok için de kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla Küba krizi uluslararası sistemde değişimin başlangıcı olmuştur.

Rusya'nın nükleer güç olarak sadece Avrupa'yı değil, Amerika kıtasını da tehdit eder duruma gelmesi NATO'nun hegemon gücü ABD'nin stratejisini yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. Aslında Küba krizi nükleer silahların sebep olduğu tüm olumsuzluklardan vazgeçmek için her iki bloğa da bir fırsat sunmuştur. İki bloğun da normalleşmeye ılımlı yaklaşmaları sonucu iki taraf arasında iletişim kanallarının açılmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Moskova ile Washington arasında herhangi bir kriz anında, kaza sonucunda bir nükleer savaşı önlemek üzere, hemen görüşme olanağını sağlamak için "kırmızı telefon" hattı kurulmuştur. Yine 5 Ağustos 1963'te de ABD, SSCB ve İngiltere arasında Moskova'da "Nükleer Denemelerin Kısmen Yasaklanması Anlaşması" imzalanmıştır.[215] Bununla bağlantılı olarak NATO'nun "Kitlesel Karşılık Stratejisi" sorgulanmış ve kısa zamanda da bu strateji terk edilmiştir. Kennedy'nin "Esnek Mukabele Stratejisi", "Kitlesel Karşılık Stratejisi"nin mutlak barış ya da toplam nükleer savaş ikileminin yerini almıştır. Küba krizinin ardından kabul edilen "Esnek

[214] **Doğan,** s.75.
[215] **Uçarol,** s.994.

Mukabele Stratejisi" ihtilaf durumunda nükleer mübadelenin dışında askeri tepkiler sunarak NATO'nun konvansiyonel savunma tutumunu güçlendirmiştir.[216] Bu gelişmeler ulusların nükleer tehdit konusundaki tedirginliklerini biraz olsun giderirken, uluslararası ortamın yumuşamasına da yol açmıştır.

İki bloğun hegemon güçleri olan ABD ve Sovyet Rusya'nın yumuşamaya ılımlı yaklaşmaları her iki tarafın da nükleer silahlar konusunda taahhüt altına girdiği anlaşmalara zemin hazırlamıştır. Bu arada Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'nin anlaşmaya varmaları üzerine, Stratejik Silahları Sınırlandırma Görüşmeleri-1 (Strategic Arms Limitation Talks-1:SALT-1) 17 Kasım 1969'da Helsinki'de başlamıştır. Bundan sonra Helsinki'de ve Viyana'da iki buçuk yıl süren toplantılardan sonra da, stratejik nükleer silahları sınırlayan anlaşma (SALT-1) 26 Mayıs 1972'de Moskova'da imzalanmıştır.[217] Yapılan bu anlaşmayla her iki taraf da sahip olabilecekleri silahlara belirli miktarlarda sınırlamalar getireceklerine dair taahhütte bulunmuşlardır. Her iki taraf arasındaki görüşme bununla sınırlı kalmamış ve SALT-1 anlaşmasında atlanılan ya da uzlaşılamayan konular hakkında görüşmeler devam etmiştir. 1972 yılı sonlarına doğru başlayan görüşmeler zaman zaman kesilmiş, ancak her iki tarafın da ilişkileri kesmeme yönündeki irade beyanları neticesinde görüşmeler uzunca bir süre devam etmiştir. SALT-2 olarak adlandırılan görüşmeler 1974 yılında yeni bir ivme kazanmıştır. Buna göre "Anti-Balistik Füze" anlaşmasında değişiklik yapılması, 1976 Mart ayından itibaren 150 kilotonluk yeraltı silahlarının denemelerinin yasaklanması ve SALT anlaşmasının 1985 yılına kadar uzatılması hususlarında anlaşmaya varılmıştır. Brezhnev ile Vladivostok'ta buluşularak devam eden genelde Rusya-Amerika yumuşama (detente), özelde de SALT görüşmeleri Nixon'un Ağustos'taki istifasından sonra başkanlığa adım atan Gerald Ford tarafından da devam ettirilmiştir.[218] Her iki liderin silahların sınırlandırılması konusunda mutabık kalmaları sonucu görüşmeler her iki bloğun da gündemini meşgul etmeye devam etmiştir. Ancak görüşmelerin uzaması sonucunda tıkanıklıklar baş göstermiştir. 1977 yılında görüşmeler durdurulmuştur fakat yeni başkan Jimmy Carter nötron savaş başlığı ve uzun menzilli B-1 bombardıman uçağı geliştirilmesini durdurma konusunda yeni bir öneriyi tartışmaya sunmuştur. Bunun üzerine 1979 yılında SALT-2 anlaşması

[216] **North Atlantic Treaty Organization Public Diplomacy Division** 'A Short History of NATO' <https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120412_shorthistory_en.pdf>, s.e.t. 01.02.2019.
[217] **Uçarol,** s.997.
[218] **Calvocoressi, Peter** (2013) World Politics Since 1945, 9.Baskı, New York, Routledge, s.41.

imzalanmıştır.[219] SALT-1 ve SALT-2 anlaşmalarıyla devam eden yumuşama süreci fazla sürmemiştir. 1980'lere girilirken yaşanan gelişmeler (SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Polonya'daki Dayanışma Sendikası hareketi, Etiyopya ve Yemen'de yaşanan gelişmeler…) yumuşama ortamını yeniden germiştir. 1980'lerin ortasına kadar ilişkiler bu gergin havada devam etmiştir.[220] Bundan sonra ise doğu bloğundaki gelişmeler uluslararası kamuoyunun gündemine oturmuştur.

Gorbaçov'un yönetime geldiği dönemde SSCB'nin hegemon gücü Sovyet Rusya, NATO'nun hegemon gücü olan ABD ile girişmiş olduğu nükleer rekabetin yorgunluğu içinde idi. Gorbaçov durumun sürdürülebilir olmadığını fark etmişti. Üstelik ABD "Yıldız Savaşları" (Star Wars) adında projeyi hayata geçirmenin arifesinde idi. "Yıldız Savaşları" projesi, Amerika'nın, Sovyetlerin uzun menzilli füzelerdeki üstünlüğünü kırmak amacı ile geliştirmekte olduğu bir projeydi. Projenin, esası, uzayda kurulacak uzay istasyonlarından veya platformlarından, "laser" ışınları vasıtasıyla, Rusya'dan Amerika'ya gönderilecek kıtalararası (stratejik) füzeleri, daha havada iken yok etme amacına yönelikti.[221] Sovyet kapasitesi bu durumla baş edecek durumdan çok uzaktı. Bu nedenle Gorbaçov tarafından başlatılan reformlar sonucunda doğu bloğu hızlı bir şekilde çözülmüş ve ardından dağılmıştır.

SSCB'nin dağılması Soğuk Savaş'ın sona erdiği anlamına gelirken, aynı zamanda da NATO için yeni tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışma NATO'nun varlığını devam ettirip ettirmeme konusunda odaklanmıştır. Belirli bir kesim NATO'nun karşısında bulunan Varşova Paktı'nın (VP) ortadan kalkması sonucu doğal olarak herhangi bir tehdit unsurunun kalmadığı ve bu nedenle NATO'nun da varlığına ihtiyaç duyulmayacağı görüşünü savunmuştur. Buna karşın belirli bir kesim de doğu bloğunun bir tehdit unsuru olmaktan çıkmasına rağmen, Avrupa ülkeleri için halen potansiyel tehdit oluşturabilecek unsurların her zaman var olabileceğini savunmuştur. Bu gerekçelerin dışında Kuzey Atlantik Anlaşma'sının gerekçesinde belirtildiği üzere, NATO'nun amacının Kuzey Atlantik bölgesinde istikrar ve refahı teşvik etmek" ve "özgürlük, ortak miras ve demokrasi, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü prensipleri temelinde kurulmuş

[219] **Calvocoressi**, s.41.
[220] **Gürkaynak, Muharrem** (2005) 'Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Avrupa Güvenliği', Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:1, S:1, s.7-27.
[221] **Armaoğlu, Fahir H.** (1999) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 11.Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, s.459.

medeniyetleri korumak" olduğunu savunan kesim de olmuştur.[222] Bununla birlikte NATO'nun kurumsal olarak uzun süredir varlığını devam ettirmesinin kollektif güvenlik konusunda belirli bir birikim kazandırdığı ve NATO'nun caydırıcı kimliğine her zaman ihtiyaç duyulacağı için varlığını devam ettirmesi gerektiği de savunulmuştur.

NATO'nun meşruiyetinin sorgulandığı bu dönemde Avrupa'da güvenlik istikrarı yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Avrupalı devletler güvenliklerini kendilerinin temin etmesi yönünde niyetlenmişlerdir. Bunun da AGİK vasıtasıyla yapılacağı düşünülmekteydi. Bu model Rusya tarafından da desteklenmiştir. Böylece NATO merkezli Avrupa güvenlik örgütlenmesinden uzaklaşılacaktır.[223] Ancak NATO'suz Avrupa güvenliği düşüncesi fazla sürmemiştir. Zira 1990'ların başında yaşanan Bosna krizinde AGİK'in sonuç alamaması NATO'nun Avrupa için önemini artırmıştır. Bosna krizinin çözümünde aktif rol alması sonrası NATO'nun meşruiyeti hususundaki tartışmalar yerini NATO'nun iki farklı tutumuna bırakmıştır.

Bir kırılma noktası olarak da değerlendirilen Soğuk Savaş'ın sonu, NATO'nun sadece stratejilerini değil, amaçlarını da etkilemiş ve 1990 sonrasında yapılan her zirve, ittifakın geleceğiyle ilgili önemli tartışmalara ev sahipliği yapmıştır.[224] Avrupa'da meydana gelen değişimlere NATO'nun uyumlaştırılması gerektiği 1990 yılında Londra Zirvesi'nde vurgulanmıştır. 6 Temmuz 1990 tarihinde yapılan Londra Zirvesi, ittifakın geleceğinin ne olması gerektiği yönündeki tartışmaların da ortaya atıldığı ilk zirve olduğu için oldukça önemlidir. Zirvede NATO'nun Doğu Bloğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi, yeni dönemin beraberinde getireceği sorunlara yönelik yeni askeri stratejilerin belirlenmesi, AGİK ve NATO'nun Avrupa ayağının güçlendirilmesi konusunda kararlar alınmıştır.[225] Londra Zirvesi'nde alınan bu kararlar kısa bir süre sonra uygulama imkanı bulmuştur. Bu yeni strateji veya tam adıyla "Yeni Stratejik Kavram" NATO'nun Kasım 1991 Roma zirvesinde açıklanmıştır. Yeni Stratejik Kavram Avrupa güvenlik ortamının değiştiğini vurguluyordu: "1989'dan beri Orta ve Doğu Avrupa'da meydana gelen önemli değişiklikler NATO'nun amaçlarına ulaşmada çabaladığı Avrupa güvenlik ortamını önemli ölçüde geliştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin eski uyduları tam bağımsızlıklarına yeniden kavuşmuşlardır. Sovyetler Birliği ve onu oluşturan cumhuriyetler radikal değişiklikler

[222] **Association of the United States Army** 'The North Atlantic Treaty Organization (NATO) in Transition', <https://www.ausa.org/sites/default/files/BB-60-The-North-Atlantic-Treaty-Organization-NATO-In-Transition.pdf>, s.e.t. 04.02.2019.
[223] **Gürkaynak,** s.10.
[224] **Özlük/Özlük,** s.213.
[225] **Özlük/Özlük,** s.213.

geçirmektedirler. Eskiden NATO'nun muhalifi olan ülkeler Varşova Paktı'nı dağıtmakla kalmamış Batı'ya karşı ideolojik düşmanlığı da reddetmişlerdir. Çoğulcu demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve piyasa ekonomisini benimsemişler ve bunların gerçekleştirilmesini hedefleyen politikalar izlemeye başlamışlardır. Böylece, Soğuk Savaş dönemindeki askeri çatışmaların kaynağını oluşturan Avrupa'nın politik bölünmüşlüğü sona ermiştir.[226] Soğuk Savaş sonrası dönemde düşmanın kalmadığı Avrupa'da istikrarın sağlanması konusunda Yeni Stratejik Kavram ile "alan dışı müdahale" kavramı gündeme gelmiştir.

Bunun yanında konjonktürel gelişmeler de NATO'nun sınırlar ötesinde müdahale etme düşüncesini perçinlemiştir. Özellikle Bosna krizinin ardından NATO, Avrupalı müttefiklerin güvenliklerinin sağlanması için "alan dışı müdahale" vurgusunu yapmıştır. Bu yeni anlayış sadece üye devletlerin bulunduğu bölgelerde güvenlik tedbirlerinin alınmasından çok öte, sınırların ötesinde güvenlik endişesine sebep olabilecek herhangi bir risk unsuruna karşı müdahale etmeyi gerektirmiştir. Bu anlayış ile sadece Avrupa toprakları değil, Avrupa dışındaki istikrarı bozabilecek bölgeler de NATO'nun etki alanına dahil edilmiştir.

Öte yandan, VP'nin dağılması ile Avrupa'nın bölünmüşlüğü de son bulmuştur. Yeni Stratejik Kavram ile Avrupa'nın istikrarı için kıtanın bütünleştirilmesine önem veren NATO doğu bloğundan kopan ülkelerle irtibata geçmiştir. NATO bu amaçla Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin (KAİK) kurulmasını sağlamıştır. KAİK'in temel amacı uzun süre Sovyet kontrolünde yaşayan Estonya, Letonya ve Litvanya'nın da aralarında bulunduğu eski Sovyet uydusu ülkelerinin doğu bloğundan çözülme süreçlerine yardımcı olmak ve bağımsızlık sonrası güvenlik endişelerini en aza indirmek olmuştur. Bu amaçla KAİK'e, SSCB'den ayrılan eski doğu bloğu ülkelerinin katılabilmesi benimsenmiştir. Ancak KAİK, NATO'nun tamamen "önleyici diplomasi" politikasının pratiğe dönüşmüş biçimi olması nedeniyle, eski doğu bloğu ülkeleri ve eski Sovyet Cumhuriyetleri ile NATO arasında bir "danışma" ve "görüş alışveriş" forumu olmaktan ileri gidememiştir.[227] KAİK'in arzu edildiği ölçüde verimli çalışamaması Avrupa bütünlüğünü gerçekleştirme konusunda ısrarcı olan NATO'yu farklı arayışlara itmiştir. Bu amaçla NATO, bu defa

[226] **Doğan,** s.89.

[227] **Çayhan, Esra/Güney, Nursin Ateşoğlu** (1996) Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye, 1.Baskı, İstanbul, Afa Yayıncılık, s.52.

farklı bir organizasyon vasıtasıyla doğu bloğu ülkeleriyle iletişimi devam ettirmek istemiştir.

Barış İçin Ortaklık (BİO) programı Doğu Avrupa ve eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne yönelik NATO'nun ikinci projesi olmuştur. 1994 yılında Brüksel Zirvesi ile hayata geçirilmeye başlanan BİO ile eski doğu bloğu ülkelerin NATO ile ilişkilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. BİO uyarınca NATO ve söz konusu ülkeler arasında özellikle güvenlik ve savunma politikalarının uyumlaştırılmasına gayret gösterilmiştir. Bunun yanında NATO bu programı uygularken Rusya'nın tepkisini çekmemeye, hatta bu devletle ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik politika benimsemiştir. Rus gücünün kontrol altında tutulmak istenmesi Rusya ile o dönemde ilişkilerin geliştirilmesinde temel amaç olmuştur. Böylece Soğuk Savaş'ın gergin ortamından tamamen uzaklaşılmaya gayret gösterilmiştir.

NATO'nun genişlemesini tetikleyen bir başka faktör de Almanya'nın güvenlik endişesi olmuştur. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra doğu ve batı bölgelerinin birleşmesiyle birlikte Almanya, sınırlarını güvence altına alma zorunluluğu hissetmiştir. Müttefiklerin NATO kuvvetlerini eski Doğu Almanya sınırına konuşlandırmayacağı sözünü vermesiyle, Almanya kendisi ve Rusya arasında bir tampon bölge oluşturabilmek amacıyla Visegrad dörtlüsü olarak bilinen Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya'nın NATO'ya bir an önce tam üye yapılmasını savunmaya başlamıştı.[228] Zaten Almanya'nın NATO'nun genişlemesine yönelik bu politikası NATO'nun KAİK ve BİO programları ile paralellik göstermiştir.

NATO 1995 yılına gelindiğinde genişlemeye yönelik alt yapının hazırlanması çabalarına girişmiştir. Bu amaçla örgüte üye olabilecek potansiyele sahip muhtemel ülkelerin tespiti ve bunların asgari düzeyde siyasi ve askeri kriterleri karşılaması hususunda bu ülkelere yardımcı olmak için eylem planı hazırlanmıştır. Yine 1999 yılına gelindiğinde aday ülkelerin örgüt ile entegrasyonlarının tamamlanması adına önemli bir adım atılmıştır. Nisan 1999'da düzenlenen Washington Zirvesi'nde NATO, İttifak'a katılmak isteyen ülkelere tavsiye, yardım ve pratik destek sağlayarak hazırlıklarında yardımcı olmak için Üyelik Eylem Planı'nı (ÜEP) (Membership Action Plan-MAP) hazırlamıştır.[229] ÜEP, Kuzey Atlantik Konseyi'ne katılan devlet ve hükümet başkanları

[228] **Doğan,** s.96.
[229] **North Atlantic Treaty Organization Public Diplomacy Division** 'NATO Handbook' <https://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-en-2006.pdf>, s.e.t. 01.02.2019.

tarafından onaylanmıştır.[230] ÜEP uyarınca hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, ekonomik özgürlük gibi siyasi ve ekonomik sorumluluk, bunun yanında kollektif savunmaya entegrasyon, örgütün yeni görevlerine kendisini hazırlama gibi askeri sorumluluklara uyum sağlanması yeni üyelerden özellikle talep edilmiştir. Yani, ÜEP ile üyelik kriterleri değişmiştir. Bundan önce adayların tam üyeliği elde edebilmesi için sadece siyasi kriterlere uyumu değerlendirilmekte iken, ÜEP'nin uygulanmasıyla ekonomik ve askeri kriterlerin uyumu da üyelik için aranan şartlar arasında yer almıştır.

Nitekim, KAİK ve BİO ile genişlemeye yönelik altyapıların yapılması sonrasında 1990'ların ikinci yarısından itibaren NATO genişleme dalgaları ile yüz yüze kalmıştır. Eski VP ülkeleri Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti bu dönemde Avrupa istikrarına katkı sağlanmasında NATO üyelikleri uygun görünen ülkeler arasında yer almıştır. ABD'nin genişlemeye yönelik güçlü ve kararlı liderliği, bu ülkelerin NATO'ya dahil edilmesinin Avrupa'daki uzun vadeli ABD stratejik çıkarlarının yapı taşları olarak hizmet edeceklerinin bir işareti olmuştur.[231] Bu amaçla Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti 1997 yılında NATO'ya davet edilmiş ve 1999 Nisan ayında Washington D.C.'de gerçekleştirilen ittifakın 50. kuruluş yıldönümü zirvesinde ittifakın resmen yeni üyeleri olmuşlardır.[232] Söz konusu bu üç ülkenin NATO'ya üyelikleri her birinin de eski VP üyeleri olmaları nedeniyle ayrıca önem arz etmiştir. NATO'nun genişleme faaliyetleri bu ülkelerle sınırlı kalmamıştır.

NATO'nun Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkelere yönelik genişleme faaliyetleri gerçekleştirilirken Avrupa'daki istikrarın tahrip olmaması adına genişlemenin Rusya'ya karşı olmadığı NATO yetkilileri tarafından vurgulanmıştır. Hatta aynı dönemde NATO ve Rusya arasında işbirliğine yönelik ilişkiler sürdürülmüştür. Bu amaçla NATO Genel Sekreteri Javier Solana ile Rusya Dışişleri Bakanı Yevgeny Primakov arasında, Ocak 1997'de Moskova'da tamamlanan NATO-Rusya Kurucu Senedi (The Founding Act) 27 Mayıs 1997 tarihinde Paris'te imzalanmıştır.[233] Yine bu anlaşma sonrasında NATO-Rusya Daimi Ortaklık Konseyi kurulmuştur. Rusya ile yapılan bu anlaşma ve devamında geliştirilen ilişkiler bir taraftan Avrupa'nın yapılanmakta olan

---

[230] **North Atlantic Treaty Organization** 'Membership Action Plan' <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27444.htm>, s.e.t. 03.02.2019.

[231] **Ülker, Mustafa Altuğ** (1997) 'NATO Enlargment' (Yüksek Lisans), Bilkent Üniversitesi, İktisadi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.76.

[232] **Doğan,** s.97.

[233] **Gürkaynak,** s.16.

istikrarına katkıda bulunurken, diğer taraftan da NATO'nun MDA ülkelerine yönelik genişlemelerine karşın Rus tepkisini en aza indirmiştir.

NATO genişlemeler sonucunda XXI. yüzyıla girerken ittifak alanında değişiklik yapma gereği duymuştur. Bu değişiklik ihtiyacı NATO müttefiklerince Yeni Stratejik Kavramın güncellenmesi ile kabul edilmiştir. Buna göre ittifak alanı sadece Kuzey Atlantik bölgesi yerine Avrupa-Atlantik olarak vurgulanmıştır. İttifakın Stratejik Kavramı, "Avrupa-Atlantik" bölgesini tanımlamamasına rağmen, metinden anlaşılacağı üzere bu bölge, Rusya ve Ukrayna'yı da içine alacak şekilde tüm Avrupa ile Kuzey Amerika kıtasını kapsamaktadır.[234] Rusya'nın da bu ittifak alanına dahil edilmesi NATO-Rusya işbirliğinin ivme kazanarak yakınlaşmasına neden olmuştur.

NATO gerek örgütsel dönüşümün gerçekleşmesi, gerek etki alanının sınırlar ötesine ulaşması ve de gerekse yeni üyelerin katılımı sonucu elli yıl önceki örgütten tamamen farklı bir kimliğe bürünmüştür. NATO'nun ilk Genel Sekreteri Lord Ismay örgütün amacını "Amerikalıları içeride, Rusları dışarıda ve Almanları aşağıda tutmak" olarak özetlediğinde, aslında Soğuk Savaş'ın güvenlik ortamını da özetlemekteydi. Oysa 2000 yılına gelindiğinde Avrupa'nın doğusuna doğru genişlemiş ve genişlemesini sürdürme iradesinde olan, Rusya ve Ukrayna ile ortaklık konseyleri kurmuş bir örgüt olarak amacını, Askerî Komite Başkanı Giampaolo di Paola'nın ifade ettiği şekliyle, "Kuzey Amerika'yı içeride, Avrupa'yı yukarıda ve Rusları birlikte tutmak" olarak güncellemekteydi.[235] XXI. yüzyıla girildiğinde 11 Eylül saldırıları yeni alanları NATO'nun sorumluluğuna yüklemiş ve yukarıda bahsedilen bu üç tarafı da ortak mücadelede birleştiren faktör olmuştur. Ayrıca NATO bu saldırı sonrasında tüm küresel düzeydeki tehditlerin bertaraf edilmesi amacı ile operasyon yapma ihtiyacı duymuştur. 11 Eylül saldırılarından sonra NATO tarihinde ilk defa örgütü kuran antlaşmanın 5. maddesi çerçevesinde Afganistan'a operasyon düzenlemiş ve ISAF tesis edilmiştir. 1999'da kabul edilen Yeni Stratejik Konsept'in 24. maddesinde belirtilen "ittifakın güvenlik çıkarları küresel bağlamda ele alınacaktır" vurgusu Afganistan operasyonuyla somutlaşmıştır.[236] 11 Eylül saldırıları'nın sonrasında Rusya'nın ABD'ye vermiş olduğu destek ikili ilişkilerde bu ülkelerin birbirlerine yakınlaşmasını sağlamıştır. Yine bu saldırının sonrasında NATO genişlemeye yönelik adımlar atmaya devam etmiştir.

---

234 **Doğan,** s.98.
235 **Pekşen,** s.45.
236 **Özlük/Özlük,** s.215.

Prag'da 2002 yılında gerçekleştirilen zirve yeni devletlere NATO üyeliği yolunu aralamıştır. Genişleme bu dönemde de Avrupa'nın istikrarını sağlamak için stratejik bir politika olarak değerlendirilmiştir. 21-22 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilen Prag Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Bulgaristan ve Slovenya ile ittifaka katılmaları konusunda katılım müzakerelerinin başlatıldığı ilan edilmiştir.[237] Bu ülkeler eski doğu bloğu ülkeleri olup, üç tanesi eski Sovyet Cumhuriyeti, üç tanesi eski Varşova Paktı üyesi ve bir tanesi de eski Yugoslavya Cumhuriyeti'dir. Prag Zirvesi'nden kısa bir süre sonra Soğuk Savaş sonrasındaki ikinci genişleme dalgası başarı ile gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş sonrası ikinci genişlemeye dahil olan yedi ülke, ilk genişlemedeki ülkelere (Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya) göre daha hızlı bir ilerleme kaydetmişlerdir. 2003 Mart sonuna kadar katılım protokolleri imzalanmış ve 29 Mart 2004 tarihi itibariyle de resmen NATO üyesi olmuşlardır.[238] Bu üyelerin katılımı ile NATO'nun 19 olan üye sayısı 26'ya yükselmiştir.

İkinci dalga genişlemesini tamamlayan NATO, bu defa Batı Balkanlar'da bulunan ülkelerin üyeliği için yeşil ışık yakmıştır. Bu defa ki adaylar Hırvatistan ve Arnavutluk olmuştur. Gerçi Hırvatistan'ın Üyelik Eylem Planı'na katılımı 2002 yılında ilan edilmişti. 2008 yılı Nisan'ında gerçekleştirilen Bükreş Zirvesi'nde Hırvatistan ve Arnavutluk katılım müzakerelerine başlamak için müttefik liderler tarafından davet edilmişlerdir.[239] Aynı yılın Temmuz ayında bu ülkeler ile Katılım Protokolleri imzalanmıştır. Hızlı bir şekilde üyelik süreçleri ilerleyen her iki ülke de 1 Nisan 2009 tarihinde NATO'ya üye olarak, NATO'nun üye sayısı 28'e çıkmıştır. NATO son olarak yine aynı bölgede bulunan Karadağ'ı bünyesine katmak için girişimlere başlamıştır. 2015 yılında katılım müzakerelerinin başlatılması için davet edilen Karadağ, 2017 yılına gelindiğinde NATO'ya üye olan son ülke olmuştur. NATO, halen 29 üyeli örgüt yapısı ile varlığını devam ettirmektedir.

12 üyeyle İkinci Dünya Savaş'ının gergin ortamında kurulan NATO Avrupa'nın güvenlik ve istikrara kavuşması için farklı misyonları yüklenmiştir. Avrupa'nın istikrarına potansiyel bir tehdit unsuru olarak görülen Almanların kontrol altında tutulması örgütün istikrar adına üstlendiği rollerden olmuştur. Ancak asıl görev Avrupa'nın güvenlik ve istikrarına tehlike arz eden Sovyet tehdidine karşı yüklenilmiştir. NATO, bu tehditle baş

[237] **NATO** 'The Prague Summit and NATO's Transformation' <https://www.nato.int/docu/rdr-gde-prg/rdr-gde-prg-eng.pdf>, s.e.t. 08.09.2018.
[238] **Gürkaynak,** s.18.
[239] **North Atlantic Treaty Organization** 'Enlargement' <https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm>, s.e.t. 04.02.2019.

edebilmek için farklı stratejiler uygulamak zorunda kalmıştır. Bir taraftan bu tehditlerin bertaraf edilmesi için çaba gösteren NATO, aynı zamanda örgütsel evrimleşmeyi de gerçekleştirmekteydi. Amaç ve araçları konjontürel gelişmeler ışığında güncellenmesinin yanında, örgüt genişlemeye de ayrıca önem vermiştir. Soğuk Savaş döneminde yavaş da olsa genişleme sürecine başlayan örgüt, özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte genişleme de ivme kazanmıştır. Bu dönemden itibaren doğu bloğundan ayrılan ülkeleri bünyesine katmak isteyen örgüt, açık kapı stratejisini bu ülkelere karşı uygulayarak, dalgalar halinde bu ülkelerle entegrasyon sürecini tamamlamıştır. Hâlihazırda genişleme yönünde irade beyanını sürdüren örgüt Ukrayna ile NATO-Ukrayna Komisyonu (NUC) ve Gürcistan ile de NATO-Gürcistan Komisyonu (NGC) vasıtasıyla ikili ilişkilerini sürdürmektedir. Eski Sovyet etki sahasında bulunan her iki ülke ile dirsek temasına devam edilmektedir. Ancak her iki ülke için bu örgütle temas kurmanın bedeli Rusya Federasyonu ile belirli mücadeleyi gerekli kılmıştır.

3.2.5. Baltık Ülkelerinin NATO Üyelik Süreçleri

Estonya'nın NATO'ya Üyelik Süreci

AB ile ekonomik ve siyasi inşa sürecini tamamlamak isteyen Estonya, bir taraftan da askeri olarak güvenlik ihtiyacını giderme ihtiyacı duymaktaydı. Ancak Estonya sahip olduğu potansiyel bakımından tıpkı ekonomi ve siyasi alanda AB ile yapmış olduğu işbirliği gibi askeri yönden de NATO vasıtasıyla güvenliğini garanti altına almak istemiştir. Çünkü Estonya güvenliğini tek başına sağlayabilecek imkana sahip değildi. 2003 yılı itibarı ile Estonya'nın düzenli silahlı kuvvetlerinde yaklaşık 7.200 personeli bulunmaktaydı. Ayrıca, gönüllü rezerv gücü olan Savunma Ligi'nde (Kaitseliit) yaklaşık 8.300 kişi yer almaktadır. Yine Estonya silahlı kuvvetleri tank veya savaş uçaklarına sahip değildi. 7 adet BRDM-2 keşif aracı, 32 adet zırhlı personel taşıyıcı, 19 adet 105 mm topçu silahları, 44 adet 81 mm havan ve 14 adet 120 mm havan bulunmaktaydı. Estonya, silahlı kuvvetlerini, bölgesel savunma birlikleri tarafından desteklenen hafif bir piyade tugayının etrafında inşa etmişti.[240] Estonya'nın 2003 yılında dahi sahip olduğu bu kısıtlı imkanlar bağımsızlığın yeni kazanıldığı dönemde güvenlik konusunda işbirliğini daha da zorunlu kılmaktaydı. NATO'nun sahip olduğu küresel imkanlar ve örgütün hedefleri ile

[240] **Woehrel, Steven/Kim, Julie/Ek, Carl** (2003) 'NATO Applicant States: A Status Report', <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs4268/m1/1/high_res_d/RL30168_2003Apr25.pdf> , s.e.t.10.03.2019.

Estonya'nın bağımsızlık sonrası dönemine denk gelen beklentilerinin kesişmesi NATO-Estonya ilişkilerini başlatan ana etken olmuştur. Bağımsızlığın öncesinde Estonya ile NATO arasındaki yakınlaşma başlamasına rağmen, resmi olarak ikili ilişkinin başlaması için Estonya'nın tam bağımsızlığı beklenmiştir. Bu doğrultuda NATO-Estonya ilişkisi resmi olarak 1991 yılında başlamıştır.

NATO, VP'nın dağılması sonucu küresel güvenliği sağlayabilecek yegane örgüt konumundaydı. Bu doğrultuda kendi güvenliğini küresel güvenliğin temin edilmesi ile istikrara kavuşturulabileceği düşüncesi Estonya'yı NATO'ya yaklaştırmıştır. NATO içinde de aynı dönemde etki alanını genişletme tartışmaları sürmekteydi. Bu amaçla 1991 yılında Roma Zirvesi'nde değişen siyasi koşulda MDA ülkeleriyle işbirliğini tesis etmek için "Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi" (KAİK) kurulmuştur. Estonya da KAİK'in kurucu üyelerinden biri olmuştur.[241] KAİK, Estonya'nın uzun yıllardır içinde bulunduğu doğu bloğundan uzaklaşmasına yardımcı olmuş ve Estonya'nın güvenlik konusundaki endişelerini asgari düzeye indirmiştir. KAİK ile başlayan resmi ilişkiler 1994 yılında NATO tarafından ilan edilen "Barış İçin Ortaklık" (BİO) programıyla devam etmiştir. Estonya, BİO programının açıklanmasının hemen ardından bu programa dahil olmuştur. BİO kapsamında "Planlama ve Gözden Geçirme Süreci" başlatılmıştır. Estonya, çok uluslu eğitim, tatbikat ve müttefik kuvvetleri ile bağlantılı operasyonlarda mevcut olabilecek güç ve yeteneklerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi için bir temel oluşturmak üzere tasarlanan süreçte yer almıştır.[242] Estonya, BİO programına büyük önem vermiştir. Bu program doğrultusundaki gelişmeler sonucunda Estonya, müttefik ülkeler ile güçlü bir ilişki kurarak, işbirliğini geliştirme imkanını yakalamıştır. Bu gelişmeler sonucunda 1990'ların ikinci yarısından itibaren NATO üyeliği için görüşmeler ayrıca bir ivme kazanmıştır.

Bu arada Estonya, NATO üyeliği için gerekli adımları atmakla kalmamış, bir taraftan da bölgesel güvenliğin temini hususunda diğer Baltık ülkeleri ile işbirliği yapma gayreti gütmüştür. Bu amaçla Ağustos 1996'da bir grup Estonyalı siyasetçi, Baltık devletlerinin NATO'ya kabul edilmelerine kadar güvenliğin sağlanmasına yardımcı olacak Baltık Güvenlik Anlaşması çağrısında bulunan ortak bir bildiri yayınlamıştır. Ocak 1996'daki "Baltijos Tyrimai" (Baltık Araştırması) verilerine göre, Baltık ülkelerinin nüfusunun

[241] **Estonian Atlantic Treaty Association** 'Estonia in NATO' <https://www.eata.ee/en/nato-2/estonia-in-nato/>, s.e.t. 04.02.2019.
[242] **Estonian Atlantic Treaty Association,** dn. 228.

yarısından fazlası Litvanya, Letonya ve Estonya'dan oluşan bir askeri ittifak oluşturulmasını desteklemiştir; Litvanya'daki bu ittifak lehine ankete katılanların oranı %69, Letonya'da % 67 ve Estonya'da % 64 idi. Ancak, bu fikir Baltık Devletlerinin siyasi elitleri tarafından yeterli destek almamıştır.[243] Baltık devletleri arasında bu fikir doğrultusunda gereken çabanın gösterilmemesi sonucu böyle bir oluşum gerçekleştirilememiştir.

NATO tarafından 1999 yılında örgütün 50. kuruluş yıldönümünün kutlandığı Washington Zirvesi düzenlenmiş olup, bu zirvede Estonya başvuru yapabilecek muhtemel ülkeler arasında gösterilmiştir.[244] Yine aynı dönemde ittifaka katılmak isteyen ülkelere hazırlıklarında yardımcı olmak için "Üyelik Eylem Planı" (ÜEP) başlatılmıştır. ÜEP çerçevesinde, Estonya, Yıllık Ulusal Planlarda kendisine sunulan bütün ana hedefleri yerine getirmiş ve NATO üyesi ülkelerden olumlu geri dönüşler almıştır.[245] Estonya, NATO üyeliği için XXI. yüzyıla girerken bir taraftan savunma ve güvenlik konularında reformlar yapmış, diğer taraftan da NATO'nun küresel barış ve güvenlik gerekçesiyle müdahil olduğu operasyonlara da katkıda bulunmuştur. Estonya, Bosna Hersek'te daha önceden SFOR'daki Nordik-Polonya Muharebe Grubu'nda bulunan Baltık Filosuna katılmıştır.[246] Estonya'nın katılımı bununla sınırlı kalmamıştır. Bunun yanında 22 kişilik bir Estonya askeri polis birimi, Kosova'da KFOR'daki İtalyan liderliği altında "Çokuluslu Uzmanlaşmış Birim"inin bir parçası olarak yerleştirilmiştir.[247] Ayrıca Afganistan ve Irak'ta gerçekleştirilen operasyonlarda da teknik ekipleriyle destekte bulunmuştur. NATO tarafından yürütülen bu müdahalelere Estonya'nın verdiği destek, aynı zamanda Estonya askeri kuvvetlerinin NATO standartlarıyla uyumlaştırılmasında da yardımcı olmuştur.

Estonya'nın NATO'ya üyeliği 2002 yılına gelindiğinde büyük bir ivme kazanmıştır. 2002 Prag Zirvesi'nde üyelik yolunda katılım müzakerelerinin başlatılması için davet edilen ülkeler arasında Estonya da yerini almıştır. Müzakereler hızlıca ilerlemiş ve bundan bir yıl sonra Kuzey Atlantik Anlaşması, Estonya parlamentosu tarafından onaylanmış ve 10 Mart 2004 tarihinde de Başkan bu anlaşmayı resmen ilan etmiştir.[248] Bunun hemen

[243] **Lokmanis, Arnis** (2004) 'From Independence To Alliance: NATO Impact On Latvian Security Environment In The Post Cold War Era' (Yüksek Lisans), Naval Postgraduate School, s.11.
[244] **Estonian Atlantic Treaty Association,** dn. 228.
[245] **Estonian Ministry of Foreign Affairs** 'Estonia Today' <https://vm.ee/sites/default/files/content-editors/web-static/466/Estonia-Nato.pdf>, s.e.t. 05.02.2019.
[246] **Estonian Ministry of Foreign Affairs,** dn. 232.
[247] **Woehrel/Kim/Ek,** dn. 239.
[248] **Estonian Atlantic Treaty Association,** dn. 228.

ardından da NATO üyesi ülkelerin temsilcileri tarafından Katılım Protokolleri imzalanmıştır.

NATO üyeliği siyasi ve askeri karar alıcılarının yanı sıra toplumsal olarak da genel kabul görmüş bir durum olmuştu. Bu durum üyelik için nihai imzaların atıldığı 2004 yılının başlarında yapılan kamuoyu anketlerine de yansımıştır. Bu dönemde NATO'ya verilen destek, Estonya vatandaşları ve etnik Estonyalılar arasında en üst seviyeye ulaşmıştır. "Yoklama Merkezi Faktum"un Şubat 2004'teki anketi, görüşülen Estonyalı vatandaşların yüzde %76'sının NATO'ya katılım lehinde olduğunu ve etnik Estonyalıların ise yüzde %83'ünün NATO'yu desteklediğini göstermiştir.[249] Siyasi, askeri ya da toplumsal olarak tam bir mutabakat sağlanan NATO üyeliğinin elde edilmesinden sonra NATO'nun Brüksel'de bulunan karargahına Estonya bayrağı çekilmiş, bu sonuçla Estonya bağımsızlığı elde etmesiyle birlikte NATO'nun güvenlik şemsiyesi altına girme hedefine tam olarak ulaşmıştır.

Letonya'nın NATO'ya Üyelik Süreci

Bağımsızlığın elde edildiği 1991 yılı sonrası, Letonya için, tıpkı Estonya ve Litvanya'da olduğu gibi, güvenlik boşluğuna düşüldüğü anlamına gelmekteydi. Yaklaşık elli yıldır Sovyet orduları Letonya'nın savunmasından sorumlu olup, ülkenin güvenliği Sovyet gücünün elinde bulunmaktaydı. Ancak Sovyet etkisinin kırılması ile birlikte şimdi Letonya ne savunma stratejisine, ne de bunu uygulamaya sokacak askeri güce sahipti. Dolayısıyla savunma ve güvenlik kaygılarını giderecek gerekli yapısal kurumların oluşturularak savunma stratejilerinin belirlenmesi Letonya için hayati önem taşımaktaydı. Sovyet döneminden kalma siyasi, ekonomik ve toplumsal sıkıntıların ayrıca çözüm beklediği bir dönemde, ülke bir taraftan siyasi ve ekonomik yapılanma sürecini tamamlamaya çalışırken, aynı zamanda da savunma ve güvenlik konularında tedbirlerin alınması gerekmekteydi. Ulusal savunma mevzuatı ve kendi silahlı kuvvetlerini inşa süreci, Eylül 1991'de Savunma Bakanlığı'nın kurulmasıyla başlamıştır.[250] Letonya karar alıcılarının Sovyet sonrası dönemde öncelikli gayesi toprak bütünlüğü, ülke nüfusunun güvenliği ve siyasi bağımsızlığı teminat altına almak olmuştur. Güvenlik konusundaki endişeler dış kaynaklı olmuş, bunun da kaynağı Rusya olarak görülmüştür. Dolayısıyla

[249] **Estonian Ministry of Foreign Affairs,** dn. 232.
[250] **Lokmanis,** s.27.

tehdit doğudan gelmekteydi. Batı ve güneyden herhangi bir tehdit algılamayan Letonya için istikrar ancak doğu tehdidinin ortadan kalkmasıyla elde edilebilecek bir hedefti.

Letonya karar alıcıları tarafından dış politika belirleme sürecinde farklı görüşler tartışılmıştır. Tarafsızlık politikası bunların en başında gelmekteydi. Bu görüşü savunanlar için İsveç ve Finlandiya somut birer örnek olarak ileri sürmekteydi. Ancak Letonya'nın iki savaş arası dönemde, diğer Baltık ülkeleri ile birlikte edindiği acı tecrübeler, bu görüşün genel kabul görülmesindeki en büyük engel olmuştur. Bunun yanında Letonya'nın jeopolitik öneminin fazla olmasına rağmen, ülke olarak kısıtlı imkanlara sahip olunması tarafsızlık politikasının uygulanma şansının azalmasına neden olmaktaydı. Bu konuda Letonya Cumhuriyeti Başkanı Vaira Vike-Freiberga'nın belirttiği gibi; [251]

> *"Güvenlik ve savunma açısından, İsveç ve Finlandiya'nın tarafsızlığı bu ülkelere iyi hizmet etti, çünkü kendilerine ait güvenilir savunma sistemleri inşa edebildiler. Letonya, şu anki jeopolitik konumunda, tarafsız bir devlet olmanın lüksünü göze alamaz."*

Zaten tarafsızlık politikasını savunanların özellikle emsal gösterdikleri İsveç ve Finlandiya bu politikayı terk ederek 1995 yılında AB'ye üye olmuşlardır. Tarafsızlık politikasının iki kutuplu yapıda küçük devletlere bir alternatif olarak algılanması, bunun yanında Letonya'nın, kısa süreliğine de olsa, geçmişteki acı tecrübesi bu politikanın rafa kaldırılarak, bunun yerine ittifaklara dahil olma düşüncesi ağır basmıştır.

Letonya ihtiyaç duyduğu ittifakı Avrupa-Atlantik işbirliği sonucu ortaya çıkan ve Avrupa'nın bütünlüğü ve güvenliğine önem veren NATO'da bulmuştur. NATO'nun, Avrupa'nın istikrarına verdiği önem dolayısıyla Baltık bölgesi ile de ilgilenmesini gerektirmişti. Bu arada NATO da aynı dönemlerde etki alanını genişletmek amacı ile Baltık ülkeleri ile yakından ilgilenmekteydi. Hem NATO'nun Baltık ülkelerine karşı bu yaklaşımı hem de Letonya tarafından dışardan algılanan muhtemel tehdit Letonya'yı doğal olarak kuruluşundan itibaren üyelerinin özgürlük ve güvenlikleri konusunda gerektiğinde askeri seçenekleri kullanma kararlılığında olan NATO'ya yönlendirmiştir.

NATO'nun kabul etmiş olduğu yeni konsepte göre İttifakın gelecekteki güvenlik politikası, karşılıklı olarak güçlendiren üç unsura dayandırılabilir: diyalog, işbirliği ve toplu savunma kabiliyetinin korunması. Bu unsurların her biri, Avrupa güvenliğini

[251] **Lokmanis,** s.8.

etkileyen krizlerin barışçıl bir şekilde önlenmesini veya çözümlenmesini sağlamak için tasarlanmıştır.[252] NATO tarafından düzenlenen 1990 Londra Zirvesi'nde doğu Avrupa ülkelerine dostluk elinin uzatılması ve 1991 Roma Zirvesi'nde buna yönelik somut adımların atılmasına Letonya kayıtsız kalmamıştır. Yeni güvenlik ortamı ve jeo-politik duruma tepki verirken, NATO 20 Aralık 1991'de potansiyel ortaklarla işbirliği yapmak için Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ni (KAİK) kurmuştur. Letonya da KAİK'in kuruluş toplantısına katılarak forumun bir üyesi olmuştur.[253] Letonya ile birlikte diğer doğu Avrupa ülkelerinin danışma formu olan KAİK ile bir araya gelmeleri sonrasında NATO-Letonya ilişkisi yoğunluğunu giderek artırmıştır. Letonya Cumhuriyeti, KAİK'in kurucu üyesi olarak 1992'de NATO'ya katılmaya ilişkin niyetini gayriresmi olarak ifade etmiştir.[254] Bunun üzerine üyelik konusunda hemen sonuç alınamasa da bu yolda önemli adımlar atılmaya devam edilmiştir.

Letonya, bu süreçte NATO ile entegrasyonu tam olarak sağlamak için her türlü işbirliğini yapmaya hazır durumdaydı. Bu amaçla NATO tarafından açılan tüm programlara Letonya katılmaya gayret göstermiştir. Bunlardan bir tanesi de Barış İçin Ortaklık (BİO) programı olmuştur. Savunma sisteminin geliştirilmesi gayesiyle NATO uzmanları tarafından verilen desteği elde etmek amacı ile 1994 yılında başlatılan BİO programına dahil olunmuştur. Letonya 14 Şubat 1994 tarihinde BİO çerçeve belgesini imzalamış ve izleyen Haziran ayında NATO'ya daha somut bir BİO sunum belgesi ibraz etmiştir. Bireysel Ortaklık Programı ise 8 Şubat 1995 tarihinde Letonya ve NATO tarafından onaylanmıştır.[255] Bu program sayesinde Letonya, NATO güçleriyle birlikte belirlenmiş alanlarda ortak plan ve tatbikat yapabilme kabiliyetini artırma imkanı yakalamıştır.

Letonya'nın NATO ile üyelik yolunda ilerleyen ilişkileri devam ederken Baltık bölgesinde nüfuzunu kaybetmek istemeyen Rusya da Baltık devletleri ile olan ilişkisini kesmemişti. Batıyla tam entegrasyon amacına odaklanmış olan Letonya, Rusya'ya mesafeli yaklaşmaktaydı. Ancak 1997'de Rusya, Batı askeri ittifakından uzak durmaları halinde Letonya, Litvanya ve Estonya'ya güvenlik garantileri vermiştir. Bu öneri, Rusya'yı

[252] **North Atlantic Treaty Organization Public Diplomacy Division,** dn. 216.
[253] **Global Security,** 'Letonya-NATO Üyeliği' <https://www.globalsecurity.org/military/world/europe/lv-nato.htm>, s.e.t. 06.02.2019.
[254] **Lokmanis,** s.8.
[255] **Lokmanis,** s.19.

hala potansiyel bir tehdit olarak algılayan üç Baltık ülkesi tarafından reddedilmiştir. Bu konuda Letonya Dışişleri Bakanı Valdis Birkavs şu şekilde konuşmuştur. [256]

> *Yine bu hafta, her bir Baltık Devletine karşılıksız olarak sunmak istedikleri güvenlik garantileri hakkında Rus tarafından yeni bir öneri aldık. Letonya'nın, Rusya'dan güvenlik teminatı istemediğini tekrarlamak zorundayım; bu tür teklifler bize yardımcı olamaz fakat 1939'daki Mo1otov-Ribbentrop Paktı'nın gizli protokollerinin bize sunduğu diğer garantileri hatırlatır. Bu güvenlik anlaşması Sovyetler Birliği'ne girmemize neden oldu. ... Bu tür teklifler veya anlaşmalar, Avrupa güvenliğinin bölünmezliği ilkesinin ihlalidir. Ayrılmazlık ve kişinin kendi güvenlik önlemlerini seçme hakkı ve kendi savunma düzenlemeleri, yeni Avrupa güvenlik mimarisinin ilk savlarıdır ve Letonya bunlara bağlı kalacaktır. ... İyi komşular olmak istiyoruz ve Rusya'dan iyi komşuluklar bekliyoruz. İyi bir komşu olmanın uzun süreli alışkanlığı, tarih ve imza ile yapılan garantiden daha iyi bir güvenliktir. İşbirliği vaatleri değil, işbirliği alışkanlıklarına ihtiyacımız var.*

Her ne kadar Rusya, Baltık ülkelerine yaklaşma umudu gütmüş ise de, NATO tarafından dönüşüm sürecindeki eski doğu bloğu ülkelerine yönelik açık kapı politikasına yapılan vurgu, Letonya'nın NATO'yla, dolayısıyla Batıyla entegrasyonunu tamamlama konusunda motive olduğu unsurların başında gelmiştir. Nitekim 1999 Washington Zirvesi ile Letonya ÜEP'ye dahil olmuş, bu doğrultuda bir taraftan NATO'dan gerekli ek danışma, yardım ve pratik destek sağlanırken, aynı zamanda ülke siyasi, ekonomik ve askeri olarak kendisini üyelik için hazır hale getirme gayretine girmiştir. Bu arada 1996'dan itibaren Letonyalı askerlerin, NATO tarafından yönetilen Bosna-Hersek'teki operasyona ilk kez katılmalarının ardından, Letonya, Balkanlar, Irak ve Afganistan'daki tüm NATO operasyonlarına dahil olmuştur.[257] Bu birliktelik Letonya'nın askeri kapasitesinin NATO standartlarına yükselmesinde istikrarlı bir şekilde katkıda bulunmuştur.

Letonya çok geçmeden üyelik için yapmış olduğu hazırlıkların karşılığını kısa sürede somut bir şekilde almıştır. 2002 yılında düzenlenen Prag Zirvesi, Letonya'nın üyeliği için çok büyük bir önem arz etmiştir. Prag Zirvesi ile birlikte Letonya katılım müzakerelerine başlamak için davet edilmiş olup, bu, Letonya'nın 2004 yılında gerçekleşecek NATO üyesi devlet olma yolundaki son aşamasının başlangıcı olmuştur. İki taraf arasındaki

---

[256] **Lokmanis,** s.7.
[257] **Global Security,** dn. 240.

müzakerelerin hızlı bir şekilde tamamlanması sonucu Letonya 29 Mart 2004 tarihinde resmen NATO üyesi olmuştur. Bağımsızlığını 1990'lı yılların hemen başında kazandığında, savunmaya yönelik bütçe, donanım ve kurumsal yapı gibi asgari zorunluluklardan yoksun olan Letonya, NATO üyeliği hedefi doğrultusunda savunma ve güvenlik önlemlerine ilişkin yapmış olduğu yapısal ve mevzuatsal reformlar sonucunda, NATO'nun savunma kabiliyetini geliştirme yönergelerinin de etkisiyle istikrarlı bir şekilde gelişim göstermiştir. Bu sayede Baltık coğrafyasının merkezinde bulunan Riga'nın güvenliğinin uluslararası işbirliği sonucu güvence altına alınması hem Letonya özelinde, hem de Baltık genelinde savunma adına atılmış dev bir adım olmuştur.

Litvanya'nın NATO'ya Üyelik Süreci

Baltık ülkelerinde 1987 yılından itibaren başlayan ve bağımsızlık talebinde bulunan hareketin adı olan "Şarkı Devrimi"nden sonra, Litvanya, 11 Mart 1990 tarihinde SSCB'den bağımsızlığını ilan eden üç Baltık Cumhuriyetinden ilki olmuştur. Litvanya Cumhuriyeti Yüksek Konseyi, Litvanya Bağımsız Devleti Eski Hale Gelme Yasası'nı (The Act of Restitution of the Independent State of Lithuania) kabul etmiştir. Ancak, durum hala karmaşık ve tehlikeliydi, çünkü yeni seçilen Litvanyalı politikacılar Litvanya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmişler ancak bağımsızlık "de jure" idi ve henüz "de facto" değildi.[258] Rus askerleri Litvanya topraklarını tamamen terk etmiş değildi. Bu şartlar altında Litvanya öncelikle bağımsızlığını güvence altına alacak adımlara ihtiyaç duymaktaydı. Litvanyalılar savunma kabiliyetlerini mümkün olan en iyi şekilde, çok kısıtlı kaynaklarla yeniden inşa etmeye başlamışlardır. İlk silahlar avcılık ve spor tüfekleri idi; bazı tüfekler ve silahlar İkinci Dünya Savaşı'na aitti. Litvanyalı gönüllüler ise sınırlı bir askeri deneyime sahipti.[259] Bu nedenlerle Litvanya'nın bağımsız bir devletin sahip olduğu asgari güvenlik ve savunma haklarını elde edebilmesi için öncelikle içerde hızlı bir şekilde kurumsallaşmasını tamamlaması gerekmekteydi. Çok geçmeden bu yapılanma süreci başlatılmıştır. Ancak, Rus askeri gücü 1993 yılına gelindiğinde Litvanya topraklarını terk etmişse de, Belarus ve Kaliningrad topraklarında varlığını devam ettirmiştir. Bu durum, Litvanya adına bu bölgelerin istikrarsız ve öngörülemez olması için yeterli bir neden olmuştur.

[258] **Pocious, Arvydas** (2004) Joining NATO:Transforming the Lituanian Armed Forces for the New Tasks, Pensilvanya, U.S. Army War College, s.4.
[259] **Pocious,** s.5.

Litvanya için uluslararası işbirliği ve toplu savunma kavramlarının ön plana çıktığı dönemlerde diğer devletler ile de ilişkiler başlamıştır. Litvanya'nın ilk uluslararası askeri işbirliği temasları Letonya ve Estonya ile kurulmuştur. Onlar da aynı durumdaydılar ve birlikteliğe ihtiyaç duymaktaydılar. Uluslararası toplum bu ülkeleri tanıdığında, destek İsveç, Norveç ve özellikle Danimarka'dan gelmiştir. Daha sonra ABD, İngiltere ve Almanya'dan daha fazla destek gelmiştir.[260] İkili ilişkilerin geliştiği bu dönemde diğer Baltık ülkelerinin güvenlik şemsiyesi olarak gördüğü NATO ile Litvanya da temasa geçmiştir. Litvanya, Estonya ve Letonya ile birlikte 1991 yılının sonlarına doğru KAİK programına dahil olmuştur. Bundan sonra Büyükelçi Adolfas Venskus 13 Ocak 1992 tarihinde Avrupa Birliği ile ilişkiler ve NATO sorunları için Litvanya'nın resmi temsilcisi olarak atanmıştır.[261] Ancak NATO ile ilk temas KAİK temelinde olmasına rağmen, Litvanya NATO'ya katılma konusundaki arzusunu 1994 yılına kadar resmi olarak ifade etmemiştir. Bu süreçte NATO ile dirsek teması devam ederken, diğer taraftan da alternatif güvenlik tedbirleri üzerinde durulmaktaydı. Litvanya'nın eski devlet başkanı olan Algirdas Brazaukas 1994 yılında NATO üyeliği için resmi başvuruyu yapmıştır. NATO'ya girmek için asıl prosedür ise 1996 yılında "Milli Güvenlik Esasları" yasasının kabul edilmesiyle başlamıştır.[262] 1994 yılı sonunda bir görev grubu tarafından hazırlanan 'Litvanya Milli Güvenlik Esasları' yasası Seimas tarafından 1996 yılında kabul edilmiştir. Grup, Seimas'ta temsil edilen tüm partilerin temsilcilerinden oluşmaktaydı. O nedenle, nihai belge Litvanya siyasi seçkinlerinin milli güvenlik konusundaki ortak düşüncelerini ifade etmiştir.[263] Bu yasayla birlikte AB ve NATO üyelikleri Litvanya'nın öncelikli dış ve güvenlik politikası olmuştur. NATO üyeliği Litvanya dış politikasının öncelikleri arasında yer almasıyla birlikte NATO-Litvanya ilişkisi NATO'nun da bu duruma pozitif yaklaşması sonucu üyelik yolunda ilerlemiştir.

NATO tarafından 1999 yılında Washington'da gerçekleştirilen zirvede NATO üyeliğini hedefleyen Litvanya'nın çabaları ve bu hedef doğrultusunda kat ettiği ilerlemeler kabul edilmiştir. Aynı zirvede NATO liderleri, Litvanya'nın NATO üyeliğine

---

260 **Pocious,** s.10.

261 **Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania** 'Lithuania's Membership in the North Atlantic Treaty Organization' <https://www.urm.lt/default/en/foreign-policy/lithuania-in-the-region-and-the-world/lithuanias-security-policy/lithuanian-membership-in-the-north-atlantic-treaty-organization-nato>, s.e.t. 08.02.2019.

262 **Duits/Goedegebuur/Haumeder,** s.57.

263 **Miniotaite, Grazina** (1999) 'The Security Policy of Lithuania and the "Integration Dilemma"', <https://www.nato.int/acad/fellow/97-99/miniotaite.pdf>, s.e.t. 10.02.2019.

hazırlanmasına yardımcı olmak için tasarlanan ÜEP'yi başlatmıştır.[264] NATO bu aşamada Litvanya'ya teknik ve danışmanlık olarak yapmış olduğu katkıyla savunma kapasitesinin NATO standartlarına yükseltilmesini beklemiştir.

XXI. yüzyıla girildiğinde Litvanya, NATO'nun başlatmış olduğu tüm programlarda her alanda büyük ilerleme kaydetmiş ve NATO askeri müfettişleri NATO liderlerine Litvanya'nın NATO'ya katılmaya hazır olduğunu bildirmiştir. 21 Kasım 2002'de, Prag'daki NATO zirvesi sırasında, Litvanya ve diğer altı ülke NATO'ya katılma konusunda davet almıştır.[265] Yaklaşık iki yıl süren üyelik hazırlıklarının ardından Litvanya 2004 yılı içerisinde NATO üyesi olmayı başarmıştır. Bundan sonra Litvanya'nın temel hedefi transatlantik bağı sürdürmek olmuştur.

[264] **Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania,** dn. 248.
[265] **Pocious,** s.8.

4. SSCB SONRASI RUS DIŞ POLİTİKASI

4.1. Rusya Federasyonu'nun İlk Dönemleri

SSCB'nin çözülmesinin ardından Rusya Federasyonu (RF) kurulmuş ve SSCB'nin kurucu unsuru olan Rus milleti bu defa RF çatısı altında varlığını devam ettirmek durumunda kalmıştır. SSCB'nin hızlı bir şekilde uluslararası sistemden çekilmesi sonucu iki kutuplu uluslararası yapı, dolayısıyla sosyalist-kapitalist çekişme de son bulmuştur. Selefinden halledilmesi gereken birçok meseleyi miras olarak alan RF, bu noktada tıpkı yeni kurulan bir devlet gibi iç ve dış yapılanmasını yeniden oluşturmak zorunda kalmıştır. Ulusal ve politik kimliğin yeniden belirlenmesi, demokratikleşme, ekonomi ve Rusya dışında hayatlarını devam ettiren Rus vatandaşlarının sorunları çözüm bekleyen başlıca meseleler olmuştur.

SSCB'nin son döneminde öne çıkan insan hakları, demokratikleşme ve serbest piyasa gibi kavramlar Yeltsin'le birlikte devam etmiştir. 1991 ve 1992 yıllarında öne çıkan liberal görüşler, ekonomik zorluklar yaşayan toplumun geniş kesimleri tarafından desteklenmiştir. Rus halkı, geleneksel olarak demokratik reformlara alışık olmasa da, demokratik bir geleceğe sahip olmak için ödünler vermeye hazırdı.[266] Ancak yapılan reformlar sonucunda ekonomide bir türlü istenilen refaha ulaşılamadığı gibi ülke genelinde mafya, rüşvet, alkol gibi gayriahlaki ve gayrimeşru durumlarda artış görülmüştür. Soğuk Savaş sırasında devletin ekonomik planlamacıları savunma üretimine yoğun kaynaklar dökmüştür. Rusya Cumhuriyetindeki işgücünün yaklaşık %25'i tüm üretimin yarısını kontrol eden askeri-sanayi tesislerde istihdam edilmiştir. 1992 yılında savunma temininde %80 oranında düşüş yaşanmış ve bu da yıkıcı ekonomik etkilere yol açmıştır.[267] Başarısız ekonomik politikalar siyasetçiler arasında görüş ayrılıklarına sebep olmuş ve bu durum bir müddet sonra ayyuka çıkmıştır. Yeltsin ve reformcuların siyasetine karşı çıkan Başkan Yardımcısı Alexander Rutskoy arasındaki anlaşmazlık, ülkeyi iç savaşın eşiğine kadar getirmiştir. Yönetimdeki bölünmenin büyümesiyle, Yeltsin, 4 Ekim 1993 tarihinde tankların parlamento binasına top ateşi açmasını emretmiş, milletvekilleri ile gösteri

[266] **Shevtsova, Lilia** (2005) Putin's Russia, 2.Baskı, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, s.282.

[267] **International Republician Institute** <http://www.iri.org/sites/default/files/fields/field_files_attached/resource/russias1993_constitutional_referendum_0.pdf>, s.e.t. 15.02.2019.

yapmakta olan Yeltsin karşıtları tutuklanarak hapse atılmıştır.[268] Yine aynı yıl anayasa seçimleri yapılmış ve 1993 Anayasası kabul edilmiştir. Yeni anayasa, perestroykanın getirdiği ifade özgürlüğü, insan hakları ve seçimler gibi bazı önemli kazanımlara destek verse de, başkanlık yetkisi üzerinde onların etkisini azaltmıştır. Bu açıdan 1993 Anayasası seçim sistemine dayanırken devlet başkanına merkezi ve otokratik haklar tanımasıyla otoriter Rus kültürüne uymuştur. Çarlık döneminde 1. Petro gibi Rus çarları benzer yetkilere sahip olduğundan, yeni anayasa geçmişteki otokratik yönetimin geri döndüğü izlenimini vermiştir.[269] İç politikada kısa sürede yaşanan bu olumsuz gelişmeler devam ederken, Rusya'nın uluslararası alanda da yerini konumlandırması gerekmekteydi. Ancak Rusya artık SSCB dönemindeki gibi "süper güç" değildi. Buna rağmen Rusya jeopolitik konumu, askeri potansiyeli, nükleer gücü, kalabalık nüfusu, enerji kaynakları ve yayılmış olduğu coğrafi alan ile hala azımsanmayacak bir potansiyeldi. Yani, Rusya hala "bölgesel güçten" çok öteydi.

Rusya, hem topraklarında sahip olduğu imkanlardan istifade etme refleksi, hem de SSCB döneminden kalma alışkanlıklar nedeniyle Sovyet coğrafyasındaki istikrarı devam ettirmek amacıyla eski ortaklarıyla ilişkilerini sürdürmek istemiştir. Baltık devletlerinden sonra diğer Sovyet ülkelerinin de bağımsızlıklarını ardı ardına açıklamaları SSCB'nin üniter yapısının sonuna geldiğini bildirmişti. Bu nedenle SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya, bağımsızlığını kazanan diğer on dört eski Sovyet cumhuriyeti ile ilişkilerini yeniden kurmak durumunda kalmıştır. Bu koşullarda yeni Birlik Antlaşmasının hazırlık çalışmaları yapılmıştır. Fakat anlaşmanın taslağı üzerinde 1991 yılının ortalarında mutabık kalınmasına rağmen, başarısız "Ağustos darbesi" nedeniyle anlaşma imzalanamamıştır. Yine de Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci son aşamasına girmiştir. Aynı yılın sonlarına doğru ise SSCB sonrasına dair somut resmi adımlar atılabilmiştir. 7-8 Aralık 1991 tarihinde dünya siyasi tarihi açısından önemli bir olay yaşanmıştır. Minsk kenti yakınlarında Belarus, Rusya Federasyonu ve Ukrayna Devlet Başkanları, çok zor koşullarda yürütülen görüşmeler sonucunda, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Kuruluş Antlaşmasını (Belovejsk Antlaşmasını) imzalamışlardır.[270] BDT'nin eşit egemen devletler arasında imzalanmasıyla, aynı zamanda SSCB'nin de hukuki ve siyasi olarak dağıldığı da ilan edilmekteydi. SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya için SSCB coğrafyası hayati

[268] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.43.
[269] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.44.
[270] **Hüseynov, Fuad** (2003) 'Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları', Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:52, S:4, s.387-401.

önem taşımıştır. SSCB'nin son günlerinde (8 Aralık 1991) önce Minsk'te, daha sonra Almaata'da 21-22 Aralık'ta yapılan iki toplantı sonrasında ortaya çıkan "Bağımsız Devletler Topluluğu" bu yapı içerisinde zorunlu ilişkileri sürdürmek için uygun bir platform olarak düşünülmüştür.[271] Başlangıçta üç devlet arasında imzalanan kuruluş anlaşmasını daha sonra Baltık devletleri hariç diğer eski Sovyet cumhuriyetleri imzalamıştır.

Eski Sovyet coğrafyasındaki sorunların çözülmesi için genel kabul görülmesine rağmen, BDT'ye üye devletlerin topluluk içi ilişkilere yaklaşımında farklılıklar gözlemlenmiştir. Ukrayna başta olmak üzere tam egemenlik taraftarı ülkeler, topluluğu kesin ayrışma için geçici bir "medeni boşanma" kurumu olarak değerlendirirken; RF ve Orta Asya ülkeleri ise topluluğu, SSCB sonrası dönemde eski Sovyet cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri yeniden tesis etme aracı olarak görmüştür. Bu yaklaşıma paralel olarak tam egemenlik yanlısı ülkeler (Ukrayna, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Türkmenistan) ekonomik işbirliğini desteklemekle birlikte BDT'nin entegrasyon politikalarına ihtiyatla yaklaşıp, topluluğun kararlarının tavsiye niteliğinde olmasını savunmuşlardır.[272] İç politikada "Şok Terapi" uygulamaları neticesinde ortaya çıkan ekonomik çöküş, 1993'te parlamentonun feshedilmesi, Duma seçimlerinde kendisini gösteren iç siyasal elit nezdindeki güç değişimi, aşırı milliyetçi-komünist partilerin siyasette temsillerinin ve etkinliklerinin artması ve Çeçenistan Savaşı ile birlikte dış politikada değişikliğe gidilmesi gibi gelişmeler, RF'nin eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkilerinde belirleyici roller oynamıştır.[273] Dolayısıyla, Rusya, Yeltsin döneminde BDT'ye yönelik iki farklı politika izlemiştir. Bu amaca uygun olarak 1991-1995 yılları arasında BDT'ye yönelik olarak Yakın Çevre Politikası ve entegrasyon politikası, 1996-1999 arası dönemde ekonomi ve güvenlik alanında entegrasyon politikası izlenmeye çalışılmıştır.[274] Rusya, 1993 yılında ortaya koyduğu "yakın çevre" (near abroad) politikasıyla, SSCB coğrafyasını ekonomi ve güvenlik açılarından yaşamsal çıkar alanı ilan etmiştir. Rusya'nın hem iç, hem de dış siyasette geçirmiş olduğu hızlı dönüşüm süreci "jeopolitik" kavramının tartışılmasına neden olmuştur.

---

[271] **Derman, Giray Saynur** (2016) 'Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Dönemi Rus Dış Politikası Paradigmaları', Akademik Bakış Dergisi, C:10, S:19, s:283-295.

[272] **Özdal, Habibe** (2015) 'Rus Dış Politikasında Ukrayna (1991-2014)' (Doktora) Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.53.

[273] **Özdal,** s.53-54.

[274] **Purtaş, Fırat** (2005) Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu, 1.Baskı, Ankara, Platin Yayınevi, s.131.

Rusya halen sahip olduğu büyük topraklar sayesinde Doğu Avrupa-Orta Asya ve Pasifiğe kadar olan bölgelerde iletişim kurabilecek imkana sahipti. Ancak "süper güç" ölçeğinden çok uzakta olunması bunu sınırlamaktaydı. Bunun yanı sıra SSCB döneminde katı bir şekilde dış politikanın belirleyici unsuru olan "ideoloji" Yeni Rusya ile önemini yitirirken, bunun yerine "jeopolitik" kavram ön plana çıkmıştır. Buna göre jeopolitiğin yeniden belirlenmesi gerekmekteydi. Politika yapıcılar tarafından bu kavramın içi doldurulurken çeşitli akımlar ön plana çıkmıştır. "Yeni Batıcılık" ve "Yeni Avrasyacılık" öne çıkan iki farklı yaklaşım olmuştur. Yeni Rusya'nın dış politikasını belirlemeye yönelik her iki yaklaşım da daha önceden Sovyet ve İmparatorluk Rusyası dönemlerinde tartışılmıştır. Ancak, Sovyet döneminde komünist düşüncenin dış politikaya egemen olması sonucu uygulanma şansını yakalayamamışlardır. Rusya'ya atfedilen "Batılı" veya "Doğulu" kimlik vurguları kökenini Rus tarihinde bulabileceğimiz Rus politik hayatına dair iki fikir akımının mücadelesini yansıtmaktadır. Rusya'nın eşsiz jeopolitik konumu ve medeniyet açısından özgünlüğü, tarihten beri mücadele içinde olan Atlantikçi ve Avrasyacı iki zıt fikir akımı Soğuk Savaş sonrası Rusyası için de başvurulabilecek referans noktalarını oluşturmuştur. Ira Strauss, bu iki akımın XVIII ve XIX. yüzyıllardaki Avrupacılık ve Slavofil akımlarının günümüzdeki yansımaları olduğunu belirtmektedir.[275] Şartların tamamen değiştiği, yeni Rusya'nın jeopolitiğini yeniden konumlandırma gereği duyduğu bir dönemde ise her iki akım da güncellenerek "Yeni" bakış açılarıyla Rus siyasi literatüründe tartışılma ve uygulanma alanı bulmuştur.

4.1.1. Yeni Batıcılık

Rusya'nın Avrupa devletlerinin gerisinde kalmışlığı Rusya için yeni bir düşüncenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Klasik Batıcılık düşüncesine göre Rusya'nın modernleştirilmesi sağlanarak Avrupa değerlerinin yakalanması hedeflenmiştir. Klasik batıcılık hareketi I. Petro'nun Rusya'yı büyük güç haline getirme politikalarıyla başlamıştır. I. Petro'ya göre Rusya, "batı"da yaşanan teknolojik gelişmelere ayak uydurarak "Avrupalı" düşmanları ile baş edebilecekti. I. Petro, Rusya'nın "Avrupalılaşması" için birçok reformu yaşama geçirmiştir. Böylece üçüncü Roma ile başlayan kutsal mesiyanik[276] ideallerin ve Rus siyasal hayatına hâkim olan teokratik

[275] **Straus, Ira** (2001) 'Western Common Homes and Russian National Identities: How Far East Can the EU and NATO Go, and Where Does That Leave Russia?' European Security, C:10, S:4, s.1-44.

[276] **Mesiyanik:** Dünyayı değiştirecek bir ilahi varlığın doğduğu ya da doğacağı inancıyla ilgili olan demektir.

değerlerin etkisi azalmaya başlamış, yerini seküler hedeflere bırakmıştır.[277] Bundan sonra Batı ile ilişkiler belirli dönemlerde düzelme göstermiş ise de genelde rekabet temelinde geçmiştir. Özellikle Soğuk Savaş süresince Komünist Parti tarafından ideolojinin katı bir şekilde dış politikaya hakim kılınması ile bu akım da rafa kaldırılmıştı. Ancak Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Batıya yönelen ilgi, RF'nin kuruluşundan itibaren de devam etmiştir. SSCB'nin son dönemlerinde ortaya çıkan demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa gibi değerlere RF'nin ilk yıllarında da önem verilmiş ve Batı bir kez daha Rusya'ya model olmuştur. Ülke sınırları içerisinde yerleştirilmeye çalışılan demokratik değer ve ekonomik refaha katkı yapacağına duyulan inanç nedeni ile 1990'lı yılların başında Batı toplumu ile işbirliği ön plana çıkmıştır. Burada temel amaç eyleme dönüştürülecek olan dış politika araçlarının iç politikaya da olumlu yansımalarını görme arzusu olmuştur. Bu sayede uzun zamandır Batıya yönelik düşman algısı yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Bu noktada Atlantikçi/Batıcıların önderi niteliğindeki Kozirev, ideolojiden arındırılmış ve çatışmalardan uzak, dış dünya ile uyumlu bir yeni dış politika tanımlaması yapmıştır.[278] Atlantikçi veya reformcu olarak da adlandırılan yeni batıcıların başlıca savunucuları Boris Yeltsin ve ekibini teşkil eden Başbakan İgor Gaaydar ve Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev gibi isimler olmuştur.

Yeni Batıcılar doksanlı yılların başında Rusya'nın yaşadığı geçiş sürecinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu dönemde Moskova yönetimi, işbirliğine dayalı bir perspektiften batı ve uluslararası sistem ile ekonomik entegrasyon ve siyasal yakınlaşma üzerinde odaklanmıştır.[279] Bu şekilde "Batı" ikinci bir defa daha Ruslara model olmuştur. Bu dönemde özellikle demokratikleşmeye vurgu yapılmış ve ekonomik olarak kurulacak işbirliği neticesinde Batı ile entegrasyon hedeflenmiştir. Yeni Batıcılar, Rus dış politikasına belli hedefler için uzlaşmacı ve fedakar bir tutum takınılması gerektiğini empoze etmeye çalışmıştır. Eski Varşova Paktı üyesi ülkelerle tarihten gelen sorunlara çözüm aranmıştır. 1956 Macaristan İşgali, 1968 Çekoslovakya olayları ve Baltık devletinin işgali kınanmıştır. Toprak iddialarından vazgeçme eğilimi de kendini göstermiştir. Japonya ile Rusya arasındaki Kuril Adaları Sorunu ve Kaliningrad'ın durumu belli tavizler karşılığında çözüme kavuşturulmak istenmiştir.[280] Yeni Batıcılık politikasını savunanlara

[277] **Sönmez, Sait** (2010) 'Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Dönemi'nin Doğu Batı Politikalarının Analizi', Akademik Bakış Dergisi, C:3, S:6, s.73-96.
[278] **Purtaş,** s.136.
[279] **Sönmez,** s.74.
[280] **Selezneva, Ludmila** (2002) 'Post-Soviet Russian Foreign Policy:Between Doctrine and Pragmatism' European Security, C:11, S:4, s.10-28.

göre uluslararası sınıfların rekabeti yerine artık, Rus ulusal çıkarları ön planda tutulmalıydı. Güvenlikle ilgili konularda Batı ile diplomasi üzerinden iletişim kurulması ve Batılı örgütlere dahil olunarak güvenlik sorunlarının çözülmesi düşünülmüştür. Sovyetler Birliği'nin batıyla on yıllarca sürdürmüş olduğu çekişmenin, özellikle ABD ile süper güç olma ve dünya hegemonyası için yapılan rekabetin, bedeli ülke için büyük bir felaket olmuştur. Yeni dönemde Rusya'nın aynı politikayı sürdürmesi durumunda (eski müttefiklerinin de olmadığı bir dönemde) NATO, Doğu'ya doğru genişleyecek, ayrıca Rusya, Batı'nın temel finansal ve teknolojik kaynaklarından mahrum kalacaktır.[281] Ancak gelişmeler hiç de Batıcıların arzu ettiği gibi cereyan etmemiştir. Yeni Batıcılık anlayışı çok geçmeden dış politika hedefi olmaktan uzaklaşmıştır. Bunda, Rusya'da artan işsizlik, enflasyon ve ahlaki çöküntünün etkisi olmuştur. Sosyo-ekonomik durumun iyileştirilmek suretiyle Rusya'nın gelişmiş ülkeler arasına girememesi Yeni Batıcılara yönelik kamuoyu desteğinin azalmasına neden olmuştur. Bunun yanında bir taraftan da gerek Batı, gerekse Rus toplumunun ani gelişen bu ilişkiye hazır olmamaları asıl etken olmuştur. Uzun yıllardır her iki taraf da farklı kutuplarda rekabet eder pozisyonda bulunmuşlardır. SSCB'nin çözülmesi sonrası Rusya'nın, Batı'ya yaklaştığı dönemlerde Batı kendisini galip cephede addetmiş ve Rusya'ya bu şekilde davranmıştır. Buna karşın Rusya ise kendisine karşı yapılan küçük devlet muamelesini bir türlü kabullenememiştir. Bunun yanında NATO'nun doğuya doğru genişleme yönünde irade beyanında bulunması taraflar arasında karşılıklı güven sorununun baş göstermesine neden olmuştur. Yeni Batıcılığın kamuoyunda desteğini kısa sürede yitirmesiyle, milliyetçi söylemler yeniden dillendirilmiş ve nihayetinde alternatif bir dış politika olan Yeni Avrasyacılık görüşü ön plana çıkmaya başlamıştır.

4.1.2. Yeni Avrasyacılık

Klasik Avrasyacılık akımı Bolşevik Devrimi'ne (1917) muhalefet etmiş olan Rus aydınları tarafından, Avrupa'da sürgün hayatı yaşadıkları sırada geliştirilmiştir. Nikolay Truvbetskoy (1890-1938), Petr Savitskiy (1895-1968), Georgiy Florovski (1893-1979), Georgiy Vernadskiy (1887-1973) gibi Rus aydınları, entelektüel birikimlerini harekete geçirerek, yayınladıkları eserlerde Rusya'nın tarihsel geçmişi, o dönemdeki durumu ve geleceği ile ilgili kayda değer bilimsel çalışma yapmışlardır. Klasik Avrasyacılar Rusya'yı

[281] **Ünaltay, A. Altay** (2000) Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye, 1.Baskı, İstanbul, Ülke Kitapları, s. 67.

(Avrasya), Avrupa ve Asya'dan farklı (daha çok Asya'ya dönük) kendine özgü kültürel-coğrafî dünyası olan özel bir coğrafi alan olarak görmekteydiler.[282] Klasik Avrasyacılık Slav ırkının yanında Turan ırkına da vurgu yapmış ve Avrasya'nın bütünlüğünü her iki kimliğin birlikteliğine bağlamıştır. Dış politikanın oluşturulması sürecinde Batı'nın etkisini en aza indirerek Rus çıkarlarını ön plana tutmayı amaç edinen Avrasyacılığın XX. yüzyıl sonlarına doğru yeniden rağbet görmesinin esas nedeni bu dönemde uygulanmaya çalışılan Batıya yönelik politika olmuştur. 1992'de Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin'in Dış Politika Danışmanı Stankeviç, Yeni Rusya'da "Atlantikçilik-Avrasyacılık" kavramını kullanarak Avrasyacılık kavramını yeniden literatüre sokmuştur.[283] Rusya'nın önde gelen filozof ve jeopolitikçilerinden biri kabul edilen Aleksandr Gelyeviç Dugin, aynı zamanda Yeni Avrasyacılık akımının en önemli temsilcisidir. 1990 sonrası diğer düşünürler Avrasyacılığın bir veya birkaç yönü üzerinde yoğunlaşırken, yeni Avrasyacılığı etkin bir düşünce sistemi haline getirmeye çalışan Dugin, siyaset bilimi, felsefe, ekonomi, jeopolitik ve stratejik bilimler, din-devlet ilişkileri gibi alanlarda ve ülke içi, BDT coğrafyası ve kıtasal düzeyde sistemli bir bakış geliştirmiştir.[284] Dugin mücadelenin temeline ABD hegemonyasını oturtmuş, tek kutuplu ABD hegemonyasına karşı Slav ve Türk etnik toplumlarının ön plana çıkartılarak Avrasya Birliği'nin kurulması gerektiğini savunmuştur. Bundan sonra Yeni Avrasyacılık özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren etkinliğini artırmaya başlamıştır.

Yeni Avrasyacılık düşüncesi Rus toplumunun farklı kesimlerince kabul görmüştür. Hareketin içinde jeopolitikçiler, monarşistler, Rus Ortodoks kilisesi, aşırı milliyetçiler, Stalinciler gibi alt gruplaşmalar mevcuttur.[285] Yeni Avrasyacılık politikasını savunan kesime göre ulusal çıkar dış politikanın belirleyici unsuru olmalıdır. Rusya'nın çıkarı ise tarihi, coğrafi ve kültürel birikimlerin mevcut olduğu Avrasya bölgesine hakim olmakta görülmüştür. XX. yüzyıl sonlarına doğru jeopolitiğin ön plana çıkması Avrasya sahası için de geçerli olmuştur. Avrasya'ya, jeopolitik açıdan daha geniş bir anlam yüklenerek tanımlanmıştır. Sovyet Dönemi sonrasında Avrasya ve Avrasyacılık jeopolitik anlamda düşünüldüğünde Rusya temelinde kurulan kıtasal stratejik bir blok olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu kıtasal stratejik alan hem bugünü hem de potansiyel olarak geçmişi içerisine almaktadır. Bu yeni kıtasal Avrasya bloğunun karşısında Stratejik Atlantik Bloğu

[282] **Sönmez,** s.74.
[283] **Yılmaz, Salih** (2015) 'Yeni Avrasyacılık ve Rusya', Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, S:34, s.111-120.
[284] **Sönmez,** s.83.
[285] **Sönmez,** s.78.

yer almaktadır.[286] Bu nedenle Avrasya jeopolitiği, Rusya için hem tarihin kendisine yüklemiş olduğu sorumluluk, hem de Rusya'nın çıkarlarının mevcut olduğu alan olarak görülmüştür.

Rusya'da Atlantikçi ekolün önemli isimlerinden olan dönemin Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in Ocak 1996'da görevden alınması ve Yevgeni Primakov'un bu göreve getirilmesi ile Rus dış politikasında Avrasyacı çizgi baskın hale gelmiştir.[287] Tsygankov, 1990'ların sonunda yazdığı makalesinde, Yeni Avrasyacı akımı iki siyasi okula bölmekteydi: Ilımlı Avrasyacılar (Modernizers) ve Yayılmacı Avrasyacılar (Expansionists).[288] Ilımlı Avrasyacılar görüşünü savunan kesime göre SSCB'nin ardından rakipsiz kalan ABD'nin de çöküş sürecine gireceği, Rusya'nın kendi menfaatleri doğrultusunda eski Sovyet etkisi altında bulunan toplumlarla işbirliği yapması gerektiği savunulmuştur. Yayılmacı Avrasyacılık ekolünün ideolojik önderinin Aleksandr Dugin olduğu kabul edilmektedir. Dugin, Pax Euroasiatica Birliği gibi Batı karşıtı bir örgüt kurulmasıyla, ABD gibi bölge dışı güçlerin Avrasya kıtasından atılabileceğini iddia etmekteydi. Pax Euroasiatica, Avrasya'da siyasal ve ekonomik örgütlerin kurulmasını nihai amaç olarak belirlemekteydi.[289] Genelde, her ne kadar Yeni Avrasyacılık Asya coğrafyasına özellikle önem vermişse de, batıdaki eski Sovyet sahası bölgeler de göz ardı edilmemiştir. Avrasyacı aydınlardan Alexi Arbatov, Orta ve Doğu Avrupa'da Rusya'nın dışlanarak güvenliğinin sağlanmasının olanaksız olduğunu belirtmektedir. Arbatov, NATO'nun Doğu Avrupa'daki ülkeleri kendi bünyesine katmaya çalışmasının ise, Rus toplumunda milliyetçiliğin daha da yükselmesine ve Moskova'nın buna karşı tepki geliştirmesine neden olacağını iddia etmektedir.[290] Sadece Doğu Avrupa özelinde değil, aynı zamanda hâlihazırdaki BDT üyesi ülkelerle de ABD'nin ilgilenmesine Yeni Avrasyacılar karşı çıkmışlardır. Dolayısıyla eski Sovyet sahası Rusya'nın doğal uzantısı olarak algılanmış ve bu doğrultuda yakın çevreye ayrıca bir önem verilmiştir.

NATO ve AB gibi Batı merkezli örgütlerin SSCB'nin dağılmasından sonra doğu bloğu ülkelerle irtibata geçerek buralara doğru genişleme çabaları Rusya tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu örgütlerin genişleme çabalarını kendi doğal sahalarına müdahale olarak gören Rusya, yakın çevresine karşı ilgisini artırarak bu tehdidi önlemek

[286] **Yılmaz, Salih/Bahrevskiy, Evgeniy** (2017) Rusya&Türkiye Avrasya Paktı Mümkün mü? Rus Avrasyacılığı mı&Türk Avrasyacılığı mı? Rusya/Çin/İran/Türkiye, 1.Baskı, Ankara, SRT Yayınları, s.80.
[287] **İsmayıl, Elnur** (2016) 'Rusya'nın Avrasya Birliği Politikası', TİKA Avrasya Etüdleri, S:1, s.125-151.
[288] **İsmayıl,** s.129.
[289] **İsmayıl,** s:130.
[290] **Sönmez,** s.78.

istemiştir. Bu kapsamda Rusya siyasi, askeri-güvenlik ve ekonomik alanda kurulan örgüt, birlik ve işbirliği mekanizmalarıyla eski Sovyet cumhuriyetlerini kendi liderliği altında toplamaya çalışmıştır. Yeni Avrasyacılık yaklaşımının da bir sonucu olan söz konusu girişimlerde Rusların istedikleri başarılı sonucu aldıkları söylenemese de bölgede artan ABD ve AB etkisi ve rekabetine karşı belirli bir denge kurulabildiği söylenebilir.[291] Yine ABD, AB ve Çin gibi küresel etkiye sahip cephelere karşın, Putin döneminde Avrasya Birliği'ne yönelik adımlar atılmıştır.

Avrasyacı yaklaşım özellikle yeni yüzyılda, Rusya'nın yeni lideri Putin'le birlikte daha da somutlaştırılarak, uygulama alanı bulmuştur. Putin, Rusya'nın Sovyetlerden kalan alt yapısını yenilemiş, askeri, siyasi, kültürel ve ekonomik ilerlemeye bağlı olarak yakın çevreden başlamak üzere dünyada yeni bir medeniyet oluşturma politikasına ağırlık vermiştir. Putin'in yeni medeniyet olarak sunduğu politika aslında "Avrasyacılık" projesidir. Ruslar bu politikayı "Yeni Avrasyacılık" biçiminde sunmaktadırlar. Putin ve çevresindeki danışmanların tasarladığı bu yeni medeniyet projesi, Rusya'nın kendine özgü yolu ve tarihi misyonu olduğunu vurgulayan bir Rus medeniyet projesi fikri üzerine inşa edilmiştir. Putin, Batı'nın kütürel normlarından şüphe duyan veya Avrupa'nın dışladığı milletleri, Avrasya Birliği adı altında Avrupa Birliğine benzer fakat Rus ruhuyla yönetmek istemiştir.[292] Putin"in temellerini attığı Ulusal Güvenlik Doktrini (10 Ocak 2000) ve Rusya Federasyonu Dış Politika Doktrini'ne (10 Temmuz 2000) göre Rusya, klasik güç dengesi politikasından vazgeçerek Atlantik İttifakı ve yakın çevre bölge ülkeleriyle ilişkileri yeniden düzenlemiştir.[293] Bu dönemde ülkenin ekonomik menfaatleri dış politikanın belirlenmesinde etkin bir öneme sahip olmuştur. Yine 2000 yılında kabul edilen Rusya Dış Politika Doktrininde, Rusya için en büyük tehditlerden biri olarak, ABD'nin ekonomik ve siyasal hegemonyası doğrultusunda gelişen tek kutuplu dünya düzeninin olduğu ifadesi yer almıştır.[294] Ayrıca, Rusya'nın çok kutuplu uluslararası sistemin oluşturulması için uğraşacağı belirtilmiş, BDT üyesi ülkelerle kurulacak işbirliğinin Rusya'nın ulusal güvenliğine katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Avrasya Birliği düşüncesi Yeni Avrasyacılık düşüncesinin ulaştığı en son şeklidir denilebilir. Avrasya Birliği kurulması tezi, dönemin Rusya Başbakanı Vladimir Putin

---

[291] **Yılmaz,** s.117.
[292] **Yılmaz, Salih** (2016) Rusya Neden Suriye'de?, 1.Baskı, Ankara, Yazar Yayınları, s.36.
[293] **Yılmaz,** (2015) s.115.
[294] **Federation of American Sicentists,** 'The Foreign Policy Concept of the Russian Federation', <hhhps://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm, s.e.t. 17.02.2019.

tarafından Ekim 2011 tarihli bir makalede önerilmiştir.[295] AB'nin model alınmasıyla vücut bulacak birliğin temel amacı üyeleri arasında ekonomik entegrasyonun sağlanması olmuştur. Bu nedenle makalede ekonomik menfaatlere özellikle vurgu yapılmıştır. Putin"in önceliklerini belirlediği Avrasya Birliği politikası doğrultusunda 18 Kasım 2011'de Rusya, Belarus ve Kazakistan Devlet Başkanları 2015"e kadar bir Avrasya Birliği kurulması amacıyla anlaşma imzalamıştır.[296] Bu anlaşma doğrultusunda da Avrasya Birliği projesi Ocak 2015'te faaliyetine başlamıştır. Diğer yandan Rusya, Birliğin üye sayısını artırmak istemiş, bu doğrultuda özellikle Batı ile ilişki içerisinde bulunan ülkelere bu durumlarının Birliğe üyelik için engel teşkil etmeyeceği belirtilmiştir. Bu konuda Rusya, eski Sovyet ülkelerine telkinde bulunmakla kalmamış, gerektiğinde fiili müdahalede de bulunmuştur. Rusya'nın Birliğe girmeleri konusunda etkilemeye çalıştığı ülkeler arasında Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan yer almıştır. Rusya dış politikada bu ülkelere karşı farklı enstrümanları kullanarak söz konusu ülkelerin karar alıcılarını etkilemek istemiştir. Bu enstrümanlar bazen güvenlik algısına yönelik tehdit olmuşken, bazen de enerji arzındaki değişikenlik tehdit unsuru olarak kullanılmıştır. Ancak bu ülkelerden Ermenistan, Rusya'nın bu baskısına fazla dayanamayıp Avrasya Birliği'ne girme yönünde irade beyanında bulunmuştur.

Batı ile Doğu arasında tercih yapmak zorunda bırakılan bir diğer ülke olan Ukrayna'daki gelişmeler ise halen sonuçlanamamıştır. AB her ne kadar Ukrayna'ya tam üyelik yolu ve perspektifi sunmamış olsa da Ukrayna ile ortaklık antlaşmasını imzalamaya karar vermiştir. Fakat ilgili tarafların bu konuda anlaşmış olmasına rağmen, söz konusu antlaşmanın imzalanacağı Vilnus Zirvesinden on gün önce Yanukoviç, Ukrayna'nın anlaşmadan tek taraflı olarak çekildiğini deklare etmiştir. Yanukoviç'in Kremlin yönetiminin de yönlendirmesiyle AB yerine Rusya ile "Gümrük Birliği" anlaşması imzalama girişimlerinde bulunması üzerine muhalefet partileri Ukrayna halkını yeniden meydanlara çağırmıştır.[297] Bunun üzerine, Ukrayna muhalefetinin yapmış olduğu eylemler sonucu Cumhurbaşkanı Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Yönetim boşluğu ise Batı yanlısı hükümet kurularak doldurulmuştur. Ukrayna'da vuku bulan tüm bu hadiseler Ukrayna meselesinin uluslararası sorun haline gelmesine sebep olmuştur. Rusya bu duruma tepki olarak etnik olarak Rusların yoğunca bulunduğu Kırım'ı 2014 yılında tek

[295] **Putin, Vladimir** 'Новый интеграционный проект для Евразии-будущее, которое рождается сегодня', <http:// izvestia.ru/news/502761.>, s.e.t. 10.02.2019.
[296] **Yılmaz,** (2015) s.118.
[297] **Sönmez, Sait/Bıçakcı, Harun/Yıldırım, Cuma** (2015) 'Kırım Sorunu Bağlamında Rusya-Ukrayna İlişkilerinin Analizi', International Journal of Social Sciences and Education Research, C:1(3), s.656-670.

taraflı olarak ilhak etmiştir. Bunun sonucunda Batı, Rusya'yı G8 üyeliğinin askıya alınması, NATO'nun merkezi Avrupa'da daha aktif olması gibi siyasi ve askeri yaptırımlara maruz bırakmıştır.[298] Rusya'nın muhatap kaldığı zorluklar bunlarla kalmamış, ekonomik olarak da Rus ekonomisine Kırım'ın maliyeti yüklenmiş, Rusya bu maliyeti kendi ekonomik kapasitesiyle aşmak zorunda kalmıştır. Ancak bu dönemde Batının, Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımları devreye sokması Rus ekonomisinin karşı karşıya kaldığı esas sorun olmuştur.

Ukrayna'da baş gösteren bu sorun hala güncelliğini korumaktadır. Rusya'nın bu hamlesi yakın çevresi olarak gördüğü Gürcistan ve Moldova gibi Batı yanlısı politika izleyen ülkelere aynı zamanda bir mesaj olmuştur. Rusya'nın bu taviz vermeyen tutumu karşısında bu ülkeler dış politikalarını bir kez daha gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca, Putin izlemiş olduğu Ukrayna politikası ile iktidara geldiğinde dış politikadaki belirlenen hedeflere ulaşmak için gerekirse her türlü müdahalenin yapılacağına dair söylemini de ispatlamış olmuştur.

4.2. Rusya-Baltık Devletleri İlişkilerindeki Gelişmeler

4.2.1. Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Baltık Ülkelerinden Beklentileri

Baltık ülkeleri çok kısa bir şekilde iki dünya savaşı arasına sığdırılan bağımsızlıklarını Sovyet bloğunun çöküş sürecinde yeniden ilan etmişlerdir. Böylece uzun süredir Rusya'nın etkisi altında bulunan Baltık ülkeleri, Rusya'da meydana gelen siyasi yapılanmayı fırsata çevirmeyi başarmışlardır. Bu cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilk tanıyan ise RF olmuştur.[299] Yeltsin ile birlikte özellikle güvenlik ve ekonomi konularında Rusya'yı dışa açma çabaları, Baltık ülkeleriyle olan ilişkilere de yansımış, söz konusu ülkelerin bağımsızlık talepleri bir bir kabul edilmiştir.[300] Yine aynı süreçte her üç Baltık ülkesi de BDT bünyesine katılmayı kabul etmediklerinden, 1991 yılı sonunda imzalanan BDT'nin kuruluş anlaşmasını da imzalamamışlardır. Bu süreçte Batı Avrupa ülkeleri, Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarının tanınma taleplerine olumlu karşılık vermiş ve söz

[298] **Popescu, Nicu** After Crimea:Putin's Balance Sheet, <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_24_Putin.pdf>, s.e.t. 17.02.2019.
[299] **Purtaş,** s.54.
[300] **Asal,** s.27.

konusu ülkelere destek vermeye başlamıştır.[301] Batılı devletlerin vermiş olduğu destek Baltık ülkelerinin doğu bloğundan koparak, batıyla entegre olma düşüncelerini de gerçekleştirme yönünde motive edici unsur olmuştur.

Ancak her üç Baltık ülkesi de bağımsızlığı ani bir şekilde elde etmiş ise de, Rusya'nın etkisinden aynı hızda kurtulamamıştır. Neticede Baltık bölgesi uzun yıllardır Sovyet Rusya'nın, daha da öncesinde Çarlık Rusyası'nın hakimiyet teorisi çerçevesinde realist dengenin uygulama alanı olmuştur. Bu nedenle Rusya'nın etki alanının dışına çıkmak, bağımsızlığın ilan edilmesi ve bunun Rusya tarafından tanınması gibi kolay olmamıştır. Her ne kadar Yeltsin döneminde liberal politika uygulanmış ise de, Rusya bölgede mevcut tarihi çıkarlarını düşünmek zorundaydı. O açıdan Baltık bölgesi Rusya ve Ruslar için birçok farklı anlamı bir arada ifade etmiştir.

Öncelikle Baltık bölgesi Rus tarihi için diğer Sovyet ülkelerine nazaran ayrıca bir önem arz etmiştir. Bu önem Çarlık Rusyasından itibaren kendisini göstermiştir. Okyanuslara ulaşmayı başlıca dış politika aracı olarak gören Korkunç İvan, Baltık Denizi hakimiyeti için Litvanya ile güç mücadelesine girişmiştir. Rusya'nın, Baltıklar ile olan ilişkisine bakıldığında tarihsel süreç içerisinde 1711'de Osmanlıya karşı alınan Prut yenilgisine rağmen, Baltık Denizi'nde harekete geçen Rus donanması önce İsveç donanmasını ağır bir şekilde yenmiş, Aland adalarının da ele geçirilmesiyle birlikte Baltık Denizi'nin denetimi tamamıyla Ruslara geçmiştir. Rusya Baltık denizinde edindiği yeni topraklarla, dünya siyaset sahnesinin önemli aktörleri arasına girmiştir. Öte yandan 1725 yılında ölen Çar I. Petro'nun vasiyetnamesinde de; "*Elverişli koşullar yaratılarak kuzeye doğru yönelmeli ve Baltık kıyılarına ulaşılmalıdır*." ibaresi yer almaktadır.[302] Petro'nun saltanatından sonra, Doğu-Baltık kıyı şeridinin deniz-stratejik önemi, görünürde Rusya'nın XVIII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar bölgedeki hakimiyeti için başlıca askeri güdü olarak kalmıştır.[303] Rusların, Baltık bölgesine Çarlık döneminde başlayan ilgisi canlılığını hep koruyarak, Sovyet ilgisinden de geçmek suretiyle günümüze kadar sürmüştür. Bu ilgi, Sovyet sonrası dönemde önemi artan "jeopolitik" kavramının içi doldurulurken dahi Baltık coğrafyasının önemine vurgu yapmayı gerekli kılmıştır.

---

[301] **Service, Robert** (2009) A History of Modern Russia from Tsarism to the Twenty-First Century, 3.Baskı, Londra, Harvard University Press, s.503.
[302] **Onay, Yaşar** (2008) Rus Stratejisinin Mimarları, 1.Baskı, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayınevi, s.70.
[303] **Puheloinen,** s.56.

Orta Avrupa etrafında Avrupa'nın birleşmesi hususundaki tüm eğilimler, temel bir şart olarak Moskova-Berlin arasında sarsılmaz jeopolitik ve stratejik eksenin oluşturulması göz önünde bulundurulduğu takdirde, gerçek amacına ulaşacaktır. Baltık ülkeleri, eş zamanlı olarak Rusya ve Orta Avrupa arasındaki sınırların nihai değişimi amacıyla jeopolitik dönüşüme tabi tutulmalıdır.[304] Avrasyacı yaklaşımın önde gelen isimlerinden olan Aleksandr Dugin, Avrasya'nın istikrarı için Batı sınırını teşekkül eden Baltık bölgesinin güvenli olması gerektiğini savunmuştur. Ancak savaş sonrası dönem, Baltık arenasına NATO vasıtasıyla bölgede stratejik çıkarları olan ABD adında yeni bir jeopolitik aktör getirmiştir.[305] XIII. yüzyıldan itibaren Baltık Denizi, Doğu ile Batı arasında bir çatışma alanı olmuştu. Ekonomik, siyasi ve askeri çıkarların çatışmasından kaynaklanan karışıklıklar sadece bölgede bulunan devletler arasında değil, bölge dışı güçler arasında da baş göstermiştir. O nedenle geçmişte Almanya ve İsveç gibi ülkelere karşı mücadele etmek zorunda kalan Rusya, XX. yüzyıl sonlarında ise ABD önderliğinde Batı bloğuyla jeopolitik bir mücadele vermek zorunda kalmıştır.

Şubat 1997'de Rusya Dışişleri Bakanlığı, Baltık ülkeleri ile ilişkilerde uzun dönemli bir plan sunmuştur. Planda Baltık devletleri ile ilişkilerin önemi vurgulanmış, bu önemin ise Baltık güvenliği kaygılarının NATO genişlemesiyle giderilme düşüncesi ve Baltık bölgesinin Batı ve Kuzey Avrupa'ya bir bağlantı durumunda olmasından dolayı jeopolitik durumundan kaynaklandığı vurgulanmıştır. Plandaki ana fikir ise Baltık bölgesinin güvenliğinin Baltık ülkelerinin tarafsızlığına ve askeri ittifaklara katılmaması temeline dayanması gerektiği yönünde olmuş, ittifaklara girmenin bölücü çizgilere yol açabileceği ifade edilmiştir.[306] Rusya için Baltık devletlerinin kendi etki alanından çıkmaması, ya da en azından bu ülkelerin tarafsız olmaları çok büyük önem arz etmekteydi. Ancak Rusya'nın bu düşüncesine karşılık Baltık coğrafyasında rekabet içerisinde olduğu Batı dünyası bu jeopolitik durumu kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak istemekteydiler. Temmuz 1997'de Vilnius'taki konuşmasında Baltık ülkelerinin güvenlik durumunu değerlendiren ABD Dışişleri Bakanı M. Albright şu şekilde ifade etmiştir: "*... belki de Avrupa'nın hiçbir kesimi eski jeopolitik kalıptan Baltık ülkelerinden daha fazla acı çekmedi. ...Bu eski kalıpların üstesinden gelmekte başarılı olursak ve onları yeni işbirliği alışkanlıklarıyla*

[304] **Dugin, Aleksandr,** (2012) Geopolitika Rassii, 1.Baskı, Moskova, Gaudeamus, (Çeviren:İmanov, Vügar (2018) Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, 10.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, s.58).
[305] **Puheloinen,** s.44.
[306] **Puheloinen,** s.82.

değiştirirsek, Avrupa'nın hiçbir kesimi daha fazla yararlanamayacaktır."[307] Bu görüşler doğrultusunda Baltık ülkelerinin arzu ettikleri ittifaklara katılmasında jeopolitik önem çok büyük bir avantaj sağlayan faktör olmuştur.

Varşova Paktı'nın çökmesi, SSCB'nin dağılması ve Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'nın (AKKA) imzalanmasıyla bağımsızlıklarını yeni elde eden Baltık ülkelerinin güvenlikleri boşluk içerisine girmiştir. Her ne kadar üç Baltık ülkesi de kendi güvenliklerinin teminini öz askeri kaynakları ile teminat altına almak istemişseler de, kapasiteleri buna imkan vermemiştir. Baltık devletleri, politik alandaki uygulamalarına benzer olarak askeri alanda da bağımsızlık ve kimlik gibi değerleri ön plana çıkarmış ve algıladığı Rus tehdidine karşılık uluslararası normlara uygun davranarak ittifaklardan aktif olarak destek aramıştır.[308] Bu dönemde Baltık ülkelerinin içini rahatlatan bir olay gelişmişti. Avrupa güvenliğinin köşetaşı olarak kabul edilen Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA) imzalanmıştır. 10 Ocak 1989'da Viyana'da, Demokratik Almanya Cumhuriyeti (DAC) de dâhil olmak üzere yirmi üç ülkenin katılımıyla başlayan "Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvet İndirimleri Müzakereleri" (AKKUM) 16 Kasım 1990 tarihinde sona ermiş ve 19 Kasım 1990'da, Paris'te yirmi iki ülke tarafından hukuken bağlayıcı nitelikte olan "Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması" (AKKA) imzalanmıştır. Başlangıçta on altı NATO ve altı VP üyesi olmak üzere toplam yirmi iki ülke tarafından imzalanan AKKA'ya taraf ülkelerin sayısı, SSCB'nin dağılması ve Çekoslovakya'nın bölünmesi ile otuza çıkmıştır.[309] Söz konusu antlaşmayla Rusya'nın silahlı gücüne önemli oranda kısıtlama getirilmişti. Her ne kadar bu durum Baltık ülkelerinin içini biraz olsun rahatlatmışsa da, yine de Rusya tarafından kaynaklanan tehdit halen mevcuttu.

4.2.2. Baltık Coğrafyasındaki Rus Askeri Varlığı Sorunu

Rusya'nın SSCB zamanında Baltık ülkelerine yerleştirdikleri askeri kuvvetlerini buralardan çekmesi gerekmekteydi. 1991 yılında bağımsız olduklarında üç Baltık

[307] **Bajarünas, Eitvydas** (2000) 'Baltic Security Co-Operation: A Way Ahead', Baltic Defence Review, C:2000, S:3, s.43-62.
[308] **Lamoreaux, Jeremy** (2014) 'Acting Small in a Large State's World: Russia and Baltic States', European Security, C:23, S:4, s.565-582.
[309] **Akçapar, Burak** (1996) The International Law of Conventional Arms Control in Europe, 1.Baskı, Munich, Nomos Verlagsgesellschaft Baden-Baden, s.117.

ülkesinde de yaklaşık 120.000 kişilik Sovyet birlikleri bulunmaktaydı.[310] Ancak, Rusya için askerin geri çekilmesi, üslerin kaybı, savunma sistemindeki bazı unsurlarda genel bozulmaya neden olma ve orduda iç aksama ihtimali anlamına gelmekteydi. Baltık Devletleri için yabancı birliklerin topraklarından çekilmesi ise temel bir devlet güvenliği ve egemenlik sorunu olmuştur.[311] Rusya askeri varlığın çekilmesini kimi zaman teknik ve maddi imkansızlıklara bağlamışsa da Baltık devletleri bunun mümkün olan en kısa süre içerisinde gerçekleşmesini istemişlerdir. Rusya her ne kadar AGİK'in 1992 Helsinki toplantısında bu devletlerden tamamen çekilmeyi kabul etmiş ise de, aynı yıl üç ülkeye de çekilmenin 1994 yılında başlayıp, 1999 yılında tamamlanmasını teklif etmiştir. Bu teklifte Rus azınlıklara yönelik kanunlarda iyileştirme, Sovyet döneminde meydana gelen zararlar nedeniyle tazminat taleplerinden feragat, geri çekilecek personel için yapılacak konutlara Baltık ülkelerinin de katkıda bulunması gibi şartlar bulunmaktaydı.[312] Litvanya haricinde diğer iki Baltık ülkesinden askerlerini kolay kolay çekmek istemeyen Rusya'nın farklı mazeretler ileri sürerek bu konuyu sürüncemede bırakması nedeniyle özellikle 1990'ların ilk yarısı boyunca Rusya ile Baltık ülkeleri ilişkisinde Baltık coğrafyasında mevcut Sovyet askeri varlığı en fazla tartışılan konulardan olmuştur.

Bu konuda Estonya bağımsızlığın ardından ülkesindeki Sovyet askeri varlığın derhal ülke dışına çıkartılmasını talep etmiştir. Ancak Sovyet yönetimi birlikler için uygun barındırma imkanının eksikliğine vurgu yapmak suretiyle, çekilmenin 1994 yılından önce gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir. 1992 yılının Ocak ayında Baltık devletlerindeki en küçük birlik olan 25.000 kişilik birliğin Estonya'yı terk ettiği bildirilmiştir.[313] Askeri varlıkların Estonya dışına çıkartılma süreci başlamışsa da, Rusya daha fazla birliklerin çekilmesini politik bir mesele haline getirmiştir. Bunun sebebi Estonya'nın ülke sınırları içerisinde bulunan Rus ve Rusça konuşan azınlıklara karşı uygulamış olduğu vatandaşlık politikası olmuştur. Rusya, Estonya'yı her fırsatta azınlık politikası nedeniyle insan hakları ihlali yapmakla itham etmiş, Estonya sınırları içerisindeki Sovyet askeri varlıklarının tahliyesini Estonya'nın vatandaşlık politikasına şartlandırmıştır. Fakat insan hakları ihlali konusunda umduğu uluslararası desteği görememiştir. Estonya ve Rusya arasında devam eden

[310] **Erlanger, Steven** 'Russia to Complete Troop Pullout in Lithuania', <https://www.nytimes.com/1993/08/31/world/russia-to-complete-troop-pullout-in-lithuania.html>, s.e.t. 15.01.2019.

[311] **Kauppila, Laura Eleonoora** (1999) 'The Baltic Puzzle: Russia's Policy Towards Estonia and Latvia 1992-1997' (Yüksek Lisans), University of Helsinki, Department of Social Science History, s.44.

[312] **Fehervary, Andras** (1993) 'Citizenship, Statelessness and Human Rights: Recent Developments in the Baltic States', International Journal of Refugee Law, C:5, S:3, s.392-423.

[313] **Iwaskiw,** s.74.

görüşmeler neticesinde kademeli olarak çekilme sağlanmış, askeri karakolların çoğu Estonya savunma idarelerine dönüştürülmüştür. Ancak ikili görüşmelerde bu defa çekilmenin temposu tartışılmaya devam etmiştir. Özellikle Talin yakınlarında bulunan Paldiski en fazla tartışılan bölge olmuştur. Sovyet donanması buraya iki nükleer denizaltı eğitim reaktörü içeren bir denizaltı üssü kurmuştu. Rus yetkililer, reaktör tesisinin sökülmesinin zaman alacağını belirtmişler; Estonya ise sürecin uluslararası denetimle birlikte daha hızlı gerçekleştirilmesini talep etmiştir. Bu nedenle on adet T-72 tankı taşıyan son Rus savaş gemisi Ağustos 1994'te ayrılmıştır. Ancak Rusya, Paldiski'deki reaktör tesisinin kontrolünü Eylül 1995'e kadar elinde tutmuştur.[314] Böylece Estonya'daki Rus askeri varlığı sorunu büyük oranda çözülmüştür.

Estonya'nın, Rusya ile yaşamış olduğu bu sürecin bir benzeri Letonya'da da gerçekleşmiştir. 1990'lı yılların başındaki ana çekişme noktası Sovyet silahlı kuvvetlerin tahliyesiyle ilgili olmuştur. Letonya'da bulunan Rus azınlıkların statüleri yine Letonya'da da birliklerin çekilmesi hususunda sıkı pazarlıklara neden olmuştur. 18 Ocak 1994'te, Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozyrev, Rusya'nın birliklerini Baltık ülkelerinde bulundurma hakkının bir güvenlik boşluğundan kaçınmak ve Rusya'ya düşman güçlerin kurulmasını engellemek olduğunu açıkça iddia etmiştir. Rusya'nın niyetleri konusunda gergin olan Letonyalılar ise 1940'ta Letonya'yı ilhak etmenin bir bahanesinin 1939'da orada kurulan Sovyet üslerini korumak olduğunu unutamamıştı. Letonya'da bulunan Skundra radar üssü Rusya için stratejik önem arz etmekteydi ve Rusya burasını kaybetmek istemiyordu. Sonuçta, Rus birliklerinin geri çekilmesi karşılığında, Letonya, Skundra tesisini beş yıllığına Rusya'ya kiralamaya rıza göstermiştir. Nisan 1994'te Moskova'da imzalanan anlaşma, radar üssünün 31 Ağustos 1998'de işletmeyi durdurması ve 29 Şubat 2000'de kaldırılması gerektiğini öngörmüştür.[315] Bu nedenle 1994 yılı içerisinde Skundra üssünde görevli uzmanlar haricinde Letonya'da bulunan tüm Rus askeri varlıkları ülke dışına çıkartılmıştır.

Litvanya'da bu süreç her iki Baltık ülkesine göre daha kolay gerçekleşmiştir. Askeri unsurların ülke dışarısına çıkartılması hususunda Litvanya ile Rusya arasında yapılan müzakerelerde görüş birliği sağlanmışsa da, tazminat konusundan dolayı ufak pürüzler çıkmıştır. Litvanya'lı müzakereciler 1940'tan itibaren süregelen Sovyet işgali nedeniyle

[314] **Iwaskiw,** s.75.
[315] **Iwaskiw,** s.157.

Rusya'dan tazminat talep etmişler ve bunun üzerine Rusya görüşmeleri askıya almıştır.[316] Ancak Rusya ile iyi ilişkiler kurma çabasında olan Litvanya Devlet Başkanı yapıcı tutum sergileyerek, tazminat konusunun ertelenmesini sağlamıştır. Bunun üzerine askeri unsurların çekilmesi belirlenen takvimde gerçekleştiği gibi, bu uzlaşı iki ülke arasında ekonomi başta olmak üzere diğer ilişkilerin de gelişmesine katkıda bulunmuştur.

4.2.3. Kaliningrad'ın Jeopolitik Sorunu ve Rusya Federasyonu'nun Alternatif Arayışları

Rus birliklerinin Orta Avrupa'dan çekilmesine ek olarak, Rusya, Baltık cumhuriyetleri aracılığıyla denize erişimini kaybetmiştir. Ayrıca Baltık Denizi'nin güney ve doğu kıyısındaki tersaneleri, garnizonları, kuru rıhtımları ve depoları kaybetmiştir.[317] Bu durum Rusya'yı, SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı öncesi pozisyonuna düşürmüştü. Ancak bu defa Rusya, Baltık coğrafyasında sahip olduğu Kaliningrad bölgesi ile önemli bir avantaja sahipti. Kaliningrad bölgesi, İkinci Dünya Savaşı sonunda 1945 Potsdam Konferansıyla SSCB'ye bırakılmış, savaştan hemen sonra da SSCB bölgeyi hızlı bir şekilde askeri bölgeye dönüştürmüştür. Baltık Filosu Karargahı da daha sonra Leningrad'dan, Kaliningrad'a taşınmıştır.[318] Soğuk Savaş sırasında aşırı derecede askerileştirilen Kaliningrad, Sovyet bakış açısıyla, herhangi bir Batı saldırısını önlemek, Baltık cumhuriyetlerini ve Baltık Denizi'nin güneyi, Gdansk ve Vistül Halicini kontrol altında tutmak için ileri bir karakol olmuştur.[319] Bu açıdan Kaliningrad'ın niteliği Rusya için hem savunma anlamında, hem de herhangi bir taarruz ihtimali durumunda jeostratejik önem arz etmiştir. SSCB'nin dağılışı ile birlikte bağımsız olan Baltık ülkeleri ile aynı sürece denk gelen 1990'lı yıllarda, Rusya'daki tüm üst düzey askeri yetkililer Sovyetler Birliği mirasından gelmekte, Baltık bölgesinin stratejik önemine ve Kaliningrad'ın kırılganlığına vakıftır. Exclave[320], barış zamanıyla birlikte, gergin uluslararası durumda ve savaş tehdidi sırasında gözetleme, istihbarat ve tehdit gösteriminde önemli bir köprübaşı olmuştur.[321] Kaliningrad'ın bu durumu bölge ülkelerini son derece tedirgin etmiştir. Bu nedenle Kaliningrad'ın askeri tehdit unsuru olmaktan çıkartılması özellikle Litvanya ve

[316] **Erlanger,** dn. 291.
[317] **Puheloinen,** s.55.
[318] **Chillaud, Matthieu/Tetart, Frank** (2007) 'The Demilitarization of Kaliningrad: A Sisyphean Task?', Baltic Defence Review, C:9, s.171-186.
[319] **Chillaud/Tetart,** s.171.
[320] Bir memleketin başka bir devlette bulunan küçük toprak parçası
[321] **Puheloinen**, s.59.

Polonya için önceliğini daima korumuş ve her iki ülke yöneticileri de bölgenin durumunu tartışmaya açmak için konuyu gündemde tutmaya gayret göstermiştir.

Harita 4.1. Kaliningrad.

Kaynak: https://www.ft.com/content/ef93af1e-0a8d-11e8-8eb7-42f857ea9f09

Silahsızlanma lehine ilk önemli talep, Litvanya Cumhurbaşkanı Brazauskas'ın 28 Eylül 1994'te BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada gelmiştir. Brazauskaz, Kaliningrad bölgesi konusunda Avrupa İstikrar Paktı çerçevesinde bir yuvarlak masa tartışması önermiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Vekili Vitalij Churkin bu öneriye karşı çıkmıştır. Rusya Dışişleri Bakanlığı'ndan Kaliningrad Duma'ya gönderilen ve onun tarafından imzalanan bir mektupta şunu söylemiştir: "*Rusya Dışişleri Bakanlığı, Brazauskas'ın konuşmasında Kaliningrad bölgesinin sorunlarını İstikrar Paktı çerçevesinde yuvarlak masada görüşmek üzere yapılan önerisine karşı çıkmaktadır. Çünkü, bunun amacı uluslararası bir forumda bölgenin askersizleştirilmesi konusunu ve hatta belki de statüsünü gündeme getirmektir.*"[322] Rusya hiçbir platformda Kaliningrad konusunu tartışmaya dahi açmak istemezken, Baltık ülkeleri ise bu meseleyi daima gündemde tutma çabasında olmuştur. Gerekçelerinde ise Kaliningrad'ın sadece Baltık bölgesi değil, tüm Avrupa güvenliğinin istikrarına bir tehdit olduğu tezini savunmuşlardır. Kaliningrad mevzusu bölgeyle alakadar olan ABD'nin de dış politikasında yer bulmuştur. Zira, NATO vasıtasıyla bölgede etkinliğini artırmak isteyen ABD'nin politikaları da Kaliningrad'ın mevcut durumundan olumsuz bir şekilde etkilenmekteydi. 1996 yılında Temsilciler Meclisi'nde Rusya'nın

[322] **Chillaud/Tetart,** s.173.

bölgeden askeri güçlerini çekmesine dair endişelerini bildirir karar kabul edilmiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın 4 Temmuz 1995 tarihli açıklamasında, "*Örneğin, yurtdışından birilerinin Alaska'yı silahsızlaştırmayı önerdiğinde ABD'li kongre üyeleri memnun olurlar mıydı?*"[323] şeklinde olmuştur.

Kaliningrad konusunda bu mücadelenin yanı sıra, Baltık ülkelerinin bağımsızlığı kazanmaları Rusya'nın askeri kapasitesinde sıra dışı kayıplara neden olmuştur. XX. yüzyıl boyunca gelişen teknoloji ile birlikte Rusya, Baltık coğrafyasına hava savunmacılığı alanında ciddi yatırımlar yapmıştı. Sovyet Hava Kuvvetleri'nin en yeni nesil savaş uçağı ve en gelişmiş hava limanları mevcut Rusya Federasyonu'nun batı sınırlarının dışına yerleştirilmişti. Sovyetler Birliği'nin parçalanmasıyla, bu varlıkların önemli bir kısmı yeni bağımsız devletlere bırakılmıştır. Havacılık elektroniğine ait sistemler sadece bölünmemiş; iletişim, komuta ve kontrol, istihbarat, füze saldırı uyarısı, hava savunma ve lojistik destek sistemleri de bozulmuştur. Letonya'daki Skundra radar istasyonunun kaybı, erken uyarı sistemine bir darbe olmuştur. Letonya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle yerini alacak yedek sistem de bulunmamaktaydı.[324] Bu nedenle Rusya'nın bu kayıpları bir şekilde telafi etmesi gerekmekteydi.

Rusya bir taraftan Kaliningrad bölgesinde sahip olduğu stratejik üstünlüğü sürdürmek isterken, aynı zamanda da Baltık coğrafyasındaki bağımsızlık hareketlerinin neden olduğu kaybı telafi etmek için alternatif arayışlar içerisinde olmuştur. Bu amaçla gerek Litvanya, gerekse Polonya'ya sınırı bulunan Belarus ile temasta bulunulmuştur. Bu arada Belarus'ta da Rusya yanlısı hava esmeye başlamıştı. Lukaşenko'nun Belarus devlet başkanı olduğu 1994 yazı Belarus-Rusya ilişkisi yeniden bütünleşme sürecinde dönüm noktası olarak görülebilir. Belarus için Rusya'ya yanaşma birçok farklı nedene dayanmıştır. Rusya'dan gelen hammaddelere olan bağımlılık olmak üzere Belarus'un ekonomik ve sistemsel krizleri, Lukaşenko'nun şahsi inançları ve seçim vaatleri Belarus liderini Rusya ile yeniden bütünleşmeye zorlamıştır. Yine, o zamanlar Rus ve Belarus halkı tarafından Orta Avrupa ve Baltık ülkelerinin kendilerine yönelik düşmanca Soğuk Savaş ittifakı olarak görülen NATO üyeliği için arayış içerisinde olacakları açık hale gelmişti.[325] Neticede Belarus ve Rusya arasında kurulan birlik her iki tarafın da lehine unsurlar içermekteydi. Belarus, Rusya ile ilişkisini ekonomi odaklı çıkış noktası olarak görmüştür.

[323] **Chillaud/Tetart,** s.174.
[324] **Kauppila,** s.21.
[325] **Zulys. Audrius** (2005) 'Towards a Union State of Russia and Belarus', Lithuanian Foreign Policy Review, S:15-16, s.148-169.

Buna karşın, Rusya, kurulan bu birliğe askeri olarak önem vermekteydi. Birliğin amaçlarından birinin, askeri alanda kardeşlik ilişkilerini güçlendirmenin yanı sıra, güvenliği sağlamak ve yüksek savunma kapasitesini sürdürmek olduğunu belirten Birlik Antlaşması, Rusya'nın savunma sistemlerini Belarus topraklarına genişletme olasılığını açıkça ifade etmiştir.[326] Belarus ve Rusya arasında gerçekleşen geniş çaplı askeri işbirliği sonucunda ortak hava savunma sistemi kurulmuş ve Baltık bölgesinin neden olduğu kayıplar bir nebze de olsa Belarusla yapılan işbirliği ile giderilmeye çalışılmıştır.

4.2.4. Rus veya Rusça Konuşan Azınlık Sorunu

Baltıkların bağımsızlıklarının ardından Rusya ile Baltık ülkeleri arasındaki ilişki sadece jeopolitik ve askeri zeminde olmamıştır. Sosyal meseleler de iki taraf arasındaki ilişkinin gündeminde yer almıştır. Bu durum en açık bir şekilde Baltık coğrafyasında kalan Rus azınlıklar üzerinde görülmüştür. Rusya, toprakları dışında yaşayan Rus veya Rusça konuşan vatandaşların haklarına da hassas yaklaşmıştır. Bu amaçla Baltık ülkeleriyle siyasi diyalog ön planda tutulmaya gayret gösterilmiştir. Bu nedenle, Rusya'nın, Baltık coğrafyasındaki mücadelesinin başka bir gerekçesi de bölgede bulunan Rus vatandaşlarının haklarını savunmak olmuştur. Baltık ülkelerinin 1940'ta Sovyetler Birliği'ne dahil edilmesinden sonra, bu ülkelerin ekonomi ve politikaları Sovyet modelini takip etmeleri için revize edilmiştir; hızlı, büyük ölçekli sanayileşme, tarımın kollektifleşmesi, merkezi kontrol ve kendi kendine yeterliliğini azaltması. Hızlı sanayileşme için işgücünü güçlendirmek, firmaları, bürokrasiyi ve orduyu çalıştırmak ve Komünist Partide önde gelen mevkileri işgal etmek için etnik Ruslar Baltık Cumhuriyetlerine taşınmıştır. Yerli vatandaşların toplam nüfustaki oranı, özellikle Estonya ve Letonya'da önemli ölçüde düşmüştür.[327] 1995'te Estonya'da 1.492 milyon insan vardı. Bunların %64,2'si (958 bin kişi) Estonyalı, %28,7'si (428 bin kişi) Rus ve %7,1'i diğer ülkelerdendi. 1995 yılında Letonya nüfusunun %54,8 Letonyalı (1,39 milyon kişi), %32,8 Rus (830 bin kişi) ve diğer %14,4 ile 2.530 milyon olmuştur. Litvanya'daki rakamlar ise %81,3 (3,02 milyon kişi) Litvanyalı, %8,4 (310 bin kişi) Rus, %7,0 (259 bin kişi) Polonya ve %3,3'ü diğerleri olmak üzere 3,718 milyon nüfustur.[328] Baltık ülkelerinde, özellikle Sovyet işgali boyunca ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Ruslar, komünizm sonrasında Estonya, Letonya ve

[326] **Rossiiskaia Gazeta,** 'Dogovor o Soiuze Belarusi i Rossii', No. 66, April 3, 1997: 1.
[327] **Reardon, Jack/Lazda, Paulis** (1993) 'The Development of the Market System in the Baltic Republics', Journal of Economic Issues, C; XXVII, S:2, s.537-545.
[328] **Puheloinen,** s.44.

Litvanya'nın bağımsızlığını takiben ciddi sorunlar yaşamıştır. En sorunlu mesele ise vatandaşlığı kazanmak için vatandaşlığa kabul şartı olmuştur.[329] Vatandaş olarak kabul edilmeyen azınlıklar yasal sıkıntıların yanı sıra günlük yaşamda da işsizlik, sosyalleşme gibi gerek ekonomik, gerekse sosyal sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Baltık coğrafyasında yaşayan Rus azınlığın yasal statülerinin çözüme kavuşturulması gerekmekteydi. Önemli orandaki Rus azınlığın mevcudiyeti, Baltık coğrafyasını Rus müdahalesine açık hale getirmiştir. Bu nedenle bağımsızlıktan sonra Baltık ülkelerinin güvenlik endişelerinin nedenlerinden birisi de ülkelerinde yaşayan azınlıkların durumları gerekçe gösterilerek Rusya tarafından iç işlerine müdahele edilmesi olmuştur.

Moskova, Rusya dışında ama eski Sovyet ülkelerinde yaşayan ve Rusça konuşan bütün insanları vatandaşları olarak görmüştür. Bu amaçla Rusya'nın, Baltık coğrafyasında azınlık durumunda bulunan vatandaşlarının bulundukları ülke vatandaşlığını hak etmeleri ve ana dilleri olan Rusçayı serbestçe konuşabilmelerini sağlamak için Baltık coğrafyası ile iletişim içerisinde olması gerekmekteydi. Her üç ülke de vatandaşlık konusunda 1940 yılına atıfta bulunmuş ve 1940'ta vatandaş olan insanlar ve onların soyundan gelenler, 1990'larda yenilenen bağımsızlıktan sonra vatandaşlıklarını korumuşlardır. Bu durumda birçok etnik Rus veya Rusça konuşan diğer azınlık temsilcileri siyasi olarak çoğu haklardan mahrum edilmişti. Yine yabancıların vatandaşlığa kabul edilmesinde her üç ülkede de farklı uygulamalar mevcuttu. Litvanya vatandaşlık yasası konusunda ilk adımı atan Baltık ülkesi olmuştur. Litvanya vatandaşlık yasasını bağımsızlıktan önce 1989 yılında kabul etmiştir.[330] Yabancıların vatandaşlığa kabul edilmesinde üç ülke arasında en kapsamlı vatandaşlık politikası Litvanya'nınkisi olmuştur. Zira Litvanya'da bulunan azınlıkların, bilhassa Rus azınlığın oranı Letonya ve Estonya'ya nazaran fark edilir derecede düşüktü. Milliyetlerine bakılmaksızın kalıcı sakinlerinin tamamına vatandaşlık hakkı tanıyan yasanın 1989 yılında kabul edilmesiyle Litvanya topraklarında önemli bir azınlık nüfusu kalmamıştı. Bu nedenle vatandaşlık meselesinde Litvanya daha esnek davranabilmiştir. 1996'da, sakinlerin %95'i doğum veya vatandaşlığa kabul yoluyla vatandaş olmuş ve ülkenin siyasi yaşamına tamamen katılabilmişlerdir.[331] Ancak vatandaşlık meselesi Letonya ve Estonya'da daha karışık bir süreç almıştır.

---

329 **Bremmer, Ian/Taras, Ray** (1996) New States, New Politics: Building the Post-Soviet Nations, 2.Baskı, Cambridge, Cambridge University Press, s.420.

330 **Puheloinen,** s.96.

331 **Chinn, Jeff/Truex A. Lise** (1996) 'The Question of Citizenship in the Baltics', Journal of Democracy, C:7, S:1 s.133-147.

Baltık devletleri bağımsızlıklarını ilan etmediklerini, yeniden inşa ettikleri konusunda ısrar etmişlerdir. Bu görüş Estonya ve Letonya'da savaş arası vatandaşlık yasasının kaldığı yerden devamını içermiştir. Letonya ve Estonya vatandaşlık meselesi ile bağımsızlıktan sonra meşgul olmak durumunda kalmışlardır. Estonya, vatandaşlık yasasını 1992 yılında kabul etmiştir, ancak vatandaşlığa kabul 30 Mart 1993'ten önce mümkün olmamıştır. O zamana kadar Estonya'da 16 Haziran 1940 veya önceki yıllara kadar kökenini gösteremeyenler yabancı olarak addedilmiştir.[332] 1993 yılından sonra da ülkenin anadili olan Estoncanın temel seviyede bilinmesi gibi başkaca şartlar da vatandaşlığa kabul için gerekli görülmüştür. Bu nedenle Estonya'da azınlıkların önemli bir oranı ancak 1993 yılından itibaren vatandaşlığa geçebilmiştir. 1992 ve 1993 yılları arasında Rusya ve Estonya ilişkileri zor günler geçirmiştir. Bunun sebebi, Estonya hükümetinin Rus azınlıkların haklarına yönelik bir takım hukuksal değişiklikleri gerçekleştirmesidir. Rusya'nın buna cevabı, Estonya'ya aktardığı doğal gazı yaklaşık 5 gün süreyle kesmek olmuştur. [333] Böylece Rusya Federasyonu dış politikada enerjiyi araçsallaştırarak, bir ülkenin iç siyasetini etkileme yönünde teşebbüste bulunmuştur.

Vatandaşlık meselesi Letonya'da daha zorlu bir süreç geçirmiştir. Bağımsızlıktan sonra Letonya da Estonya gibi azınlıklara resen vatandaşlık vermeyi kabul etmemiştir. Letonya, resmi vatandaşlık yasasını 1994 yılında kabul etmiştir. Yasa temelinde, Letonya'nın vatandaşlığa yaklaşımı üç ülke arasında en dışlayıcı olanıdır. Sovyet dönemi göçmenleri vatandaşlık için ancak 2000 yılından sonra başvurabilmişler, buna rağmen altsoyları daha önce başvuru yapabilmişlerdir.[334] Yine Letonya'da da vatandaşlığa kabul için Letonca dilinin belirli bir seviyede bilinmesi aranan şartlardan olmuştur. Ancak dil sınavının gerek zorluk seviyesi, gerekse sınav başvuru ücretleri gibi bürokratik prosedürler dahi Letonya ve Rus yetkilileri arasında tartışma konusu olmuştur.

Rusya, azınlıkların konumunu jeopolitik bir perspektiften değerlendirirken, Rusların, Estonya ve Letonya vatandaşlığı politikalarıyla iletişimi kilit bir faktör olmuştur. Rusya'nın temel unsurlarından biri, vatandaşlık garantisi olmayan Baltık devletlerinin vatandaşlarının, 6 Şubat 1995'ten önce başvuruda bulunarak Rus vatandaşlığı alabilmelerine dayanan kanundur. Sonuç olarak 1995 yılı itibarıyla Estonya'da 60.000,

[332] **Puheloinen,** s:97.
[333] **Asal,** s.122.
[334] **Girnius, Saulius** (1997) 'Back in Europe, to Stay', Transition, C:3, S:6, s.7-10.

Letonya'da da 20.000'in üzerinde kişi Rus vatandaşlığı kazanmıştır.[335] Letonya ve Estonya'nın vatandaşlık konusundaki bu dışlayıcı politikalarına karşılık, Rusya'nın kucaklayıcı politikası sonucunda durum daha da karışık bir hal almıştır. Zira her iki ülkenin azınlıklara yönelik tedbirlerini Rusya, Rus vatandaşlarına yönelik tehdit olarak algılamıştır. Bu tehdit algısı ise Rusya'nın her iki ülkenin iç işlerine karışmasına fırsat veren zemin olmuştur. Rusya her fırsatta Baltık ülkelerinin azınlıklara yönelik politikasının insan hakları ihlallerine sebebiyet verdiğini iddia etmiştir. Ancak, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve diğerleri tarafından yürütülen soruşturmalar bu suçlamaları doğrulamamıştır.[336] 1993-1994'te diaspora sorunu Rus dış politikasının önemli bir parçası olmuştur, ancak zamanla önemi azalmış ve artık Rusya'nın Baltık ülkeleriyle ilişkilerinde öncelikli sorun olmaktan çıkmıştır.[337] Baltıkların vatandaşlık politikaları ele alındığında Estonya ve Letonya'nın 1992 ve 1994'teki vatandaşlık yasalarına dayanan vatandaşlık politikalarının esasen Avrupa normlarına uygun olmadığını söylemek yanlış olur. Bir dereceye kadar, Baltık vatandaşlığı politikaları bazı Batı ülkelerinin "misafir işçi" politikalarıyla karşılaştırılabilir ve vatandaşlığa kabul politikaları Almanya veya İsviçre'dekinden daha dışlayıcı değildir.[338] Baltık coğrafyasındaki Rus azınlığın siyasi ve sosyal olarak muhatap kaldığı sıkıntılara rağmen, ekonomi en rahat olduğu alan olmuştur.

4.2.5. Rusya Federasyonu-Baltık Devletleri Ekonomik İlişkileri

Ruslar, SSCB döneminden itibaren tüm Birlik ülkelerinde ekonomik yapılanmada önemli rol oynamışlardır. Rusların ekonomi alanındaki üstünlükleri Estonya ve Letonya ekonomilerinde de aynısı olmuştur. Estonya'da Ruslar, 1987'de %57'lik oran ile sınai işgücüne hükmetmekteydiler. Sovyet döneminde, tüm birlik teşebbüslerinde Ruslar en büyük paya sahip olmuştur: işgücünün yaklaşık %80'ini Ruslar oluşturmuştur. Letonya'da ise durum tıpkı Estonya'daki gibi olmuştur. Letonya'da, Rus işgücü enerji, ulaştırma ve ağır sanayi gibi kilit sektörlerde yoğunlaşmıştır. 1987'de sanayi işgücündeki payları %62'yi bulmuştur.[339] Bu oranlardan da anlaşılacağı üzere hem eski Sovyet bölgesi genelinde, hem de Baltık coğrafyası özelinde Rus azınlıkların ekonomik durumları genelde

[335] **Barrington, Lowell** (1995) 'The Domestic and International Consequences of Citizenship in the Soviet Successor States', Europe-Asia Studies, C:47, S:5, s.731-763.
[336] **Girnius,** s.8.
[337] **Melvin, Neil** (1998) Russians Beyond Russia, 1.Baskı, London, A Cassel Imprint, s.21-22.
[338] **Chinn/Truex,** s.139-145.
[339] **Oxenstierna, Susanne** (1991) 'Labour Market Policies in the Baltic Republics', International Labour Review, C:130, S:2, s.256-265.

iyi olmuştur. Tıpkı, Rus azınlığın olduğu gibi Rusya'nın da devlet olarak Baltık coğrafyasında ekonomik olarak menfaatleri bulunmaktaydı.

Konstantin Sorokin'in analizine göre, Rusya'nın "yakın çevre" bölgelerindeki ekonomik çıkarları şunları içermektedir: (1) enerji kaynakları ve mineral hammaddelerinin mevcudiyeti, (2) ulaşım yollarının ve iletişim olanaklarının mevcudiyeti, (3) denizler ve okyanuslara ulaşım, (4) tarımsal kaynaklar, (5) mevcut ve potansiyel sanayi, (6) işgücü ve (7) bölgeyi atık madde depoları olarak kullanma imkanı.[340] Bu durum Baltık coğrafyası için de tarih boyunca hiç değişmeden sürmüştür. Baltık coğrafyasının ekonomik önemi özellikle XX. yüzyıl sonlarına doğru artarak devam etmiştir.

Sovyetler Birliği'nden miras kalan yakın ekonomik bağlar nedeniyle, 1990'ların başında Estonya, Letonya ve Litvanya'nın bağımsızlıklarını yeniden düzenlemelerinden kısa bir süre sonra üç Baltık ülkesinin de ilk ticaret ortağı Rusya olmuştur. 1991'de Estonya, Letonya ve Litvanya'nın toplam ithalatının % 90'ı Rusya'dan yapılmıştır.[341] Bunun yanında, Baltık coğrafyası SSCB içerisinde ekonomik olarak en gelişmiş bölgeler arasında yer almıştı. Bununla birlikte Baltık devletleri, İkinci Dünya Savaşı döneminde SSCB'ye dahil edilmesinden sonra SSCB bu coğrafyadaki gıda, hafif sanayi gibi üretim ürünlerini kısıtlayarak, üretimi ağır sanayi odaklı hale dönüştürmüştür. Baltık coğrafyasının Sovyet ekonomisi ile entegrasyonu tamamlandıktan sonra Baltıklar, Sovyet dünyasına bağımlı hale gelmiştir. Ancak siyasi olarak bağımsızlık mücadelesine girişen Baltık devletleri aynı zamanda ekonomik olarak da Sovyet dünyasına olan bağımlılığından kurtulmak istemiştir. Bu nedenle siyasi bağımsızlığın elde edilmesinden hemen sonra ekonomi Batı pazarına doğru açılım göstermiştir. Ticaretteki sapma, Baltık devletlerinin AB'ye entegrasyonuyla eş zamanlı olarak Baltık ülkeleri ve Batı dünyası arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ile açıklanabilmektedir. Aynı zamanda Rusya'nın, Baltık ülkelerinden yapılan ithalata uyguladığı yüksek vergiler ve komşularına karşı yaptırım uygulama tehditleri de önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenlerle 1990'lar boyunca Baltık ülkelerinin Rusya pazarına olan bağımlılığı daha da azaltmıştır.[342] Ancak bağımsız Baltık ülkeleri için Rusya dış ticarette her şeye rağmen önemli bir aktör olmuştur. Baltık ülkelerinin Rusya dış ticaretindeki payı çok küçükken, Rusya'nın Baltık ülkelerinin dış

[340] **Sorokin, Konstantin** (1996) Geopolitika Sovremennosti İ Geostrategia Rossii, Rossiiskaia Politicheskaia Entsildopedia, s.58-60.
[341] **Viljar, Veebel/Rau, Markus** (2018) 'The Bust, the Boom and the Sanctions in Trade Relations with Russia', Journal of International Studies, C:11, S:1, s.9-20.
[342] **Viljar/Rau,** s.10.

ticaretindeki payı çok yüksek seyretmiştir. Örneğin, 1993'te Rusya'nın Baltık ülkelerine ihracatı, bu ülkelerden Rusya'nın ithalatından 3,5 kat daha yüksek, 1994'te Rusya'nın ihracatı ithalattan 5 kat daha yüksek olmuştur.[343] Rusya, Baltık ülkelerine karşı hala korumuş olduğu dış ticaretteki üstünlüğünü farklı enstrümanlarla daha da pekiştirmek istemiştir. Bu nedenle çeşitli ürünlerde hala kendisine bağımlı olan ülkelere ekonomiyi koz olarak kullanmıştır.

4.2.6. Enerji Politikası Sorunu

Her ne kadar Baltık ülkelerinin bağımsızlıkları tanınmışsa da, bu coğrafya üzerinde sahip olduğu ekonomik üstünlüklerden feragat etmek istemeyen Rusya, enerjiyi yumuşak güvenlik perspektifinde bir araç olarak kullanmıştır. Devletleri finansal bir çember etrafında tutarak politikalarını kontrol etmek istemekte ve bunda da komşu ülkeler üzerinde kısmen başarılı olmuştur. Putin yönetiminin yüksek öncelik verdiği enerji sektörü buna bir örnektir. Enerji, 2000'li yıllar boyunca Rusya'ya ekonomisini, ordusunu ve süper güç statüsünü yeniden yapılandırmak için yeterli kaynak sağlamıştır.[344] Ancak, enerji meselesi ile sadece Baltık ülkeleri etkilenmemekte, bu sorunun Baltık ülkelerinin entegre olmaya çalıştıkları AB ülkelerine de yansımaları olmuştur. Geleneksel askeri tedbirlerin AB-Rusya ilişkilerinde bir tehdit unsuru olmaktan çıkmasından sonra Rusya'nın, AB pazarına ilgisinin artmasıyla birlikte "yumuşak güvenlik" olarak tanımlanan yeni tehditler de baş göstermiştir. AB ile Rusya arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA) 1 Aralık 1997 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesiyle ikili ilişkilere temel teşkil etmiştir. Resmi olarak Rusya, AB'nin stratejik ortağı konumunda olmuştur. AB ve Rusya, AB'nin Rus enerjisinin en büyük ithalatçısı ve dolayısıyla Rusya için sektörde en büyük pazar olduğu, büyük oranda enerji sektörü ile bağlantılı olarak ortak çıkarları paylaşmıştır.[345] Ancak bu durum Baltık ülkeleri için paradoksal bir duruma sebep olmuştur. Baltık devletleri Rus enerji sektöründen iki şekilde etkilenmektedir. Rusya kaynaklı yumuşak güvenlik tehditleri ve AB'nin enerjiyi Rusya'dan almakta ısrarcı olması, Baltık devletlerini

[343] **Kostinskogo, Grigori** (1995) 'Rossiia İ SNG: Dezintegratsionnye İ İntegratsionnye Protsessy', Tsentr İzucheniia Rossiiskih Zemer Zhurnala, s.1-20.
[344] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.166.
[345] **Mauring, Liina/Schaer, Daniel** (2006) 'The Effects of the Russian Energy Sector on the Security of the Baltic States', Baltic Security&Defence Review, C:8, s.66-80.

rahatsız etmektedir.[346] Yine de Baltık ülkeleri sahip oldukları küçük avantajlarla enerji hususundaki rahatsızlıklarını gidermeye çalışmıştır.

Enerji sektöründe Rusya'nın büyük bir üstünlüğe sahip olmasına rağmen, Baltık devletleri bu durumu dengeleyici avantajlara sahip olmuştur. Baltık devletleri Rus enerjisini sadece kullanan değil, aynı zamanda bu enerjinin dağıtımında da önemli rol oynamışlardır. Üç büyük Baltık limanı olan Ventspils, Butinge ve Tallinn'in petrol ihracı Rus ham petrol ihracatının %16'sını temsil etmektedir. Rusya'nın ihracat sistemi için önemli bir geçiş yeri olması, Baltık Devletlerine Rusya ile ikili ilişkilerde esneklik sağlamıştır.[347] Bu durum ise Rusya'yı alternatif güzergah aramaya sevk etmiştir. Ancak Rusya Federasyonu-Baltık ülkeleri ilişkisini esas etkileyen doğalgaz faktörü olmuştur.

Yukarıda bahsi geçen tüm bu unsurların önemi Rusya için devam ettiği dönemde, Baltık ülkelerinin Batıyla entegrasyon niyetleri bağımsızlıklarının ardından eylem safhasına gelmişti. Ancak ekonomi, jeopolitik, askeri ya da azınlıklar hususu olsun, Baltıklar söz konusu olduğunda bu seçeneklerin hepsi de Rusya'nın kolayca vazgeçemeyeceği hususlar olmuştur. 1990'larda realist algılamada yaşanan değişim, askeri yöntemler yerine ekonomi-politik sistemin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda Baltık ülkeleri Batının değerlerini özümsemek adına hem iç politikada gerekli reformları gerçekleştirmiş, hem de dış politikasını bu yönde belirlemişlerdir.

AB ve NATO, her iki örgüt de Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarıyla birlikte ilişki kurduğu ve dış politikalarının belirlenmesinde ilkeleri referans alınan iki örgüt olmuştur. AB, ekonomi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasi gibi değerlerin Baltık coğrafyasına yerleştirilmesi amacıyla tercih edilmiştir. Baltık ülkelerinin Avrupa değerlerine entegre edilmeleri Avrupa ülkelerinin de başlıca gündemini işgal etmiştir. Ancak, 1990-2000 yılları arasında Sovyet nükleer füzelerinin mevcudiyetinden endişe duyan Batı Avrupa'nın temel tutumu, bekle-gör politikası etrafında biçimlenmiştir.[348] Ancak bu süreçte dahi AB üyeleri Baltık ülkelerine destek vermekten geri kalmamışlardır. Rusya'nın Baltık ülkelerinde konuşlandırdığı orduların 1994 yılında tamamen geri çekmesinin ardından insan hakları, azınlık hakları ve demokratik kurumlara vurgu yapan

[346] **Mauring/Schaer,** s.77.
[347] **Mauring/Schaer,** s.74.
[348] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.152.

Avrupa Anlaşmaları bir sonraki yıl imzalanmıştır.[349] Buna karşın Rusya, Baltık ülkelerinin AB ile kurduğu ilişkiye pragmatist bir politika izleyerek önceleri itiraz etmemiştir. Zira, Baltık coğrafyası Rusya için Avrupa pazarına açılan koridor demekti. Ayrıca AB'nin askeri yapıdan uzak, siyasi bir organizasyonu olması da Rusya'nın tehdit algısını fazla etkilememekteydi. Bu nedenle Baltık devletleri 2004'te AB'ye girdiklerinde kendilerini karmaşık bir ilişkinin içerisinde bulmuşlardır. Katılım sırasında, genişlemiş AB'nin Rusya'yla olan ilişkilerinde Baltıkların oynayacakları rolün ne olduğuna dair yorum Vadim Kononenko tarafından ya normal komşular" ya da sorun yaratan" rollerine geçmek olarak tanımlanmıştır. Kononenko'nun da belirttiği gibi kısa cevap, Baltık devletlerinin her iki kategoriye de tam olarak uymadığı yönündedir. Rusya ile zorunlu birleşmeleri Baltık devletlerine, o ülke ve halkı hakkında, AB'nin geri kalanına ihtiyatlı davranılması yönünde tavsiye belirten özel bir bilgi sahibi olma hissi vermiştir. Bununla birlikte, bu düşünce çizgisinin Baltık devletlerinin AB ile Rusya arasındaki işbirliği konusunda aşırı derecede olumsuz bir tutum almasına neden olduğunu söylemek yanlış olur.[350] Yani üç Baltık ülkesi de tarihte Rusya ile tecrübe dolayısıyla Rusya'dan uzaklaşmaya çalışırken, bu defa bu tecrübenin bir benzerini entegre olmaya çalıştıkları Batıyla yaşamak istememişlerdir.

Baltık ülkelerinin 1990'ların başında en temel gereksinimleri olan güvenlik istikrarı olmuştur. NATO ise, Soğuk Savaş döneminden kalma bir örgüt olarak üyelerine kolektif güvenlik sağlaması, üyelerinin askeri kapasitelerinin geliştirilmesine katkıda bulunması gibi nedenlerden dolayı Baltık ülkelerinin bu örgütle ilişki kurmasının başlıca sebebi olmuştur. NATO'nun Baltık coğrafyasına yönelik amacı ise burada bulunan bağımsız devletleri kendi bünyesine katarak hem Rus gücünü kontrol altında tutmak, hem de Avrupa güvenliğini istikrara kavuşturmak olmuştur. Rusya ise başlangıçtan itibaren NATO'nun Baltık ülkeleri ile ilgilenmesini tehdit unsuru olarak kabul etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Yevgenii Primakov, değişen koşullarda Baltık ülkelerinin NATO'ya dâhil olmalarının kabul edilemez olduğunu açıklamıştır. Nihai sonuç olarak Soğuk Savaş sonrasında dağılan Varşova Paktı ve eski Yugoslavya'nın parçalanması sonucunda Avrupa güvenliğini tehdit eden olumsuz gelişmeler, NATO'nun genişlemesi argümanını öncelikli konu olarak gündeme getirmiştir. Bunun karşısında Rusya, Avrupa güvenliğinin AGİT çerçevesinde ilerlemesi gerektiğini öne sürerken, NATO'nun genişlemesi Rusya'nın

[349] **Jopp, Mathias/Amswald, Sven** (Editörler) (1998) 'The European Union and the Baltic States: Visions, Interests and Strategies for the Baltic Sea Region', The Finnish Institute of International Affairs, s:8-24.

[350] **Nielsen, L. Kristian** (2007) 'Opportunities and Limitations for the Baltic States of the EU-Russia Strategic Partnership', Baltic Security&Defence Review, C:9, s.109-130.

güvensizlik sendromunu tekrar gündeme getirmiştir.[351] Rusya'nın Baltık perspektifinden AB ve NATO'ya karşı bakış açısı şu şekilde olmuştur: Her ne kadar Baltık ülkelerinin NATO üyeliğine karşı çıksa da, Rusya'nın bu ülkelerin AB üyeliğine bakışı olumlu yönde olmuştur.[352] Rusya'nın her türlü olumlu veya olumsuz yaklaşımına rağmen 2004 yılı içinde Baltık ülkelerinin hem AB'ye, hem de NATO'ya tam üyeliklerinin gerçekleşmesi, Rus dış politikasında yeniden değerlendirme yapma gereğine neden olmuştur.

Baltık ülkelerinin Batılı örgütlere entegrasyonlarının tamamlanması sonucu Rusya artık karşısında üç ayrı küçük devlet yerine grup halinde kararlar alan ve eylemlerini de bu şekilde gerçekleştiren güçlü bir blok görmekteydi. O yüzden Baltık coğrafyasına yapacağı her etkinin, tepkisi de buna göre daha büyük olacaktı. Ancak yine de Rusya Baltık coğrafyasındaki kendi çıkarlarını korumak için gerekli adımları atmaktan çekinmemiştir. Önceleri söylem düzeyinde olan Baltıkların Batıyla entegrasyon süreçleri 2004 yılında eylem aşamasını tamamlamasıyla, Rusya da söylem düzeyindeki muhalif tavrını eylem düzeyine geçirmiştir. Bu doğrultuda Rusya'nın ilk başvurduğu icraatlardan birisi enerji sektörü olmuştur. Çünkü Baltık ülkelerinin enerji konusunda kendisine bağımlılıklarının farkında olan Rusya, enerjiyi bu bölgedeki etkisini devam ettirmek için dış politika aracı olarak kullanmaktan kaçınmamıştır.

Enerji konusundaki Baltık ülkelerinin maruz kaldığı durumlardan birisi fiyat politikasında olmuştur. Bağımsızlıklarının ardından Rusya ile Baltık devletleri arasındaki enerji ilişkisinde değişiklikler gözlenmişse de, yine de Baltık ülkeleri doğalgazı Avrupa ülkelerine nazaran daha ucuza almaktaydı. Ancak bu durum özellikle 2000'li yıllardan itibaren değişmeye başlamıştır. Avrupa ülkeleri bin metre küpüne 120-135 Dolar öderken, bu miktar Baltık ülkelerinde 80-85 Dolar civarındaydı. Ancak Kuzey Akım projesinin tamamlanmasıyla birlikte Gazprom, 2007 yılından itibaren doğalgaz fiyatlarını %50 oranında artırmaya karar vermiştir.[353] Alınan bu karara tepki gösteren Baltık ülkeleri, kararın NATO ve AB üyeliklerine tepki olarak alındığını ifade etmişlerdir. Buna karşın Gazprom kararın siyasi amaçlardan ziyade, Baltıkların ekonomilerinin gelişmesiyle Avrupa seviyesini yakaladıklarını, fiyat artışının da bu doğrultuda gerçekleştirildiği görüşünü savunmuştur. Buna karşın Avrupa Komisyonu, Gazprom'un Estonya, Letonya, Litvanya'ya yönelik haksız fiyat politikası uyguladığını belirterek, bu duruma son

[351] **Caşın, Mesut Hakkı** (2006) Novgorad Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi, 1.Baskı, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, s.362.
[352] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.153.
[353] **Mauring/Schaer,** s.74.

verilmesi çağrısında bulunmuştur.[354] Baltık ülkelerinin fiyat artışından daha ziyade arzu ettiği husus da Rusya Federasyonu'nun enerji hamlelerine karşılık AB'nin kurumsal olarak kendi arkalarında durmasıydı.

Baltıklar, Rus enerjisinden iki yolla istifade etmişlerdir. Bunlardan birisi son kullanıcı olarak Rus enerjisini tüketime yönelik olarak ithal etme yoluyla olmuştur. Diğeri ise Rus enerjisinin dağıtım ağında bulunmalarından dolayı geçiş ücreti almaları yoluyla gerçekleşmiştir. Ancak ikinci yöntem Ukrayna ya da Belarus gibi Rus enerjisinin Avrupa ülkelerine ulaştırılmasındaki rolünden ziyade, daha çok enerjinin bölgesel ulaşımı için önem arz etmiştir. Mesela, Litvanya bu noktada kilit bir rol üstlenmiştir. Çünkü Rus enerjisinin Kaliningrad'a ulaştırılması için Belarus ve Litvanya güzergahını kullanması gerekmekteydi. Bunun gerçekleşmesi için Rusya, Litvanya ile iyi ilişkilere ihtiyaç duymaktaydı. Bundan daha da öte Rusya'nın Litvanya'ya olan bu bağımlılığını ortadan kaldırmak için alternatif güzergaha ihtiyacı vardı.

Baltık ülkeleri ise alternatif güzergah arayışlarına karşı çıkmıştır. Baltık ülkelerinin en büyük endişelerinden biri Rusya ile yaşanabilecek muhtemel bir enerji krizinde, Rusya'ya AB seviyesinde cevap verilememesi olmuştur. Çünkü, Ukrayna üzerinden Rus enerjisinden istifade eden AB, bu boru hattı üzerinde kaynaklanan krizlere AB olarak blok bir şekilde resmi ağızdan cevap verebilmişlerdir, ki bunun örneği 2009 yılında yaşanan doğalgaz krizinde görülmüştür. Rusya, Ukrayna'ya göndermiş olduğu doğalgazda kesinti yaptığında, bu kesinti aynı boru hattından gaz akışı sağlanan AB ülkelerince de hissedilmiş ve bu duruma AB üyesi ülkeler 2009 yılında Prag'da gerçekleştirilen Dışişleri Bakanları toplantısında Moskova ve Kiev'e AB seviyesinde cevap vermişlerdir.[355] Ancak Baltık ülkeleri Rus enerjisinden son kullanıcı olarak faydalandıklarından, diğer Avrupa ülkeleri muhtemel bir Baltık-Rusya enerji krizinden etkilenmeyeceklerdi. Bu da enerji konusunda Baltık ülkelerinin Rusya'ya karşı yalnız kalmaları anlamına gelmekteydi.

Rusya'nın enerji güzergahını çeşitlendirmek istemesinin Baltıklar açısından gerekçesi enerjinin politik ve ekonomik bir araç olarak kullanılmak istenmesi olmuştur. Bir başka gerekçe de Rusya, enerjisinin Avrupa ülkelerine ulaştırılmasında eski Sovyet ülkelerinde bulunan güzergahlar yerine, Rus toprakları ve limanları vasıtasıyla doğrudan

[354] **Avrupa Komisyonu** (2015) <https://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3921_en.htm>, s.e.t. 19.032019.

[355] **Grigas, Agnia** (2012) The Gas Relationship Between the Baltic States and Russia: Politics and Commercial Realities, The Oxford Institute For Energy Studies, s.8.

ve yeni güzergahlar arayışı olmuştur.[356] Bu sayede enerjinin kontrolü tamamıyla Rusya'nın inisiyatifinde olacaktı. Rusya Baltık ülkelerine olan bu bağımlılığını azaltmak için alternatif güzergah arayışına girmiştir. Çok geçmeden Alman-Rus ya da Litvanya'nın Avrupa Parlamentosu üyesi olan Vytautas Landrsbergis'e göre Putin-Schröder Paktı olarak bilinen doğalgaz boru hattı projesinin planları yapılmıştır.[357] Nord Stream olarak adlandırılan bu projeye göre Rusya'dan Almanya'ya Baltık denizi altından direk enerji akışı sağlanacaktı. Bu durum Rus enerjisini kullanmada Baltık devletlerini sadece son kullanıcı durumunda bırakacak ve Rusya'ya bağımlılığı artıracaktı. Baltık devletleri siyasi ve çevresel gerekçeler nedeniyle bu projeye engel olmak istemişlerdir. Özellikle Estonya, diğer iki Baltık ülkelerine göre bu konuda daha fazla çaba harcamıştır. Çünkü Estonya'nın 1990'lı yıllarda Rus azınlıklara yönelik çıkardığı yasalar Rusya'nın itirazlarıyla karşılaşmış ve sonuç olarak Rusya, Estonya'ya gönderdiği doğalgazı keserek bu şekilde Estonya'nın tavrını etkilemeye çalışmıştı. O nedenle Estonya yine aynı tecrübeyi yaşamak istemiyordu. Bu defa Estonya'nın bu projeye karşı çıkmasındaki gerekçeleri karasularındaki egemenliği ve ekonomik bölgesindeki ulusal çıkarlarından kaynaklanmaktaydı. Talinn'in bir başka gerekçesi de çevresel endişeler olmuştur. Baltık Denizi zaten sahip olduğu atıksu maddeleri yüzünden kirlilik oranı yüksekti. Bu projenin hayata geçirilmesi ise bu endişelerin artmasına neden olmuştur. Resmi bir bildirisinde, Estonya Dışişleri Bakanlığı, Baltık deniz çevresinin yüksek hassasiyetine dikkat çekmiş ve doğalgaz boru hattı için kara yolunun deniz dibi yoluna nazaran tercih edilebileceğini belirtmiştir. Rus doğalgazı için karayolu boru hattının ayrıca Letonya, Litvanya ve Polonya tarafından da tercih edildiği ifade edilmiştir.[358] Elbette ki doğalgazın karayolu vasıtasıyla taşımacılığı daha ucuza mal olabilecekti. Fakat bu durumda Rusya topraklarından istifade ettiği ülkelere geçiş ücreti ödemek durumunda kalacaktı. Ayrıca enerji transferi konusunda Rusya'nın söz konusu ülkelere bağımlılığı artacaktı. Bu nedenle Rusya önceliği deniz yolu taşımacılığına vermiştir.

Baltık ülkelerinden sadece Litvanya Rus doğalgazının ulaştırılmasında geçiş konumunda bulunmuştur. Kaliningrad, Rusya'dan temin ettiği doğalgaz ihtiyacını Belarus ve Litvanya üzerinden gidermekteydi. Bu nedenle geçiş ücreti Baltık ülkelerinden sadece Litvanya için önem arz etmiştir. Gerçi geçiş ücretinden daha ziyade bu durum Litvanya'ya

[356] **Grigas**, s.29.
[357] **Mauring/Schaer,** s.75.
[358] **Socor, Vladimir** 'The Jamestown Foundation 'Estonia Will Not Allow the Nord Stream Pipline on Its Seabed', <https://jamestown.org/program/estonia-will-not-allow-the-nord-stream-pipeline-on-its-seabed/>, s.e.t. 15.02.2019.

siyasi avantaj sunmaktaydı. Bir bakıma Kaliningrad'a doğalgaz akışının devam etmesi, Litvanya adına doğalgaz arzının garantisi anlamına gelmekteydi. Bu durum Litvanya için daha da mühimdi. Litvanya'nın Rusya ile yürütülen enerji konusundaki bu konumu doğal olarak bu ülkeyi Nord Stream projesine muhalif duruma getirmekteydi. Zira, Nord Stream projesinin gerçekleştirilmesi durumunda Kaliningrad'a da bu boru hattı üzerinden enerji ulaştırılabilecek ve bunun sonucunda Litvanya sahip olduğu avantajı kaybedebilecekti.

Her ne kadar Baltık ülkeleri Nord Stream projesine karşı olumsuz tavır takınmışlarsa da, Haziran 2008'de Baltık Denizi ülkeleri zirvesinde Litvanya ve Estonya temsilcileri projeye karşı olmadıklarını bildirmişler ve hatta Letonya Başbakanı Ivars Godmanis "Ne kadar boru hattı varsa o kadar iyidir." diyerek projeye desteğini dile getirmiştir.[359] Proje 2011 yılı sonunda hizmete girmiş, böylece Rusya, Nord Stream ile Baltık ülkelerini proje kapsamı dışında bırakarak Almanya başta olmak üzere İngiltere, Fransa, Hollanda gibi Batı Avrupa ülkeleriyle direk teması sağlamıştır. Sonuç olarak Rusya, enerji alanında güvenilir bir tedarikçi olduğunu vurgulasa da, bu konuda çeşitli taktiklere başvurmuştur. Batı Avrupa ülkelerine sağlanan enerji çok nadiren ve kasıtlı olmayarak kesintiye uğrarken, enerji alanında tamamen Rusya'ya bağlı olan eski Sovyet devletleri daha sık kesinti yaşamıştır. Rusya, kesintileri sabotaja ve doğal afetlere bağlarken, fiyatları da belirli aralıklarla yükseltmiştir.[360] Bu itibarla enerji konusunda Rusya'ya bağımlı olan Baltık ülkelerinin manevra kabiliyetleri son derece kısıtlı olsa da, bu ülkeler farklı arayışlar içerisine girmiştir.

Doğalgazın sıvılaştırılmak suretiyle elde edilen LNG teknolojisi bu konuda Baltık ülkelerinin ilgi alanına girmiştir. Litvanya, LNG'ye yönelmeye başlamış ve Estonya ile Letonya da LNG'ye geçiş için planlar yapmıştır. Bu konuda Baltık ülkelerine ABD de destek çıkmıştır. Almanya'nın Hamburg şehrinde 7-8 Temmuz 2017 tarihlerinde yapılan G20 Zirvesi öncesi ABD Başkanı Donald Trump, Üç Denizler Zirvesi'ne katılmıştır. Bu oluşum, sıvılaştırılmış doğalgaz terminalleri ve doğalgaz boru hatlarını içerecek şekilde bölgesel enerji ağlarının genişletilmesini amaçlamaktadır. Bu oluşumun 12 üyesi arasında üç Baltık devleti ve Polonya'nın yanı sıra, Avusturya ve Macaristan da bulunmaktadır.[361] ABD'nin bu politikayı desteklemesindeki temel amacı Baltık ülkeleri ve diğer Doğu

[359] **Pavlovia, Natalia** Saint-Petersburg State University of Aerospace Instrumentation 'The Nord Stream Project', <http://guap.ru/guap/nids/pdf_2012/pavlova.pdf>, s.e.t. 17.02.2019.
[360] **Lucas, Edward** (2009) The New Cold War: How the Kremlin Menaces both Russia and the West, 1.Baskı, London, Bloomsbury Publishing, s.188.
[361] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.174.

Avrupa ülkelerinin doğalgaz konusunda Rusya'ya olan bağımlılıklarını mümkün olduğunca azaltarak, bu ülkelerin kendilerine yeterli seviyeye ulaşmalarını sağlamak olmuştur.

Enerji enstrümanının dış politikada koz olarak kullanılmak suretiyle temelde ekonomik menfaatlerin sürdürülmesi hedeflenmişse de, Rusya ile Baltık ülkeleri arasında baş gösteren gerginlikler sadece ekonomi odaklı olmamıştır. Bu ülkelerin bağımsızlıklarını elde etmesinin ardından güvenlik kaygıları, tarihsel nedenlerden ötürü arka planda hissedilen algı ya da Baltık ülkelerinin sosyal yapılarının oluşum süreci de Rusya-Baltık eksenindeki çatışma konuları olmuştur. Bu durum bu ülkelerin AB ve NATO'ya entegrasyonlarının gerçekleşmesinden sonra da devam etmiştir. Üç Baltık ülkesinin Rus azınlıklara yönelik uyguladıkları politika Rusya'nın bu ülkelere yaklaşımını etkilemiştir. Litvanya, diğer iki Baltık ülkesine göre azınlık konusunda daha esnek davranmıştı. Litvanya'nın Rus azınlığın vatandaşlığa geçişi aşamasında sağladığı kolaylıklar, iki ülke arasındaki ilişkileri karşılıklı iletişim kanallarının açık seyir izlediği bir yapıya sevk etmiştir. Litvanya 1997 yılında Rusya ile sınır anlaşmasını imzalayan ilk Baltık ülkesi olmuştur.[362] Ancak buna rağmen Litvanya ile Rusya arasında bile ilişkinin tamamen sorunsuz olduğu söylenemez. Diğer Baltık ülkelerinin Sovyet işgali nedeniyle Rusya'dan tazminat talep etmesi Litvanya için de söz konusu olmuştur. Sovyetlerden tazminat isteme hususunu en fazla gündeme getiren ülke Litvanya olurken, Estonya da gördüğü zararı hesaplama konusunda son derece kararlı bir tavır sergilemiş ve iki Baltık komşusunu bu yönde davaranması için teşvik etmiştir. Eston yetkililer ayrıca, Moskova'nın Sovyet işgalini kabul etmesi ve özür dilemesi karşılığında tazminat isteklerinden vazgeçeceklerini açıklamıştır. Litvanya ise Rusya'nın öncelikle işgali kabul edip özür dilemesi gerektiğini belirtmiş, ancak bu durumun bile tazminat isteme kararını engellemeyeceğini savunmuştur.[363] Tarihin gölgesi hala Baltık devletleri ile Rusya arasındaki ilişkiye tesirini devam ettirmiştir. Bu durum Rusya'nın eski Sovyet bölgesini çıkar alanı olarak görmesiyle devam etmiştir.

Rusya çıkar bölgesi olarak addettiği topraklardaki ülkeleri etkilemek için sadece ekonomi değil, başkaca araçlara başvurmuş, bu doğrultuda farklı enstrümanlar kullanılmıştır. Bu enstrümanlardan biri de Baltık ülkelerinin özellikle Rus azınlıklara karşı

[362] **Hekimoğlu, Asem Nauşabay** (2007) Rusya'nın Dış Politikası: ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya, 1.Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, s.186.
[363] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.187.

uygulamış olduğu vatandaşlık politikası olmuştur. 1994 yılında Yeltsin "Federasyonun Yurtdışında Yaşayan Yurttaşlarına Yönelik Devlet Politikası Temel Yönergeleri Hakkında Kararname" başlıklı başkanlık kararnamesini imzalamış ancak bu konuyla ilgili herhangi bir pratik önlem alınmamıştır. 1997'de ise Duma'da Rusya'nın yurttaşlara yönelik politikası hakkında bir yasa çıkarılmış ve yurttaşlığın tanımı, bu insanlara atfedilen haklar ve hakların güvence altına alınması için öngörülen önlemler üzerinde tartışmalara neden olmuştur.[364] Putin'in ilk dönemi ile birlikte yurtdışındaki Rus vatandaşların haklarını koruma söylemi dış politika strateji belgelerine girmiştir. 2008 yılında ise yurtdışındaki vatandaşlarını koruma, yeni kabul edilen "Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti"nde Rus dış politikasının doğal bir önceliği olarak ilan edilmiştir (Концепция внешней политики Российской Федерации 2008).[365] Rusya'nın komşu ülkeler üzerinde yumuşak güç sarfetme yöntemi olarak Vatandaşlık Politikası'nı kullanması Baltık ülkelerinde uzun yıllardır endişe kaynağı olmuştur.[366] Baltık ülkelerinde Rus nüfusun fazla olması bu endişelerin hep sıcak kalmasına neden olmuştur. Özellikle Estonya ve Letonya'nın yurttaşlık yasalarını 1940 öncesi döneme dayandırmaları nedeniyle Rusya ile bu ülkeler arasında vatandaşlık sorunu güncelliğini korumuştur. Rusya'nın Baltıklardaki vatandaşlık politakalarına eleştirileri Baltık ülkelerinin AB ve NATO üyeliklerinin gerçekleştiği 2004 sonrasında da devam etmiştir. Rusya'nın bu eleştirileri 2014 Ukrayna kriziyle birlikte daha da ciddiye alınmıştır. Ukrayna krizinden önce bu eleştiriler NATO'nun genişlemesi ve Rusya'nın "yakın çevre" ve "Rus dünyası"ndaki rollerine Rusya'nın görüşlerini içeren Rusya-Batı arasındaki daha geniş ilişkiden ayrı olarak görülememiştir.[367] Baltık coğrafyasının sahip olduğu stratejik önem ve özelliklerin Ukrayna ile benzer olması Baltık devletlerinin Rusya'nın söylemlerini daha ciddiye almalarına sebep olmuştur. Zira, Ukrayna krizi sürecinde Rusya'nın kaygı verici askeri faaliyetleri artmıştır. Rusya'ya ait Baltık Deniz Filosu, 2014 yılı Mart ayında Baltık kıyısı boyunca beklenmedik bir şekilde taktiksel tatbikatlar yapmıştır.[368] Baltıkların esas kaygılandığı husus askeri tatbikatlardan daha ziyade Rusya'nın vatandaşlık konusunda izlediği politika olmuştur.

---

[364] **Kallas, Kristina** (2016) 'Claiming the Diaspora: Russia's Compatriot Policy and Its Reception by Estonian-Russian Population', Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, C:15, S:3, s.1-25.

[365] **Kallas**, s.6.

[366] **Winnerstig, Mike** (Editör) (2014) Tools of Destabilization Russian Sof Power and Non-Military Influence in the Baltic States, FOI, s.19.

[367] **Croft, Jennifer** (2016) 'Non-Citizens in Estonia and Latvia: Time for Change in Changing Times?', OSCE Year Book 2015, C:21, s.181-195.

[368] **Rodionov, Vladimir** Russian News Agency 'Baltic Fleet Holds Exercises in Framework of Surprise Inspection', <http://en.itar-tass.com/russia/721751>, s.e.t. 05.04.2019.

Rusya, Kırım'ın ilhakını yerel Rus nüfusunun haklarını koruma gerekçesiyle meşrulaştırma çabasında olmuştur. Bu nedenle Moskova'nın bu çabası toprak kapmak için vatandaşlık politikasının bir bahane olduğu görüşünü pekiştirmiştir. Rusya'nın yurttaşlık politikaları resmen yakındaki ülkelerde yaşayan etnik Rusları korumak içindir. Şimdi, Rusya'nın "2020 Ulusal Güvenlik Stratejisi"nde ana hatları çizilen bu politikalar, ilk olarak 2000 yılında Vladimir Putin'in ilk başkanlık döneminde ortaya çıkmıştır.[369] Buna göre yurtdışında bulunan Rus vatandaşların, etnik Rusların ya da Rusça konuşan azınlıkların haklarının ekonomik, siyasi ve askeri olarak korunması gerekmekteydi. Baltık ülkelerinde Polonya, Ukrayna ve Belarus gibi ülkelerden gelen ve Rusça'yı anadili olarak kabul eden azınlıklar ise etnik Rusların sayısını artırmaktadır. Bu durum ise Moskova'nın elini güçlendirmektedir. Baltık ülkelerinde Rusça konuşan topluluklara yoğunlaşmış olan birçok dernek, örgüt vs. faaliyet göstermektedir. Putin tarafından 2007 yılında devlet destekli bir kuruluş olan "Russkiy Mir" (Rus Dünyası) birçok Baltık organizasyonunu finanse etmektedir.[370] "Russkiy Mir"in orijinal ideolojik yapısı üç sütundan oluşmuştur; Rus dili, II. Dünya Savaşı'nda Nazizm'e karşı elde edilen Sovyet zaferine odaklanan ortak tarihi hafıza ve Rus Ortodoks Kilisesi. Ukrayna-Rusya krizinin başlamasından sonra, "bölünmüş millet" kavramı ve "Russkiy Mir"i güçlendirme ihtiyacı, politik söylemin ön saflarına girmiş ve birçok dış politika alanında kullanılmıştır. Bu da, birçok bilim insanına "Russkiy Mir"i Rusya'nın yumuşak güç projesi olarak tanımlamasına yol açmıştır.[371] Moskova özellikle 1990'ların başında Estonya ve Letonya'yı Rus azınlıklara resen vatandaşlık hakkının verilmemesini yoğun bir şekilde eleştirmiş, bu durum taraflar arasında gerginlik kaynağı olmuştu. Baltık ülkelerinin azınlık politikalarının eleştirilmesinde henüz bir değişiklik olmamakla birlikte, Moskova'nın Rus vatandaşlığı dağıtma politikasını kolaylaştırmak ve Rus etkisi için boşluk yaratma koşulu olarak önem taşımaktadır.[372] Rus azınlıkları Estonya'da Talinn ve Narva civarında yoğun bir şekilde bulunmaktayken, Letonya'da ise Riga ve Latgale yoğun bir etnik Rus nüfusu veya Rusça konuşan kesim bakımından ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle Ukrayna krizi sonrasında bu bölgelere yönelik endişeler artmıştır. Zira, bir sonraki muhtemel kriz bölgesi Rus nüfusun ağırlıklı

[369] **Grigas, Agnia,** (2014) 'Russia-Baltic Relations After Crimea's Annexation: Reasons for Concerns?', Cicero Foundation Great Debate Paper, <http://www.cicerofoundation.org/lectures/Agnia_Grigas_Russia-Baltic_Relations.pdf>, s.e.t. 06.04.2019.

[370] **Фонд русский мир,** 'Что финансирует в Латвии путина фонд "Русский мир"?', <http://rus.tvnet.lv/novosti/kommjentariy/195556-chto-finansirujet-v-latvii-fond-putina-russkiy-mir>, s.e.t. 05.04.2019.

[371] **Kallas,** s.8.

[372] **Grigas,** (2014) s.7.

olduğu bu bölgeler olabilirdi. Zaten bu düşünceyle Rusya'nın, Doğu Ukrayna'ya askeri müdahalesi ve Kırım'ı ilhakını takiben 2014 yılında birçok gazeteci "Sırada Narva mı?" sorusuyla Estonya'nın en doğusunda bulunan Narva şehrine ulaşmıştır.[373] Ancak, Doğu Ukrayna'daki huzursuzluğun gösterdiği gibi, Rusya artık geleneksel askeri güce değil, vekalet savaşına güvenmektedir. Sonuçta askeri karışıklık böylece sivil savaş ya da yerel Rus nüfus tarafından ayrılıkçı çabalara benzemektedir. Ayrıca, Kremlin'in taktikleri yerel çoğunluğu desteklemeyi gerektirmemekte, ancak ayrılıkçı çabalarına destek vermek için sadece bir azınlığa gereksinim duymaktadır.[374] Rusya ile Baltık ülkeleri arasındaki gerginlik sadece Rusya'nın vatandaşlık politikaları gibi somut olgular üzerinde cereyan etmemiş, bunun yanında geçmişten süregelen manevi değerlere atfedilen algı farklılıkları da gerginliklere belirli ölçüde sebep olmuştur.

4.2.7. Bronz Asker Sorunu

Rusya'nın, Estonya ile yaşamış olduğu "Bronz Asker" sorunu Sovyet döneminde vuku bulan hadisenin milli hislerle yorumlanmasının yansıması olmuştur. 22 Eylül 1947 tarihinde Kızılordu'nun Tallinn'i kontrol etmesinin üçüncü yılında uzun süre kalan ve şehirdeki en önemli savaş anıtı olan "Bronz Asker" heykeli Tonismagi'de örtüsünü kaldırmıştır.[375] Anıt, Sovyet dönemi boyunca başkent Tallinn merkezinde varlığını korumuştur. Heykel, Estonlar tarafından istenmeyen Sovyet işgali döneminin sembolü olarak görülürken, etnik Ruslar için Sovyet ordusunun Hitler'e karşı kazandığı zaferde göstermiş olduğu kahramanlığı ve fedarakarlığı temsil etmektedir.[376] Estonya'nın bağımsızlığının ardından, özellikle de Rus askerlerinin Estonya topraklarını terk etmesinin sonrasında, anıt Eston hükümetlerince ideolojik öneminin azaltılmasına yönelik uygulamalara maruz kalmıştır. Ancak, yine de anıt varlığını koruyabilmiştir. Heykelin gerek Eston, gerekse Rus tarafında aşırı yanlılar arasında ilgi görmesi anıtın politik mesele haline gelmesine neden olmuştur. Anıt özellikle Rusların zafer bayramı olan 9 Mayıs'ın yıl dönümlerinde gündeme gelmiş ve kimlik savaşlarının odak noktası haline gelmiştir. Estonya'da yaklaşmakta olan parlamento seçimleri ile ilgili olarak 2006 yılı sonlarında "Reformierakond" (Reform Partisi) 9 Mayıs 2007 tarihinden önce heykelin yerini

[373] **Kallas,** s.1.
[374] **Grigas,** (2014) s.14.
[375] **Ehala, Martin** (2009) 'The Bronze Soldier: Identity Threat and Maintenance in Estonia', Journal of Baltic Studies, C:40, S:1, s.139-158.
[376] **Lucas,** s.198-199.

değiştirme sözü vermiştir. Bu hamle partiye ve liderlerine çok sayıda Estonyalı arasında eşi benzeri görülmemiş bir popülerlik kazandırmış ve sonuç olarak parti Mart 2007'deki seçimleri kazanmıştır: sandalyelerin %28'ini elde ederek Parlamentodaki en büyük parti olmuş ve yeni hükümet koalisyonunda lider parti olmuştur. Böylece vaadin yerine getirilmesi talep edilmiştir.[377] Aynı yıl içerisinde Eston hükümeti anıtı şehir merkezinden kaldırarak, askeri mezarlığa taşımak istemiştir. Bu karar ülkede bulunan Rus azınlıkların hoşuna gitmediği gibi, bu kesimin isyan etmesine neden olmuştur.

Estonya'nın "Bronz Asker" anıtına yönelik izlemiş olduğu siyasete sadece Estonya'da bulunan ve Rusça konuşan azınlıklar tarafından tepki gösterilmemiş, bunların yanında Kremlin de Estonya'yı uluslararası platformlarda sesli bir şekilde eleştirmiştir. Tabi ki Rusya, Estonya'da gerçekleşen ve Rus etnik kimliğini isyana sevk eden böyle bir duruma sadece eleştirel yaklaşımla kalmayacaktı. Zaten, her iki ülke arasında yakın zamanda sınır anlaşması nedeniyle siyasi bir kriz baş göstermişti. Taraflar arasında 2005 yılında sınır anlaşmasını imzalamak için görüşmeler yapılmış ise de, Rusya, Estonya'nın toprak talepleri karşısında anlaşma imzalamayacağını ifade etmişti. Bunun yanında "Bronz Asker" sorunundan sonra ise iki ülke arasındaki mücadele farklı bir platforma taşınmıştır. Bilgi teknolojileri sistemi yeni mücadele sahası olmuştur.

Anıtın yer değiştirilmesi kararı ile birlikte Estonya'da protesto gösterileri yapılmıştır. Bu gösteriler sırasında birçok etnik Rus tutuklanmıştır. Bu sırada Kremlin, Estonya'da ayaklanan bu azınlığa destek vermiş ve tutuklananları siyasi suçlu olarak kabul etmiştir.[378] Yine aynı dönemde Estonya'ya ait bilgi sistemleri altyapısı hedef durumunda olmuştur. Estonya'da internet ağı çok fazla gelişim gösterdiğinden kamuya ait işler, ticari muameleler ve bankacılık işlemleri gibi birçok iş internet üzerinden yapılabilmekteydi. 2007 yılı itibariyle bankacılık işlemlerinin %97'si internet üzerinden gerçekleşirken, Estonya halkının %60'ı günlük internet kullanıcısı konumundaydı. Buna ilaveten Estonya ulusal kimlik kartı vergi ödeme, hatta oy kullanma gibi çeşitli sosyal hizmet talepleri için dijital imzaya olanak sağlamaktaydı.[379] Bu bakımdan Estonya, teknolojik altyapı yönüyle Avrupa'nın önde gelen ülkeleri arasındaydı. 27 Nisan 2007 tarihinde başlayan siber saldırının temel amacı da Estonya'nın bilgi teknolojisi altyapısını tamamıyla çökertmek olmuştur. Hükümet, başkanlık, parlamento gibi kamusal kurumlara ait teknolojik veri

377 **Ehala,** s.142.
378 **Caşın/Yalçın/Asal,** s.189.
379 **Herzog, Stephen** (2017) 'Ten Years After the Estonian Cyberattacks: Defense and Ataptation in the Age of Digital Insecurity', Georgetown Journal of International Affairs, C:18, S:3, s.67-78.

tabanları hedef alındığı gibi, bankacılık sistemi altyapısı gibi ekonomi amaçlı saldırılar da gerçekleştirilmiştir. Teknolojik altyapıya yapılan bu saldırılar bir müddet sürmüştür. Bu saldırılar, Estonyalı yetkililerce saldırının planlı ve koordine olduğu sonucuna vardıkları an aniden sona ermiştir. Dışişleri Bakanı Urmas Paet gibi Estonyalı yetkililer derhal Rusya'yı saldırıları gerçekleştirmekle suçlamış, ancak Kremlin tüm bu suçlamaları reddetmiştir. Yine, Avrupa Komisyonu ve NATO'nun teknik uzmanları Rusya'nın bu saldırılara katılmasına dair herhangi bir güvenilir kanıt bulamamıştır.[380] Ancak, her ne kadar söz konusu saldırılarda Rusya'nın sorumluluğuna dair herhangi bir somut kanıt bulunamasa da, kanaat ve çıkarımlar iki ülke arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer yandan Estonya, teknoloji alt yapısına yönelik bu saldırılardan korunmak için NATO ortaklarıyla işbirliği yapmıştır. Bu olayların ardından "5. Madde" güvencesinin siber saldırılara karşı genişletilmesi için görüşmeler yapılmıştır.[381] Estonya'ya yapılan bu siber saldırı Rusya'nın sorumlu tutulduğu son olay olmamıştır. Çok geçmeden Rusya başka devletlerle yaşadığı gerilimlerde yine siber saldırıları gerçekleştirdiği gerekçesiyle suçlanmıştır.

Estonya ile yaşanan siber saldırı geriliminin hemen bir yıl sonrasında Gürcistan ile askeri gerilim başlamıştı. Baş gösteren bu askeri gerilimin yanı sıra Gürcistan devletine ait bazı kamusal internet siteleri saldırıya maruz kalmıştır. Rusya'nın, Gürcistan'a yönelik kara saldırıları arttıkça, siber saldırılar da artmıştır.[382] Yine aynı yıl içerisinde Litvanya da siber saldırılara maruz kalmıştır. Litvanya'nın maruz kaldığı bu saldırı ise Litvanya karar alıcılarının Rusya aleyhine çıkartmış olduğu bir yasanın hemen sonrasında gerçekleşmiştir. Siber saldırı vasıtasıyla hedef olmuş bir diğer ülke de Kırgızistan olmuştur. Kırgızistan'a yapılan bu saldırılar 2009 yılında Rusya'nın Manas havaüssünün ABD erişiminin kısıtlanması hususunda Kırgızistan'a yapmış olduğu baskı sürecinde meydana gelmiştir. Gürcistan, Litvanya ve Kırgızistan'da gerçekleştirilen siber saldırıların genelde iki özelliği olmuştur. Birinci özellik Rus hükümetine karşı zıtlaşma nedeniyle siber saldırıların başlatılması olurken, ikinci özellik de Rusya'nın bu siber saldırılara ilişkisine dair herhangi bir kanıtın bulunamaması olmuştur.[383] Tüm bu hususlara rağmen kabul görünen tek husus Rusya'nın dış politikada alternatif bir entsrümanı daha kullanıbilme ihtimali olduğudur. Bu ihtimal Rusya Federasyonu'na karşı hareket eden ülkelerin teknolojik olarak da tedbirlerini almaları gerçeğini doğurmuştur.

---

[380] **Herzog,** s.69.
[381] **Herzog,** s.73.
[382] **Ashmore, William** (2009) 'Impact of Alleged Russian Cyber Attacks', Baltic Security&Defence Review, C:11, s.4-40.
[383] **Ashmore**, s.12.

4.3. Rusya Federasyonu'nun AB ve NATO İlişkilerindeki Gelişmeler

4.3.1. Rusya Federasyonu-AB İlişkileri

Avrupa ile tesis edilen ilişkide kıtanın başat aktörü konumunda bulunan AB ile ilişki ön plana çıkmıştır. SSCB'nin Batıya karşı uygulamış olduğu sert tutum nedeni ile AB-Rusya ilişkileri ancak Soğuk Savaş sonrasında başlama fırsatı bulmuştur. SSCB'nin çöküşü AB ve Rusya arasındaki ilişkinin gelişmesinde kesin bir asimetri meydana getirmiştir. 1990'ların başında küresel iki kutuplu yapıdaki değişim Avrupa kıtasında da değişikliklere neden olmuş ve Batı Avrupa istikrar ve gelişim adına ön plana çıkmıştır. Bir tarafta AB ve NATO'nun devam eden genişlemesi vardı, diğer yandan Sovyet sonrası alanda stratejik olarak tanımlanmamış bir durum söz konusuydu. AB ise ekonomik gücünü kullanarak siyasi gücünü artırmak istiyordu, Rusya'nın ekonomik olarak güçsüzlüğü ise Moskova'nın siyasi gücünü belirgin bir şekilde sınırlamaktaydı.[384] Ancak yine de Rusya'nın sahip olduğu geniş doğal ve insan kaynağı AB için ciddi bir potansiyel sunmaktaydı. Ancak bu durumda dahi Rusya'nın uluslararası sisteme entegre olabilmesi için ekonomi-politik olarak dönüşüme ihtiyaç duymaktaydı. Rusya'nın dış politikada geçirmiş olduğu yeniden düzenlenme döneminde Batı ile ilişkiler de yeniden gözden geçirilmiştir. Ancak, Batı ile ilişkilerin başlangıcından itibaren Rusya bir yandan kendi egemenliğini korumaya çalışırken, bir taraftan da Avrupa ile yakınlaşma isteği Rusya için bir ikileme sebep olmuştur. Bu ikilemin Rusya'nın dış politikasında aşmaya çalıştığı en önemli sorun olduğu ileri sürülmektedir.[385] Moskova'daki komünizm sonrası yeni yönetime göre, komünist egemenliğin çöküşü Rusya'nın Avrupa'ya dönmesine yol açmıştır. Yeni rejimin söylemi, ülkenin yirminci yüzyıl tarihindeki resmi Batıcılığı işaret etmiş ve Dışişleri Bakanı Andrew Kozyrev'in politikası, Batılı kurumlarla mümkün olduğunca yakın ilişki kurmayı başarmıştır.[386] 1990'ların ilk yarısında Rusya iç politikada yaşamış olduğu büyük ekonomik, sosyal ve kimlik bunalımına rağmen, dış politikada daha yapıcı ve üretken siyaset izlemiştir. 1992-1995 yılları arasında Rusya'nın dış politikası, Gorbaçov dönemini takip etmiş ve üç temel amacı benimsemiştir. BDT'nin muhtelif üyeleriyle mümkün olan en barışçıl ilişkileri sürdürmek, küresel uluslararası topluluğa

[384] **Hatipoğlu, Esra** (1997) **'**EU-Russia: Partnership and Cooperation', Marmara Journal of European Studies, C:5, S:1-2, s.199-210.

[385] **Musaoğlu, Neziha/Özgöker, Uğur** (2008) 'Rusya-AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona', Güvenlik Stratejileri Dergisi, S:8, s.73-98.

[386] **Malcolm, Neil** (Editör) (1994) Russia and Europe: An End To Confrontation?, 1.Baskı, New York, Pinter Publishers, s.151.

yeniden katılım ve ortak Avrupa evinin ardından Rusya'nın Avrupa karakterini onaylamak.[387] Bu hedefler doğrultusunda Rusya küresel ekonomiye erişim arayışı içinde olduğundan Avrupa'yı atlama ihtimali mümkün değildi.

1991 yılının sonlarında, AB 1989 yılında SSCB ile imzalanan orijinal anlaşmanın halef devletlerin yapıları ve büyüklüklerindeki değişime bağlı olarak yeni anlaşmalarla değiştirilmesi gerektiğinin farkına varmıştır. Böylece AB, yeni cumhuriyetlerle gelecekteki ilişkilerine, ticaret ve işbirliği anlaşması ile ortaklık anlaşması arasında bir yere konumlandırmayı niyetlendirdiği, ortaklık ve işbirliği yoluyla yeni bir yaklaşım seçmiştir.[388] Ocak 1992'de, Avrupa Konseyi, Komisyon'a Rusya dahil dört cumhuriyetle ön görüşme başlatması için yetki vermiştir. Yeni ticaret ve işbirliği anlaşmaları ilk nesil ticaret ve işbirliği anlaşmalarının ötesine geçecek, ancak ortaklık anlaşması şeklini almayacaktı.[389] Böylece, eski Sovyet cumhuriyetleri ile anlaşmalar yapılırken Rusya ile de anlaşma imzalanmıştır. Bu doğrultuda Rusya Federasyonu ve AB arasında 1994 yılında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA) imzalanmıştır.[390] Rusya ile AB arasında 1992 yılında başlayan ikili müzakereler 1994 yılına gelindiğinde sonuçlanabilmişti.

Söz konusu anlaşmayla Rusya, Batılı örgütlerle kapsamlı bir ticari anlaşmaya yönelik ilk anlaşmasını AB ile yapmıştır. 1994 yılında yapılan bu anlaşmayla, özellikle ekonomik ve siyasi konularda, iki taraf arasında işbirliği de gelişme imkânını yakalamıştır. Bu geçiş yılları boyunca Avrupa Birliği ile yeni Rusya arasındaki birçok yönden güven ilişkileri dokunulmuştur. Birincisi yardım yönü idi: 1990 ile 1994 arasında, özellikle 1991'de kurulan TACIS[391] (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım) programı sayesinde, AB, yeni Rus devletine verilen toplam uluslararası yardım miktarının % 60'ını karşılamıştır.[392] Ayrıca, aynı dönemde AB, Rusya için çok önemli bir ticari ortak olmuştur. Yine, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan anlaşmalar bu ülkelerin üyeliği temelinde yapılmış olmasına rağmen, Rusya ile imzalanan anlaşma işbirliğine yönelik olmuştur. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, Avrupa bütünleşme sürecine veya AB üyeliğinin

---

387 **Rey, Marie Pierre** (2015) 'Russia and Western Europe: Review of a Complicated Relationship', L'Observatoire Centre D'analyse de la CCI France Russia, <https://www.obsfr.ru/fileadmin/Policy_paper/PP_10_EN_Rey.pdf> s.e.t.07.04.2019.

388 **Hatipoğlu,** s.199.

389 **Poyraz, Emel** (2011) 'Evaluation of the Partnership and Cooperation Agreement Between the European Union&Russia', Uluslararası Hukuk&Politika, C:7, S:27, s.141-158.

390 **Nielsen,** s.114.

391 **TACIS:** AB'nin Rusya Federasyonu ve diğer eski Sovyet ülkelerine teknik yardım programıdır.

392 **Baranovsky, Vladimir** (Editör) (1997) Russia and Europe the Emerging Security Agenda, 1.Baskı, Stockholm, Oxford University Press, s.519.

hedefine atıfta bulunmamış; bunun yerine Rusya ile yapılan anlaşma, Rusya ile AB arasında daha geniş bir işbirliği alanı ile aşamalı bir yakınlaşma hedeflemiştir.[393] Bu nedenle Rusya'yla yapılan anlaşma ilişkilerin gelişmesi açısından daha fazla imkân tanımaktaydı. Anlaşma ekonomik, siyasi ve güvenlik konularında görüş alışverişinde bulunulmak üzere her altı ayda bir başkanlık düzeyinde toplanılmasını gerektirdiğinden, ilişkilere kurumsal bir kimlik de kazandırmıştır. Ancak, bu ilişkinin devamı insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve pazar ekonomisi gibi kriterlere koşullandırılmıştır.

Rusya-AB anlaşması 1994 yılında imzalanmasına rağmen hemen yürürlüğe girmemiştir. Söz konusu anlaşmanın tüm üye devletler tarafından onaylanması gerektiğinden, bazı üye devletler Çeçenistan'daki ilk savaş sırasında Rusya'nın tavrına karşı bir protesto olarak anlaşmayı hemen onaylamadıklarından, anlaşma 1997 yılına kadar yürürlüğe girmemiştir.[394] OİA, öncelikle 10 yıllık süre için 1 Aralık 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2007'den sonra da taraflardan herhangi birinin anlaşmadan çekilmediği müddetçe anlaşmanın kendiliğinden yıllık olarak uzatılmasına karar verilmiştir.[395] Söz konusu anlaşma iki taraf arasındaki ticari, ekonomik ve siyasi ilişkinin artırılması niyetiyle imzalandığı için Rusya-AB ilişkileri de daha geniş bir alana oturtulmuştur. Ancak, Rusya-AB ilişkileri bu zeminde ilerlerken Rusya'nın dış işleri kadrolarında yapılan değişiklikler sonucunda, Batıya yaklaşımda da farklılıklar gözlemlenmiştir. Dış İşleri Bakanlığına atanan Primakov dış işleri diplomasisini yeniden değerlendirme gereği duymuş, buna göre Batıya karşı gösterilen tüm iyi niyete rağmen, yapılan anlaşma tatmin edici bulunmamıştır. Primakov'a göre Rusya, uluslararası topluma tamamen yeniden dahil edilmemekle kalmadı, yine kendisini ABD ile eşit müzakere ortağı seviyesine yükseltememişti, hatta daha da kötüleşmiştir, ekonomik açıdan bakıldığında ise, umut verici Batı yardımı 1992-1993 yıllarında Rusya'nın içine girdiği derin krizden kurtulmak için yeterli olmamıştır.[396] Bunun üzerine Primakov, Rus dış politikasında Avrasyacılığa özellikle vurgu yaparken, uluslararası yapının dengede olabilmesi için de çok kutuplu yapının gerekliliğini savunmuştur. Elbette, Batı ve özellikle Avrupa ile işbirliği, Rus dış politikasının önceliği olmaya devam etmiştir, ancak artık koşulsuz bir Batılılaşma zamanı değildi. Primakov'un önem verdiği diğer bir husus da "yakın çevre"

[393] **Hatipoğlu,** s.201.
[394] **Nielsen**, s.114.
[395] **Poyraz**, s.147.
[396] **Rey,** s.20.

konusuydu. Yine de Batı Avrupa, Rusya'nın ekonomi ve ticaret olarak ciddi bir ortağı olmaya devam etmiştir.

AB ile Rusya arasında yüzyılın sonuna doğru stratejik ortaklık adına ciddi bir adım atılmıştır. Haziran 1999'da yapılan Köln Avrupa Zirvesi'nin ardından, Rusya'ya ilişkin Ortak Strateji başlatılmıştır. Bu, AB'nin dış politika profilini güçlendirme arzusunun ilk göstergesini temsil etmiş ve AB'nin, Rusya'yla "stratejik ortaklık" konseptinin gelişiminde kurulmuştur.[397] Bununla birlikte Rusya ise hem AB'nin, hem de Rusya'nın özel bir ilişki içinde karşılıklı çıkarlarını gösteren AB'ye yönelik bir strateji kabul etmiştir. Ancak stratejik ortaklığa yönelik söylemlerin gündemi fazlaca meşgul ettiği bu dönemlerde dahi ilişkiyi olumsuz etkileyen faktörler bulunmaktaydı. 1999'da işbirliği ve ortaklık anlaşmasına yeni bir ivme kazandırılmışsa da, Avrupa hukukun üstünlüğü ve insan hakları ilkesi ve Çeçenistan'daki çatışmanın ele alınması konusundaki tekrarlanan ihlalleri nedeni ile Rus hükümetini suçlamayı kesmemiştir. Her iki tarafta da karşılıklı öfke, dargınlık ve anlayış eksikliği hâkimdi. Putin göreve geldiğinde de bu duygular büyümeye devam etmiştir.[398] Ancak bu dönemde de ilişkiler tamamen kesilmemiştir.

Öncelikle XX. yüzyıl sonunda Rusya'da iktidarın değişmesiyle devlet başkanlığı görevine gelen Vlademir Putin dış politikada ekonomik menfaati ön plana çıkartmıştır. Yine de, Yeltsin zamanında başlayan AB-Rusya ilişkilerindeki olumlu yaklaşım, halefi Putin'in iktidara gelmesiyle de devam etmiştir. Putin, Aralık 1999 tarih ve "Milenyumun Eşiğinde Rusya" başlıklı makalesinde Rusya ve en gelişmiş batılı devletler arasındaki ekonomik ve teknolojik uçurumdan söz etmiş ve Rusya için küresel ekonomiye bir bütün olarak entegrasyon ihtiyacına vurgu yapmıştır.[399] Bu dönemde Avrupa'ya küresel entegrasyonun tamamlanması için ihtiyaç duyulmuştur.

Dış politika tercihinde Putin döneminde her ne kadar BDT alanı öncelikli olarak ön plana oturtulmuş ise de Avrupa da önemini korumuştur. Bu durum dış politika konseptinde de yer bulmuştur. Hazıran 2000'deki dış politika doktrininde Avrupa, bölgesel öncelikler listesinde BDT'den sonra ikinci sıraya konmuştur.[400] Avrupa ile karşılıklı ekonomik menfaat ilişkisinin yanı sıra, Rusya, AB'yi arzu ettiği çok kutuplu uluslararası sistemin

[397] **Varol, Tuğçe** (2013) The Russian Foreign Energy Policy <https://eujournal.org/files/journals/1/books/TugceVarol.pdf>, s.e.t. 05.04.2019.
[398] **Rey**, s.21.
[399] **Smith A., Mark** (2004) 'Russia&The EU Under Putin', Conflict Studies Research Centre, <https://www.files.ethz.ch/isn/96216/04_Jul.pdf>, s.e.t. 07.04.2019.
[400] **Smith A.,** s.3.

ABD'ye karşı denge unsuru olarak kabul etmiştir. Bu nedenle AB stratejik ortak olarak görülmüştür. Putin, Temmuz 2001'de Atlantik'ten, Urallar'a kadar birleşik bir Avrupa çağrısında bulunduğunda bu durum tartışmalı bir şekilde bir adım daha ileri götürülmüştür.[401] Putin'in amacı tek bir Avrupa'nın sınırlarına Rusya'yı da dahil etmekti.

Yine Rus Dış İşleri Bakanı Igor İvanov, Haziran 2000'de Rus dış politika konseptini ilan ettiği yazısında Avrupa'nın geleneksel Rus dış politika önceliği olduğunu, Avrupa'daki süreçlerin Rusya'daki gelişmelere önemli etkisinin bulunduğunu ifade etmiştir. Buna göre Rusya'nın, Avrupa'da iki kilit görevinin olduğunu belirtmiştir. Birincisi, istikrarlı, bütünleştirici ve ayrımcı olmayan bir güvenlik sisteminin oluşturulmasını teşvik etmekti. İkincisi ise, AB ile geniş bir işbirliğini geliştirmekti. Rusya'nın hedefi AB ile istikrarlı, uzun vadeli ve eşit işbirliği yapmaktı.[402] Milenyumun başlarında Putin ve kadrosu AB ile diplomasiyi yoğun bir şekilde kullanırken, tüm temaslarda Avrupa'da istikrarın yakalanabilmesi ve Rusya'nın ekonomik olarak gelişiminin tamamlanabilmesi için bütünleşik bir Avrupa'ya ve Rusya'nın Avrupa veya başkaca herhangi bir yerden izole olamaycağı konusuna vurgu yapılmıştır. Bu söylemler Rusya-AB ilişkilerinde karşılığını bulmuş ve özellikle ticaret hacminde önemli bir artış yaşanmıştır. 2000-2001 yıllarında Rusya'nın toplam ticaretinin %48'ini AB ülkelerinin oluşturması, Moskova'nın dış politikada Batı Avrupa ile ilişkilerine öncelik verilmesine yol açmıştır.[403] Rusya, AB ile ticaret hacmini farkedilir derecede artırırken, aynı zamanda AB için Rusya ana ticaret ortakları arasındaki yerini almıştır. 2003 yılında Rusya ile toplam AB ticareti 84 milyar Euro tutarında iken, AB, Rusya ile ticaretinde 18 milyar Euro tutarında ticaret açığına sahipti. AB'nin Rusya'dan başlıca ithalatları enerji, tarım ve kimyasal maddeleriydi.[404] Bu doğrultuda, Rusya-AB ilişkisi özellikle ekonomik olarak karşılıklı menfaatler doğrultusunda büyük gelişim göstermiştir.

2000'li yılların başında AB'ye üyelik düşünülmemişse de bu örgüte stratejik ortak olarak yaklaşılmakta ve her iki taraf arasında üst düzey görüşmeler gerçekleştirilmekteydi. Rusya Devlet Başkanı Putin, ilk defa bir Rus liderin AB liderleri zirvesine katılım sağladığı Stockholm'deki AB zirvesine katılmıştır. Bu dönemde Putin, güçlü ve istikrarlı bir Avrupa'nın ancak kaynaklarını Rusya ile birleştirdiğinde meydana gelebileceğini

401 **Smith A.,** s.3.
402 **Smith A.,** s.3.
403 **Shevtsova,** s.148.
404 **Smith A.,** s.5.

savunmuştur.[405] Rusya-AB ilişkilerini bir adım ileriye taşıyan AB'nin 2003 yılındaki "Geniş Avrupa" girişimi ile bir sonraki yıl Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) uygulaması başlamıştır. Bunun devamında ise yeni bir politik çerçeveyle çevrelenen birçok ülke arasında yalnızca bir ülke olmaktan memnun olmayan ve Belarus veya Moldova ile aynı seviyede muamele görmek istemeyen Rusya, 'Stratejik Ortaklık' kurulmasını teklif etmiştir. Buna göre yasal zemin OİA olarak kalacaktı, ancak hedef Rusya ile AB arasında dört alanda gelişme göstermek olmuştur. Mayıs 2003'teki St. Petersburg Zirvesi'nde bu formül üzerinde anlaşmaya varılmış ve AB, ilişkilerini tanımlamak için şimdiye kadar yalnızca Rusya tarafından kullanılmış olan "Stratejik Ortaklık" ifadesini kullanmaya başlamıştır. Ayrıca belirlenen dört alan şu şekilde olmuştur: Ortak ekonomik alan, özgürlük, güvenlik ve adalet için ortak alan, dış güvenlik için ortak alan, araştırma, eğitim ve kültür için ortak alan.[406] Bundan sonra AB, Rusya ile politikasını ortak değerlerin paylaşılması suretiyle insan hakları, hukukun üstünlüğü ve piyasa ekonomisi gibi ilkeler temelinde stratejik ortaklığın kurulması yönünde belirlemiştir. St. Petersburg'ta varılan anlaşma gereğince belirlenen alanlarda yıl boyunca eylem planları geliştirilmiştir.

Tüm bu gelişmeler eşliğinde görünüşte AB ve Rusya birbirlerini uygun ortak olarak görüp, ilişkiler yapıcı bir zeminde ilerlemiş, bunun sonucunda da ikili ilişkiler büyük ölçüde kurumsallışmıştır. AB ile Rusya arasındaki ilişki sadece karşılıklı olarak yürütülmekle kalmamış, farklı zeminlerde üçüncü muhataplara karşı da gelişim göstermişti. İkili ilişkinin her geçen gün olumlu bir seyir izlediği bu dönemde AB, Rusya'nın enerji piyasasını açıp, serbest bırakması şartıyla Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) girme çabalarını resmen desteklemiştir.[407] İşbirliğini güçlendirmek ve AB'nin enerji güvenliğini arttırmayı amaçlayan AB-Rusya 'enerji diyalogu' 2000'de kurulmuştu.[408] Ancak, bu desteğe rağmen Rusya'nın DTÖ için biraz daha beklemesi gerekecekti.

Bununla birlikte, bu belirgin başarılara rağmen, yakınlaşmaya yönelik bu ortak arzular, 2002'den başlamak üzere, kısa sürede hissedilir derecede gerginlikler ve zorluklarla karşılaşmıştır. AB ile Rusya arasındaki ilişki Birliğin 2004 genişlemesinden sonra belirgin ölçülerde değişiklik göstermiştir. AB, Rusya'dan daha fazla kuşku

---

405 **Ivanov, Igor** (2002) The New Russian Diplomacy, 1.Baskı, Virginia, R.R. Donneley and Sons, s.96.
406 **Nielsen**, s.114.
407 **Barysch, Katinka** (2005) EU-Russia Economic Relations, 1.Baskı, London, Routledge, s.117-121.
408 **European Commission,** <http://ec.europa.eu/energy/russia/overview/objectives_en.htm>, 24 January 2007>, s.e.t. 15.02.2019.

duymasına rağmen, ekonomik çıkarlar nedeniyle tecrit uygulanabilir bir seçenek olarak görülmemekteydi.[409] Elbette, bu gerilimler, 11 Eylül olaylarını takip eden durgunluktan sonra şiddetli bir kriz geçiren Rus-Amerikan gerginliklerinden daha az şiddetliydi, ancak daha az gerçek değildi.[410] Ekonomide yakalanan olumlu havaya rağmen, Rusya ve AB arasındaki politik havadaki gerginlik kendisini iyice hissettirmeye başlamıştı. Ekonomi öncelikli ilişkinin yol açtığı, hatta stratejik ortaklık söyleminin fazlaca dillendirildiği bu yakın ilişkide siyasi menfaatler gün yüzüne çıkmıştır. AB'nin Rusya'ya ilişkin benimsediği ortak stratejide Rusya Federasyonu'nda hukukun üstünlüğü temelinde ve gelişen piyasa ekonomisinin temeli olarak yürütülen istikrarlı, açık ve çoğulcu demokrasinin AB'nin bir numaralı politikalarından biri olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan, Rusya'nın AB'ye ilişkin Orta Vadeli Stratejisinde, Rusya'nın iç sorunları çok fazla dikkate alınmamakta fakat Rusya'nın dünya gücü olarak egemenlik hakkını sınırlamayacak eşitler arası stratejik ortaklığın önemine odaklanılmıştır.

Rusya'nın coğrafi konumu ve büyüklüğü onu her zaman AB'nin diğer komşularının dışında tutmuştu. Büyük bir Avrupa gücü olarak uzun tarihi, onu diğer ülkelerden farklı bir konuma oturtmuştur.[411] Bu uzun tarihi boyunca Rusya'nın, Avrupa ülkeleri ile rekabet içerisinde olması, hele ki AB'nin kurumsal kimlik olarak ortaya çıktığı XX. yüzyıl ortalarından itibaren Rusya'nın askeri, siyasi ve ideolojik olarak her zaman karşı cephede yer alması Rusya algısında daima bir ön yargıya neden olmuştur. Rusya'nın, yüksek enerji fiyatlarının arkasındaki güçlü ekonomik toparlanması ve Vladimir Putin'in başkanlığı sırasında otoriter bir yöne kayması, Rusya'yı dış ilişkilerinde giderek daha iddialı duruma getirmiştir. Bu durum birkaç ulusal hükümet tarafından desteklenen Avrupa Komisyonu ile hem politika, hem de değerler üzerinde sık sık çatışmalara neden olmuştur. Bununla birlikte, bu durum, Batı Avrupa'daki diğer hükümetler, Rusya ile daha kısıtlı bir çizgide olduğundan, AB içinde biraz gerilime neden olmuştur.[412] Avrupa Birliği adına da rahatsızlık uyandıran nedenlerden ilki, Putin'in ikinci döneminden ve hatta üçüncü döneminden itibaren, Brüksel, Rusya'nın insan hakları ve sivil özgürlükler konusundaki ihlallerinin artışını tasvip etmemekle birlikte izlemekteydi ve her gün hukukun üstünlüğünden uzaklaşan otoriter bir gücün yükselişine endişeyle şahitlik edilmekteydi. İkincisi ise son yıllarda, Rusya'nın enerji arzını politik bir silah olarak kullanma eğilimi,

[409] **Schmitz, Jasmin** (2018) 'The Future of EU-Russia Relations Case Study About the EU As Defence Actor' (Yüksek Lisans), University of Twente, Faculty of Behavioral and Management Science, s.36.
[410] **Rey,** s.22.
[411] **Nielsen,** s.116.
[412] **Nielsen,** s.116.

AB'nin enerji stratejisine gelince daha az güvenilir olarak algılanan bir Rusya'ya karşı güvensiz hissetmesini sağlamıştır.[413] AB bu şekilde Rusya'nın sahip olduğu, ya da olması gerektiği değerleri sorgularken, zihinlerde canlanan olumsuz Rusya algısı AB ülkelerinin rahat hissetmesini önlemişti.

AB'nin, Rusya hakkındaki düşünceleri bu şekildeyken, Rusya'da da AB için tereddütler dillendirilmeye başlanmıştı. Bu durumun başlıca nedeni ise AB'nin bağımsızlıklarını elde eden eski Sovyet ülkelerine karşı ilgisini artırması olmuştur. Bilindiği gibi AB, Sovyet sonrası dönemde Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle temasa geçmiş ve devamında da birlik ile söz konusu devletler arasındaki ilişki tam üyelik yolunda gelişme göstermiştir. AB daha önce Finlandiya'nın üyeliği sonucunda Rusya ile komşu olmuş, buna ilaveten 2004 genişlemesi sonucu örgütün Rusya ile sınırı hatırı sayılır derecede artmıştır. AB'nin 2004 yılında gerçekleştirdiği genişleme dalgasında yer alan on ülkenin Malta ve Kıbrıs dışındaki tüm ülkeler eski Sovyet bloğunda yer almaktaydı. 2004 genişleme dalgası Rusya için ciddi endişelere sebep olmuştur. İktidarının ilk dönemlerinde Putin, Rusya'nın ekonomik çıkarlarına zarar vermemesi koşuluyla, doğal bir bütünleşme süreci olarak gördüğü AB'nin genişlemesini memnuniyetle karşılamıştı.[414] Ancak, yine de Rusya-AB ilişkisi için stratejik ortaklık seviyesinin dillendirildiği esnada, AB'nin bu genişleme teşebbüsü Rusya'da rahatsızlık uyandırmıştır. O nedenle söz konusu ülkelerin tam üyeliğine yönelik somut adımların atıldığı 2003-2004 dönemi Birlik ile yürütülen ilişkide siyasi gerginliklere neden olmuştur. 2003 yılı sonlarına doğru düzenlenen Roma Zirvesi'nde Rusya ile AB arasında ortak Ekonomik Alan oluşturulmuşken, yine 2004 yılı Mayıs ayında bu defa Moskova'da düzenlenen zirvede daha yakın ilişkilerin sürdürülmesi teyit edilmiştir. Ancak bu çabalar siyasi ilişkilerin gerilmesine tam olarak engel olamamıştır. Aslında, Rusya tarafından gösterilen bu siyasi tepkinin başlıca sebeplerinden biri de yine ticari ve ekonomi kaynaklı endişelerdi. Rusya geleneksel ticari ortak olarak kabul ettiği Orta Avrupa ülkelerinin, Birliğe girmeleri sonucunda AB tarifelerinin bu ülkelere uygulanmaları ile birlikte Rusya'nın ihracatında ciddi zararlar göreceği endişesini taşımaktaydı. Mesala, Rusya, nükleer yakıt ihracatının zarar göreceğinden endişe duymuştur. AB'nin Euratom Tedarik Ajansı'nın bir kılavuzu, üye devletlerin doğal ve zenginleştirilmiş uranyum arzının dörtte birinden fazlasının tek bir kaynaktan gelmemesi gerektiğini belirtmekteydi. Rusya ise çoğu Orta ve Doğu Avrupa ülkesine nükleer yakıt

[413] **Rey,** s.22.
[414] **Smith A.**, s.5.

sağlayan tek veya egemen tedarikçi konumundaydı.[415] Zira, bu genişlemeden dolayı Rusya ekonomik ve ticari olarak ciddi zarar göreceği kanısındaydı. Nisan 2004'te, Ticaret ve Ekonomik Kalkınma Bakanı Alman Gref, Rusya ile AB arasında bir ticaret savaşı tehlikesi olduğu konusunda uyarmıştır. Yeni üyelerin AB'nin ortak tarifesini kabul etmesi nedeniyle AB genişlemesinin Rus ticaretinde yıllık 150 milyon dolarlık zarara neden olabileceğini söylemiştir. 2004 yılının Haziran ayında, Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov kayıpların yılda 400 milyon euro kadar yüksek olabileceği konusunda uyarmıştır.[416] Öte yandan Rusya, söz konusu ülkelerle yürütülen ikili ilişkilerdeki yasal zeminin, bu ülkelerin üyelik sonucunda AB mevzuatını benimsemeleri ile birlikte zarar göreceği kanısındaydı. Aynı zamanda üyeliğin gerçekleşmesiyle Avrupa'daki jeopolitik ve ekonomik durumu tamamen değiştireceği düşünülmekteydi. Rusya ekonomik zararını asgari düzeyde tutabilmek için OİA'nı yeni üye devletler ile otomatik olarak uzatılmamasını istemiştir. Buna karşın AB tarafı ise OİA'nın istikrarlı bir şekilde devamı için anlaşmanın yeni üye devletler için de yürürlüğe girmesi gerektiği, aksi durumda ciddi sonuçlara sebep olacağı yönünde görüş ifade etmiştir. Fakat bu sorun fazla uzun sürmemiştir. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin tam üyeliklerinin arifesinde bir dizi görüşmeler gerçekleştirilmiş ve Rusya'nın ekonomik kaygısı giderilmiştir.

Rus tarafında, Avrupa'ya karşı öfke iki ana mesele nedeniyle artmıştır: Birincisi, Avrupa Birliği'nin doğuya doğru genişlemesi nedeniyle 2004'te AB, sekizi komünist ülkeler olan on yeni üyeyi kabul etmiştir. Bu, Rus hükümetinin paranoyaklarının Doğu'da çevrelenme korkusuna katkıda bulunmuştur. İkincisi, eski Sovyet topraklarında başlayan "Renkli Devrimler" olmuştur (Gürcistan 2003, Ukrayna 2004, Kırgızistan 2005). Rus yetkililere göre, bu Renkli Devrimler daha fazla hak ve özgürlük için meşru bir özlem yansıtan kendiliğinden gelişmiş süreçlerle ilgili değildi, ancak amacı "yakın çevrede" jeopolitik kartları yeniden karıştırarak, sonunda Putin'in itibarını sarsıp onu devirmek olan yıkıcı süreçlerdi.[417] Buna göre Gürcistan bu dönemde AB-Rusya ilişkisinde gündemi meşgul eden ana konuların başında gelmiştir. Rusya, Gürcistan'a yönelik müdahelesini haklı zemine oturtmaya çalışırken, AB'nin bu müdahaleyi değerlendirme tarzı ikili ilişkilere bir müddet yön vermiştir.

---

[415] **Gowan, David** (2001) How the EU Can Help Russia <https://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/p203_russia-1958.pdf>, s.e.t. 10.04.2019.
[416] **Smith A.,** s.6.
[417] **Rey,** s.22.

Gürcistan ile Rusya arasındaki ilişki Gürcistan'ın bağımsızlığından itibaren sorunlu geçmişti. Ancak, Gürcistan'dan bağımsızlıklarını ilan eden Güney Osetya ve Abhazya'nın durumu bu dönemde Rusya ile Gürcistan arasındaki gerginliğin ana sebebi olmuştur. Güney Osetya ile Gürcistan arasında şiddet eylemleri baş göstermişse de, o dönemde AB'nin dönem başkanlığını yürüten Fransa'nın arabuluculuğu ile anlaşma zemini oluşturulmuştur. Bununla birlikte, Ağustos 2008'de, Güney Osetya ve Gürcistan tarafından ateşkese saygısızlık yapıldığı konusunda karşılıklı olarak iddialarda bulunulmuştur. Bu nedenle Gürcistan, Rusya'nın hava saldırıları ile cevap verdiği Güney Osetya'ya asker göndermiştir.[418] Rusya bu bölgelerde kendi kaderini belirleme ilkesini benimserken, Gürcistan ise kendisini Atlantik ve Avrupa ile bütünleştirme çabasına girmiştir. Bu nedenle Rusya, eylemlerini kimsenin yapmadığı gibi iki bölgeyi özgürleştirici ve Gürcü egemenliğinden koruyucu olarak algılarken, Gürcistan ve AB, Güney Osetya ve Abhazya'yı, Rusya tarafından işgal edilen bölge olarak anmıştır.[419] AB, Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesine eleştiri yaparak ve Eylül 2008'de Rusya ile görüşülecek yeni OİA gibi ilişkiye dikat çekerek cevap vermiştir. Bu karışıklık Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy yönetimindeki barış anlaşması doğrultusunda sona ermiştir.[420] Ancak Rusya ile Gürcistan arasındaki ilişkide tek sorun bu mesele değildi. Gürcistan'ın Avrupa'ya ulaştırılması planlanan enerji taşımacılığı konusunda Gürcistan'ın yaklaşımı, ilişkiyi geren bir başka husus olmuştur. Gürcistan'ın, Bakü ve Ceyhan arasındaki halkayı bağlayan önemli rolü nedeniyle, Rusya bölgeyi istikrarsızlaştırmak ve Gürcistan'ın boru hattını düzenli ve güvenilir bir şekilde işletmesini engellemek için elinden geleni yapmıştır. Gürcistan'ın kargaşaya düşmesi durumunda, yatırımcılar tali boru hattı için para sağlamayacak ve Rusya boru hattı tekelini sürdürebilecektir. Bu en azından Rusya'nın, Gürcistan'dan ayrılmak ve Rusya'ya yanaşmak isteyen Güney Osetya ve Abhazya'ya neden açık destek verdiğini de açıklamaktadır.[421] Rusya ile Gürcistan arasındaki bu mesele ilerideki enerji konusunda daha açıklayıcı bir şekilde ele alınmıştır.

Gürcistan özelinde süregelen bu durum AB-Rusya ilişkisini belirgin derecede germişse de, Rusya yine de AB ile kurulan bağların devam etmesi yönünde politika

---

[418] **Nichol, James** (2009) 'Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for the U.S. Interests', Congressional Research Service <https://fas.org/sgp/crs/row/RL34618.pdf>, s.e.t. 08.03.2019.
[419] **Schmitz,** s.35.
[420] **Schmitz**, s.35.
[421] **Goldman, Marshall I.**, Putin, Power and the New Russia: Petrostate, 1.Baskı, New York, Oxford University Press, s.149.

benimsemiştir. Putin, AB'ye yazmış olduğu bir mektubunda şu şekilde ifade de bulunmuştur.

> *En büyük Avrupa devleti olan Rusya'nın, Avrupa sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelene kadar kıtamızın tamamıyla birliğinin asla sağlanamayacağına kuvvetle inanıyorum. Bugün demokratik bir bağımsız devlet inşa ederek Avrupalıların büyük çoğunluğunun değer ve ilkelerini paylaşıyoruz. İstikrarlı, müreffeh ve birleşmiş bir Avrupa bizim çıkarlarımızdır. AB ile çok yönlü bağların geliştirilmesi, Rusya'nın ilkesel tercihidir.*[422]

Dış politika açısından bakıldığında, devletler sahip oldukları enerji kaynaklarını farklı amaçlarla kullanabilmektedirler. Saldırgan ve savunmacı olabildiği gibi, yine bir devlete bir şeyler yapmayı zorlamak, ya da herhangi bir şeyin yapılmasını önlemek amacıyla da kullanılabilmektedir. Enerji ihracatının otoriter devletler tarafından saldırgan bir dış politika aracı olarak kullanılmasının belki de en açık tarihi örneği, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) tarafından başlatılan Ekim 1973'teki petrol ambargosu olmuştur. Aynı zamanda 1973'teki Yom-Kippur Savaşı'na eşlik eden Arap petrol ambargosu Batıya enerji arz kullanımının sadece önemli finansal etkiye değil, aynı zamanda da güçlü bir siyasi araç olabildiğini öğretmiştir.[423] Yine enerjinin savunmaya dönük en çarpıcı örneklerinden biri de 1970'lerin sonunda Orta Doğu'da güvensizliğin artmasıyla, Suudi Arabistan, ABD'yle Carter Doktrini doğrultusunda bir anlaşmaya varmış, iki ülke arasında derin bir askeri ve ekonomik ilişki gelişmiştir. Sonraki bölgesel krizlerde ABD, petrol fiyatını düşürmek için musluğu açması konusunda Suudi Arabistan'a güvenebilmiş ve Suudi Arabistan da koruma için ABD'ye güvenebilmiştir.[424] Petrol ya da doğalgaz üreten devlet ile bu ürünleri tüketen devletler veya bu ürünlerin ulaştırılmasında transit rol oynayan üçüncü devletler arasında bu çerçevede yürütülen ilişki genelde "soft power" (yumuşak güç) politikasının esas gayesini teşkil etmiştir.

Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynakları da küresel enerji piyasasında önemli bir role sahip olmuştur. Başkan Putin, doğal kaynakların ülkenin sadece ekonomik gelişmişliğini korumayacağını, aynı zamanda da ülkenin uluslararası konumunun garantörü

---

[422] **Poyraz,** s.148.
[423] **Goldman**, s.137.
[424] **Korteweg, Rem** (2018) Energy As A Tool of Foreign Policy of Authoritarian States, in Particular Russia, <http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU(2018)603868_EN.pdf >, s.e.t. 10.04.2019.

olarak hizmet ettiğine inanmaktaydı.[425] Öte yandan Putin'in bir diğer önceliği Avrupa Birliği ile yapıcı ilişkiler geliştirme üzerine kurgulanmasına rağmen, Polonya ve Baltık ülkeleri ile AB ekseninde enerji konularında ön plana çıkan gelişmeler, Rusya'nın enerji kartını kullanarak Avrupa üzerinde etkili olmaya çalıştığının bir diğer göstergesi olmuştur.[426] Putin'in Rusya Devlet Başkanı seçilmesi dönemine denk gelen doğalgaz ve petrol gibi enerji hammaddelerinin fiyatlarında önemli derecede artış gözlenmiştir. Dünya enerji piyasalarındaki sıkışmayla kesişen güce yükselişi iyi bi şans olmuştu. Fakat Putin'in, Rusya'nın bu yeni dinamikten faydalanmak için iyi bir şekilde konumlandığını 1997 gibi erken bir dönemde anladığı açıkça görülmektedir. Sudi Arabistan, Dünya'nın en büyük ham petrol rezervine sahipken, Rusya da Dünya'nın en büyük doğalgaz rezervine sahipti.[427] Bu durumu fırsata çevirmeyi başaran Putin kısa sürede Rusya'nın milli gelirini artırmayı başarmış ve ülke 1990'lara nazaran, göreceli bir şekilde ekonomik olarak daha güçlü duruma gelmiştir. Rusya'nın enerji zenginliği, bol enerji kaynaklarına ve geniş boru hattı ağı sistemine dayanmaktadır. Bu, üçüncü ülkelerin enerji kaynakları için Rusya'ya bağımlı hale geldikleri bir sistem yaratmıştır. Bu enerji bağımlılığı daha geniş ekonomik ve politik bağımlılıklar yaratmış ve Moskova için bir güç kaynağına dönüşmüştür.[428] Rusya'nın enerji kaynaklı duyduğu bu özgüven, AB'ye karşı izlediği siyasi ve stratejik ilişkilerde de etkisini göstermiştir.

Rusya enerji alanındaki potansiyelini Birlik ile yürüttüğü ekonomik ilişkinin yanı sıra siyasi alanda da bir dengeleme aracı olarak kullanmıştır. Rus enerji potansiyeli, uluslararası enerji arz piyasasında Rusya'yı önemli bir aktör olarak kalmasını sağlamaktaydı. Rusya, AB'nin ihracatı açısından önemli bir ortak olmamasına karşın, AB doğalgazın %43'nü, petrolün de %33'nü Rusya'dan almaktadır. Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu'nun eski üyeleri ve yeni AB üyesi devletlerin çoğunda bu oran %100'lere ulaşmaktadır. AB'nin ithal ettiği doğalgaz oranının bugünkü %50'lerden 2030 yılında %70'e, petrol ürünlerinde %90'a çıkacağı düşünülecek olursa, AB'nin Rusya ile ilişkilerinde enerji faktörünün ne kadar belirleyici olacağı kolayca anlaşılmaktadır.[429] Hiç şüphesiz Rusya Federasyonu ile AB arasındaki enerji ilişkisi bir anda ortaya çıkmamıştı.

---

[425] **Yesevi, Çağla Gül** (2018) 'Considering Pipeline Politics in Euroasia: South Stream, Turk Stream and TANAP', Bilge Stratejisi, C:10, S:18, s.11-52.
[426] **Stent, E. Angela** (2008) 'Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy', Europe-Asia Studies, C:60, S:6, s.1089-1106.
[427] **Goldman,** s.139.
[428] **Korteweg,** s.7.
[429] **Musaoğlu/Özgöker,** s.88-89.

Rusya Federasyonu ile Avrupa arasında enerji konusundaki görüşmeler 1990'lı yılların başına kadar dayanmaktadır. Aralık 1991'de Enerji Şartı'nın siyasi bildirisi imzalanmıştır.[430] Bu anlaşmayla Avrupa devletleri Rusya'nın boru hattı ağını çok taraflı düzenlemeler getirmek istemiştir. Yine, doğalgazı tekelinde bulunduran Rus Gazprom şirketinin tekel yapısında değişiklik yapılması amaçlanmıştır. Rusya bu antlaşmayı 1994 yılında imzalamış, ancak daha sonra, antlaşmanın ana bölümlerinden biri olan Taşıma protokolü nedeniyle Enerji Şartı'nı onaylamayı reddetmiştir.[431] Her ne kadar Rusya enerji alanındaki devlet-hegemon yapısına muhtemel zararları önlemek için işbirliğinden imtina etmişse de, AB'nin bu konudaki beklentisi henüz son bulmamıştı.

1997 yılında yürürlüğe giren OİA, Rusya'nın Avrupa ekonomisine entegre olabilmesi için bu ülkeden enerji alanı da dahil olmak üzere serbest ticaret alanlarının oluşturulması gayesi ile gerekli liberalleşme reformlarını gerçekleştirmesi beklenmiştir. Enerji hususu Putin'in iktidarının ilk dönemlerinde AB ile ekonomik ilişkinin geliştirilmesi maksadıyla kullanılmıştır. Bu doğrultuda taraflar arasında 2000 yılında "Enerji Diyaloğu" başlatılmıştır. Anlaşma taraflar arasında gelişmekte olan enerji alanında yürütülen ticarete siyasi ve kurumsal bir çerçeve belirlemiştir. AB tarafında enerji diyalogu, AB'deki üye devletlerin Rusya ile enerji ticaretindeki farklı konumlarını ayarlama anlamına gelmiştir.[432] Rus tarafı için ise AB-Rus enerji diyaloğu, en azından yatırımları çekmek, enerji ihracatını korumak ve genişletmek, çürüyen enerji altyapısını modernleştirmek ve ülke ekonomisi için daha iyi koşullar oluşturmak için bir fırsat sunmuştur. [433] Buna göre Rusya'dan enerji konusunda liberalleşme beklenmiş, yine enerjinin AB ülkelerine transferi hususunda anlaşma sağlanmıştır. Ancak anlaşma uyarınca enerji pazarındaki beklenen liberalleşme hareketleri gelmediği gibi, Putin bu alanda devlet kontrolünün süreceğini birçok kez belirtmiştir.[434] Putin, enerjinin ekonomik gücünün yanı sıra siyasi gücünün de farkına vardığı için, liberalleştirme faaliyeti olmadığı gibi, bilakis enerji piyasası üzerindeki devlet kontrolünü sağlamlaştırmıştır. Bu konuda Gazprom ve Rosneft devlet kontrolünün devamını sağlayan enerji tedadirikçisi kurum olmuşlardır. Enerji sektörü yatırımı ve

---

[430] **Handke, Susann/De Jong, J. Jacques** (2007) Energy as a Bond: Relations with Russia in the European and Dutch Context, Clingendael Energy Paper (The Hague: CIEP, Netherlands Institute of International Relations,), s.51. Ayrıca bknz: http://www.clingendael.info/publications/2007/20070900_ciep_energy_handke.pdf, quoted in Youngs, "Russia,", s.e.t. 14.04.2019.

[431] **Aalto, Pami/ Westpal, Kirsten** (2008) The EU-Russian Energy Dialogue, Europe's Future Energy Security, 1.Baskı, Hampshire, Aldershot, s.12.

[432] **Aalto/Westpal,** s.13.

[433] **Aalto/Westpal,** s.14.

[434] **Edward,** s.213.

ticareti ile ilgili kurumsal yöntemleri yeniden inceleme konusunda en mühim toplantılardan olan Mayıs 2006'da Soçi'deki AB-Rusya Zirvesi'nde, AB-Rusya OİA'nın yeniden müzakereleri, Gazprom'un ihracat tekeli ve üçüncü tarafın ağlara erişiminin tartışılmasını Rusya'nın reddetmesi sonucu sonlanmıştır. Rusya, kendisini egemen bir güç olarak gördüğünü ve Avrupa'nın ortak siyasi ve ekonomik alanının parçası olma planlarının bulunmadığını ve düzenlemelerini Avrupa mevzuatı ile uyumlu hale getirme konusunda birincil çıkarlarının olmadığını göstermiştir.[435] İlk başta serbest ticaret anlaşması karşılığında Rusya'nın Enerji Şartı'nı kabul edeceği umulmuştu. Ancak hammedde ihraç eden Rusya için anlaşma yeterince ilgi çekici değildi. Bunun yerine Rusya cephesinden, dağıtım ağlarını Rus ortaklara satmak karşılığında, Avrupa ülkelerinin Rusya'nın doğalgaz ve petrol arazilerine yatırım yapabilecekleri fikri ortaya atılmıştır. Ancak bu fikir, AB'nin liberal odaklı sistemi ile Rusya'nın tekelci yaklaşımı arasında uyuşmazlığa sebep olmuştur. Yaşanan olumsuz duruma rağmen, birçok diğer şirketle beraber büyük İngiliz, Alman ve Hollanda şirketleri, Gazprom ve Rosneft ile anlaşma yapmaya devam etmiştir.[436] Bu nedenle Putin özellikle Gazprom'a ayrı bir değer vermekteyti. Putin heryerde bu şirketi "kutsalların kutsalı" olarak göstermiştir. Putin'in düşüncesindeki Gazprom'un rolü göz önüne alındığında, 2006'daki ulus konuşmasında, Gazprom'un toplam stok değeriyle ölçüldüğünde Dünya'nın en büyük üçüncü işbirliği olmasıyla övünmek için zaman ayırması sürpriz değildi. Onun düşüncesinde Gazprom'un egemen bir uluslararası şirket olarak ortaya çıkması tesadüf değildi. Putin, aynı ulus konuşmasında bunun devlet tarafından dikkatlice planlanmış eyleminin sonucu olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmiştir.[437] Gazprom bu statüsünü sonraki yıllarda da devam ettirme başarısını göstermiştir.

Rusya, dünyanın önemli doğalgaz rezervine sahip olan ve üreten konumundadır. 2017 BP Dünya Enerjisinin İstatistiksel İncelemesine göre, altıncı en büyük ham petrol rezervine sahip ve üçüncü büyük üreticisidir. Bu enerji zenginliklerinin tümünü içeride pek kullanmamaktadır; Rusya, dünyanın en büyük doğalgaz ihracatçısı ve en büyük ikinci ham petrol ve rafine ürün ihracatçısıdır.[438] Rusya sahip olduğu bu enerji kaynaklarını dış politaka unsuru olarak Sovyet döneminden itibaren kullanmıştır. SSCB etrafında birliği

[435] **Finon, Dominique/Locatelli Catherine** (2007) 'Russian and European Gas Interdependence, Can Market Forces Balance Out Geopolitics?', LEPII-EPE (Laboratoire d'Economie de la Production et de l'Intégration Internationale) <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00129618v2/file/Cahier41bis.pdf> s.e.t. 15.04.2019.
[436] **Caşın/Yalçın/Asal,** s.113.
[437] **Goldman,** s.142.
[438] **Korteweg,** s.13.

teşvik etme ve bütünleşmiş bir ekonomi inşa etme çabasının bir parçası olarak, Kremlin, Sovyet Rus Cumhuriyeti'nin ortasıyla birleşik bir gaz ve petrol dağıtım ağı geliştirmiştir. Türkmenistan ve Kazakistan gibi Sovyet ülkelerinde bulunan gaz ve petrol sahalarından, yine bunların Sovyetler Birliği'nin ana enerji ihraç pazarı olan Avrupa'ya yeniden dağıtıldığı veya satıldığı Rusya'ya boru hatları inşa edilmiştir.[439] Bu durum XXI. yüzyılda da önemini artırarak devam etmiştir. Rusya'nın ana akım enerji politikası, enerji işbirliğini yeniden boyutlandırmak, rakipsiz bir bağımlılık oluşturmak, iç pazarlarda tekel inşa etmek, stoklama, dağıtım ve taşıma boru hatları inşa etmek veya satın almak, satış indirimleri yapmak, özel sözleşmeleri imzalamak olmuştur. Daha sıkı politikalar gerekirse yaptırımlar uygulamak, şayet hiçbiri çalışmıyor ise yeni alternatif boru hatları inşa etmek olmuştur.[440] Avrupa, bu ürünlerin pazarlanması konusunda Rusya'nın gözardı edemeyeceği kadar büyük bir öneme sahip son kullanıcı olma rolünü devam ettirmiştir. Rusya, Avrupa pazarına üç büyük doğal gaz boru hattı sistemi sağlamaktadır: biri Ukrayna ve Slovakya'dan, ikincisi Belarus ve Polonya'dan geçmekte ve üçüncüsü de Rusya'nın en büyük gaz tüketicisi olan Almanya'ya doğrudan ulaşmaktadır.[441] Avrupa'ya karşı enerji dış politika aracı olarak kullanılırken söz konusu boru hatları dönem dönem ön plana çıkmıştır. Ancak bu boru hatlarından özellikle Almanya ile hayata geçirilen Kuzey Akım (Nord Stream) doğalgaz boru hattı anlaşması Rusya'nın doğalgaz ihracında önemli bir yer edinmiştir.

Almanya'da Helmut Kohl ve sonrasında Gerhard Schroeder 1998'de, sorunlu Ortadoğu'daki enerjiye aşırı bağımlılıklarını azaltmaya karar vermiş ve Almanya'nın tedarik kaynaklarını çeşitlendirmesi gerektiği sonucuna varmışlardır. Bunu yapmanın yolu da Rusya'daki enerji ihracından faydalanmak için çalışmaları desteklemek olmuştur.[442] Milenyumun başlarında Almanya ve Rusya arasında yapılan görüşmeler sonucunda iki ülke arasında doğrudan bir doğalgaz boru hattı sistemi oluşturulması fikri benimsenmiştir. Bu dönemde Belarus-Polonya güzergâhında gerek finansal, gerekse siyasi sıkıntıların başgöstermesi sonucu Rusya bu projeye ayrıca bir önem vermiştir. Mayıs 2004'te Duma'ya konuşan Putin, projeye verilen önceliği onaylamıştır: "*İhracatta Kuzey Akım'ın (Nord Stream) inşası en önemli şeydir. Rusya ve Baltık bölgesindeki ülkeleri toplam Avrupa doğalgaz şebekesiyle doğrudan bağlayarak ihracat akışını çeşitlendirmeyi mümkün*

[439] **Korteweg,** s.14.
[440] **Köse, İsmail** (2016) 'Russia's New Irredendist Foreign Policy Approach&Energy Card', Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, C:2, S:1, s.42-63.
[441] **Korteweg,** s.25.
[442] **Goldman,** s.136.

kılacağım." demiştir.[443] Kuzey Akım Projesi ile Rusya'nın Vyborg bölgesinden Almanya'nın Lubmin şehrine Ukrayna'yı devre dışı bırakacak bir hatla Baltık Denizi'nin altından doğrudan inşa edilecek bir boru hattı ağıyla doğalgaz taşınması planlanmıştır.[444] Proje transit ülkelerinin bulunduğu güzergahı atladığı için Baltık ülkeleri başta olmak üzere, Polonya, Belarus ve Ukrayna gibi devletler tarafından itiraz görmüştür. Bu devletler, enerji nakliyatında geçiş ülkesi konumlarına siyasi bağımlılığın azalmasını önlemek ve yüklü miktarda elde ettikleri taşıma ücretlerinden mahrum olmamak için bu projeye karşı çıkmışlardır. Polonya Savunma Bakanı Radoslaw Sikorski, projeyi 1939'daki Molotof-Ribbentrop Paktı ile karşılaştırdığında, özellikle Almanya, Rusya ve Kuzey Akım birliğinin savunucuları, endişeleri gereksiz bulmuştur. Boru hattının giderek artan oranda enerjiye susamış Birliğe, ihtiyaç duyduğu gazı daha fazla sağlayacağı için, tüm AB üyelerinin kucaklaması gereken ortak bir Avrupa projesi olduğunu iddia etmişlerdir.[445] Bu nedenle proje sadece Rusya Federasyonu tarafında değil, AB bünyesinde bulunan bazı devletler tarafından da desteklenmekteydi.

Kuzey Akım'a itiraz eden diğer bir grup ise Baltık ülkeleri olmuştur. Aynı şekilde Rusya'nın bu proje ile Baltık ülkelerine de herhangi bir ücret ödeme yükümlülüğünden kurtulması Baltık ülkelerinin ciddi tepki göstermesine ve hatta karşı eylemde bulunmalarına neden olmuştur. Baltık ülkelerinin tek endişesi tabiki taşıma ücreti konusunda olmamıştır. Rusya'nın, enerji taşımacılığında Batı Avrupa'yla doğrudan bağlantı kurması Baltık devletleri için başka bir tehlikeyi doğurmaktaydı. Yeni boru hattı, en azından teorik olarak, Rusya'ya, Batı Avrupa'ya gaz tedariki devam ederken, Baltık ülkelerine siyasi nedenlerle kesebilme ihtimalini vermekteydi.[446] Bu endişelerle birlikte, Estonya, Letonya ve Finlandiya ile ortak elektrik projesine iştirak etmek suretiyle Moskova'ya enerji sahasındaki bağımlılığını düşürmeyi hedefleyen bir politika uygulamaya başlamıştır. Baltık ülekleri ve İskandinav ülkeleri arasında deniz altına

---

[443] **Varol,** s.239.

[444] **Uluslararası Politika Akademisi,** 'Bir Rus-Alman Yapımı Olarak Kuzey Akım Boru Hattı Projesinin Avrupa İçin Önemini Anlamak' <http://politikaakademisi.org/2018/02/16/bir-rus-alman-ortak-yapimi-olarak-kuzey-akim-boru-hatti-projesinin-avrupa-icin-onemini-anlamak/>, s.e.t. 06.04.2019.

[445] **Whist, Bendik Solum** 'Nord Stream–A Solution or Challenge for the EU?', Liuhto, Kari (Editör) (2009), The EU-Russia Gas Connection: Pipes, Politics and Problems, <https://www.researchgate.net/profile/Edward_Christie/publication/200109757_European_security_of_gas_supply_A_new_way_forward_In_Liuhto_Kari_Ed_EU-Russia_gas_connection_pipes_politics_and_problems/links/5717461208aeb56278c2d068/European-security-of-gas-supply-A-new-way-forward-In-Liuhto-Kari-Ed-EU-Russia-gas-connection-pipes-politics-and-problems.pdf>, s.e.t. 20.04.2019.

[446] **Kempe, Iris/Grotzky. Daniel** (2007) 'Crossroads of Cooperation: The Future of EU-Russian Relations and the Impact of the Baltic States', Lithuanian Foreign Policy Review, C:19, s.8-38.

döşenen kablolar vasıtasıyla ülkeler elektrik gereksinimlerini karşılamaktadırlar. Estonya ve Finlandiya, çift taraflı kablo yapımını 2007'de tamamlamalarının ertesinde daha çok güç taşıma kapasitesine haiz ikinci bir kablo sistemi tesis ederek söz konusu sistemi 2014 senesi itibariyle devreye almışlardır. Estonya ve Letonya, 2020 senesinde bitirilmesi öngörülen yeni bir elektrik hattının yapılacağını da ilan etmişlerdir.[447] Yine Estonya, kara suları üzerinde üç ila on iki deniz mili arasında egemenlik olduğunu iddia etmiştir. Bu da Rusların artık Estonya'nın iznine ihtiyaç duyacağı anlamına gelmekteydi. Bununla birlikte, Estonya, Kuzey Akım'ın, Estonya'nın açık denizindeki ekonomik bölgesinde Baltık denizyatağında araştırma yapma talebini reddetmiştir. Bu nedenle Kuzey Akım, AB üyesi olan bazı Baltık ülkelerinin itirazları nedeniyle yaklaşık bir yıl ertelenmiştir.[448] Ancak yine de projenin hayata geçirilmesi engellenemediği gibi sonraki dönemlerde meydana gelen gelişmeler Rusya Federasyonu için projenin bir an evvel tamamlanmasını gerekli kılmıştır.

Kuzey Akım projesi sayesinde Almanya'ya enerjinin aracısız olarak ulaştırılması çabaları tüm itirazlara rağmen devam ederken, Rusya ile Ukrayna arasında 2014 yılında yaşanan gelişmeler Rusya-Ukrayna ilişkisini fazlasıyla germişti. Bu durum enerji konusuna da yansımıştır. Rusya öncelikle Ukrayna'ya yönelik uygulamış olduğu indirimli doğalgaz fiyat uygulamasına son vermiştir. Ancak daha da önemlisi Rusya, enerjinin Avrupa'ya ulaştırılması hususunda Ukrayna'yı saf dışı bırakma politikasına yoğunlaşmıştır. Bu amaçla Kuzey Akım 2 projesi dahi gündeme gelmiştir. Gazprom'un CEO'su Aleksey Miller, Ukrayna'nın etrafında gaz akışını farklı yönlere çevirmek için arayış içerisinde olduklarını belirtmiştir. Daha sonra 2015 yılında Gazprom'un vekil CEO'su olan Aleksander Medvedev, Güneş ve Ay'ın yerlerini değiştirseler bile Gazprom'un 2019 yılından sonra Ukrayna üzerinden Avrupa'ya gaz göndermeyi keseceğini tekrar etmiştir.[449] Projenin tamamlanmasıyla birlikte Baltık Denizi üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacak gazın kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir. Bu nedenle AB üyeleri tarafından Rusya'ya karşı enerji bağımlılığını artıracağı endişelerinin artmasına rağmen, proje AB tarafından kabul edilmiştir. Kuzey Akım 2 projesinin 2019 yılı sonu itibariyle faaliyete geçmesi beklenmektedir.[450] Enerji alanında Rusya ile Birlik arasındaki ilişki tarafların birbirlerine

[447] **Caşın/Yalçın/Asal**, s.171-172.
[448] **Goldman,** s.159.
[449] **Korteweg,** s.26.
[450] **Deutsche Welle,** 'AB Ülkeleri Arasında Kuzey Akım 2 Uzlaşması' <https://www.dw.com/tr/ab-%C3%BClkeleri-aras%C4%B1nda-kuzey-ak%C4%B1m-2-uzla%C5%9Fmas%C4%B1/a-47433847>, s.e.t. 15.03.2019.

karşı hamlelerini geliştirdikleri satranç alanına dönüşmüştür. Ruslar'ın satrantçtaki hünerlerini Putin enerji sektöründeki hamlelerine de yansıtma gayretine girişmiştir.

Harita 4.2. Kuzey akım-2.

Kaynak: https://www.latimes.com/world/la-fg-russia-nordstream2-gas-pipeline-20190625-story.html

Karşı hamlenin görüldüğü mücadele sahalarından birisi de Güney Kafkasya olmuştur. AB, güvenilir bir enerji tedarikçisi ararken, Rusya ise enerjisine olan talebin güvenliğini sağlama peşindeydi. Kısacası karşılıklı bağımlılık, karşılıklı adımların atılmasına neden olmuştur. AB, enerji arzı çeşitliliğini sağlamak için doğalgazı güneyden kendi topraklarına getirmek amacıyla projeler geliştirmiştir. Bu doğrultuda NABUCCO boru hattı projesi çok fazla önem taşımıştır. Proje, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan gazının önce Türkiye, buradan da Avusturya'ya kadar uzanacak hat vasıtasıyla Avrupa'ya ulaştırılması amacıyla tasarlanmıştı.

AB tarafından, öncelikle NABUCCO doğalgaz boru hattı projesi daha sonrasında ise bunun başarısızlığa uğraması üzerine Anadolu geçişli doğalgaz boru hattı (TANAP) ve Adriyatik geçişli doğalgaz boru hattı (TAP) projelerine ilaveten Güney Kafkasya doğalgaz boru hattının uzatılmasını içeren Güney Gaz Koridoru projesi geliştirilmiştir.[451] BP liderliğindeki bir konsorsiyum 2006 yılında inşaatına başlayarak, Hazar Denizi'ndeki Şah

[451] **Uluslararası Politika Akademisi,** dn. 425.

Deniz alanından doğalgaz ve ayrıca Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'dan gelen gazın Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden, Akdeniz'deki Türk limanı olan Ceyhan'a taşınması kararlaştırılmıştır. Oradan da gaz Balkanlar ve en nihayetinde de Avrupa Birliği'ne nakledilecekti.[452] Balkanlar'da NABUCCO boru hattıyla birleşmesi planlanmıştı. NABUCCO, gazı Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya ve oradan da Batıya taşıyacaktı.[453] Projenin gerçekleşmesi durumunda Avusturya önemli bir depolama merkezi haline gelmekle, çevre ülkelere karşı avantajlı konuma sahip olacaktı.

AB için enerji arzının çeşitlendirilmesine yönelik önemli projelerden biri de TANAP olmuştur. NABUCCO projesinde istenilen sonuca ulaşılamaması sonucu TANAP, Rus gazına bağımlı olan devletler için yeni bir alternatif enerji arzı teşkil etmiştir. Uzmanların, TANAP'ın NABUCCO'yu baltaladığı ortak fikrine aykırı olarak, aslında NABUCCO ile ilgili tüm politikaları yok eden Rusya'nın "Güney Akım Projesi" olmuştur. O günlerde AB, NABUCCO'ya sürekli destek vermişti.[454] 2016 yılının ilk günlerinde Avrupa Enerji Ekonomik ve Sosyal Komitesi, enerji kaynağı çeşitlendirmesini sorgulayan bir görüş bildirmiştir. Bu görüş Türk topraklarından geçen doğalgaz boru hatlarının altını çizmiştir.[455] Bu nedenle AB içinde doğudan, Avrupa'ya ulaştırılması düşünülen enerjinin Türk topraklarından geçirilmesi fikri olgunlaşmıştır. İlk görüşmeleri 2011 yılında yapılmışsa da, özellikle Ukrayna ile Rusya arasında 2014-2015 döneminde baş gösteren kargaşa sürecinde, AB güvenilir tedarikçi arayışına yoğunlaşma ihtiyacı duymuştur. TANAP projesinde Azerbaycan'dan SOCAR, Türkiye'den BOTAŞ'ın yanı sıra İngiltere'den BP'nin ortak olması Avrupa'nın bu projeye verdiği önemi göstermiştir. Proje Azerbaycan'dan başlamak suretiyle, doğalgazın Türkiye'yi ikiye bölecek bir şekilde batıya doğru ilerlemesi ve Yunanistan sınırlarında TAP doğalgaz boru hattıyla birleşerek Avrupa'ya dağıtılması yönünde tasarlanmıştır. Bu nedenle sadece Avrupa'nın değil, aynı zamanda Türkiye'nin de doğalgaz açısından Rusya'ya bağımlılığında bir düşüş sağlaması düşünülmüştür. Haziran 2018'de Eskişehir'de açılışı yapılan TANAP'ın[456], 2020 yılında Avrupa'ya gaz dağıtımına başlaması beklenmektedir.

---

452 **Goldman,** s.154.
453 **Goldman,** s.154.
454 **Köse,** s.47.
455 **Köse,** s.53-54.
456 **Avrasya İncelemeleri Merkezi,** 'The Opening of TANAP Natural Gas Pipeline' <https://avim.org.tr/en/Yorum/THE-OPENING-OF-TANAP-NATURAL-GAS-PIPELINE>, s.e.t. 20.03.2019.

AB tarafından Rusya'ya enerji alanında duyulan bağımlılığı azaltmaya yönelik atılan adımlara karşın, Rusya'da karşı hamlelerini yapmaktaydı. Rusya, enerjisine olan talebin sürdürülebilirliliğini sağlamak adına karşı adımını belirlemişti. Rusya'yı alt eden doğalgaz boru hattını Avrupa'ya ulaştırmak için Azerbeycan ve AB'nin Güney Gaz Koridoru girişimini baltalamak amacıyla Moskova, Avrupa'ya kaynak sağlamak ve Ukrayna'yı atlamaya yönelik alternatif bir boru hattı teklif etmiştir. Bu doğrultuda 2006 yılında Gazprom ve İtalya'dan ENI şirketleri Güney Akımı adlı bir boru hattı inşa etmek için ortaklık kurmuştur.[457] Projenin gerçekleşmesi durumunda Gazprom, Karadeniz vasıtasıyla doğalgazı Avrupa topraklarına direk ulaştırmış olacaktı. Bu durum AB'nin doğalgaz yönünden Rusya'ya bağımlılığını artıracağı gibi, Ukrayna'nın da doğalgazın ulaştırılması aşamasındaki rolüne sekte vuracaktı. Medvedev 2009 tarihli bir konuşmasında Ukrayna'nın enerji meselesindeki durumunu şu şekilde özetlemiştir: "*Enerji politikasında iki kilit taraf üretici ve tüketicidir. Transit devletler bir hizmette bulunduğundan, bağımsız oyuncu olarak ele alınmamalıdırlar. Ruslar, Ukrayna'yı güvenilmez bir transit ülke olarak görmektedirler."*[458] Bu projenin gerekleşmesi durumunda Ukrayna hem ekonomik olarak, hem de siyasi olarak bir anlamda cezalandırılacaktı. Bunun yanında Gazprom'un Balkanlar'daki etkisi de belirgin bir şekilde sağlamlaşacaktı.

Bu arada Putin 2006 yılında Macaristan'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaretinde Macarların NABUCCO yerine Rus doğalgazını kullanmaları durumunda Macaristan'a Gazprom tarafından gaz dağıtım merkezi kurulması tartışılmıştır. Buna göre Karadeniz'in altından Mavi Akım boru hattıyla Türkiye'ye gelen Rus gazı, buradan Avrupa'ya dağıtılacaktı. Doğalgazın bu dağıtım sürecinde Ruslar, Macaristan'ın desteğini almak istemişlerdir. Macaristan, Rusya'nın projesine olur verdiği takdirde NABUCCO'nun ön plana çıkartmış olduğu Avusturya'ya karşı, Avrupa'nın enerji deposu konumuna gelmesi söz konusuydu. İlk bakışta, Budapeşte Avrupa rüzgârına karşı yelken açmış ve muhtemelen AB yerine kendi çıkarları için Moskova ile bağlarını güçlendirecek gibi gözükmüştü.[459] Nitekim göründüğü gibi de oldu. Macaristan Başbakanı Ferenc Gyurcsany, NABUCCO'nun uzun bir rüya ve eski bir plan olduğunu, kendilerinin ise rüyaya değil, gaza ihtiyaç duyduklarını

[457] **Korteweg,** s.28.

[458] **Baev, Pavel/Overland. Indra** (2010) 'The South Stream Versus Nabucco Pipeline Race: Geopolitical and Economic (Ir)Rationalities and Political Stakes in Mega-Projects', International Affairs, C:86, S:5, s.1075-1090.

[459] **Deak, Andras** (2006) 'Diversification in Hungarian Manner: The Gyurcsany Government's Energy Policy', International Issues&Slovak Foreign Policy Affairs, C:15, S:3-4, s.44-55.

belirterek 2007 yılında Gazprom'un projesini destekleyeceklerini belirtmiştir.[460] Bu proje bittiğinde Gazprom sadece merkezi Avrupa değil, Avrupa'nın diğer bölgelerinde de etkisini artıracaktı. Ancak böyle bir durumu kabul etmek istemeyen AB devreye girerek Macaristan'a bu konuda baskı uygulamış ve geri adım atmasını sağlamıştır. Macaristan Ulusal Kalkınma Bakanı Tamas Fellegi Moskova'yı ziyaret ettiğinde, Macaristan'ın tek taraflı enerji bağımlılığını ortadan kaldırmak istediğini ve hem AB'nin NABUCCO, hem de Rusya'nın doğal gaz boru hatlarını desteklediğini söylemiştir.[461] Rusya'nın, doğalgazı Avrupa ülklelerine ulaştırma konusundaki alternatifleri bunlarla sınırlı kalmamıştır.

Mavi Akım'ın, Avrupa'nın içlerine uzatılması projesini Avrupalılara kabul ettiremeyen Rusya, bu projesinden vazgeçmemişti. Rusya bu defa Güney Akım projesi ile amacına ulaşmak istemişti. Güney Akım projesine göre Rusya'dan Karadeniz vasıtasıyla Bulgaristan'a, buradan da İtalya'ya enerji boru hattı döşenmesi planlanmaktaydı. Yine, yılda 63 milyar metreküp gaz sevkiyati planlanmaktaydı ki bu da Rusya'nın mevcut ihracının yarısına tekabül etmekteydi.[462] 2014 yılındaki Rusya-Ukrayna krizinin patlak vermesi ve ayrıca AB liderlerinin enerji konusunda Rusya'ya bağımlılıklarının artmasını istememeleri sonucu, AB, kurumlarını proje aleyhinde harekete geçirmişti. Mevcut endişeler doğrultusunda Avrupa Komisyonu bu projeye karşı gelmiş ve Bulgaristan üzerinde kurmuş olduğu baskıyla projeye engel olmak için uğraşmıştır. 2014 yılında Avrupa Komisyonu, AB'nin "Üçüncü Enerji Paketi" mevzuatına dayanarak Güney Akım'a itiraz etmiş ve Bulgaristan yasal işlem yapılmakla tehdit edilmiştir.[463] Bu çabaların sonucunda da Avrupa Komisyonu projenin iptalini sağlamıştır. Bulgaristan Başbakanı Plamen Oresharski, Brüksel ile işlemlerde anlaşma sağlanana kadar inşaatı durdurma emri verdiğini açıklamıştır.[464] Projenin iptal olması her ne kadar Rusya'nın stratejilerinde değişikliğe neden olmuşsa da, hedefinde hala bir sapma yoktu. Rusya hala güney projesini gerçekleştirmenin peşindeydi. Tüm bu gelişmeler neticesinde ise enerjinin Bulgaristan yerine, Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınma fikri gündeme gelmiştir.

---

460 **Socor, Vladimir** The Jamestown Foundation 'Hungary Breaks Ranks with the EU and Its Neighbors on the Nabbuco Project' <https://jamestown.org/program/hungary-breaks-ranks-with-the-eu-and-its-neighbors-on-the-nabucco-project/>, s.e.t. 01.04.2019.

461 **Varol,** s.225.

462 **Rettman, Andrew** 'Bulgaria Freezes Work on South Stream Pipeline' <https://euobserver.com/foreign/124527>, s.e.t. 15.04.2019.

463 **Korteweg,** s.28.

464 **Rettman, Andrew,** dn. 443.

İptalin ardından Gazprom hızla alternatif bir rota belirlemiştir. Yeni boru hattı olan Türk Akımı, Karadeniz'den 31.5 milyar metreküp gaz getirecek ve Bulgaristan yerine Türkiye'ye giriş yapacaktır. Bulgaristan tüm gazını mevcut Ukrayna'nın transit boru hattı vasıtasıyla Rusya'dan ithal etmekteydi. Eğer Türk Akımı inşa edilir ve Ukrayna aktarması durdurulursa, Bulgaristan'ın tüm gazını Türkiye'den ithal etmesi gerekecektir. AB ile Türkiye arasındaki mevcut gerilimler göz önüne alındığında, bu durum Sofya'ya bazı zorluklar getirebilmektedir.[465] Türk Akımı projesine göre Bulgaristan'ın güzergah dışında bırakılması sonucu doğalgazın Yunanistan üzerinden Avrupa topraklarına giriş yapması planlanmıştır. Ancak, Rusya ile Türkiye arasında bu dönemde yürütülen ilişkilerdeki zaman zaman tansiyonun yükselmesi bu projeyi de etkilemiştir. 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye-Suriye sınırında Rus uçağının düşürülmesi sonrasında ilişkiler de bozulmuştu. Bu nedenle Türk Akımı projesinin yapımı durmuştur. Ancak 15 Temmuz 2016 tarihinde başarısız darbe girişiminden sonra Rusya ile ilişkiler yeniden düzelmiştir. Ankara ve Moskova arasındaki ilişkinin normalleşmesiyle birlikte Kasım 2016'da Erdoğan ve Putin, Türk Akımı'nı inşa etmek için anlaşmaya varmışlardır.[466] Halen bu projeye yönelik çalışmalar devam ederken, projenin 2019 yılı sonu itibariyle sonuçlandırılması planlanmaktadır.

Enerjinin günümüz endüstrisinin yanı sıra gündelik hayatın devamında sahip olduğu rol, onu elde etme ve sürdürülebilirliliğini sağlamaya yönelik çabaları kaçınılmaz kılmıştır. Avrupa kıtasında bulunan ülkelerin sahip olduğu enerji kaynakları, ihtiyaçlarına oranla yetersiz kalması bu ülkeleri enerji tedarik etmeye mecbur bırakmıştır. AB'nin bu durumuna karşın, Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynakları ise gerek ekonomik, gerekse siyasi ilişkilerinin yürütülmesinde Rusya'ya büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu durum AB ülkelerini Rus enerji maddelerinin tüketimine yönelik bağımlılığına yönelik bir durum oluşturmuştur. Youngs, AB ülkelerini enerji bağımlılığı açısından üç grubta tanımlamıştır; düşük bağımlı olan ve toplam on üyeden oluşan ilk grup İspanya, İsveç, İngiltere, Hollanda, Portekiz, Belçika, İrlanda; (Kıbrıs, Malta ve Lüksemburg'a vurgu yapılmıştır), ikinci grup Fransa, İtalya ve Almanya'nın da dahil olduğu orta bağımlı devletler ve son grup ise Polonya, Romanya, Slovenya, Finlandiya, Letonya, Litvanya, Slovakya, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan ve Macaristan'ı içeren yüksek bağımlı

[465] **Korteweg,** s.28.
[466] **Grigas, Agnia** (2017) The New Geopolitics of Natural Gas, 1.Baskı, Cambridge, Harvard University Press, s.113.

devletlerdir.[467] Ancak, AB ve Rusya arasındaki bağımlılık hiç şüphesiz tek taraflı olmamıştır.

Her ne kadar Rusya geniş enerji kaynaklarına sahip olmuş ise de bu potansiyelini arz edebileceği bir pazara ihtiyaç duymuştur. AB ülkelerinin enerjiye duyduğu gereksinim Avrupa'yı da Rusya için vazgeçilmez bir hedef pazar konumuna getirmiştir. Ancak, Rusya'nın tarihi bağları nedeniyle eski Varşova Paktı ülkelerinin AB bünyesine dahil olmaları sonrasında da bu ülkelerle ilişkiler gergin bir düzeyde devam etmiştir. Bunun sonucunda Rusya enerjiyi uluslararası platformda sadece ekonomik durumunu geliştirmek için kullanmamış, aynı zamanda da siyasi durumunu güçlendirmek amacıyla bir araç olarak kullanmıştır. AB'nin enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü doğalgaz arzıyla tedarik eden Rusya, enerji kartını daima masada tutmuştur. Bunun neticesinde Avrupa için güvenilir ve istikrarlı enerji arzı tedarikçisi meselesi gündeme gelmişken, Rusya için ise enerjisine istikrarlı bir talep oluşturma çabası hasıl olmuştur.

Öte yandan AB, ortak politikalar temelinde hareket etmek gibi bir misyon üstlenmiş ise de, enerji güvenliği konusunda henüz bu tek sesliliği sağlayamamıştır. Enerji söz konusu olunca AB üyeleri kendi menfaatlerini ön planda tutarak, bu çıkarlar doğrultusunda enerji arzı tedarikçileri ile ilişkilerini sürdürmüşler, hatta ikili anlaşmalara imza atabilmişlerdir. Almanya, İtalya, Fransa ve Bulgaristan gibi bazı üye devletler ile Rus firmaları arasındaki enerji anlaşmaları, AB içinde Moskova ile nasıl baş edileceği hususunda devam eden tartışmalara yol açmıştır.[468] Bu durum Rusya'nın da işine gelmekteydi. Zira, Kuzey Akım projesine yönelik Almanya, Güney Akım projesi için de İtalya ve Bulgaristan gibi devletlerle yakın temas kuran Rusya, bu sayede AB içindeki etkinliğini artırırken, bir taraftan da Birlik içindeki tartışmaları körüklemiştir. Çünkü, Rusya ile iyi ilişkiler kuran üyeler bile AB seviyesindeki müzakerelerde Birlik kalıplarına rahatlıkla girebiliyorlardı. AB içinde enerji sektörünün yasal uyuşmazlıkları nedeniyle, yukarı yönlü tedariklere erişim gibi temel konular gittikçe daha fazla siyasallaşmıştır. Christie, Rusya'nın bu fırsatı kullanarak, AB üzerinde dikkatli bir böl ve yönet stratejisi takip ettiğini düşünmüştür.[469] Bu nedenle Rusya, AB üyesi devletlerle mümkün olduğunca

[467] **Youngs, Richard** (2009) Energy Security: Europe's New Foreign Policy Challenge, 1.Baskı, London, Routledge, s.80.

[468] **Belkin, Paul** (2008) 'The European Union's Energy Security Challenges', CRS Report for Congress", <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33636.pdf>, s.e.t. 25.04.2019.

[469] **Christie, Edward** 'European Security of Gas Supply–A New Way Forward', Liuhto, Kari (Editör) (2009), The EU-Russia Gas Connection: Pipes, Politics and Problems, <https://www.researchgate.net/profile/Edward_Christie/publication/200109757_European_security_of_g

ayrı ayrı ikili temaslar kurmaya gayret göstermiştir. Duma'nın Uluslararası Komitesi Başkanı Konstantin Kosachev, Leonard ve Popescu ile yaptığı röportajda yeni bakış açısını şu şekilde özetlemiştir: "*Brüksel bürokratlarıyla uğraşmaktan bıktık ve yorulduk. Almanya, İtalya, Fransa'da daha fazlasını başarabiliriz. AB, ilişkimize katkıda bulunan bir kurum değil, ilerlemeyi yavaşlatan bir kurumdur."*[470] Üstelik, Rusya'nın bizzat muhatap olduğu ülkeler AB politikalarını yönlendirme kapasitesi yüksek olan ülkelerdi.

Rus enerji kaynakları, Avrupa ekonomilerinin işleyişinin ayrılmaz bir parçası haline geldiğinden, Rusya'nın enerji tedariği hususunda güvenilir kaldığı sürece Avrupa devletleri ile Rusya arasındaki ilişki gerginlikten nispeten uzak kalmıştır. Rusya, potansiyel olarak istikrarsız Ortadoğu'ya alternatif enerji kaynağı tedarikçisi olarak düşünülse de Avrupa, Rusya'ya olan enerji bağımlılığının artmasından dolayı rahatsızlık duymaktadır. Ancak, AB'nin enerji konusunda marjinalleşmesi riski karşısında Rusya'nın AB pazarı dışında alternatif yaratamaması sorunu ilişkilerde taraflar arasındaki dengeyi ve "sıfır toplamlı kazanç" yerine "kazan kazan" yaklaşımını gerekli kılmaktadır.[471] Bununla birlikte Rusya bu dengeyi bozabilmek amacıyla enerji pazarının çeşitlendirmesi gayretlerini de göstermektedir. Rusya, Asya'ya dönüş projesini Ukrayna krizi öncesinde çoktan hazırlamıştı. Rusya'nın Asya'ya yönelmesinin Ukrayna hadiseleri ile alakası bulunmamaktadır. Mesela, 2014 yılında Rus gazının Çin'e ihracatıyla ilgili yapılan iki büyük anlaşma uzun süre görüşmeleri devam eden bir süreçti. Aynı zamanda Batı'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar da bu süreci hızlandırmıştır.[472] Moskova'nın Çin'e boru hatları inşa etme konusundaki uzun süredir devam eden tutumu bu genel tabloya uymakla birlikte, meyve vermeye başlamaktadır. Rusya, Çin'e, "Sibirya Gücü" olarak adlandırılan, yeni boru hattını tamamlarsa, doğalgazı için ikinci büyük bir pazar açarak Avrupa'ya karşı dış politikasında manevra özgürlüğü artacaktır.[473] Ancak, Rusya'nın enerji pazarını çeşitlendirmek adına doğuyla temasını sıklaştırması, yine Batı ya da AB politikaları

---

as_supply_A_new_way_forward_In_Liuhto_Kari_Ed_EU-Russia_gas_connection_pipes_politics_and_problems/links/5717461208aeb56278c2d068/European-security-of-gas-supply-A-new-way-forward-In-Liuhto-Kari-Ed-EU-Russia-gas-connection-pipes-politics-and-problems.pdf>, s.e.t. 20.04.2019.

[470] **Leonard, Mark/Popescu, Nicu** (2007) A Power Audit of EU-Russia Relations, <https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR-02_A_POWER_AUDIT_OF_EU-RUSSIA_RELATIONS.pdf>, s.e.t. 27.05.2019.

[471] **Musaoğlu/Özgöker,** s.89.

[472] **Yılmaz/Bahrevskiy,** s.210.

[473] **Noel, Pierre/Fellow, Senior** (2017) 'The Power of Siberia Natural Gas Project: Commercial or Political?', International Institute for Strategic Studies, <https://www.iiss.org/en/politics%20and%20strategy/blogsections/2017-6dda/january-7f20/power-of-siberia-2a1d>, s.e.t. 10.03.2019.

sonucunda olmuştur. Çin-Rusya arasında gelişen enerji odaklı ortaklık iki ülkeye de farklı avantajlar kazandırmaktadır. Çin enerji hatlarını çeşitlendirerek ve Rusya'ya uygulanan Batı ambargosundan da faydalanarak kendi istediği gibi sözleşmeler imzalayabilmektedir. Rusya açısından bakıldığında ise zengin gaz kaynaklarına sahip Rusya'nın Ukrayna hattının devreden çıkması ve Türkiye ile yapılması düşünülen Türk Akımının sekteye uğraması olasılığına karşı Çin ile yaptığı anlaşmalarla kendisini garanti altına almaktadır.[474] Özellikle Ukrayna krizi neticesinde AB-Rusya ilişkilerinin belkide Soğuk Savaş döneminden sonra en düşük seviyede ilerlediği bir dönemde, Rusya-Çin ilişkisinin ön plana çıkması kaçınılmaz olmuştur.

4.3.2. Rusya Federasyonu-NATO İlişkileri

Yarım yüzyıla yakın devam eden Soğuk Savaş son bulmuş, bunun sonucunda da SSCB bloğu çözülmüştü. Varşova Paktı ülkeleri çözülmekle kalmamış, bir de demokratikleşme amacıyla düşman olarak gördükleri Batıyla yakınlaşma içerisine girmişlerdi. Rusya Federasyonu ise SSCB'nin ardılı olarak uluslararası arenadaki yerini almış, ancak uluslararası yapıdaki tüm dengeler aleyhine neticelenmişti. Rusya Federasyonu siyasi ve ekonomi başta olmak üzere birçok alanda yeniden yapılanma içerisine girmiş, dış politikadaki güvenlik algısı da yine bu yeniden sorgulama sürecine dahil olmuştur. Yeni Rusya için, Atlantikçi anlayışın hakim olduğu bu dönemde NATO ittifakına katılması dahi tartışma konusu olmuştu. Çünkü NATO üyeliği Rusya için savunma sanayii, dolayısıyla ekonomik çıkar bakımından çok fazla önem arz etmekteydi. Bu çıkarlar, S. Glazyev ile D. Lvov'un 1 Ekim 1991 tarihinde "Nezavisimaya Gazeta"da yayımlanan program makalelerinde resmen açıklanırken, makalede Rus savunma sanayisi ürünlerinin satışı için NATO pazarının açılması amacıyla, NATO üyeliğinin hayati bir ihtiyaç olduğu savunulmuştur. Yazarlar ayrıca, serbest piyasaya geçiş sırasında devlet siparişlerinin kaybı dolayısıyla savunma sektörünün büyük sarsıntıları yaşamaması için Rusya Federasyonu'nun tek şansının NATO üyeliği olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda yazarlar, Rusya Federasyonu'nun Batı teknoloji piyasalarına çıkışı için sınırlamaların (Soğuk Savaş'ın tesis ettiği engellerin) kaldırılmasının, Rus dış politikasının temel hedeflerinden biri olması gerektiğini savunmuşlardır.[475] Rusya'nın, NATO'ya üyeliği konusu 1950'li yıllarda da gündeme gelmiş ve o dönemde NATO bünyesinde

[474] **Yılmaz/Bahrevskiy,** s.213.
[475] **Caşın/Derman,** s.339.

Sovyetler'e söz hakkı tanımak istemeyen Batı tarafından bu üyelik talebi reddedilmişti. Soğuk Savaş'ın sonrasında Rusya'nın NATO'yla entegrasyonunun savunulduğu dönemde Avrupa güvenliği ve bütünlüğünün sağlanabilmesi için NATO'nun ya Rusya'yı da bünyesine katacağı, ya da kendisini fesh etmesi gerektiği, aksi takdirde Soğuk Savaş'ın devamını isteyen taraf olarak kalacağı tartışmaları sürmüştür.

Rusya Federasyonu'nun ilk devlet başkanı Yeltsin, Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde meydana gelen gelişmelerin dışında kalamayacağını belirtmekteydi. Bu gerekçelerle Yeltsin, Rusya'nın NATO'ya entegre edilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Dış politika konusundaki beyanatlarının birinde NATO'ya katılmayı vaat etmiş, Rusya'nın günün birinde NATO üyesi olacağını ifade etmişti.[476] Yeni Rusya zamanında gündeme gelen NATO üyeliği tartışması hemen son bulmamış, dönem dönem gündemde kalmaya devam etmiştir. Resmi Rus diplomasisinin görüşü ise Temmuz 1995 tarihli Dış ve Savunma Politikası Konseyi'nin (25 Şubat 1992 tarihinde Moskova'da ünlü ve etkili bir siyasetçi grubunun oluşturmuş olduğu sivil toplum örgütü) yıllık memorandumunda açıklanmıştır. Bu memorandumda, Rusya Federasyonu'nun NATO'ya eşit haklara sahip üye olarak girmesi halinde, "Rusya ile NATO arasında tam kapsamlı gerçek bir işbirliği imkanının açılacağı" memnuniyetle belirtilmiştir.[477] Bu nedenle Atlantikçiler, NATO'nun eski doğu bloğu ülkelerine yönelik genişleme niyetinin Rusya'yı da bu halkaya dahil etmesi arzusundaydılar. Fakat Rus kamuoyunun bu beklentisi kısa süre sonra yerini tekrardan kuşku ve öfkeye bırakmıştır. 1993 yılında Yeltsin, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ni ziyaretinde NATO genişlemesinin ilk halkasını zımni bir şekilde onayladığında, yurtiçinde özellikle Rusya parlamentosu ve askeri yetkililerden acımasız bir şekilde eleştiri almıştır.[478] Bu arada NATO yeni üyeleri bünyesine katma niyetini açığa vurarak, açık kapı politikasını ilan etmiştir. Atlantikçi yaklaşımın geçen iki yıllık sürede Rus kamuoyunun beklentisini karşılamaktan çok uzak olması bir yana, bir de NATO gibi muazzam bir saldırı potansiyeline sahip örgütün Rusya sınırları yönünde genişlemesine verilen onay Rus dış politikasında ciddi konsept değişikliklerine yol açmıştır.

Somut olarak belirtmek gerekirse özellikle Mart 1993'te Clinton'ın gündeme getirdiği NATO'nun eski Sovyet coğrafyasında yer alan bazı devletleri içerecek şekilde

---

476 **Smith, Julianne** (2008) 'The NATO-Russia Relationship: Defining Moment or Déjà Vu?', Center for Strategic&International Studies <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/Smith_NATORussia_Web.pdf>, s.e.t. 30.04.2019.

477 **Caşın/Derman,** s.341.

478 **Smith,** s.2.

genişlemesine yönelik ortaya atılan fikirler ve Yugoslavya konusunda yaşanan fikir ayrılığı sonucunda Rusya'nın Batı karşısında jeopolitik bir yaklaşım benimsemesi gerektiği ifade edilmiştir.[479] Ancak, Atlantikçi yaklaşımın değer kaybettiği bu dönemde Yeltsin, NATO'yla ilişkisini kuvvetlendirmek için bir adım daha atmıştır. Bu da, NATO tarafından genişleme alanına dahil ettiği eski doğu bloğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme amacını taşıyan Barış İçin Ortaklık projesiyle gerçekleşmiştir. Rusya bu projeye katılmak istemiş ve hatta NATO ile başlatılan bu ilişkide BİO'nun diğer muhtemel adaylara yaklaşımından daha da ötesini beklemiştir. NATO'yla yapılan görüşmeler neticesinde Rusya, NATO nezdinde özel bir statü elde etmiştir. Kozyrev ve NATO'lu meslektaşı Haziran 1994'te biraraya gelmiş ve Rusya, BİO'nun içinde ve dışında daha geniş bir işbirliği amacıyla, BİO'ya katılmayı kabul etmiştir.[480] BİO sayesinde Rusya, diğer muhtemel aday ülkelere göre ayrıcalıklı bir durum elde etmişti. Ancak bu durumda dahi Rusya, BİO'ya mesafeli olmaktan geri durmamıştır. Hatta, 1994 yılında NATO'nun Bosna'daki Sırp güçleri üzerine hava saldırısına geçmesi sonucunda Yeltsin tarafından, BİO Anlaşmasının imzalanması konusundaki çekinceleri dile getirilmiştir.

Bu arada 1994 yılında patlak veren 1. Çeçen Savaşı da Rusya'nın bu dönemde NATO'ya yaklaşımının değişmesine ve Rusya'da NATO genişlemesi karşıtı söylemin taraftarlarının artmasına yol açmıştır. Rusya'yı insan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle kınayan Batıya karşı Yeltsin, 1994 yılındaki AGİT Zirvesi'nde NATO'nun genişlemesini eleştiren bir konuşma yaparak, Avrupa'da yeni bir Soğuk Savaş'ın başlayabileceği konusunda Avrupalıları uyarmıştır.[481] Tüm bunlara rağmen, bu gelişmeler eşliğinde Rusya BİO'ya katılmıştır. Ayrıca, Bosna'da yaşanan kargaşaya NATO hava müdahalesine rağmen, Rusya bu bölgeye birliklerini göndererek NATO için değerli bir ortak olduğunu ispatlamıştır. Rusya-NATO işbirliği sadece BİO zemininde gerçekleşmemiş, bunun yanında Rusya, yine bir NATO programı olan KAİK'e de katılmıştı. Rusya, bu programlara dahil olarak NATO'nun içinde etkinliğini artırmak istemiştir. Her ne kadar NATO'yla işbirliği yapılarak, NATO tarafından başlatılan KAİK ve BİO gibi yakın işbirliği programlarına dahil olunmuşsa da, NATO-Rusya ilişkisi inişli çıkışlı seyrini devam ettirmiştir.

---

479 **Özdal, Habibe** (2016) Rus Dış Politikasında Ukrayna, 1.Baskı, Ankara, USAK Yayınları, s.28-29.

480 **Smith, A. Martin/Timmins Graham** (2001) 'Russia, NATO and the EU in an Era of Enlargement: Vulnerability or Opportunity?', *Geopolitics, C:* 6, S:1, s.69-90.

481 **Yapıcı, Merve İrem** 'Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği' <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YAPICI-Merve-%C4%B0rem-RUSYA-NATO-%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0N%C4%B0N-D%C3%9CN%C3%9C-BUG%C3%9CN%C3%9C-VE-GELECE%C4%9E%C4%B0.pdf>, s.e.t. 16.04.2019.

Avrasyacı yaklaşımın Rus dış politikasında etkisini göstermeye başlamasıyla birlikte, NATO genişlemeleri bir tehdit algısı ve çevrelenmişlik duygusuna sebep olmuştur. Rusya'nın dış politikada yaşamış olduğu Atlantikçi anlayıştan, Avrasyacı anlayışa doğru dönüşüm Rusya-NATO ilişkisinde de ikileme sebep olmaya devam etmiştir. Zira, NATO'ya dahil olma niyetlerinin dillendirildiği dönemde dahi, diğer taraftan da NATO genişlemelerine karşılık söylem düzeyinde Soğuk Savaş dönemini aratmayan açıklamalar yapılmıştır.

Bu dönemde Yeltsin'in elde ettiği başka bir kazanım da NATO genişlemesine yönelik koymuş olduğu şerh olmuştur. Rus Dışişleri Bakanlığı tarafından NATO genişlemesinin kabul edilmesinin öncesinde karşılanması gereken şart sunulmuştur. Bu şart nükleer silahların ve müttefik savaş güçlerinin yeni üye devletlerin topraklarına yerleştirilmemesi yönünde olmuştur. ABD'nin Moskova elçisi Moscow Jack gibi bazı uzmanların bu sözlerin sürdürülemez olduğunu düşünmesine rağmen, NATO bu şartı kabul etmiştir.[482] Ancak bu dahi NATO genişlemesinin Rusya üzerinde meydana getirdiği tehdit algısını ortadan kaldırmaya yetmemiştir.

Rusya-NATO ilişkisi başlangıcından itibaren gerekli kurumsallaşmadan yoksun bir şekilde ilerletilmeye çalışılmıştır. Ancak, 1990'ların ikinci yarısından itibaren bu yönde de adımlar atılmaya başlanmıştır. NATO-Moskova ilişkilerinin kurumsallaşması 1997 yılındaki NATO-Rusya Kurucu Senet'le ve bundan beş yıl sonra bir işbirliği ve tartışma yasal platformu olan NATO-Rusya Konseyi'nin kurulmasıyla başlamıştır.[483] Kurucu Senet iki taraf arasında Avrupa-Atlantik ekseninde güvenlik kaygısını en aza indirmek suretiyle ortak karar alma ve ortak eyleme yönelik geniş bir işbirliğini teşvik eden zemin olmuştur. Kurucu Senede göre Rusya, NATO'ya üye olmayan diğer ülkelere nazaran temsiliyet seviyesinde daha ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Ayrıca, Kurucu Senet ile birlikte iki taraf arasında güvenlik konularında düzenli istişareler başlamıştır. Bunun hemen akabinde de Dami Ortak Konsey (DOK) kurulmuştur. DOK, Rusya-NATO yakınlaşmasını Kurucu Senede göre bir adım daha öteye götürmüş ve tarafları aynı masaya oturtmuştur. DOK ile oluşturulan yapı, 19+1 (1999'daki genişlemeden önce 16+1) olarak ifade edilen ve Rusya'nın NATO içerisinde bir nevî gözlemci olarak yer aldığı ve karşılıklı güvenin oluşmasına yardımcı olmak üzere NATO Karar Alma Sürecini takip ettiği bir yapı

[482] **Gorokhov, N. Valery/Gorovtsov, Dmitri** (1998) 'NATO Expansion: A View from the State Duma', Demokratizatsiia, C:6, S:1, s.65-76.

[483] **Kanet, Roger/ Larive, Maxime Henri Andre** (2012) 'NATO and Russia: A Perpetual New Beginning', Perceptions, C:17, S:1, s.75-96.

şeklindedir.[484] Buna göre Rusya, NATO'nun karar alma mekanizmalarında söz hakkına sahip olmuştu. Ancak bu söz hakkı son derece sınırlı tutulmuş, daha çok danışma niteliğinde yürütülmüştür. Bununla birlikte, bu düzenlemenin en büyük sakıncalarından biri, Konseyi ilgilendiren konulardaki pozisyonlarını koordine etmek için müttefiklerin ayrıca toplanmaları ve daha sonra Rus mevkidaşları ile görüşmeleri olmuştur.[485] Tüm bu gelişmelere rağmen, oluşturulan bu olumlu hava çok fazla sürmemiş, sonrasındaki gelişmelerde yine Rusya-NATO güvensizliği ön plana çıkmıştır.

Rusya, muhtemel NATO genişlemelerine mümkün olduğunca karşı çıkarken, gerçekleştirilmesi düşünülen genişlemelerin çıkarlar doğrultusunda NATO ile yürütülmekte olan ilişkiyi etkilememesi için çaba göstermekteydi. Rusya temelde NATO genişlemelerine siyasi ve askeri nedenlerle karşı çıkmaktaydı. Askeri olarak bakıldığında Rusya, Avrupa ile kendisi arasında yer alan yeni üye ülkelerin tarafsız statüsünde olmalarını talep etmiştir. Siyasi açıdan ise Rusya, Varşova Paktı'nın dağılmasının ardından NATO'nun varlığını sürdürmesine karşı çıkmış, yeni üyelerin de katılması ile birlikte ise Rusya'nın izole edildiğini düşünmüştür. Bunun için Rusya, NATO'nun, Avrupa'nın güvenlik mimarisinde kendisinin de eşit üye statüsünde bulunduğu AGİT bünyesine alınmasını istemiştir.[486] NATO açısından ise, bu dönemde Rusya'ya karşı yaklaşımda gözlemlenen ılımlı tutumun ardında elbette ki NATO'nun bir beklentisi vardı. Genişleme sürecine dahil ettiği ülkeler üzerindeki Rusya'nın potansiyel etkisinin farkında olan NATO genişleme dönemlerinden önce Rusya'nın tepkisini en aza indirmek amacıyla Rusya ile yakınlaşma siyaseti gütmüştür. Yukarıda söz edilen Kurucu Senet ve DOK da yine NATO'nun genişleme dalgasını eyleme dönüştürmesinin arifesinde gerçekleşmiştir. XX. yüzyıl sonlarına doğru Rusya-NATO ilişkisi gerçekleştirilen işbirlikleri soncunda olumlu bir seyir izlemiş ise de, yine de Soğuk Savaş'ın mirası olan şüphe ilişkide hep ön plana çıkmaktaydı.

Soğuk Savaş sonrasında NATO ilk genişleme dalgasını Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan ile başlatma düşüncesindeydi. 1999 yılına gelindiğinde ise üç ülke İttifaka kabul edilmişlerdir. Ayrıca, NATO bununla yetinmeyeceğini diğer adaylara yöneltmiş

---

[484] **Yapıcı, Merve İrem,** dn. 460.

[485] **Hendrickson, Lieutenant Colonel Gordon** (2005) 'The Future of NATO-Russian Relations:Or How to Dance with a Bear and Not Get Mauled', <https://www.files.ethz.ch/isn/46291/2005_12_The_Future_of_NATO-Russia_Relations.pdf>, s.e.t. 02.05.2019.

[486] **Bugajski, Janusz** (Editör) (2002) Toward an Understanding of Russia, 1.Baskı, New York, Council on Foreign Relations Book, s.155.

olduğu açık kapı ilkesiyle de belirtmekteydi. Temmuz 1997'de NATO genişlemesine ilişkin son karar verildiğinde Dışişleri Bakanı Primakov bunu "İkinci Dünya Savaşı sonrası en büyük hata" olarak değerlendirmiştir.[487] Rusya'nın tüm karşı çıkmalarına rağmen, NATO ilk genişleme dalgasını 1999 yılında bu üç devleti bünyesine katarak gerçekleştirmiştir. Eski Sovyet ülkelerinin birer birer NATO bünyesine katılmalarının yanı sıra, bir de Kosova krizinin yaşanması ilişkilerin iyice gerilmesine neden olmuştur. Rusya'da da iktidar değişikliği ile birlikte dış politika tercihinde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. "Yakın Çevre" doktrini ile öncelikle kendi sınır bölgelerinde etkinliğini korumayı ve artırmayı benimseyen Putin, selefi Yeltsin'in Atlantikçi anlayışını tamamen terk etmişti. Lord Robertson NATO Genel Sekreteri olduğunda, ilişkide Kosova patlamasının ardından oluşan çıkmazı kırmaya karar vermiştir. Ayrıca, Vladimir Putin'in Rusya'da iktidara gelmesinin ardından 2000 yılının baharında, NATO ile ilişkilerini faydacılık ruhuyla yeniden inşa etmek için çalışacağını açıklamıştır.[488] 1993 yılından itibaren ön plana çıkan Avrasyacılık, Putin dönemi ile birlikte iyice ağırlığını hissettirmişse de, yine de Putin dış politikada doğu ile batı arasında dengeyi gözetmiştir. Bu yüzden NATO ile ilişkiler ince bir çizgide yürütülmüştür. Her iki tarafın ilişkiyi tekrardan ivme kazandırma arzusuna ilaveten 2001 yılında meydana gelen 11 Eylül saldırıları NATO-Rusya ilişkisinin yeniden canlanmasına katkı yapmıştır. Bu saldırı Batı'ya terörizm, kitle imha silahlarının yayılmasını önleme, kaçakçıkılık gibi tüm sorunların çözülmesi sürecine Rusya'nın da dahil edilmesi gerektiğini göstermiştir.

Sonuçta, ABD'nin Afganistan üzerine giriştiği askerî harekâta Rusya da destek vermiş, bu desteğin ardından da Çeçen direnişçiler ile El-Kaide arasında bağlantı bulunduğu varsayımı yer almıştır. Ancak Rusya, ABD'ye terörizme karşı savaşta yardım etmesine karşılık, onun da NATO içerisinde Rusya'ya daha geniş bir rol verilmesi konusunda girişimlerde bulunmasını istemiştir.[489] Bu dönemde Rusya, uluslararası terörizmle mücadeleye katkıda bulunmuş, bu sayede kendisi de Kafkasya'da Çeçenlere karşı Batı'nın desteğini kazanmak istemiştir. Rusya bu desteğinin sonunda NATO kazanımları elde etmekle kalmamış, Çeçen isyancıları terörist olarak göstermesi sonucu buradaki askeri operasyonlarına Batı'nın tepkisini de azaltmıştır. Böylece Putin iktidara gelmesinden sonra belirtmiş olduğu NATO'yla ilişkileri pragmatist çerçevede yeniden inşa etmeye yönelik politikasının ilk meyvelerini almıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası kurulan

[487] **Özdal (2015)**, s.77.
[488] **Hendrickson,** s.5.
[489] **Yapıcı, Merve İrem,** dn. 460.

birliktelik beklendiği gibi Rusya ile NATO arasında yeni işbirliği alanları oluşumuna yol açmıştır.

NATO'nun 2002 yılında gerçekleştirdiği Roma Zirvesi'nde NATO ile Rusya'nın arasındaki iletişimi geliştirmek amacıyla NATO-Rusya Konseyi kurulmuştur.[490] 2002 yılından itibaren Bush Yönetimi, Füze Kalkanı Projesi'ni geliştirmek için bütçeden, yıllık ortalama 10 milyar dolar tutarında büyük paylar aktarmaya başlamıştır. Aynı tarihlerde Rusya'nın tepkilerini önlemek ve kurumsal olarak ilişkilerin yeniden yapılandırılmasını sağlamak amacıyla da ABD, NATO-Rusya Konseyi kurulmasını önermiştir.[491] Aslında NATO-Rusya Konseyi, DOK'un devamı niteliğinde olmuştur. Konsey, DOK ile kurulan ilişkiyi kurumsallaşma boyutunda daha ileri taşıma imkanı verirken, bu işbirliği sayesinde iki taraf arasındaki ortak projelerin geliştirilerek diyalog zemininin artması beklenmiştir. Konsey'de, NATO ve Rusya'nın eşit bir şekilde masaya oturmaları sağlanmış, müttefik devletler ve Rusya'nın içinde bulunduğu 20'li yapı oluşturularak müşterek bir şekilde karar alıp eylemde bulunan bir mekanizma oluşturulmuştur. Yine ortak çıkarlar tespit edilerek terörizmle mücadele, kaçakçılık, kitlesel imha silahlarla mücadele konusunda daha kapsamlı işbirliği öngörülmüştür.

Putin, Roma Zirvesi'nde yaptığı konuşmada jeopolitik konumuyla Rusya'nın NATO'yla eşit ortaklar olarak işbirliğini artırmalarının alternatifi olmayan ve ısrarla sürdürme niyetleri olan çoğulcu yaklaşımın somut örneklerinden biri olduğunu belirtmiştir. Aynı konuşmada Putin, Rusya'nın kendisini Avrupa'nın dışarısında görmediğini, Asya ve BDT'deki çıkarlarının görmezden gelinmesinin düşünülemeyeceğini ve bu alanlardaki eylemlerini uyumlu bir şekilde bir araya getirerek, Vancouver'den Vladivostok'a kadar tek bir güvenlik bölgesi inşasının geniş kapsamlı olanaklar açacağını bildirmiştir.[492] Ancak, DOK ile NATO-Rusya ilişkisine ivme kazandırıldıktan sonra Rusya'nın itirazlarına rağmen NATO, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ı bünyesine katarak ilk genişleme dalgasını gerçekleştirmişti. Bu defa Rusya'yla ilişkisini daha sıkılaştıran NATO'nun kazanımı da buna göre olmalıydı. Üstelik sıradaki kazanımda üç Baltık ülkesi de yer almaktaydı.

NATO, üç Baltık ülkesi başta olmak üzere Slovakya, Slovenya, Romanya ve Bulgaristan'ın entegrasyonu için genişlemeye yönelik somut adımlar atmaya başlamıştır.

490 **Kanet/Larive,** s.82.
491 **Asal,** s.127.
492 **Hendrickson**, s.7-8.

Bunun gerçekleşmesi durumunda NATO üyelerinin neredeyse yarıya yakını eski Sovyet bloku ülkelerden oluşacaktı. Özellikle Baltık ülkelerinin İttifaka katılımı Avrupa güvenliği için önemli bir adım teşkil edecekti. Ancak, bu ülkelerin tam üye yapılmalarına öncelikle İttifaka mensup devletlerden itirazlar gelmiştir. İtirazın ana gerekçesi ise Baltık ülkelerinin üyelik için henüz hazır olmadıkları ve olası bir Rus saldırısına karşı Baltık topraklarının savunulamayacağı endişesi olmuştur.[493] Baltıkların üyeliklerine karşı çıkan İttifak üyeleri Baltık ülkelerinin Rusya ile toprak sorunlarını henüz halledememiş olması, Rus azınlıkların etnik nedenlerden dolayı bu ülkelerin istikrarını etkileme ihtimallerini itirazlarına gerekçe olarak göstermişlerdir. Ayrıca, üç Baltık ülkesinin de gerek kendi topraklarını savunmak, gerekse NATO'nun kollektif savunmasına etkili bir şekilde katkıda bulunmak için yeterli askeri kapasiteye sahip olamamaları da üyelikleri önünde gösterilen başkaca engel olmuştur.

Baltık ülkelerinden Litvanya, 1990'larda Rusya ile sınır anlaşması imzalamışsa da, diğer iki Baltık ülkesi Rusya ile henüz sınır anlaşmaları imzalamamışlardı. Ancak bu durumun başlıca sebebi Rusya'nın bu konuyu özellikle sürüncemede bırakarak nihai anlaşmaya yanaşmak istememesi olmuştur. Rusya böyle davranarak NATO'nun bu ülkelere tereddütle yaklaşmalarını amaçlamıştır. Ancak Batılı liderler Rusya'nın Baltık ülkelerinin adaylıklarını zayıflatmak amacıyla bu oyalama taktiklerine daha fazla müsaade etmeyeceklerini göstermişlerdir.[494] Rusya ise 2000 yılında yayınlanan Dış Politika Konsepti'nde Baltık ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek için iyi komşuluk temelinde yapıcı siyaset izlenmesine karar vermişti. Ancak iyi komşuluğun devamını bu ülkelerin Rus çıkarlarını gözetmelerini ve yine topraklarında bulunan Rus ve Rusça konuşan azınlıkların haklarını korumalarına bağlamıştır.[495] Baltık ülkelerinin üyelikleri konusundaki kaygılar sadece İttifak üyeleri için geçerli olmamış, aynı zamanda Rusya için de farklı nedenlerden kaynaklanan endişeler söz konusu olmuştur. Baltık ülkelerinin üyelikleri konusu Rus dış politikasına ciddi etkiler yapmıştır. 2002 yılında Rusya Savunma Bakanı Sergei Ivanov, NATO genişlemesini hata olarak görmesine rağmen, bunun İttifakın iç meselesi olduğunu, ayrıca Batılı liderlere Rusya'nın bu durumu fazlaca dramatize etmeyeceğini ve her ülkenin kendisi için hangi askeri bloğa katılacağına karar verme hakkının bulunduğunu

[493] **Kramer, Mark** (2002) 'NATO, the Baltic States and Russia: A Framework for Sustainable Enlargement', International Affairs, C:78, S:4, s.731-756.
[494] **Kramer,** s.742.
[495] **Kramer,** s.742.

belirtmiştir.[496] NATO'nun Baltıklara yönelik genişlemesi konusunda söylemlerdeki bu yumuşak tonlara rağmen Rusya, 11 Eylül saldırıları öncesi NATO'nun Doğu Avrupa genişlemesine şiddetle karşı çıkmış, Baltık bölgesinin önem kaybetmesiyle birlikte kendi coğrafyasından çıkarak uluslararası arenada yeni bir güç oyunu oynamaya yönelmiştir.[497] Ancak başlangıçta Rusya, Baltıkların NATO'ya üyelikleri sorununun Batı ile ilişkilerini tamamen etkilemesini istememiştir. Bu isteğine rağmen, yine de Baltık coğrafyası Rusya için tamamen göz ardı edilecek bölge değildi. Putin, 11 Kasım 2002 tarihinde Brüksel'deki NATO karargahında dönemin NATO Genel Sekreteri Lord Robertson ile yaptığı görüşmede, Baltıkların pakta üye yapılma amacıyla ilgili şu yorumda bulunmuştur: "*Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşmasını (AKKA) imzalamamış Baltık devletlerinin NATO'ya üyelik durumları, umuyoruz ki paktın Avrupa-Atlantik bölgesindeki askeri ve stratejik konumunu Rusya aleyhine genişletmez, bunun olması durumunda Rusya'nın NATO ve Baltık ülkeleri ilişkilerinin kökünden değişeceği ortadadır.*"[498] Uluslararası ilişkiler kuramlarının öne çıkan argümanlarından biri olan merkez-çevre doktrini çerçevesinde Tallinn, Riga ve Vilnius ekseni, gerek güvenlik gerekse endüstrileşme açısından kendi başına bir blok oluşturmakta ve NATO genişlemesine karşı çıkan Rusya, Baltık ülkelerinin "tampon bölge" olarak kalmasını istemektedir.[499] Her türlü endişeye rağmen NATO bu genişleme dalgasını 2004 yılı Mart ayında gerçekleştirmiştir.

Baltıkların NATO üyeliklerinin tam olarak gerçekleşmesi Putin'in ikinci defa devlet başkanı olarak seçildiği döneme denk gelmiştir. Putin'in iktidara geldiği ilk döneminin başlarında ülke ekonomik kriz yaşamakta ve uluslararası arenada da şimdikine göre daha zayıf konumda bulunmaktaydı. Ancak özellikle artan enerji maliyetlerini fırsata dönüştürmeyi başaran Putin, ülkeyi ekonomik olarak daha iyi duruma getirmişti. Ayrıca, Rusya uluslararası camiada da daha güçlü konuma ulaşmış, o yüzden dış politikada da daha özgüvenli hareket edebilmekteydi.

Irak Savaşı'yla birlikte Rusya-NATO ilişkisinde anlaşmazlıklar baş göstermişti. Ancak esas sıkıntı Gürcistan'da 2003 yılında meydana gelen "Gül Devrimi" ve bir sene sonra Ukrayna'daki "Turuncu Devrim"le ortaya çıkmış, Rusya, ABD'yi bu kargaşalıkların

---

496 **Kramer,** s.742.
497 **Caşın/Yalçın/Asal,** s.158.
498 **Isakova, Irina** (2005) Russian Governance in the Twenty-First Century: Geo-Strategy, Geopolitics and Governance, 1.Baskı, New York, Frank Cass, s.48.
499 **Caşın/Yalçın/Asal,** s.159.

mühendisliğini yapmakla suçlamıştır.[500] NATO özelindeki durum ise Rusya-ABD ilişkisinden farklı değildi. NATO-Rusya Konseyi'nde beklenen sinerji oluşturulamadığı gibi, Konsey artık ikili ilişkide iki tarafça da sorgulanır pozisyona gelmişti. Özellikle 2004 genişlemesi tarafların birbirlerini suçlamalarına yol açmıştır. NATO'nun genişleme planı, ABD askerlerinin Avrupa'daki varlığı ve Amerikan füze savunma sisteminin konuşlanması gibi konular açıkça Rusya tarafından sorgulanmaktaydı. NATO ise 2006 yılında düzenlemiş olduğu Riga Zirvesi'nde Rusya'nın suçlamalarına karşılık vermiştir. Riga Zirvesi'ne katılan imzacı devletler 2002 Roma Zirvesi ile başlayan işbirliği takvimin tam potansiyelini başaramadığını, birçok işin yapılmayı beklediğini, bu nedenle Rusya'yı güvenlik konularındaki işbirliğini artırmak için kendilerine katılmaya çağırdıklarını belirtmişlerdir.[501] NATO, Avrupa-Atlantik ekseninde güvenliğin istikrarına büyük önem vermekteydi. Bunu da gerçekleştirmek için Rusya ile işbirliğine hazırdı. Ancak, Baltık coğrafyasına doğru genişleme söz konusu olduğunda, NATO bu bölgenin güvenliğine ayrı bir önem vermekteydi. Çünkü bölge Avrupa güvenliğinin sürdürülebilirliliği açısından kilit rol üstlenmekteydi. NATO için bu bölge kendi güvenlik şemsiyesi altına alınarak Rusya'nın bölge üzerindeki politikalarına karşı denge unsuru olabilecekti.[502] 2006 yılında NATO zirvesinin Letonya'nın başkenti Riga'da yapılması da sembolik bir önem taşımıştır. Zira, Letonya eski Sovyet uyduları arasından NATO zirvesine ev sahipliği yapan ilk ülke olmuştur. NATO, 2004 genişlemesinin hemen ardından zirveyi Baltık coğrafyasında yapmakla buraya yönelik niyetini ve etkisini Rusya'ya göstermiştir.

NATO'nun Baltık coğrafyasında varlığını hissettirmesi sadece zirve toplantıları ile sınırlı olmamıştır. NATO fiilen de bu bölgede konuşlanmıştır. Rusya ile fiziki sınırları bulunan üç baltık ülkesinin talebi üzerine NATO, Baltık bölgesine vakit geçirmeden F-16 hava devriye gücünü konuşlandırmıştı. Bu duruma Rusya, yeni üye ülkelerin AKKA'yı kabul etmeleri ve onaylamalarını talep ederek itiraz etmiştir. Rusya zaten bu ülkelerin adaylıkları sürecinde de bu hususta endişesini dile getirmiş ve böyle bir durumda NATO ile ilişkilerin kökten değişeceği uyarısını yapmıştı. Hatta, daha da öncesinde Kurucu Senet ile yeni üye ülkelerde nükleer silah bulundurulmayacağına dair taahhüt alınmıştı. Ancak, NATO bu bölgenin aynı zamanda kendisine ait olduğunu ifade etmiş ve Baltık hava sahasının o tarihten itibaren çeşitli NATO üyesi ülkeler tarafından korunmasına devam

[500] **Smith,** s.9.

[501] **North Atlantic Treaty Organization,** 'Riga Summit Declaration' <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_37920.htm?mode=pressrelease> , s.e.t. 17.04.2019.

[502] **Ham, Peter Van**, (2001) 'The Rise of the Brand State: The Postmodern Politics of Image and Reputation', Foreign Affairs, C:80, S:5, s.2-6.

edilmiştir. Ancak, NATO'nun Litvanya'da sınırlı sayıdaki savaş uçaklarının dışında Baltık bölgesinde kalıcı birliklerinin bulunmaması Baltık ülkeleri tarafından eleştirilmiştir. Bölgede bulunan NATO askeri varlığını yetersiz gören Baltık ülkeleri kendilerini daha fazla güvende hissedebilmeleri için NATO'nun bölgedeki askeri kapasitesini artırmasını ve askeri unsurların devamlı bir şekilde bölgede konuşlanmasını istemişlerdir.

Rusya ise NATO'nun Baltık bölgesindeki politikalarını dikkatle izlemiş ve buna göre karşı politikalar üretmiştir. Gerçi, Rusya Baltık topraklarında sahip olduğu Kaliningrad bölgesi ile askeri açıdan büyük bir avantaja sahipti. Kaliningrad, SSCB'den itibaren güvenlik ve savunma açısından önemli bir stratejik konum olma özelliğini sürdürmüştür. Kaliningrad bölgesinin 2000 yılı seçimlerinde Kremlin tarafından desteklenen Baltık Filosu eski komutanlarından Vladimir Yegorov'un vali olarak seçilmesi, Moskova tarafından Rusya'nın çıkarlarını korumanın bir yolu olarak görünürken, ayrıca bu durum Kaliningrad'ın askeri karakterine de vurgu yapmıştır.[503] Özellikle Putin ile birlikte bölge Baltık coğrafyası hatta Avrupa güvenliğinde dengeleyici rol üstlenmiştir. Kaliningrad bölgesinin silahlandırılması Batıyla eski Yugoslavya üzerindeki savaş işaretlerinin ortaya çıkması ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesinden esinlenmiştir. Bu bağlamda "Zapad-99" iki ana hususu ortaya çıkarmıştır. Birincisi, Moskova'dan yükselen uzlaşmacı söylemlere rağmen, Rusya NATO genişlemesini askeri bir tehdit olarak ve Rusya'nın geleneksel etki alanındaki varlığını küçültme girişimi olarak yorumlanmıştır. Kaliningrad daha sonra misilleme için potansiyel araçlardan biri haline gelmiştir.[504] Londra'daki Uluslararası Stratejik Etütler Enstitüsü'nün (2000-2001 Askeri Dengesi) tahminlerine göre Kaliningrad'da konuşlandırılmış kara kuvvetleri 1993 yılında 103 bin iken, 2001 yılında 10 bine düşmüştür. Deniz, hava personeli ve sınır muhafızlarıyla birlikte toplam askeri kuvvetlerin sayısı ise 25 bin civarında tahmin edilmiştir.[505] Bu nedenle özellikle 2000'lerin başından itibaren Kaliningrad bölgesine NATO ve AB genişleme beklentilerine karşılık Rusya'nın siyasi etki aracı rolü yüklenmiştir. Bölge NATO ve AB'ye olduğu kadar, Baltık devletlerine de uygulanan baskı politikasında önemli bir üs olmuştur. Rusya'nın iletişim kanalları ve ulusal hava sahasının güvenliği için bir ön alma konumunda olan Kaliningrad,

[503] **Chillaud/Tetart,** s.181.
[504] **Sukhankin, Sergey** (2017) 'Kaliningrad and Baltic Sea Region Security', <https://www.cidob.org/en/content/download/68079/2066641/version/6/file/23-30_SERGEY%20SUKHANKIN_ANG.pdf>, s.e.t. 15.04.2019.
[505] **Chillaud/Tetart,** s.180.

2008 yılından sonra Avrupa'ya konuşlandırılmak istenen füze savunma sistemleri karşısında kilit rolünü ön plana çıkarmaya başlamıştır.[506]

Bölgesel güç dengesi oyununun bir parçası olarak, füze kalkanı Rusya ile NATO arasında önemli bir bölünme ve gerilim alanı olmuştur. Nükleer İran'ın muhtemel yükselişine cevap olarak ABD, Bush liderliğinde, 1980'lerde Başkan Ronald Reagan tarafından başlatılan "Yıldız Savaşları" veya füze savunma kalkanını canlandırma kararı almıştır.[507] 2007 yılına gelindiğinde ise Füze Kalkanı Projesi kapsamında Rusya ile gerilimi tırmandıran adımlar atılmıştır. ABD, NATO'nun genişleme politikası kapsamında Polonya ve Çek Cumhuriyeti topraklarında kurulması planlanan yeni hava savunma füze bataryaları ve "X-Band" hedef takip radar üsleri için Varşova ve Prag ile resmi müzakereleri başlatmıştır. ABD aynı zamanda, projenin NATO bayrağı altında yürütülmesi ve AB ülkelerinin de katılımı için, Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere'nin de desteğini almaya özel çaba sarf etmiştir.[508] Uygulanmak istenen bu projeye Rusya'nın tepkisi de sert olmuştur. Münih'te 2007 yılında düzenlenen Güvenlik Konferansı'na katılan Putin burada yaptığı konuşmada ABD ve NATO politikalarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Putin'in Münih Konferansı'nda verdiği mesaj açıktı: Rusya geri döndü, ABD aşağıda ve AB ise dışarıdadır.[509] Rus yetkililer Avrupa'nın göbeğine yerleştirilecek füze savunma sistemlerinin doğrudan Rusya'nın nükleer depolarına karşı kullanılacağı endişesiyle, bunların bu amaçla kullanılmaması yönünde net bir garanti istemişlerdir. Ancak, gelişmelerin Rusya'nın umduğu gibi gitmemesi üzerine NATO-Rusya diyolag mekanizması uzun süre gerilmiş ve hatta NATO-Rusya Konseyi çerçevesindeki ilişki kesintiye uğramıştır. Bir müddet sonra Moskova AKKA'ya katılımını askıya aldığını resmi bir şekilde bildirmiş ve Batı karşıtı söylemleri ile tanınan Dmitry Rogozin'i Rusya'nın yeni NATO temsilcisi olarak atamıştır.[510] Vincent Pouliot, "*NATO'nun Rusya'nın topraklarına doğru ilerlemesinin ve onun dünyanın herhangi bir yerinde tek taraflı harekete geçmeye hazır olmasının, Moskova'daki nükleer caydırıcılığın yeniden değerlendirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu*" belirtmiştir.[511] Rusya Devlet Başkanı Medvedev, ABD füze kalkanının Avrupa unsurlarını yok edebilecek modern silah sistemlerini ülkenin batısı ve

---

[506] **Oldberg, Ingmar** (2007) Russia's Great Power Ambitions and Policy Under Putin, 1.Baskı, London, Palgrave Macmillan, s.352.
[507] **Kanet/Larive,** s.86.
[508] **Caşın, Mesut Hakkı** (2008) 'Füze Kalkanı Projesi ve ABD-Rusya Rekabetinde Yeni Soğuk Savaş Beklentileri', MSI, S:35, s.66-72.
[509] **Smith,** s.10.
[510] **Smith,** s.11.
[511] **Kanet/Larive,** s.87.

güneyine yerleştirebileceklerini, bu adımlardan birinin de İskender Füze sistemini yerleştirmek olduğunu belirtmiştir.[512] Bu dönemden sonra Rusya, NATO'nun iki zayıf bölgesi olan Güney Kafkasya ve Kaliningrad bölgesine ağırlık vermiştir.

Gürcistan ile Rusya arasında bu dönemde patlak veren savaş sonrasında NATO, Rusya'nın askerlerini Gürcistan'dan çekene kadar NATO-Rusya Konseyi toplantılarını ertelediğini bildirmiş, Rusya'nın buna cevabı ise NATO ile ilişkilerini süresiz durdurmak olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Medvedev'e göre 2008 yılındaki Rusya-Gürcü savaşı NATO'nun genişlemesini durdurmuştur.[513] Ancak yine de NATO füze savunma sistemi konusunda nihai adımları atma kararlılığını göstermiş ve füze savunma kalkanının 2008 yılında Polonya topraklarına yerleştirilmesi için somut adımlar atılmıştır. Antlaşmanın resmi imza töreni 20 Ağustos 2008'de ABD Dışişleri Bakanı Condoleeza Rice ve Polonya Dışişleri Bakanı Radek Sikorski'nin katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Tören sırasında Rice, sistemin İran ve Kuzey Kore gibi uzun menzilli füzelere sahip devletlerden tehditlere karşı yapılacağını ifade etmesine rağmen, Rusya, esas hedefin kendileri olduğu söylemine yer vererek Polonya'nın antlaşmayı imzalayarak kendini saldırıya açık hale getirdiğini belirtmiştir.[514] Füze Kalkanı sisteminin yerleştirilmesine yönelik atılan bu adım Rusya ile sürdürülen ilişkinin boyutunu da değiştirmeye yetmişti.

Rusya, Güney Kafkasya hamlesini takip eden NATO'nun Füze Kalkanı projesine karşılık, bu defa yine bir füze sistemi ile cevap vermeye odaklanmıştır. Bu doğrultuda Baltık bölgesinde de aktif politika izlemiş ve Kaliningrad bölgesinin stratejik önemine vurgu yapmıştır. Kaliningrad bölgesine yapılan vurgu, bu bölgeye askeri yatırımların artırılmasıyla bölgenin önemini daha da artırmıştır. NATO ile süregelen restleşmeyi takiben, dönemin Rusya Devlet Başkanı Medvedev, 5 Kasım 2008 tarihinde yaptığı açıklamayla ABD'nin Polonya'ya füze savunma sistemini yerleştirmesi nedeni ile Rusya'nın da Kaliningrad bölgesine "İskender" füzelerini yerleştireceğini belirtmiştir.[515] 700 kg ağırlığa kadar nükleer ve konvansiyonel savaş başlığı taşıyabilen ve Ortalama 400-500 km mesafeye sahip "İskender – M" ve 280 km mesafeye sahip "İskender – E" füze sistemleri ilk defa 2008 yılında Gürcistan savaşında test edilmiş olup etkin bir caydırıcı

[512] **Clover, Charles/Blitz. James** 'Medvedev Warns US over Missile Shield Plan', <https://www.ft.com/content/7f135f86-15f8-11e1-b4b1-00144feabdc0> s.e.t. 20.04.2019.
[513] **Caşın/Derman,** s.354.
[514] **Yapıcı, Utku** (2018) 'Gorbaçov, Yeltsin ve Putin/Medvedev Yönetimlerinin Bir Dış Politika Aracı Olarak Katın Katliamı Söylemi', Karadeniz Araştırmaları Merkezi, C:15, S:59, s.1-33.
[515] **Zak, Anatoly** 'Iskander Short-Range Ballistic Missile' <http://www.russianspaceweb.com/iskander.html>, s.e.t. 20.04.2019.

özelliğe sahipti.[516] Ancak, bir süre sonra ABD'nin füze savunma sistemini yerleştirme kararından vazgeçmesi durumunda, Rusya'nın da kendi durumunu yeniden sorgulayacağı bildirilmiştir. Bu amaçla Rusya, Polonya'yı bu kararından vazgeçirmek için uğraşmışsa da, Polonya'nın bu projenin gerçekleştirilmesini en fazla isteyen ülkelerden biri olması nedeniyle, Rusya bu teşebbüsünde başarılı olamamıştır. 2013 yılının sonunda ise "İzvestiya" gazetesi İskender füzelerinin Kaliningrad bölgesinde bir yıldan fazla bir süre kullanıldığını bildirmiştir.[517] İskender füzelerinin haricinde bölge donanma üssü olarak da kullanılmıştır. Leningrad'da (St. Petersburg) bulunan Baltık Filosu Kaliningrad'a taşınmıştı. Bölgede 700 kilometrelik bir alan sadece askeri amaç için düzenlenmiştir. Kaliningrad şehri karargah ve muhabere merkezi konumundaydı. Baltiysk'te donanma üssü, 5 hava ve deniz üsleri, 2 füze alanı, donanma lojistik donanımları, silah stokları ve donanma okulları yer almaktaydı.[518] Kaliningrad'ın operasyonel kabiliyeti bölgenin askerileştirilmesinin gerekçesi olarak gösterilmiştir.

Bush-Putin gerginliği Obama ve Medvedev'in ülkelerinde liderlik koltuğuna oturmaları ile ilişkilerde yeni bir süreç başlamıştır. Bunun nedeni Obama-Medvedev döneminde ABD ile Rusya arasında "Reset" (yeniden başlama) olarak ifade edilen yeni bir inisiyatifin hayata geçirilmesi olmuştu. "Reset" politikası, iki ülke arasındaki ilişkilerde Bush-Putin döneminden kalan ve kronikleşmiş hale gelen (eski Sovyet coğrafyasına füze kalkanı sistemi ya da radar kurulması, Renkli Devrimler yoluyla eski Sovyet cumhuriyetlerinde rejim değişikliklerinin desteklenmesi gibi) meseleleri bir tarafa bırakmak ve Rusya ile ABD arasındaki ilişkileri normale döndürmek amacı taşımıştır.[519] 2010 yılında gerçekleştirilen Lizbon Zirvesi'nde NATO, Rusya ile savunma kalkanı geliştirilmesi konusunda muhtemel işbirliğini tartışmıştır. Genel Sekreter Rasmussen, 2010 yılında Rusya'yı işbirliği yapmaya davet etmiş, 2010 Stratejik Konsepti, Rusya'nın NATO'nun tüm üyeleri için tek bir güvenlik çatısı sunacak füze kalkanı geliştirmeye katılması için Rusya'ya çağrıda bulunmuştur.[520] Rusya için "Reset" çerçevesinde yapılması

---

[516] **Missile Defence Advocacy Alliance** <http://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/missile-proliferation/russia/iskander-m-ss-26/>, s.e.t. 21.04.2019.

[517] **Zak, Anatoly,** dn. 494.

[518] **Sümer, Beyza** (2013) 'Avrupa Birliği Sınırları İçerisinde Rus Toprağı: Kaliningrad', <https://www.researchgate.net/profile/Beyza_Suemer2/publication/331166477_Avrupa_Birligi_Sinirlari_Icinde_Rus_Topragi_Kaliningrad/links/5c6a62944585156b57030cbf/Avrupa-Birligi-Sinirlari-Icinde-Rus-Topragi-Kaliningrad.pdf>, s.e.t. 05.05.2019.

[519] **Larson, Deborah/Shevchenko, Alexei** (2014) 'Russia Says No: Power, Status and Emotions in Foreign Policy', Communist and Post-Communist Studies, C:47, S:3-4, s.269-279.

[520] **Zadra, Roberto** (2014) 'NATO, Russia and Missile Defence', Survival Global Politics and Strategy, C:56, S:4, s.51-61.

muhtemel işbirliği Rusya ile Batı'nın daha eşit bir ilişki anlamına geldiğinden, Rusya'nın da bu çağrıya kayıtsız kalmaması üzerine NATO ve Rusya yeni sistem üzerinde görüşmelere başlamıştır. Her iki taraf için tarihi bir adım olan müzakereler Gürcistan konusu nedeni ile gerginleşen NATO-Rusya ilişkisinin de normalleşmesine katkıda bulunacaktı. Nihai görüşmelerin tamamlanmasının ardından iki taraf, NATO'nun ve Rus silahlı kuvvetlerinin Rusya'nın Gürcistan müdahalesinden sonra askıya alınan füze saldırısından korunmasına yönelik bir projeyi canlandırmayı kabul etmiştir.[521] Varılan mutabakat sonucu her iki tarafın da birbirlerine karşı tehdit unsuru oluşturmadığı ve ortak güvenliğe karşı aynı tehditlerle baş etmek zorunda oldukları vurgusu yapılmıştır. Rasmussen anlaşma sonucu yaptığı açıklamada NATO üyeleri ile Rusya'nın tarihte ilk defa kendilerini savunmak için işbirliği yapacaklarını açıklamıştır.[522] Rusya-Gürcistan gerginliği sürecinde Batı ile ilişkilerin kopma noktasından, 2010 yılında ilişkinin ortak savunma yapacak boyuta ulaşmasında hiç kuşkusuz Rusya'nın "dışlandığım projeyi tehdit olarak görürüm" psikolojisi etkili olmuştur. Rusya bu algısının ortadan kaldırıldığında savunma konusu dahil olmak üzere birçok konuda NATO ile işbirliği yapmaya hazır olduğunu göstermiştir. Ayrıca, "Reset" politikası, NATO genişlemesi ve küresel rejim değişikliklerine ilişkin Rusya'nın endişelerini (geçici olarak) ortadan kaldırırken, somut bazı sonuçlar da vermiştir. Afganistan'a giden askeri olmayan teçhizatın Rusya ve diğer bölge ülkeleri üzerinden taşınması, stratejik silahların azaltılmasına ilişkin olarak START-2 Anlaşması'nın imzalanması ve Rusya'nın 2 Ağustos 2012'de DTÖ üyesi olması bu kapsamda elde edilen sonuçlar olarak değerlendirilebilir.[523] Rusya, Batı ile ortaya çıkan olumlu havanın sunduğu fırsatları değerlendirmeyi başarmıştır. Ancak füze kalkanı sistemi ve sonrasında gelen Rusya-Ukrayna gerilimi, NATO-Rusya ilişkisine çok geçmeden yansımış ve kısa süren bu yapıcı ortamın tekrardan bozulmasına neden olmuştur.

ABD, NATO vasıtasıyla füze kalkanı sistemini Avrupa topraklarına konuşlandırmak istemişti. Rusya'nın projeyi ortak olarak hayata geçirme önerisini reddetmesiyle ikili ilişkilerde anlaşmazlıklar yeniden baş göstermiştir. Bu dönemde, NATO'nun Avrupa durumundaki değişiklikler Rusya'nın güvenlik kaygısının yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Putin'in 2012 yılında yeniden Devlet başkanlığı koltuğuna oturmasıyla birlikte füze savunması konusunda Rusya'nın endişesinin dikkate alınmadığı gerekçesiyle

[521] **World Bulletin,** <https://www.worldbulletin.net/europe/nato-russia-to-cooperate-on-missile-defence-h66540.html>, s.e.t. 23.04.2019.
[522] **World Bulletin,** dn. 500.
[523] **Özdal,** (2016) s.212.

Batı ile işbirliğinin azalacağına dair ipucu olmuştur. Nitekim, Putin, 2012 yılındaki bir konuşmasında "NATO, doğuya doğru ve bizim etrafımızda bir mantar gibi genişlemektedir." demiş ve ayrıca 2010 ve 2014 Rus Askeri Doktrinleri'nce Rusya sınırı civarındaki NATO askeri yapılanmaları ve askeri güçlerin Rusya ile sınırı bulunan ülkelere konuşlandırılmaları askeri tehdit olarak zikredilmiştir.[524] Bu dönemde Rusya yakın çevresiyle yeniden ilgilenmeye başlamıştır. 2008 yılında hedef Gürcistan olmuşken, bu defa ki hedef Ukrayna olmuştur. Avrasya Birliği Projesinin en çekici olduğu dönemde Ukrayna krizi ortaya çıkmıştır. Bazı uzmanlar bu krizin sırf Avrasya Birliği Projesini sabote etmek amacıyla çıkarıldığını düşünmektedir.[525] 2013 yılından itibaren Ukrayna'nın NATO üyeliği tekrardan konuşulmaya başlanmıştı. Rusya daha önceden de Ukrayna'nın Batı'ya yaklaşmasından rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. 2008 yılında Putin, *"Ukrayna diye bir devlet var mı? Topraklarının bir bölümü bizim tarafımızdan hediye edilmiştir. Önemli bir bölümü de doğu Avrupa'dır."* diyerek Ukrayna'nın NATO üyeliğine sert bir dille karşı çıkmıştır. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı düşünceleri güncelliğini korurken Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in tamamiyle Rusya ile daha yakın siyasi ve ticari bağların artmasına yol açacak AB ile ortaklık anlaşmasını iptal etme kararına karşı tepkiler 2013 yılı Kasım ayından itibaren kitlesel protestolar vaziyetine bürünmüştür.[526] Ukrayna'nın söz konusu süreçten çekildiğinin beyan edildiği bu karar, daha ziyade Rusya'nın baskıları ile açıklanmıştır.[527] Rusya'nın baskısının en temel amacı Çarlık döneminden itibaren "Küçük Rusya" olarak adlandırılan Ukrayna'nın kendi jeopolitik yörüngesinden çıkmasına mani olmak olmuştur. Ancak Rusya aleyhine devam eden protestoların Kırım'a sıçraması sonucu Rusya buraya müdahale etme gereği duymuştur. 2014 yılı Mart ayının başlarında Kırım'da huzursuzluk başladığında, Rus parlamentosu, Putin'in oradaki Rus çıkarlarını korumak için güç kullanma isteğini onaylamıştır.[528] Siyasi çatışmanın savaşa dönüşmesi sonucu Rus askerleri Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesini sağlamıştır. Kırım'da yapılan referandum sonucunda Kırım'ın Rusya'ya bağlanması kararı çıkmıştır. Bu

[524] **Frederick, Bryan/Povlock, Matthew/Watts, Stephen/Priebe, Miranda/Geist, Edward** (2017) Assessing Russian Reactions to US and NATO Posture Enhancement, 1.Baskı, Santa Monica, RAND Corporation, s.50.

[525] **Yılmaz/Bahrevskiy,** s.147.

[526] **Ramicone, Anthony/Rocca, Peter Della/Gisser, Spencer/Metzger, Jeffrey/Goldstein, Joshua/Chan, Michelle/Urfirer, Matt/Moran, Anastasia/Ferry, Justine/Smith, Wright** (2014) 'The Ukrainian Crisis A Disputed Past and Present', <https://iop.harvard.edu/sites/default/files_new/research-policy-papers/NatsecUkraine2014.pdf>, 14.05.2019.

[527] **Pifer, Steven** Brookings 'Why Did Ukraine's Yanukovych Give in to Russian Pressure on EU Deal?' <https://www.brookings.edu/on-the-record/why-did-ukraines-yanukovych-give-in-to-russian-pressure-on-eu-deal/>, s.e.t. 23.04.2019.

[528] **BBC News** <http://www.bbc.com/news/world-middle-east26248275>, s.e.t. 23.04.2019.

oylamanın yanı sıra, Rusya Federasyonu Başkan Yardımcısı Dmitry Rogozin'in Kırım'ın Rusya tarafından ilhakının tek kutuplu dünya düzeninin sonu olduğu açıklamasını yapmıştır.[529]

Rusya ile Ukrayna arasında 2010 yılında imzalanan Harkiv Anlaşması ile Rusya'nın Sivastapol'de 2042 yılına kadar kalabilmesinin önü açılmış ve ilişkide de bu nispette yakınlaşma görülmüştü. Ancak 2013 yılında patlak veren gerilimin sonucunda çatışmalar Rusya'nın Sivastapol'u barındıran Kırım'ı ilhak etmesi boyutuna ulaşmıştır. Rusya'nın Ukrayna müdahalesini değerlendiren Putin, NATO'yu Rusya'nın arkasından iş çevirmekle ve Rusya'ya emrivaki yapmakla suçlamış, ayrıca NATO'nun doğuya doğru yayılmacı politikasının ve sınıra askeri yapıların konuşlandırmasının müdahaleye neden olduğunu belirtmiştir.[530] Süreç sonunda, yine de Ukrayna'nın AB ile Ortaklık Anlaşması imzalamasına mani olamamışsa da, öngörülebilir bir gelecekte Ukrayna'nın Batı kurumlarına entegrasyonunun önüne geçmiştir. Bu nedenle Ukrayna müdahelesi Rusya için sadece bu bölgede oturan Rus ve Rusça konuşan vatandaşları için değil, aynı zamanda NATO'nun ilerlemesinin durdurulması konusunda da Rus dış politikası açısından önem arz etmiştir. Yine, Rusya, Ukrayna müdahalesi ile çevreleme politikasını kesinlikle kabul etmeyeceği mesajını vermiş, bu konudaki hassasiyetini 2008 yılında Gürcistan'dan sonra 2014 yılında Ukrayna'da da göstermiştir.

Ukrayna krizinin devam ettiği dönemde Rusya yakın çevresinin dışında da NATO'ya karşı politika üretmiştir. Bu defaki çekişme sahası Suriye toprakları olmuştur. Rusya, Suriye lehine bölgede var olmak isterken, hedefinde ise Türkiye olmuştur. Rusya, Suriye'ye askeri müdahalede bulunduğunda ilk iş olarak Türkiye'ye yakın bölgelerde operasyonlar yapmıştır. Rusya savaş uçakları Türkiye hava sahasını birçok defa ihlal ederek öncelikle Türkiye'nin kendi sınırına yakın bölgelerde yapılacak hava saldırılarına karşı reaksiyonunu test etmiştir. Rusya, Türkiye sınırında hava sahasını ihlal ederek NATO'nun da tepkisini ölçmek istemiştir. Rusya'ya göre Türkiye sınırı daha çok NATO sınırı olarak telakki edilmektedir. Rusya bu davranışıyla NATO'nun Türkiye'yi korumaya yönelik davranışta bulunamayacağını göstermek istemiştir.[531] Rusya, Suriye krizine müdahil olmakla yakın çevresinin dışında da NATO'yla mücadele edebileceğini göstermek istemiştir.

---

[529] **Ukraine's Global Voice** <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/dmitry-rogozin-unipolar-world-is-over-339928.html>, s.e.t. 23.04.2019.
[530] **Putin, Vladimir** <http://en.kremlin.ru/events/president/news/page/348>, 24.04.2019.
[531] **Yılmaz,** (2016) s.204.

Rusya'nın, NATO'ya rağmen Ukrayna'ya yapmış olduğu müdahale NATO'nun Rusya'ya bakış açısında köklü değişikliklere neden olmuştur. Rusya artık bir ortaktan ziyade, rakip olarak görülmeye başlanmıştır. NATO'nun Kırım'da yapılan referanduma tepkisi sert olmuştur. Referandumdan sonraki gün, referandum sonuçlarının tanınmayacağı NATO tarafından ilan edilmiştir.[532] Ayrıca, NATO bundan sonra, Rusya'nın etkide bulunmak isteyebileceği muhtemel ülkeler olan Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerine dikkatini yoğunlaştırmıştır. 1-2 Nisan 2014 tarihinde NATO Dışişleri Bakanları tarafından ittifakın topraklarının ortak savunmasının güçlendirilmesi kabul edilirken, Baltık ve Doğu Avrupalı müttefikleriyle dayanışmaya da vurgu yapılmıştır.[533] Ayrıca Rusya ile askeri ve sivil olmak üzere tüm işbirlikleri iptal edilmiştir. Şüphesiz Ukrayna krizi sonrası NATO ile Rusya arasında meydana gelen bu kopma ilk değildi. Soğuk Savaş'tan itibaren çeyrek asır devam eden ilişkiler belirli dönemlerde ivme kazanırken, çıkarların çatıştığı dönemlerde de ilişkiler donma sürecine girmiştir. Ancak, Ukrayna krizi halen günümüzde de aşılamayan bir sorun olarak güncelliğini korumakla birlikte, Rusya'nın tekrardan düşman safına konumlandırılmasına varan etki yapmıştır.

NATO tarafından 1990 yılında gerçekleştirilen Londra Zirvesi'nin vermiş olduğu mesaj Soğuk Savaş'ın bittiğinin ilanı olmuşken, yaklaşık çeyrek asır sonra 2014 Galler Zirvesi sonucunda NATO bu defa Soğuk Savaş'ı yeniden tartışmaya başlamıştır. Galler Zirvesi Rusya ile ilişkiyi derinlemesine masaya yatırırken, ayrıca müttefikler arasındaki işbirliğinin daha da güçlendirilmesi, kollektif savunma ve savunma harcamalarının artırılması konularında da görüş belirtmiştir.[534] Ayrıca Galler Zirvesi'nin ardından NATO caydırıcılık kabiliyetini artırmaya yönelik adımlar atmıştır. Bu adımların atılabileceği en uygun alanların başında da Baltık coğrafyası gelmiştir. Bu amaçla, Galler Zirvesi'nin yapmış olduğu vurgulardan biri de Baltık ülkeleri ile işbirliğinin daha da güçlendirilmesi yönünde olmuştur.

Ukrayna'nın haricinde Rusya ile sınırları bulunan Baltık coğrafyasında sıranın kendilerine geleceği kaygısı artmıştı. Güney Kafkasya ve Doğu Avrupa'dan sonra bu defa Baltık bölgesi endişelenmeye başlamıştır. Rusya'nın fiili müdahaleye varan niyetinin ne

---

[532] **Bağbaşlıoğlu, Arif** (2016) 'The Implications of the Ukraine Crisis For NATO's Solidarity Cooparative Security and Collective Defence', Hitit University Journal of Social Sciences Institute, C: 9, S:2, s.651-664.

[533] **North Atlantic Treaty Organization** 'Statement by NATO Foreign Ministers' <https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_108501.htm>, s.e.t. 25.04.2019.

[534] **North Atlantic Treaty Organization** 'Wales Summit Declaration' <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm>, s.e.t. 25.04.2019.

kadar ciddi olduğunun farkına varan Baltık ülkeleri kollektif savunma doğrultusunda NATO'dan bir kez daha güvence istemişlerdir. Baltık ülkelerinin bu talebine kayıtsız kalmayan NATO bu defa kollektif güvenliğe yönelik somut adımlar atmıştır. Talinn'de konuşan ABD Devlet Başkanı Obama, Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesini kınayarak, bir ülkenin egemenliğinin "yüzsüzce ihlal edildiğini" savunmuştur. Üç Baltık ülkesinin liderlerine güvence veren Obama, NATO'nun bu ülkeleri olası Rus saldırganlığına karşı koruyacağını, bu amaçla bölgeye daha fazla uçak gönderilebileceğini belirtmiştir.[535] Mayıs 2014'e kadar sadece dört uçak hava devriyesi görevi için kullanılmaktaydı. Baltık Hava Devriyesinin yanı sıra NATO düzenli bir şekilde Hava Uyarı ve Kontrol Sistemi (Airborne Warning and Control System (AWACS)) ile gözetleme uçuşlarını başlatmıştır.[536] NATO'nun Baltık bölgesinde atmış olduğu adımlar sadece havacılıkla sınırlı kalmamış, aynı zamanda denizcilikte de işbirliği geliştirilmiştir. Bu doğrultuda NATO önemli sayıda personel ve ekipman kapasitesiyle dikkat çeken askeri tatbikatları da hayata geçirmiştir. Askeri tatbikatlar, müttefiklerin ve ortakların birlikte çalışabilme yeteneklerini geliştirmek için önemli fırsatlar sunmuş ve NATO'nun potansiyel tehditlere cevap vermeye hazır olduğunu gösteren bir kanıt olmuştur.

[535] **'Krizler Gölgesinde NATO Zirvesi'** <https://www.amerikaninsesi.com/a/nato-zirvesi-basliyor/2438078.html>, s.e.t. 23.04.2019.

[536] **Novotny, Frantisek** 'NATO's Readiness Action Plan'<https://www.studentsummit.cz/wp-content/uploads/2019/02/PSS-NATO%E2%80%99s-Readiness-Action-Plan-NATO.pdf>, s.e.t. 01.05.2019.

5. SONUÇ

I. Petro, Rusya'nın dış politikada yönünü Batıya çevirirken bunu sadece söylem düzeyinde bırakmamış, iktidarı boyunca Baltık coğrafyasını ele geçirme çabası gütmüştür. Bunun için bölgedeki diğer güçlerle mücadeleye girişilmiş, ardından II. Katherina Dönemi'nde Baltık bölgesinin kontrolü tamamıyla Rusya'nın hakimiyetine geçmiştir. Ancak XX. yüzyılda meydana gelen iki büyük savaş, Batının bir taraftan Rusya'nın entegre olmaya çalıştığı gelişmiş modern medeniyeti simgelerken, aynı zamanda başgösteren büyük tehlikelerin de kaynağı olduğunu ispatlamıştır. Rus toplumu, Almanya'nın başlıca aktörü olduğu her iki savaşta da var olma ya da yok olma mücadelesi vermiştir. Bu amaçla bir zamanlar Batıya açılım yönünde "pencere" olarak addedilen Baltık coğrafyasına yüklenen anlamda da değişiklik kaçınılmaz olmuştur. Rusya için Baltık coğrafyasının yeni misyonu "tampon bölge" olmuştur. Sovyet ordularının nihai başarıyı elde etmeleri sonucu Baltık coğrafyası yaklaşık yarım yüzyıl sürecek Rus tahakkümü sürecine girmiştir. XX. yüzyılın sonlarına doğru ise Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu iki kutuplu düzen son bulduğu gibi, Baltık ülkeleri günümüzde de geçerliliğini koruyan bağımsızlıklarını yeniden elde etme fırsatını yakalamışlardır.

XX. yüzyılın sonlarında elde edilen bağımsızlığı iki savaş arası dönemdeki bağımsızlık sürecinin devamı olarak algılayan Baltık devletleri, dış politikada o dönemden farklı olarak bir tarafa mensup olma gereğini duymuşlardır. Bu yüzden bağımsızlıklarının hemen ardından ekonomik, askeri ya da siyasi olsun tüm benlikleriyle Batıya yönelmiş ve tüm çabalarını Batıya entegrasyon için sarfetmişlerdir. Sovyetler Birliği'nden kopan ülkelere Rusya Federasyonu'na rağmen kucak açan NATO ve AB gibi Batının başat örgütleri Baltık ülkelerine de aynı düşünceyle yaklaşmıştır. Bu yüzden Baltık ülkelerinin bu örgütlerle entegrasyon süreci diğer eski doğu bloğu ülkelerle birlikte bir blok şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak bu süreç 2004 yılında tamamlamış gözükse de, bu durum farklı sonuçları beraberinde getirmiştir. Her ne kadar Baltık ülkeleri Sovyetler Birliği'nin ardılı olan Rusya Federasyonu'na sırtını dönüp, tamamıyla Batıya yoğunlaşmak istemişseler de Rusya Federasyonu'nun sınır komşuları olması hasebiyle bu durum zorlu mücadeleyi gerektirmiştir. Bu nedenle Batıyla entegrasyon adına Baltık ülkelerinin atmış olduğu her adım Rusya'ya karşı ya da Rusya'ya rağmen atıldığı için bu ülke ile sıkıntılarda da buna göre farklılaşmalar görünmüştür.

Öncelikle, madem Baltık ülkeleri Rusya Federasyonu'na sırtını dönmek istemişti, o zaman bu durumun Baltık-Rusya ilişkisine yansıması kaçınılmamz olacaktı. Rusya Federasyonu öncelikle Baltık ülkelerinin kendi etkisi altında kalmasını, bunun sağlanamaması durumunda da bu devletlerin tarafsız kalmalarını beklemekteydi. Bu nedenle farklı argümanları kullanarak Baltık ülkeleri karar alıcılarını etkilemeye çalışmıştır. Bu argümanlardan birisi vatandaşlık meselesiydi. Rusya Federasyonu Baltık ülkelerine yönelik olarak bu bölgede bulunan Rus ve Rusça konuşan etnik azınlığın haklarını gündemde tutmaya çalışmıştır. Yine 1990'larda Rusya Federasyonu'nun bir diğer argümanı ise Rus askeri varlığı sorunuydu. Bu sorun da Rus çıkarlarının elde edilmesi için büyük pazarlıklara konu olmuştur. Bu hususlar Sovyetler döneminden kalan ve çözüm bekleyen sorunlardı.

İkinci olarak madem Batılı devletler açık kapı politikası gereği Baltık ülkelerinin entegrasyon süreçlerine destek vermişlerdi, yine bu desteğin de Batı-Rusya ilişkisine yansıması kaçınılmazdı. Baltık-Batı entegrasyonu Rusya Federasyonu'nun Batıyla yürüttüğü ilişkinin hem ülkeler hem de AB ve NATO gibi örgütler düzeyinde etkilenmesine neden olmuştur. Diğer taraftan yine Rusya Federasyonu'nun kendisi de Batılı ülkelerle küreselleşmenin bir sonucu olarak gerek ekonomik, gerekse siyasi olarak ilişkisini devam ettirmek istemekteydi. Buna rağmen Batılı devletlerin Baltık devletlerini kucaklamaya yönelik söylem ve eylemleri Rus yöneticileri rahatsız etmiştir.

Öncelikle Rusya Federasyonu'nun Baltık politikasını ele alırsak, yukarıda sayılan hususlar Sovyet döneminden kalan ve Rusya Federasyonu'nun halletmesi gereken meselelerdi. Bu meseleler 1990'lı yıllar boyunca Rusya Federasyonu ile Baltık ülkeleri arasındaki ilişkide gündemi meşgul etmiştir. Rus dış siyaseti Baltık coğrafyasında hala etkin olduğunu söz konusu sorunların çözümü konusunda ispatlamıştır. Ancak Rusya Federasyonu için esas sorun Baltık ülkelerinin 2004 yılında gerek AB gerekse NATO'ya eş zamanlı olarak üye olmalarıyla başlamıştır. Üyelikle sonuçlanan entegrasyon süreci Rusya Federasyonu'nun bölge üzerindeki kontrolünü kaybetmemek adına tepki göstermesine sebep olmuştur. Dönüm noktası olarak görülen 2004 genişlemeleri sonrasında Rus karar alıcıları Baltık coğrafyasını ekonomik, siyasi ya da askeri olarak etkilemek istemişlerdir. Bu faktörlerin yanında özellikle enerji konusu Rusya Federasyonu'na büyük bir avantaj sağlamaktaydı.

Batılı örgütlere mensup Baltık ülkelerinin gördüğü ilk tepkilerden biri enerji hususunda olmuştur. Rusya Federasyonu Baltık ülkelerinin ekonomik durumlarının Avrupa ülkeleri seviyesinde olduğu gerekçesiyle, bu ülkelere ihraç etmiş olduğu doğalgazın fiyatında da artışa gitmiştir. Ancak fiyat politikasından daha da mühim bir husus vardı. Her ne kadar enerji meselesinin dış politika aracı olarak kullanılmasına karşı, Baltık ülkeleri AB'nin kurumsal olarak cevap vermesini istemişseler de bu bir türlü gerçekleşmemiştir. Bu durum doğalgaz konusunda Rusya Federasyonu'na %100 bağımlı durumda bulunan Baltık ülkelerini tam bir çıkmaza sokmuştur. Baltık ülkeleri bir taraftan AB'ye entegre olmaya çalışırken, diğer taraftan da bu kurum enerji konusunda tek sesliliği bir şekilde gerçekleştirememekteydi. O yüzden Baltık ülkeleri Avrupa'ya ulaştırılacak enerjide transit rolünü üstlenmek istemişlerdir. Bu sayede Baltık coğrafyasına gelen enerji kolay kolay kesilemeyecekti ya da kesilse bile AB kurumsal olarak cevap verecekti. Ancak bu duruma müsaade etmek istemeyen Rusya Federasyonu Baltıklara alternatif güzergah arayışına girişmişti. Rusya Federasyonu eski Sovyet coğrafyasında bulunan ülkelerin transit ülke rollerine son vermek istemekteydi. Bu durum Baltıklar için de geçerli olmuştur. Rusya Federasyonu Avrupa'ya doğrudan enerji ihracını sağlamak için Almanya, Fransa ve Hollanda gibi devletlerle ikili anlaşmalar yapmış Kuzey Akım projelerini hayata geçirmek için girişimlerde bulunmuştur. Yukarıda sayılan endişelerden dolayı Baltık ülkeleri Kuzey Akım projelerine karşı çıkmıştır. Bu projelere en fazla itiraz eden Baltık ülkesi ise Litvanya olmuştur. Zira, Litvanya Rus enerjisinin Kaliningrad bölgesine ulaştırılmasında transit rol oynamaktaydı. Bu durumun neden olduğu siyasi avantajı kaybetmek istemeyen Litvanya muhalif olmasına rağmen istediği sonucu alamamıştır.

Baltık devletlerinin AB ve Rusya Federasyonu arasında enerji konusunda yaşamış olduğu paradoksal durum sadece bununla kalmamıştır. Aslına bakılırsa enerji genel ekonomik durumun, hatta siyasi durumun bir özeti durumunda olmuştur. Bugün Baltık devletlerinin Sovyet Rusya'dan bağımsızlıklarını elde etmelerinin üzerinden çeyrek asırdan fazla bir süre geçmiştir. Bu süre zarfında Baltık devletleri AB ve NATO gibi başat örgütlere üye olarak hem ekonomik ve siyasi hem de askeri olarak Batının güvenlik şemsiyesine dahil olmuşlardır. Hatta Batıyla entegrasyonlarını da büyük ölçüde tamamlamışlardır. Ancak her ne kadar bu entegrasyon süreci başarılı bir şekilde tamamlanmışsa da bu süreç bağımsız Baltık devletlerini Rusya Federasyonu'na bağımılıktan kurtaramamıştır. Zira, Baltık ülkelerinin entegre oldukları AB ve NATO'nun

ekonomik, siyasi ve askeri olarak Rusya Federasyonu ile karşılıklı bağımlılık durumları halen söz konusudur.

Baltık-Batı entegrasyonuna gösterilen tepkinin bir diğer yansıması da AB ile yürütülen ilişkide görülmüştür. Rusya Federasyonu bu örgüte pragmatist yaklaşarak, ekonomik yönden kazanç elde etmeyi düşünmüştür. AB ise Rusya faktörünü kıtanın istikrarının teminatı olarak görmüş ve ilişkinin sürekli gelişmesine katkı sağlama çabasında olmuştur. AB XXI. yüzyıla girildiğinde Rusya ile yürüttüğü ilişkiyi işbirliği ile üyelik arasında bir yere oturtmak istemiştir. Bu nedenle 1997 yılında yürürlüğe giren OİA ile epeyce mesafe kat etmiş olan ikili ilişki için XXI. yüzyıl başlarında "stratejik ortaklık" tabiri kullanılmaya başlanmıştı. İlişkinin kısa sürede bu seviyelere çıkması sonucunda Rusya Federasyonu belirli kazanımlar elde etmiştir. Özellikle Baltık ülkeleri için söz konusu olan vatandaşlık ve Kaliningrad meselelerinde AB'nin Baltık ülkelerinden beklentileri Rusya Federasyonu'nun menfaati yönünde olmuştur.

Estonya ve Letonya'daki vatandaşlık meselelerinde belirli bir noktaya gelinmesinde Rusya Federasyonu'nun çabalarının katkısı inkar edilemez bir gerçektir. Ancak bu meselede Rusya Federasyonu'nun elini rahatlatan bir de unsur vardı. O da AB olmuştur. AB organları aday devletlerin iç hukuklarını müzakerelerin başlamasından önce denetlemekte ve her yıl Avrupa Komisyonu tarafından düzenli raporlar hazırlanmaktaydı. Baltık ülkeleri de bu denetime tabi tutulmuş olup, bu ülkelerin azınlıklara yönelik tutumları eleştirilmişti. Bu eleştiriler tabiki Rusya Federasyonu'nun menfaatleri gözetilerek yapılmamıştı, ancak Birlik mevzuatı da bu eleştirilerin yapılmasını gerektirmekteydi. Bu nedenle Estonya ve Letonya'nın sırf müzakere sürecinin tıkanmaması adına vatandaşlık konusundaki AB'nin görüşleri doğrultusunda reformları gerçekleştirmeleri gerekmekteydi. Nitekim her iki ülke de öyle yapmıştır.

Bir diğer husus da Kaliningrad bölgesi olmuştur. Kaliningrad'ın coğrafi konumu gereği Rusya Federasyonu'nun bu bölgeye doğrudan ulaşım imkanı kalmamıştı. AB'ye yeni üyelerin katılımının bir sonucu olarak, Kaliningrad'ın özel statüsüne ilişkin yeni düzenlemelerin gerekliliği çağrısı bizzat AB tarafından yapılmıştır. Bunun sonucu olarak Kaliningrad ve Rusya anakarası arasında yapılacak seyahatleri kolaylaştıran vize anlaşması uygulamaları yürürlüğe girmiş ve müzakerelere açık bir konu olarak geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun haricinde Kaliningrad'ın bu karışık statüsü Rusya-AB ilişkisine birçok fırsat da sunmuştur. Sınır komşularına AB ile uyumlu politikalar uygulamaları için

finansal destek sağlayan Avrupa Komşuluk Politikası, Kaliningrad ile ilgili olarak birçok sınır konusunu ele alan platform sunmuştur. Kaliningrad konusunda tesis edilen bu işbirliği Rusya Federasyonu-AB ilişkisinin geneline yansıtılamamıştır. Aynı komşuluk alanını paylaşmakla yetinmeyen AB ile Rusya Federasyonu müşterek birçok bölgesel ya da küresel sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Tüm bu sorunların neden olduğu rekabete rağmen, karşılıklı bağımlılığın bir sonucu olarak iki taraf da ilişkiyi devam ettirme gayreti içinde olmuştur.

İki taraf arasındaki en önemli sorunlardan birinin temelini AB'nin ve Rusya'nın farklı birer uluslararası aktör türü olması oluşturmaktadır. Rusya'nın bir ulus devlet, AB'nin ise bir ulusüstü örgütlenme olması dış politikalarında farklı amaçlar gütmelerine ve sorunları farklı algılamalarına yol açmaktadır. AB kurumsal olarak ilişkilerde siyasal ve hukuksal yönlere ağırlık vermek isterken, Rusya Federasyonu ise ilişkiye pragmatist yaklaşmış ve ekonomik fayda ve egemenlik faktörlerini ön plana çıkartmak istemiştir. Yani AB, hukukun üstün olduğu, demokratik, istikrarlı ve çoğulcu bir düzen ile pazar ekonomisi oluşumunu desteklemiştir. Bunun devamında da kıtada tehditlerin işbirliği sonucu bertaraf edilmesiyle istikrarın yakalanmasını beklemiştir. Bu yüzden stratejik ortaklık deyimini de bu amaçlara ulaşmak için bir araç olarak kullanmıştır. Buna karşın Rusya Federasyonu ise birleşik bir Avrupa'dan bahsederek, Rusya'nın da bütünleşmiş bir Avrupa'nın parçası olduğuna vurgu yapmış ise de Moskova için jeopolitik ve ekonomik çıkarlar temel beklentiler olmuştur. Bu beklenti farklılıkları iki taraf arasındaki sorunların çözümünü zorlaştırmıştır. Bu nedenledir ki 2000'lerin başında stratejik ortaklık derecesine kadar yükselen ilişkinin seviyesi daha sonraki yıllarda, özellikle 2004 genişlemesinden sonra rekabetçi bir yapıya bürünmüştür.

2004 yılında gerçekleşen genişleme dalgası sonucunda Rusya Federasyonu kendisini Avrupa sisteminden dışlanmış olarak algılamıştır. İkinci olarak söz konusu genişleme AB-Rusya Federasyonu ilişkisinde daha fazla bağımlılığa neden olmuş ve bu nispette de ilişki karmaşık bir hal almıştır. Şöyle ki AB'nin Rusya'ya enerji yönünden bağımlılığı ve Rus toplumunun tüketim alışkanlıkları ile dışa açılma arzusu, güncel stratejik bağlama, Rusya'nın yeni dış politika açılımlarına ve AB'nin dış politika amaçlarına endeksli gelişmelere takılsa dahi bu açıklananlar süreklilik arz eden karşılıklı bağımlılığın parametrelerini oluşturmuşlardır.

Bu bağımlılıklardan birisi iki taraf arasında süregelen ticaret ilişkisi olmuştur. AB, Rusya'nın en büyük ticaret ortağı konumunda olmuştur. AB için ise Rusya önemli ticaret ortaklarından olmuştur. AB, Rusya kanadında istikrarlı bir ticaret alanı tesis etme amacı gütmüştür. O nedenle de Rusya'nın DTÖ'ye üyeliğini desteklemiştir. Rusya'nın bu örgüte dahil olmasını Rus ekonomisinin modernizasyonu ve liberalleşmesi açısından önemli bulan AB, Rusya'nın bu örgüte üyeliğini her fırsatta desteklemiştir. AB'nin de desteğini arkasına alan Rusya Federasyonu, Gürcistan vetosunun kalkmasıyla birlikte DTÖ üyesi olabilmiştir.

AB ile Rusya Federasyonu arasındaki ticari ilişkinin bir başka yansıması da Gürcistan ile 2008 yılında yaşanan savaşta görülmüştür. Gürcistan, Sovyet sonrası dönemde Rusya Federasyonu'nun ilk test sahası olmuştur. 2008 yılında meydana gelen bu savaşın sonlandırılmasında AB'nin önemli rolü olmuştur. AB, bu savaş sürecinde hem kendisine yaklaşma eğiliminde olan Gürcistan'ı, hem de çok önemli ticari ortağı olan Rusya Federasyonu'nu kaybetmek istememişti. Bu nedenle Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya gibi Rusya Federasyonu ile sıkı ticari ilişkiye sahip ülkeler AB politikasının belirlenmesinde belirleyici olmuş ve AB öncelikli olarak savaşın durdurulması için çaba sarfetmiştir. Savaş kısa sürede AB dönem başkanı Sarkozy'nin arabuluculuğunda sonlandırılmış olup, bu süreç AB'nin Rusya Federasyonu'na karşı izlenecek politika konusunda çıkan görüş ayrılıkları ve Birliğin krizler karşısında ortak politika izleyip izleyemeyeceği açısından bir test niteliği taşımıştır.

AB ve Rusya Federasyonu'nu karşı karşıya getiren bir diğer olay da Ukrayna krizi olmuştur. Ukrayna 2004 yılında gerçekleşen Turuncu Devrim'den sonra Batılı ülkelerle daha sıkı ilişki içerisine girmiştir. Bu durum oluşturmak istediği ekonomik birliğe Ukrayna'nın da dahil olmasını isteyen Rusya Federasyonu'nun işine gelmemekteydi ve bu nedenle Ukrayna'nın baskı altında tutulması gerekmekteydi. Ortaya çıkan sonuç ise AB ve Rusya Federasyonu arasında sıkışmış bir Ukrayna idi. Yanukoviç, AB ile imzalanmak istenen Ortaklık Anlaşması'nın Ukrayna'ya fayda getirmeyeceğini düşündüğünden müzakereleri sonlandırmış ve Rusya yanlısı politika izlemek istemiştir. Yanukoviç'in bu politika değişikliği ülkeyi terkedip Rusya'ya sığınmasına ve Ukrayna'da yeniden Batı yanlısı yönetimin tesis edilmesine neden olmuştur. Rusya Federasyonu'nun bu duruma tepki olarak Kırım'ı ilhak etmesi ise meseleyi uluslararası boyuta taşımıştır. Bunun yanında Kırım'ın ilhakı soğuk savaş sonrası dönemde Avrupa'nın esasen istikrarlı ve güvenli olduğu ve Rusya Federasyonu'nun bir düşmandan çok bir müttefik olabileceği

düşüncesine büyük zarar vermiştir. Rusya Federasyonu 2008 yılında Gürcistan'da göstermiş olduğu yakın çevresinde meydana gelen olumsuz durumlara karşı gerekirse askeri tepki verebileceği imajını bu defa 2014 yılında Ukrayna'da göstermiştir. Ancak, Ukrayna'daki durum Gürcistan'dan farklı sonuçlar doğurmuştur. Şöyle ki, Gürcistan meselesinde AB sorunun çözülmesine yönelik yatıştırıcı bir dış politika izlemiş ve bunda da büyük oranda başarılı olmuştu. Ukrayna'daki sorunda ise Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya müdahalesini kıtanın güvenlik ve istikrarına tehdit olarak algılayan AB, bizzat Rusya Federasyonu'nun karşısında taraf olmuştur. Her ne kadar krizin başlarında AB üyesi bazı ülkeler ekonomik ve siyasi ilişkilerinden dolayı Rusya Federasyonu ile karşı karşıya gelmek istememişseler de, Moskova'nın agresif tutumu nedeniyle AB içinde tek seslilik hakim olmuş ve Rusya Federasyonu'na karşı bazı tedbirler alınmıştır.

Ukrayna krizinin AB tarafından sert tepki gösterilmesine neden olmasına rağmen, AB karar alıcıları Rusya Federasyonu ile o zamana kadar yürütülen sıkı işbirliğini tamamen ortadan kaldıracak adımlar atmaktan çekinmişlerdir. O yüzden Rusya'yı agresif tutumundan men etmeye yönelik caydırıcı adımlar atmayı tercih etmişlerdir. Yani kısacası AB, Moskova'yı tümden mağlup ederek, onun duygularını incitip daha agresif tavırlar takınmasını istememişti. Bunun yerine Rusya Federasyonu'na sadece bir ders verilmek istenmişti. Bu noktada AB ülkeleri için öne çıkan seçenek ekonomik yaptırım olarak durmaktaydı. AB karar alıcıları bu seçeneği uygulanabilir bulmuşlar ve Rusya Federasyonu'na karşı ekonomik yaptırım kararı almışlardır. Ekonomik ve ticari ilişki bakımından Rusya Federasyonu ile AB birbirlerini tamamlar durumdaydı. Bu nedenle AB'nin almış olduğu ekonomik yaptırım kararının çift taraflı etkisi olmuştur. AB, Rusya Federasyonu'nun enerjisine, Rusya Federasyonu ise AB pazarı ve teknolojik gelişimine muhtaç durumdaydı. Bu durum iki taraf arasında ekonomik olarak karşılıklı bağımlılık oluşturmuştu. Dolayısıyla AB'nin ekonomik yaptırım kararına karşı Rusya Federasyonu da AB ülkelerine karşı ekonomik yaptırım kararı alarak, bazı ülkelerden ithalat yapmayı yasaklamıştır. Rusya Federasyonu'nun almış olduğu ekonomik yaptırım kararı sadece bununla kalmamış, bu kararın enerji politikasına yansıması kaçınılmaz olmuştur.

Moskova, Ukrayna ile yaşanılan bu kriz sürecinde enerji kartını 2006 ve 2009 yılında olduğu gibi yeniden masaya yatırmıştır. Öncelikle Ukrayna özelinde bu ülkeye doğalgaz ihracında uygulamış olduğu düşük tarifeyi kaldırmış ve bu ülkeye Avrupa piyasa fiyatlarına göre doğalgaz ihracına başlamıştır. Böylelikle Ukrayna ekonomik olarak

cezalandırılmıştır. Rusya Federasyonu bununla yetinmemiş, bir taraftan da bu ülkenin doğalgazın ulaştırılmasındaki transit rolüne son vermek için alternatif güzergahlara yoğunlaşmıştır. Bu amaçla Kuzey Akım 1 projesi tamamlanmış, yine Kuzey Akım 2 projesi gündeme gelmiştir. Bu projelerin etkisi tabi ki sadece Ukrayna ile sınırlı kalmamıştır. Bu projeler ile Almanya, Hollanda ve Fransa'ya doğalgaz arzını doğrudan gerçekleştirme fırsatı bulan Rusya Federasyonu hem bu ülkeler, hem de bu ülkelerin mensubu olduğu AB üzerinde etkinliğini artırmıştır. Daha önce Mavi Akım ve Güney Akım projeleri ile gerek Macaristan, gerekse Bulgaristan vasıtasıyla Avrupa pazarına ulaşma çabası güden Rusya Federasyonu AB kurumlarının engeline takılmıştı. Ancak bu defa Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 projeleriyle AB'nin siyasi ve ekonomik olarak potansiyeli yüksek ülkelerle işbirliği yapmayı başarmış ve karşılıklı bağımlılık rekabetinde önemli bir avantaj elde etmiştir. Rusya Federasyonu'nun Avrupa pazarına ulaşmak için bir diğer projesi de Türkiye üzerinden olmuştur. Türk Akımı projesiyle Rus doğalgazının Türkiye üzerinden Yunanistan ve oradan da Avrupa'ya ulaştırılması planlanmıştır. Gerek Rusya Federasyonu, gerekse Türkiye'nin AB ile konjontürel olarak yaşadıkları sıkıntılar düşünüldüğünde bu projenin hayata geçirilmesi durumunda, ortaya çıkacak sinerjiyle her iki ülkenin AB'ye karşı ellerinin güçleneceği muhtemeldir.

Rusya Federasyonu 2000'li yıllardan itibaren enerji faktörünün faydacı yaklaşımla avantaja çevirmeyi başarmıştır. Özellikle AB ve yönünü Batıya çeviren yakın çevresindeki ülkelere karşı enerjiyi bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Putin'in de ifade ettiği gibi enerjiyi Rusya Federasyonu'nun uluslararası pozisyonunun garantörü durumuna getirmiştir. Bu duruma gelinmesinde Gazprom başta olmak üzere Rus enerji şirketleri yadsınamaz bir öneme sahip olmuşlardır. Bu süreçte Gazprom adeta "dışişleri bakanlığı" rolünü üstlenmiştir. AB'nin kendisine enerji konusundaki bağımlılığının farkında olan Putin, AB'nin kurumsal yapısında tek sesliliğin önüne geçebilmek için böl ve yönet stratejisini ifa etmiştir. Bu sayede Almanya, Fransa ve Hollanda gibi devletlerle ikili anlaşmalar yaparak kendisine karşı blok şeklinde hareket edilmesinin önüne geçilmiştir. Bunun yanında Rusya Federasyonu'nun önem verdiği doğalgaz üreten ülkeleri biraraya getirmesi düşünülen ve "Doğalgaz OPECi" olarak adlandırılan oluşumun etkinliğini artırması durumunda, enerjiye bağımlı olan Batılı ülkelere karşı Rusya Federasyonu bir blok şeklinde hareket edebilecektir. Rusya Federasyonu'nun AB ile ekonomik rekabetteki bir başka manevra alanı da Avrasya Ekonomik Birliği'dir. Rusya Federasyonu'nun Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasını sağlaması durumunda bir taraftan AB ile

ekonomik rekabetinde Moskova bir blok olarak cevap verme refleksine kavuşacak, diğer taraftan da Rusya Federasyonu'nun gerçekleşmesini arzu ettiği çok kutuplu uluslararası sisteme yeni bir blok ekleyecektir.

Son olarak Baltık-Batı entegrasyonu NATO ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiyi etkilemiştir. 1990'ların başında Rusya Federasyonu da Baltık ülkeleri gibi NATO'yla iletişim kurmak istemişti. Atlantikçi dış politika görüşünün hakim olduğu dönemde Rusya Federasyonu'nun NATO'ya üyeliği dahi düşünülmüştü. Ancak 1993 yılında bu örgütün eski Sovyet coğrafyasında genişleyeceğine dair söylemler dahi Rusların bu örgüte mesafe koymasına yetmişti. Aslında Rusya Federasyonu NATO'nun Avrupa kıtasındaki varlığını bir türlü kabul edememiştir. Bu örgütün yerine Avrupa kıtasının güvenliğinin AGİT tarafından temin edilmesi görüşünü desteklemiştir, ancak Bosna sorununda AGİT'in beklenen etkinliği gösterememesi üzerine NATO'nun kıtanın güvenliği için önemi artmıştır. Rusya Federasyonu her ne kadar NATO'nun genişlemesine karşı çıkmışsa da, bu örgütle ilişkinin canlı tutulması iki tarafın da temel gayesi olmuştur. BİO ve KAİK gibi NATO programlarına katılan Rusya Federasyonu bu sayede örgütün bünyesinde ayrıcalıklı bir yer edinmek için çaba sarf etmiştir. Bunun yanında Rus dış politik anlayışındaki Atlantikçi yaklaşımdan Avrasyacılığa doğru yönelişin NATO'yla olan ilişkiye de etkisi görülmüştür. Avrasyacı görüşün hakim olduğu dönemde NATO genişlemeleri Rusya Federasyonu tarafından çevrelenme olarak algılanmış ve bu örgüte karşı Soğuk Savaş dönemini aratmayacak söylemlerde bulunulmuştur. İlişkinin inişli çıkışlı bir şekilde ilerlediği süreçte Kurucu Senet ve DOK ile Rusya Federasyonu nihayet NATO bünyesinde arzu ettiği ayrıcalıklı konumu elde etmişti. Artık NATO'nın yapısı 19+1 olarak algılanmaktaydı. Fakat söz konusu algı fazla uzun sürmemiş, güvensizlik bir kez daha ilişkiye sekte vurmuştur. Aslında ilişkinin bu inişli çıkışlı seyrinin nedeni iki tarafın da pragmatist yaklaşımları olmuştur. NATO, genişlemek istediği eski Sovyet coğrafyasındaki Rus etkisinin farkında olduğundan, söz konusu bölgede genişlemeye dair somut adımların atılmasından önce Rusya Federasyonu ile yakınlaşma gereği hissetmiştir. Yukarıda bahsedilen Kurucu Senet ve DOK vasıtasıyla ilişkide mesafe kat edilmesi bu amaçla olmuştur. NATO bundan sonra Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan yönünde genişlemiştir.

Putin yönetimi devraldıktan sonra Roma Zirvesi'nde yaptığı konuşmada jeopolitik konumuyla Rusya'nın NATO'yla eşit ortaklar olarak işbirliğini artırmalarının alternatifi

olmayan ve ısrarla sürdürme niyetleri olan çoğulcu yaklaşımın somut örneklerinden biri olduğunu belirtmiştir. Üstelik bu dönemde 11 Eylül saldırıları nedeni ile NATO ile ilişkiler daha da gelişme fırsatı bulmuştu. Bu dönemde NATO-Rusya Konseyi kurularak ilişkinin kurumsallaştırılmasında önemli adım atılmış ve ortak karar alma mekanizması oluşturulmuştur. Ancak tıpkı AB ile olduğu gibi 2004 genişlemesi NATO ile yürütülen ilişkilere de olumsuz yansımıştır. Öncelikle Rusya Federasyonu Baltık coğrafyasının jeopolitik öneminden dolayı bu bölgedeki avantajını NATO'ya kaptırmak istememişti. NATO'nun Baltık coğrafyasını Avrupa güvenliğinin teminatı olarak görmesine karşın, Rusya Federasyonu ise tarihten edindiği tecrübeler ışığında bölgeyi kendi istikrarının teminatı olarak algılamaktaydı. Bölgenin askeri olarak sunduğu güvence Rusya Federasyonu'nun Baltık konusundaki politikasında ısrarcı olmasına neden olmuştur. Rusya Federasyonu, Baltık ülkelerinin NATO üyeliklerine itiraz ederken bu ülkelerin AKKA anlaşmasına taraf olmadıklarını gerekçe göstermiştir. Ancak tüm itirazlara rağmen gerçekleşen üyelik süreçleri NATO-Rusya Federasyonu ilişkisinde de kırılma taşı olmuştur.

NATO 2004 genişleme dalgasıyla üyelerinin yarısının eski Sovyet bloğuna ait ülkelerin oluşturduğu yapıya bürünmüştür. Bu durum Rusya Federasyonu'nun kendisinin Avrupa kıtasından dışlandığı ve çevrelenmiş duygusunun ağır bastığı psikolojiye iterken, NATO'ya karşı güvensizlik duygularının ön plana çıkmasına neden olmuştur. Aynı dönemde Gürcistan ve Ukrayna'daki devrim hareketlerinin baş göstermesi sonucu Rusya Federasyonu'nun NATO'ya karşı koymuş olduğu mesafenin daha da açılmasına neden olmuştur. Bu nedenle Rusya Federasyonu caydırıcı güce yoğunlaşarak, NATO'nun Baltıklara yönelik politikalarını etkilemek istemiştir.

Öncelikle Rusya Federasyonu NATO'nun eylemlerini takip etmiş ve buna göre strateji belirlemiştir. NATO eski Sovyet ülkelerini bünyesine kattıktan sonra 2006 yılındaki zirveyi Riga'da gerçekleştirmiş ve bu durum Rusya Federasyonu'na bir mesaj olarak algılanmıştı. NATO tarafından MDA ülkelerine füze savunma sistemleri yerleştirilmek istenmesi ise mesajdan da öte, eylem safhasına geçildiğinin habercisi olmuştur. Rusya Federasyonu bu dönemde öncelikle Güney Kafkasya bölgesine ağırlık vermiş ve Gürcistan meselesi üzerinden NATO'ya bir mesaj göndermiştir. 2008 yılındaki Gürcistan'a fiili müdahale aynı zamanda NATO genişlemesine bir tepki olmuştur. Rusya Federasyonu'nun bu müdahalesi sonrası NATO ile ilişkiler kopma noktasına gelmiştir.

Putin-Bush geriliminin ardından Medvedev-Obama iktidarları başlamıştır. Bu iki lider döneminde ABD ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişki de yeni bir boyut kazanmıştır. "Reset" dönemi olarak adlandırılan bu dönemde geleneksel ve çözülemeyen sorunlar yerine, ortak tehditler ve işbirliğine odaklanılmıştır. ABD ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkinin düzelmesi NATO'yla olan ilişkiye de olumlu bir şekilde yansımıştır. Hatta, ortaya çıkan bu yeni hava iki tarafın müşterek tehditlere karşı ortak bir savunma mekanizması kurmalarını dahi gündeme getirmiştir. Rusya Federasyonu "Reset" dönemi ile güvenlik unsurunda batıdan herhangi bir tehdit algılamadığı müddetçe işbirliğine açık olduğunu göstermiştir. Ancak "Reset" dönemiyle başlayan olumlu hava fazla uzun sürmemiş ve bu defa Ukrayna meselesi taraflar arasındaki ilişkinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Rusya Federasyonu ile NATO'nun karşı karşıya geldiği alan sadece Gürcistan olmamış, bunun yanında Ukrayna da bir başka mücadele sahası olmuştur. Kırım'ın ilhakı Rusya Federasyonu'nu NATO'nun gözünde yeniden düşman olarak konumlandırmıştı. Bu müdahale ile Rusya Federasyonu Gürcistan'dan sonra Ukrayna'da da NATO'nun genişlemesini önlemiştir. Gürcistan ve Ukrayna müdahaleleri bir taraftan NATO genişlemelerini durdurduğu gibi, diğer taraftan da ABD'nin hakim olduğu tek kutuplu sistemi sonlandırmaya yönelik teşebbüsler olmuştur. Bunun yanında NATO bünyesinde de Rusya Federasyonu'na karşı sert söylemler gündeme gelmiştir. 2014 yılında gerçekleştirilen Galler Zirvesi ile Soğuk Savaş yeniden tartışmaya açılmış ve NATO, müttefikleri arasında işbirliği ve kollektif güvenliği artırmaya yönelik karar almıştır. Bu dönemden sonra NATO, Baltık coğrafyasına ağırlık vermiş ve Gürcistan ile Ukrayna'dan sonra yeni bir mücadele alanı açılmasına neden olmuştur.

Rusya Federasyonu, Baltık ülkelerinin sınırları içerisindeki askeri varlığına son vermişti. Ancak Baltık coğrafyasındaki askeri varlığı hala devam etmekteydi ve bu sorun günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Kaliningrad bölgesinin Litvanya ve Polonya ile çevrili olması nedeni ile Rusya'nın doğrudan buraya karadan ulaşımı mümkün değildi. Bölgenin konumu buraya önemli derecede stratejik değer yüklemiş ve bu durum bölge ülkeleriyle Rusya Federasyonu arasında karşılıklı bağımlılığa neden olmuştur. Her ne kadar 1990'lar boyunca Rusya Federasyonu Kaliningrad'da bulunan askerlerinin önemli bir kısmını tahliye etmiş ise de bu durum 2000'lerden sonra değişmiştir. NATO'nun 1999 ve 2004 genişlemelerinden sonra Kaliningrad bölgesi her iki örgütün topraklarıyla sınır

durumuna gelmiştir. Buna karşın NATO'nun bölgedeki varlığı ise Rusya Federasyonu tarafından ulusal güvenliğine ciddi tehdit olarak algılanmıştır. Bu nedenle Rusya Federasyonu Kaliningrad'a özellikle 2000'lerden itibaren önemli miktarda askeri yatırımlar yapma gereği hissetmiştir. NATO'nun Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine füze savunma sistemlerini yerleştirmesini kendi nükleer stratejik potansiyelini etkisizleştirme çabası olarak algılayan Rusya Federasyonu Kaliningrad bölgesine özellikle 2012 yılından itibaren Rusya Baltık Filosunu ve S-400 hava savunma sistemini yerleştirerek cevap vermiştir. Realist teorinin en somut haliyle uygulama alanı olan bölgede caydırıcılık adına atılan adımlar bununla sınırlı kalmamıştır. 2016 yılına gelindiğinde NATO'nun Romanya'daki füze savunma sistemini aktif hale getirmesi ve Polonya'ya da bu sistemin yerleştirileceğinin dillendirildiği dönemde, Rusya Federasyonu Kaliningrad'a bu defa İskender-M füze savunma sistemlerini yerleştirerek cevap vermiştir. Zaten daha önceden Gürcistan ve Ukrayna örneklerinde görüldüğü gibi buralar hakimiyet kurmak için mücadele sahaları olmuştur. Gerek Ukrayna'dan sonra sıranın Baltıklara geldiği düşüncesi, gerekse tarafların Baltık coğrafyasında atmış olduğu adımlar çatışma riskini artırmaktadır. Tüm bu hususlar neticesinde Rusya Federasyonu'nun "exclave" bölgesi durumunda bulunan Kaliningrad taraflar arasında potansiyel olarak savaş çıkma ihtimali en yüksek bölge durumuna gelmiştir.

Rusya Federasyonu'ndaki genel durum ise şu şekildedir: I. Petro ile başlayan Batıya yöneliş Rus toplumu için coğrafi sebeplerden dolayı Baltık coğrafyasıyla alakadar olmayı zaruri kılmıştır. Üç asırdır devam eden bu süreçte Rus toplumu Baltık coğrafyasına öncelikle Batıya açılan "pencere" misyonunu yüklemiştir. Rus toplumu için Baltık coğrafyasının bu misyonu XX. yüzyılda değişmiştir. Bu yüzyılda meydana gelen iki büyük dünya savaşında Baltık halklarına yüklenen yeni misyon "tampon bölge" olmuştur. I ve II. Dünya Savaşları sırasında Almanlara karşı bu görevini de başarılı bir şekilde gerçekleştiren Baltık devletleri bağımsızlıklarının ardından bu defa misyonlarını kendileri belirlemişti. "Batıyla entegresyon" her üç bağımsız Baltık ülkesi için de geçerli olan yegane hedefti. Ancak bu süreçte dahi Rusya Federasyonu'nun kendileriyle ilgisi bitmemiştir. Tıpkı I. Petro döneminde Rus toplumunun Batı teknoloji ve pazarına duyduğu ihtiyaç bugün Putin döneminde de hala geçerliliğini korumaktadır. Bu yüzden Rusya Federasyonu için bağımsız Baltık ülkeleri Batı pazarına ulaşmak için transit rolü ifade etmektedir. Günümüzde Rusya Federasyonu'nun tüm çabası ise Batı pazarına doğrudan ulaşmak için Baltıklara atfolunan bu son rolü bertaraf etmeye yöneliktir. AB ve NATO temelinde de

şayet Rusya Federasyonu gerek AB olsun gerekse NATO olsun, bu örgütlerle karşılıklı çıkarlarından daha ziyade müşterek menfaatlerini ön planda tutabilirse, o nispette de ilişkiler gelişme gösterecektir. Tarih bize müşterek menfaatlerin söz konusu olduğu dönemde taraflar arasındaki ilişkinin de olumlu yönde ivme kazandığını göstermiştir. Buna göre tarihten varacağımız çıkarım ise yine asgari müşterek menfaatlerin ortaya çıkması durumunda, Ukrayna krizi sonrası kesilen taraflar arasındaki ilişkinin yeniden canlanabileceği yönünde olmuştur.

Son söz olarak Rus toplumu uzun yıllardır Batılı devletlerle rekabet içerisinde bulunmuştur. Bu rekabetinde de özellikle yakın çevresinde bulunan ülkeleri yanında görmek istemiş ya da en azından karşı blokta görmek istememiştir. Bu isteğini birçok yakın komşusu üzerinde gerçekleştirmiştir. Ancak Estonya, Letonya ve Litvanya özelinde bu durum geçerli olmadığı gibi üstelik bu ülkeler AB ve NATO gibi aktörler vasıtasıyla Batıyla entegrasyonlarını da gerçekleştirmişlerdir. Yine de tarafların her türlü bağımsızlıklarına rağmen uluslurarası ortamda hakim olan karşılıklı bağımlılık gerek Rusya Federasyonu gerek Baltık ülkeleri ve gerekse de diğer aktörleri iletişim ve etkileşim içerisinde bırakmaya devam etmektedir.

6. KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Aalto, Pami/ Westpal, Kirsten (2008) The EU-Russian Energy Dialogue, Europe's Future Energy Security, 1.Baskı, Hampshire, Aldershot.

Akçapar, Burak (1996) The International Law of Conventional Arms Control in Europe, 1.Baskı, Munich, Nomos Verlagsgesellschaft Baden-Baden.

Akçay, Belgin/Göçmen, İlke (Editörler) (2012) Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Arı, Tayyar (2012) Uluslararası İlişkilere Giriş, 3.Baskı, Bursa, MKM Yayınları.

Armaoğlu, Fahir H. (1999) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 11.Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi.

Atasoy, Emin/Wendt, A. Jan (Editörler) (2017) Sosyal Bilimler Işığında Polonya Cumhuriyeti, 1.Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık.

Baranovsky, Vladimir (Editör) (1997) Russia and Europe the Emerging Security Agenda, 1.Baskı, Stockholm, Oxford University Press.

Barysch, Katinka (2005) EU-Russia Economic Relations, 1.Baskı, London, Routledge.

Bremmer, Ian/Taras, Ray (1996) New States, New Politics: Building the Post-Soviet Nations, 2.Baskı, Cambridge, Cambridge University Press.

Bugajski, Janusz (Editör) (2002) Toward an Understanding of Russia, 1.Baskı, New York, Council on Foreign Relations Book.

Bushkovitch, Paul (2011) A Concise History of Russia, 1.Baskı, Cambridge University Press, (Çeviren: Doğan, Mehmet (2017) Rusya'nın Kısa Tarihi, 1.Baskı, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Calvocoressi, Peter (2013) World Politics Since 1945, 9.Baskı, New York, Routledge.

Caşın, Mesut Hakkı (2006) Novgorad Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi, 1.Baskı, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, s.362.

Caşın, Mesut Hakkı/Derman, Saynur Giray (2016) Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar, 1.Baskı, Ankara, SRT Yayınları.

Caşın, Mesut Hakkı/Yalçın, Cemre Ceren/Asal, Uğur Yasin (2017) Rusya'nın Baltık Ülkeleri Dış Politikası: İşbirliği mi Anlaşmazlık mı?, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Chapman, Tim (2001) Imperial Russia: 1801-1905, 1.Baskı, London, Routledge.

Christie, Edward 'European Security of Gas Supply–A New Way Forward', Liuhto, Kari (Editör) (2009), The EU-Russia Gas Connection: Pipes, Politics and Problems, <https://www.researchgate.net/profile/Edward_Christie/publication/200109757_European_security_of_gas_supply_A_new_way_forward_In_Liuhto_Kari_Ed_EU-Russia_gas_connection_pipes_politics_and_problems/links/5717461208aeb56278c2d068/European-security-of-gas-supply-A-new-way-forward-In-Liuhto-Kari-Ed-EU-Russia-gas-connection-pipes-politics-and-problems.pdf> s.e.t. 20.04.2019.

Coleman, Fred (1997) The Decline and Fall of the Soviet Empire: Forty Years That Shook The World, From Stalin To Yeltsin, 1.Baskı, New York, St. Martin's Griffin.

Çakmak, Haydar (2007) Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, 1.Baskı, Ankara, Platin Yayınları.

Çayhan, Esra/Güney, Nursin Ateşoğlu (1996) Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye, 1.Baskı, İstanbul, Afa Yayıncılık.

Deksnis, Eduards Bruna/Jundzis Talavs (2015) Restoration of Sovereignty and Independence of the Republic of Latvia 1986-1994, 1.Baskı, Riga, Baltic Centre For Strategic Studies.

Dugin, Aleksandr (2012) Geopolitika Rassii, 1.Baskı, Moskova, Gaudeamus, (Çeviren:İmanov, Vügar (2018) Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, 10.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları).

Frederick, Bryan/Povlock, Matthew/Watts, Stephen/Priebe, Miranda/Geist, Edward (2017) Assessing Russian Reactions to US and NATO Posture Enhancement, 1.Baskı, Santa Monica, RAND Corporation.

Gaddis, John Lewis, (2007) The Cold War The Deals The Spies The Lies The Truth, 1.Baskı, London, Penguin Books, (Çeviren: Cenkçiler, Dilek (2008) Soğuk Savaş Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçekler, 1.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları).

Goldman, Marshall I., Putin, Power and the New Russia: Petrostate, 1.Baskı, New York, Oxford University Press.

Grigas, Agnia (2012) The Gas Relationship Between the Baltic States and Russia: Politics and Commercial Realities, The Oxford Institute For Energy Studies.

Grigas, Agnia (2017) The New Geopolitics of Natural Gas, 1.Baskı, Cambridge, Harvard University Press.

Handke, Susann/De Jong, J. Jacques (2007) Energy as a Bond: Relations with Russia in the European and Dutch Context, Clingendael Energy Paper (The Hague: CIEP, Netherlands Institute of International Relations).

Hekimoğlu, Asem Nauşabay (2007) Rusya'nın Dış Politikası: ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya, 1.Baskı, Ankara, Vadi Yayınları.

Hendrickson, Lieutenant Colonel Gordon (2005) 'The Future of NATO-Russian Relations:Or How to Dance with a Bear and Not Get Mauled', <https://www.files.ethz.ch/isn/46291/2005_12_The_Future_of_NATO-Russia_Relations.pdf>, s.e.t. 02.05.2019.

Hoffman, M. Steven/Buhr, Renee (Editörler) (2013) Lithuanian and Belarusian National Identity in the Context of European Integration, 1.Baskı, Kaunas, Vytautas Magnus University.

Huisman, Sander (2002) A New European Union Policy for Kaliningrad, 1.Baskı, Paris, Aramis Press.

Isakova, Irina (2005) Russian Governance in the Twenty-First Century: Geo-Strategy, Geopolitics and Governance, 1.Baskı, New York, Frank Cass.

Ivanov, Igor (2002) The New Russian Diplomacy, 1.Baskı, Virginia, R.R. Donneley and Sons.

Iwaskiw, Walter R. (Editör) (1996) Estonia, Latvia And Lithuania Country Studies, 1.Baskı, Washington, Library Of Congress.

Jacob, Frank (2015) The Russo-Japanese War and the Decline of the Russian Image <https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1017&context=qb_pubs>, s.e.t. 05.04.2018.

Jeffries, Ian (2004) The Countries of the Former Soviet Union at the Turn of the Twenty-First Century: The Baltic and European States in Transition, 1.Baskı, London, Routledge.

Jopp, Mathias/Armswald, Sven (Editörler) (1998) Returning to Europe-A View from Estonia, 1.Baskı, Helsinki, The Finnish İnstitute of Internatıonal Affairs.

Kar, Muhsin (Editör) (2010) Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye, 1.Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi.

Kavalalı, Murat (2005) Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri, 1.Baskı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü.

Kondratas, Skirma/Kondratas, Ramünas (2016) The History of Lithuania, 2.Baskı, Vilnius, Eugrimas Press.

Korteweg, Rem (2018) Energy As A Tool of Foreign Policy of Authoritarian States, in Particular Russia, <http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU(2018)603868_EN.pdf>, s.e.t. 10.04.2019.

Kowalska, Anna 'History of Poland During the Middle Ages', <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/16556/061_093_pietrzak.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s.e.t. 17.05.2018.

Kurat, A. Nimet (2014) Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, 6.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Leonard, Mark/Popescu, Nicu (2007) A Power Audit of EU-Russia Relations, < https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR-02_A_POWER_AUDIT_OF_EU-RUSSIA_RELATIONS.pdf> s.e.t. 27.05.2019.

Lorot, Pascal (1991) Baltic States, 1.Baskı, Paris, Presses Universitaires de France (Çeviren: Dilli, Hüsnü (1991) Baltık Ülkeleri, 1.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul, İletişim Yayınları).

Lucas, Edward (2009) The New Cold War: How the Kremlin Menaces both Russia and the West, 1.Baskı, London, Bloomsbury Publishing.

Maciejewski, Witold (Editör) (2002) From The First World War To The End Of The Cold War: The Bloody Twentieth Century, 1.Baskı, Uppsala, The Baltic University Press.

Malcolm, Neil (Editör) (1994) Russia and Europe: An End To Confrontation?, 1.Baskı, New York, Pinter Publishers.

Melvin, Neil (1998) Russians Beyond Russia, 1.Baskı, London, A Cassel Imprint.

Muiznieks, Nils (Editör) (2006) Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions, 1.Baskı, Riga, Latvijas Universitāte.

Nichol, James (2009) 'Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for the U.S. Interests', Congressional Research Service <https://fas.org/sgp/crs/row/RL34618.pdf>, s.e.t. 08.03.2019.

Nollendorfs, Volters (Editör) (2005) Sovietization of Latvia 1944-1991, The Hidden and Forbidden History of Latvia Under Soviet and Nazi Occupations 1940-1991, 1.Baskı, Riga, Institute of The History of Latvia.

Nunberg, Barbara (2000) Ready for Europe: Public Administration Reform and European Union Accession in Central and Eastern Europe, 1.Baskı, Washington, World Bank Publications.

Oldberg, Ingmar (2007) Russia's Great Power Ambitions and Policy Under Putin, 1.Baskı, London, Palgrave Macmillan.

Onay, Yaşar (2008) Rus Stratejisinin Mimarları, 1.Baskı, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayınevi.

Özdal, Habibe (2016) Rus Dış Politikasında Ukrayna, 1.Baskı, Ankara, USAK Yayınları.

Pocious, Arvydas (2004) Joining NATO:Transforming the Lituanian Armed Forces for the New Tasks, Pensilvanya, U.S. Army War College.

Potyemkin, Vladimir (1945) дипломатия в новое время, 1.Baskı, Moskova, Devlet Politika Edebiyatı Yayınevi, (Çeviren: Tokatlı, Atilla (2009) Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diploması Tarihi), 2.Baskı, İstanbul, Evrensel Basım Yayın).

Puheloinen, Ari (1999) Russia's Geopolitical Interests in the Baltic Area, 1. Baskı, Helsinki, National Defence College.

Purtaş, Fırat (2005) Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu, 1.Baskı, Ankara, Platin Yayınevi.

Riasanovsky, V. Nicholas/Steinberg, D. Mark (2010) A History of Russia, 8.Baskı, Oxford, Oxford University Press (Çeviren: Dereli, Figen (2014) Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze, 2.Baskı, İstanbul, İnkilap Yayınevi).

Sander, Oral (2012) Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, 23.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.

Sander, Oral (2013) Siyasi Tarih 1918-1994, 27.Baskı, Ankara, İmge Yayınları.

Schwabe, Arveds (1949) The Story Of Latvia, 1.Baskı, Stocholm, NLF Yayıncılık.

Service, Robert (2009) A History of Modern Russia from Tsarism to the Twenty-First Century, 3.Baskı, Londra, Harvard University Press.

Shevtsova, Lilia (2005) Putin's Russia, 2.Baskı, Washington, Carnegie Endowment for International Peace.

Shlapentokh, Vladimir (2017) A Normal Totalitarian Society, 1.Baskı, London, Routledge.

Smith, David James (2002) Estonia: Independence and European Integration, 1.Baskı, London, Psychology Press.

Sorokin, Konstantin (1996) Geopolitika Sovremennosti İ Geostrategia Rossii, Rossiiskaia Politicheskaia Entsildopedia.

Sümer, Beyza (2013) Avrupa Birliği Sınırları İçerisinde Rus Toprağı: Kaliningrad, < https://www.researchgate.net/profile/Beyza_Suemer2/publication/331166477_Avrupa_Birligi_Sinirlari_Icinde_Rus_Topragi_Kaliningrad/links/5c6a62944585156b57030cbf/Avrupa-Birligi-Sinirlari-Icinde-Rus-Topragi-Kaliningrad.pdf> s.e.t. 05.05.2019.

Tael, Kaja (Editör) (2009) Estonia's Way Into The European Union, 1.Baskı, Tallinn, Estonian Ministry of Foreign Affairs.

Tezcan, Ercüment/Aras, İlhan/Günar, Altuğ (2015) Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi AB36 Mümkün Mü?, 1.Baskı, İstanbul, Sentez Yayınları.

Uçarol, Rifat (2015) Siyasi Tarih, 10.Baskı, İstanbul, DER Yayınları.

Ünaltay, A. Altay (2000) Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye, 1.Baskı, İstanbul, Ülke Kitapları.

Vassilliou, George (Editör) (2007) The Accession Story: The EU from 15 to 25 Countries, 1.Baskı, New York, Oxford University Press.

Vernadsky, George, 1944, A History of Russia, 1. Baskı, Philadelphia, The Blakiston Company.

Vernadsky, George, 1944, A History of Russia, 1. Baskı, Philadelphia, The Blakiston Company (Çeviren: Mızrak Doğukan/Mızrak Egemen Ç. (2015) Rusya Tarihi, 3.Baskı, İstanbul, Selenge Yayınları).

Winnerstig, Mike (Editör) (2014) Tools of Destabilization Russian Sof Power and Non-Military Influence in the Baltic States, FOI.

Yılmaz, Salih (2016) Rusya Neden Suriye'de?, 1.Baskı, Ankara, Yazar Yayınları.

Yılmaz, Salih/Bahrevskiy, Evgeniy (2017) Rusya&Türkiye Avrasya Paktı Mümkün mü? Rus Avrasyacılığı mı&Türk Avrasyacılığı mı? Rusya/Çin/İran/Türkiye, 1.Baskı, Ankara, SRT Yayınları.

Youngs, Richard (2009) Energy Security: Europe's New Foreign Policy Challenge, 1.Baskı, London, Routledge.

MAKALELER

Alsauskas, Juozas (2000) 'The Baltic Naval Squadron-BALTRON' Baltic Defence Review, S:3, s.33-38.

Ashmore, William (2009) 'Impact of Alleged Russian Cyber Attacks', Baltic Security&Defence Review, C:11, s.4-40.

Baev, Pavel/Overland, Indra (2010) 'The South Stream Versus Nabucco Pipeline Race: Geopolitical and Economic (Ir)Rationalities and Political Stakes in Mega-Projects', International Affairs, C:86, S:5, s.1075-1090.

Bağbaşlıoğlu, Arif (2016) 'The Implications of the Ukraine Crisis For NATO's Solidarity Cooparative Security and Collective Defence', Hitit University Journal of Social Sciences Institute, C: 9, S:2, s.651-664.

Bajarünas, Eitvydas (2000) 'Baltic Security Co-Operation: A Way Ahead', Baltic Defence Review, C:2000, S:3, s.43-62.

Barrington, Lowell (1995) 'The Domestic and International Consequences of Citizenship in the Soviet Successor States', Europe-Asia Studies, C:47, S:5, s.731-763.

Bekcan, Umut (2013) 'Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925' Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:68, S:4, s.73-102.

Bekcan, Umut (2016) 'Sovyetler Birliği'nin Savaş Öncesi Döneme Bakışı (1933-1939): Nazilerin Avrupa'yı İşgalinin Sorumlusu Kim?' Uluslararası İlişkiler Dergisi, C:13, S:50, s.101-118.

Belkin, Paul (2008) 'The European Union's Energy Security Challenges', CRS Report for Congress", < https://fas.org/sgp/crs/row/RL33636.pdf> s.e.t. 25.04.2019.

Broek, Malou van den/Brujin, Liz Sophie de/Dautoviç, Enita/Dubelaar, Wojtek/Felix, Nathalie/Goll, Dirk/Keijzer, Remmert/Kok, Renée/Marsura, Samuele/Mulder, Chantal/Post, Jessie/Schipper, Lisa/Vaart, Sabine van der/Vennik, Jelle (2012)

Latvia And The European Union : Country Report Series V, Amsterdam, European Policy Studies -Institute of Culture and History University of Amsterdam.

Caşın, Mesut Hakkı (2008) 'Füze Kalkanı Projesi ve ABD-Rusya Rekabetinde Yeni Soğuk Savaş Beklentileri', MSI, S:35, s.66-72.

Chillaud, Matthieu/Tetart, Frank (2007) 'The Demilitarization of Kaliningrad: A Sisyphean Task'?', Baltic Defence Review, C:9, s.171-186.

Chinn, Jeff/Truex A. Lise (1996) 'The Question of Citizenship in the Baltics', Journal of Democracy, C:7, S:1 s.133-147.

Croft, Jennifer (2016) 'Non-Citizens in Estonia and Latvia: Time for Change in Changing Times?', OSCE Year Book 2015, C:21, s.181-195.

Deak, Andras (2006) 'Diversification in Hungarian Manner: The Gyurcsany Government's Energy Policy', International Issues&Slovak Foreign Policy Affairs, C:15, S:3-4, s.44-55.

Derman, Giray Saynur (2016) 'Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Dönemi Rus Dış Politikası Paradigmaları', Akademik Bakış Dergisi, C:10, S:19, s:283-295.

Deutsch, C. Harold (1947) 'A Strange Period:1939-1941 Nazi-Soviet Relations', (Çeviren: Armaoğlu Fahir H. (1947) 'Garip Bir Devre:1939-1941 Arasında Nazi-Sovyet Münasebetleri', The Historian Dergisi, 1947, S: İlkbahar, s:345-365).

Doğan, Nejat (2005) NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999:Kuzey-Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C:60, S:3, s.69-108.

Ehala, Martin (2009) 'The Bronze Soldier: Identity Threat and Maintenance in Estonia', Journal of Baltic Studies, C:40, S:1, s.139-158.

Fehervary, Andras (1993) 'Citizenship, Statelessness and Human Rights: Recent Developments in the Baltic States', International Journal of Refugee Law, C:5, S:3, s.392-423.

Finon, Dominique/Locatelli Catherine (2007) 'Russian and European Gas Interdependence, Can Market Forces Balance Out Geopolitics?', LEPII-EPE (Laboratoire d'Economie de la Production et de l'Intégration Internationale) < https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00129618v2/file/Cahier41bis.pdf> s.e.t. 15.04.2019.

Girnius, Saulius (1997) 'Back in Europe, to Stay', Transition, C:3, S:6, s.7-10.

Gorokhov, N. Valery/Gorovtsov, Dmitri (1998) 'NATO Expansion: A View from the State Duma', Demokratizatsiia, C:6, S:1, s.65-76.

Gürkaynak, Muharrem (2005) 'Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Avrupa Güvenliği', Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:1, S:1, s.7-27.

Ham, Peter Van, (2001) 'The Rise of the Brand State: The Postmodern Politics of Image and Reputation', Foreign Affairs, C:80, S:5, s.2-6.

Hatipoğlu, Esra (1997) **'**EU-Russia: Partnership and Cooperation', Marmara Journal of European Studies, C:5, S:1-2, s.199-210.

Herzog, Stephen (2017) 'Ten Years After the Estonian Cyberattacks: Defense and Ataptation in the Age of Digital Insecurity', Georgetown Journal of International Affairs, C:18, S:3, s.67-78.

Hüseynov, Fuad (2003) 'Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları', Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:52, S:4, s.387-401.

İsmayıl, Elnur (2016) 'Rusya'nın Avrasya Birliği Politikası', TİKA Avrasya Etüdleri, S:1, s.125-151.

Jopp, Mathias/Amswald, Sven (Editörler) (1998) 'The European Union and the Baltic States: Visions, Interests and Strategies for the Baltic Sea Region', The Finnish Institute of International Affairs, s:8-24.

Kallas, Kristina (2016) 'Claiming the Diaspora: Russia's Compatriot Policy and Its Reception by Estonian-Russian Population', Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, C:15, S:3, s.1-25.

Kanet, Roger/ Larive, Maxime Henri Andre (2012) 'NATO and Russia: A Perpetual New Beginning', Perceptions, C:17, S:1, s.75-96.

Kempe, Iris/Grotzky. Daniel (2007) 'Crossroads of Cooperation: The Future of EU-Russian Relations and the Impact of the Baltic States', Lithuanian Foreign Policy Review, C:19, s.8-38.

Kostinskogo, Grigori (1995) 'Rossiia İ SNG: Dezintegratsionnye İ İntegratsionnye Protsessy', Tsentr İzucheniia Rossiiskih Zemer Zhurnala, s.1-20.

Köse, İsmail (2016) 'Russia's New Irredendist Foreign Policy Approach&Energy Card', Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, C:2, S:1, s.42-63.

Kramer, Mark (2002) 'NATO, the Baltic States and Russia: A Framework for Sustainable Enlargement', International Affairs, C:78, S:4, s.731-756.

Lamoreaux, Jeremy (2014) 'Acting Small in a Large State's World: Russia and Baltic States', European Security, C:23, S:4, s.565-582.

Larson, Deborah/Shevchenko, Alexei (2014) 'Russia Says No: Power, Status and Emotions in Foreign Policy', Communist and Post-Communist Studies, C:47, S:3-4, s.269-279.

Made, Vahur (2011) 'Shining in Brussels? The Eastern Partnership in Estonia's Foreign Policy', *P*erspectives: Review of International Affairs, Vol:19, No:2, s.67-79.

Mauring, Liina/Schaer, Daniel (2006) 'The Effects of the Russian Energy Sector on the Security of the Baltic States', Baltic Security&Defence Review, C:8, s.66-80.

Medijainen, Eero (2012) 'The 1934 Treaty Of The Baltic Entente: Perspectives For Understanding', The Estonian Historical Journal, 1/2, s.183-200.

Musaoğlu, Neziha/Özgöker, Uğur (2008) 'Rusya-AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona', Güvenlik Stratejileri Dergisi, S:8, s.73-98.

Nielsen, L. Kristian (2007) 'Opportunities and Limitations for the Baltic States of the EU-Russia Strategic Partnership', Baltic Security&Defence Review, C:9, s.109-130.

Novotny, Frantisek 'NATO's Readiness Action Plan'<https://www.studentsummit.cz/wp-content/uploads/2019/02/PSS-NATO%E2%80%99s-Readiness-Action-Plan-NATO.pdf>, s.e.t. 01.05.2019.

Oxenstierna, Susanne (1991) 'Labour Market Policies in the Baltic Republics', International Labour Review, C:130, S:2, s.256-265.

Ozolins, Uldis (2003) 'The Imact of European Accession Upon Language Policy in the Baltic States', Language Policy Journal, Vol:2, No:3, s.217-238.

Öncü, Ali Servet/Ekinci, Oğuzhan (2014) 'Ekinci Oğuzhan, İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı' TSA, S:2, s.241-263.

Özlük, Erdem/Özlük, Duygu (2014) 'NATO'yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri', Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:31, s.209-225.

Pekşen, Hasan Deniz (2016) 'NATO'nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği', Güvenlik Stratejileri Dergisi, C:12, S:23, s:35-69.

Poyraz, Emel (2011) 'Evaluation of the Partnership and Cooperation Agreement Between the European Union&Russia', Uluslararası Hukuk&Politika, C:7, S:27, s.141-158.

Ramicone, Anthony/Rocca, Peter Della/Gisser, Spencer/Metzger, Jeffrey/Goldstein, Joshua/Chan, Michelle/Urfirer, Matt/Moran, Anastasia/Ferry, Justine/Smith, Wright (2014) 'The Ukrainian Crisis A Disputed Past and Present', < https://iop.harvard.edu/sites/default/files_new/research-policy-papers/NatsecUkraine2014.pdf> 14.05.2019.

Reardon, Jack/Lazda, Paulis (1993) 'The Development of the Market System in the Baltic Republics', Journal of Economic Issues, C; XXVII, S:2, s.537-545.

Roberts, Geoffrey (1992) 'The Soviet Decision for a Pact With Nazi Germany' Soviet Studies, C:44, S:1, s.57-78.

Selezneva, Ludmila (2002) 'Post-Soviet Russian Foreign Policy:Between Doctrine and Pragmatism' European Security, C:11, S:4, s.10-28.

Smith, A. Martin/Timmins Graham (2001) 'Russia, NATO and the EU in an Era of Enlargement: Vulnerability or Opportunity?', Geopolitics, C: 6, S:1, s.69-90.

Smith, Julianne (2008) 'The NATO-Russia Relationship: Defining Moment or Déjà Vu?', Center for Strategic&International Studies <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/Smith_NATORussia_Web.pdf> s.e.t. 30.04.2019.

Socor, Vladimir The Jamestown Foundation 'Estonia Will Not Allow the Nord Stream Pipline on Its Seabed' <https://jamestown.org/program/estonia-will-not-allow-the-nord-stream-pipeline-on-its-seabed/>, s.e.t. 15.02.2019.

Socor, Vladimir The Jamestown Foundation 'Hungary Breaks Ranks with the EU and Its Neighbors on the Nabbuco Project' <https://jamestown.org/program/hungary-breaks-ranks-with-the-eu-and-its-neighbors-on-the-nabucco-project/>, s.e.t. 01.04.2019.

Sönmez, Sait (2010) 'Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Dönemi'nin Doğu Batı Politikalarının Analizi', Akademik Bakış Dergisi, C:3, S:6, s.73-96.

Sönmez, Sait/Bıçakcı, Harun/Yıldırım, Cuma (2015) 'Kırım Sorunu Bağlamında Rusya-Ukrayna İlişkilerinin Analizi', International Journal of Social Sciences and Education Research, C:1(3), s.656-670.

Stent, E. Angela (2008) 'Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy', Europe-Asia Studies, C:60, S:6, s.1089-1106.

Straus, Ira (2001) 'Western Common Homes and Russian National Identities: How Far East Can the EU and NATO Go, and Where Does That Leave Russia?' European Security, C:10, S:4, s.1-44.

Şahin, Güngör (2017) 'Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz', Savunma Bilimleri Dergisi, C:16, S:2, s.59-81.

Uluslararası Politika Akademisi, 'Bir Rus-Alman Yapımı Olarak Kuzey Akım Boru Hattı Projesinin Avrupa İçin Önemini Anlamak'

<http://politikaakademisi.org/2018/02/16/bir-rus-alman-ortak-yapimi-olarak-kuzey-akim-boru-hatti-projesinin-avrupa-icin-onemini-anlamak/>, s.e.t. 06.04.2019.

Viljar, Veebel/Rau, Markus (2018) 'The Bust, the Boom and the Sanctions in Trade Relations with Russia', Journal of International Studies, C:11, S:1, s.9-20.

Whist, Bendik Solum 'Nord Stream–A Solution or Challenge for the EU?', Liuhto, Kari (Editör) (2009), The EU-Russia Gas Connection: Pipes, Politics and Problems, <https://www.researchgate.net/profile/Edward_Christie/publication/200109757_European_security_of_gas_supply_A_new_way_forward_In_Liuhto_Kari_Ed_EU-Russia_gas_connection_pipes_politics_and_problems/links/5717461208aeb56278c2d068/European-security-of-gas-supply-A-new-way-forward-In-Liuhto-Kari-Ed-EU-Russia-gas-connection-pipes-politics-and-problems.pdf> s.e.t. 20.04.2019.

Winner, C. Andrew (2002) 'The Baltic States: Heading West' The Washington Quarterly Journal, C:25, S:1, s.207-219.

Yapıcı, Merve İrem 'Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği' <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YAPICI-Merve-%C4%B0rem-RUSYA-NATO-%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0N%C4%B0N-D%C3%9CN%C3%9C-BUG%C3%9CN%C3%9C-VE-GELECE%C4%9E%C4%B0.pdf>, s.e.t. 16.04.2019.

Yapıcı, Utku (2018) 'Gorbaçov, Yeltsin ve Putin/Medvedev Yönetimlerinin Bir Dış Politika Aracı Olarak Katın Katliamı Söylemi', Karadeniz Araştırmaları Merkezi, C:15, S:59, s.1-33.

Yesevi, Çağla Gül (2018) 'Considering Pipeline Politics in Euroasia: South Stream, Turk Stream and TANAP', Bilge Stratejisi, C:10, S:18, s.11-52.

Yılmaz, Salih (2015) 'Yeni Avrasyacılık ve Rusya', Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, S:34, s.111-120.

Zadra, Roberto (2014) 'NATO, Russia and Missile Defence', Survival Global Politics and Strategy, C:56, S:4, s.51-61.

Zulys, Audrius (2005) 'Towards a Union State of Russia and Belarus', Lithuanian Foreign Policy Review, S:15-16, s.148-169.

İNTERNET

Akçadağ Alagöz, Emine 'Baltık Ülkeleri ve Batı ile Entegrasyon', <http://www.bilgesam.org/incele/792/-baltik-ulkeleri-ve-bati-ile-entegrasyon/#.XB5NElwzbIV>, s.e.t. 20.06.2018.

Association of the United States Army 'The North Atlantic Treaty Organization (NATO) in Transition', <https://www.ausa.org/sites/default/files/BB-60-The-North-Atlantic-Treaty-Organization-NATO-In-Transition.pdf>, s.e.t. 04.02.2019.

Avrasya İncelemeleri Merkezi, 'The Opening of TANAP Natural Gas Pipeline' <https://avim.org.tr/en/Yorum/THE-OPENING-OF-TANAP-NATURAL-GAS-PIPELINE>, s.e.t. 20.03.2019.

BBC News <http://www.bbc.com/news/world-middle-east26248275>, s.e.t. 23.04.2019.

Belarus, 'Chronology of Important Events', http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-1244.html, s.e.t. 16.05.2018.

Cavegn, Dario 'Estonia Between a Rock and a Hard Place: From Päts' Coup D'état to Soviet Occupation' <https://news.err.ee/120475/estonia-between-a-rock-and-a-hard-place-from-pats-coup-d-tat-to-soviet-occupation>, s.e.t. 14.05.2019.

Centrala Statistikas Pervalde, <https://www.csb.gov.lv/en>, s.e.t. 28.11.2018.

Clover, Charles/Blitz, James 'Medvedev Warns US over Missile Shield Plan', <https://www.ft.com/content/7f135f86-15f8-11e1-b4b1-00144feabdc0> s.e.t. 20.04.2019.

Council of the European Union 'Copenhagen European Council 12 and 13 December 2002 Presidency Conclusion' <https://www.consilium.europa.eu/media/20906/73842.pdf>, s.e.t. 04.11.2018.

Council of the European Union 'European Council Meeting in Laeken 14 and 15 December 2001' <https://www.refworld.org/docid/3ef2ceb44.html>, s.e.t. 05.12.2018.

Deutsche Welle, 'AB Ülkeleri Arasında Kuzey Akım 2 Uzlaşması' <https://www.dw.com/tr/ab-%C3%BClkeleri-aras%C4%B1nda-kuzey-ak%C4%B1m-2-uzla%C5%9Fmas%C4%B1/a-47433847>, s.e.t. 15.03.2019.

Duits, Caroline/Goedegebuur, Elva/Haumeder, Bodo von/Hos, Tomas/Jabbari, Shaho/Köhler, Raoul/Koopman, Nathalie/Kranenburg, Rosalinde/Vastwijk, Veerle/Verest, Sjoerd/Verschuren, Arkasha (2013) Country Report on Lithuania: A Country Report on Lithuania's Position in the EU.

Encyclopedia Britannica 'History of Latvia', <https://www.britannica.com/place/Latvia/History#ref277448>, s.e.t. 14.05.2018.

Encyclopedia Britannica 'Cultural Life', <https://www.britannica.com/place/Estonia/Cultural-life#ref418725>, s.e.t. 09.05.2018.

Encyclopedia Britannica 'Russification Policies', https://www.britannica.com/place/Russia/Russification-policies s.e.t. 10.05.2018.

Encyclopedia Britannica, 'Lithuania', <https://www.britannica.com/place/Lithuania/History#ref37338>, s.e.t. 18.05.2018.

Erlanger, Steven 'Russia to Complete Troop Pullout in Lithuania', <https://www.nytimes.com/1993/08/31/world/russia-to-complete-troop-pullout-in-lithuania.html>, s.e.t. 15.01.2019.

Estonian Atlantic Treaty Association 'Estonia in NATO' https://www.eata.ee/en/nato-2/estonia-in-nato/, s.e.t. 04.02.2019.

Estonian Ministry of Foreign Affairs 'Estonia Today' <https://vm.ee/sites/default/files/content-editors/web-static/466/Estonia-Nato.pdf>, s.e.t. 05.02.2019.

European Commission, <http://ec.europa.eu/energy/russia/overview/objectives_en.htm>, 24 January 2007>, s.e.t. 15.02.2019.

European Council ın Copenhagen 21-22 June 1993 <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>, s.e.t. 17.10.2018.

Federation of American Sicentists, 'The Foreign Policy Concept of the Russian Federation', <hhhps://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm, s.e.t. 17.02.2019.

Global Security, 'Letonya-NATO Üyeliği' <https://www.globalsecurity.org/military/world/europe/lv-nato.htm>, s.e.t. 06.02.2019.

Gowan, David (2001) How the EU Can Help Russia <https://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/p203_russia-1958.pdf> s.e.t. 10.04.2019.

Grigas, Agnia, (2014) 'Russia-Baltic Relations After Crimea's Annexation: Reasons for Concerns?', Cicero Foundation Great Debate Paper, < http://www.cicerofoundation.org/lectures/Agnia_Grigas_Russia-Baltic_Relations.pdf> s.e.t. 06.04.2019.

Grigas, Agnia/Kasekamp, Andres/Maslauskaite, Kristina/Zorgenfreija Liva (2013) The Baltic States in the EU: Yesterday, Today and Tomorrow < https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2018/01/balticstateseu-grigaskasekampmaslauskaitezorgenfreija-ne-jdi-july13.pdf> s.e.t. 12.09.2018.

International Republician Institute <http://www.iri.org/sites/default/files/fields/field_files_attached/resource/russias1993_constitutional_referendum_0.pdf>, s.e.t. 15.02.2019.

Iwvaskiw, Walter 'Lithuania' <http://countrystudies.us/lithuania/25.htm>, s.e.t. 29.12.2018.

İkdisadi Kalkınma Vakfı 'AB Genişlemesi', <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>, s.e.t. 18.10.2018.

Kasparavićius, Algimantas (2007) 'Views Of Western Countries On The 1926 Coup D'état In Lithuania', <http://talpykla.istorija.lt/bitstream/handle/99999/2062/LHS_12_113-140.pdf?sequence=1&isAllowed=y> s.et. 28.10.2018.

Krizler Gölgesinde NATO Zirvesi <https://www.amerikaninsesi.com/a/nato-zirvesi-basliyor/2438078.html>, s.e.t. 23.04.2019.

Lublin Birliği, https://e-ansiklopedi.org/index.php/Lublin_Birli%C4%9Fi, s.e.t. 16.05.2018.

Lupsor, Andreea 'A German-Russian Secret Agreement:The Treaty of Rapallo' <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/a-german-russian-secret-agreement-the-treaty-of-rapallo>, s.e.t. 14.04.2019.

Miniotaite, Grazina (1999) The Security Policy of Lithuania and the "Integration Dilemma" < https://www.nato.int/acad/fellow/97-99/miniotaite.pdf>, s.e.t. 10.02.2019.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania 'Lithuania's Membership in the North Atlantic Treaty Organization' <https://www.urm.lt/default/en/foreign-policy/lithuania-in-the-region-and-the-world/lithuanias-security-policy/lithuanian-membership-in-the-north-atlantic-treaty-organization-nato>, s.e.t. 08.02.2019.

Missile Defence Advocacy Alliance <http://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/missile-proliferation/russia/iskander-m-ss-26/>, s.e.t. 21.04.2019.

NATO 'The Prague Summit and NATO's Transformation' https://www.nato.int/docu/rdr-gde-prg/rdr-gde-prg-eng.pdf s.e.t. 08.09.2018.

Noel, Pierre/Fellow, Senior (2017) 'The Power of Siberia Natural Gas Project: Commercial or Political?', International Institute for Strategic Studies, <https://www.iiss.org/en/politics%20and%20strategy/blogsections/2017-6dda/january-7f20/power-of-siberia-2a1d>, s.e.t. 10.03.2019.

North Atlantic Treaty Organization 'Enlargement' <https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm>, s.e.t. 04.02.2019.

North Atlantic Treaty Organization 'Membership Action Plan' <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27444.htm>, s.e.t. 03.02.2019.

North Atlantic Treaty Organization 'Statement by NATO Foreign Ministers' <https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_108501.htm>, s.e.t. 25.04.2019.

North Atlantic Treaty Organization 'Wales Summit Declaration' <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm>, s.e.t. 25.04.2019.

North Atlantic Treaty Organization Public Diplomacy Division 'A Short History of NATO' <https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120412_shorthistory_en.pdf>, s.e.t. 01.02.2019.

North Atlantic Treaty Organization Public Diplomacy Division 'NATO Handbook' <https://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-en-2006.pdf>, s.e.t. 01.02.2019.

North Atlantic Treaty Organization 'Riga Summit Declaration' <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_37920.htm?mode=pressrelease> , s.e.t. 17.04.2019.

Pavlovia, Natalia Saint-Petersburg State University of Aerospace Instrumentation 'The Nord Stream Project', <http://guap.ru/guap/nids/pdf_2012/pavlova.pdf>, s.e.t. 17.02.2019.

Peterson Institute for International Economics 'Latvia's Post-Soviet Transition', <https://piie.com/publications/chapters_preview/6024/01iie6024.pdf>, s.e.t. 01.10.2018.

Pifer, Steven Brookings 'Why Did Ukraine's Yanukovych Give in to Russian Pressure on EU Deal?' <https://www.brookings.edu/on-the-record/why-did-ukraines-yanukovych-give-in-to-russian-pressure-on-eu-deal/>, s.e.t. 23.04.2019.

Popescu, Nicu After Crimea: Putin's Balance Sheet, <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_24_Putin.pdf>, s.e.t. 17.02.2019.

Putin, Vladimir Новый интеграционный проект для Евразии-будущее, которое рождается сегодня, <http:// izvestia.ru/news/502761.> s.e.t. 10.02.2019.

Putin, Vladimir http://en.kremlin.ru/events/president/news/page/348, 24.04.2019.

Rettman, Andrew 'Bulgaria Freezes Work on South Stream Pipeline' <https://euobserver.com/foreign/124527>, s.e.t. 15.04.2019.

Rey, Marie Pierre (2015) 'Russia and Western Europe: Review of a Complicated Relationship', L'Observatoire Centre D'analyse de la CCI France Russia, < https://www.obsfr.ru/fileadmin/Policy_paper/PP_10_EN_Rey.pdf> s.e.t.07.04.2019.

Rodionov, Vladimir Russian News Agency 'Baltic Fleet Holds Exercises in Framework of Surprise Inspection' <http://en.itar-tass.com/russia/721751>, s.e.t. 05.04.2019.

Smith A., Mark (2004) 'Russia&The EU Under Putin', Conflict Studies Research Centre, <https://www.files.ethz.ch/isn/96216/04_Jul.pdf> s.e.t. 07.04.2019.

Sukhankin, Sergey (2017) 'Kaliningrad and Baltic Sea Region Security', <https://www.cidob.org/en/content/download/68079/2066641/version/6/file/23-30_SERGEY%20SUKHANKIN_ANG.pdf> s.e.t. 15.04.2019.

Supule, Inese (2004) 'The Referandum on Latvia's Accession to the European Union: Analysis and Conclusions', Ethnicity Studies, < http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2012/03/EtSt_Supule_2004.pdf> s.e.t. 25.12.2018.

The Latvian Institute 'From Tribe To Nation: A Brief History of Latvia', <http://www.eiro.lv/files/upload/files/04%2005%20LI_brosura%20vesture%2012.04%20EN.pdf>, s.e.t. 15.05.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 'Baltık Denizi Devletleri Konseyi' <http://www.mfa.gov.tr/baltik-denizi-devletleri-konseyi.tr.mfa>, s.e.t. 30.11.2018.

Ukraine's Global Voice <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/dmitry-rogozin-unipolar-world-is-over-339928.html>, s.e.t. 23.04.2019.

Varol, Tuğçe (2013) The Russian Foreign Energy Policy <https://eujournal.org/files/journals/1/books/TugceVarol.pdf> s.e.t. 05.04.2019.

Wikiwand 'Estonya Tarihi', <http://www.wikiwand.com/tr/Estonya#/Tarihi>, s.e.t. 12.05.2019.

World Bulletin, <https://www.worldbulletin.net/europe/nato-russia-to-cooperate-on-missile-defence-h66540.html>, s.e.t. 23.04.2019.

Zak, Anatoly 'Iskander Short-Range Ballistic Missile' <http://www.russianspaceweb.com/iskander.html>, s.e.t. 20.04.2019.

Фонд русский мир, 'Что финансирует в Латвии путина фонд "Русский мир"?', <http://rus.tvnet.lv/novosti/kommjentariy/195556-chto-finansirujet-v-latvii-fond-putina-russkiy-mir>, s.e.t. 05.04.2019.

TEZLER

Aktükün, İlker (2002) 'Eski Sovyetler Birliği'nde Milliyetler Politikası ve Yeni Dünya Düzeni Çerçevesinde Günümüze Yansıması' (Doktora), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Asal, Uğur Yasin (2012) 'Rusya'nın Baltık Ülkeleri Politikasının Değişimi' (Yüksek Lisans), T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.

Güngör, Özge (2007) 'Ethnic Russians and Minority Rights in the Baltic States During Their Accession Process' (Yüksek Lisans), ODTÜ, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi.

Jafarov, Nazim (2007) 'Rusya'da Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü (1991-2006)' (Doktora), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kabakuşak, Damla (2011) 'Sovyet Sonrası Estonya'nın Siyasi Yapılanma Sürecinin Tarihsel Arka Planı' (Yüksek Lisans), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kauppila, Laura Eleonoora (1999) 'The Baltic Puzzle: Russia's Policy Towards Estonia and Latvia 1992-1997' (Yüksek Lisans), University of Helsinki, Department of Social Science History.

Keskin, Cihan (2009) 'Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Güvenlik Politikaları Bunun ABD-AB ve Türkiye'ye Etkisi' (Yüksek Lisans), Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Krata, Polina (2014) 'Türkiye-Baltık Devletleri İlişkileri: Dünden Bugüne' (Yüksek Lisans), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lokmanis, Arnis (2004) 'From Independence To Alliance: NATO Impact On Latvian Security Environment In The Post Cold War Era' (Yüksek Lisans), Naval Postgraduate School.

Özdal, Habibe (2015) 'Rus Dış Politikasında Ukrayna (1991-2014)' (Doktora), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Schmitz, Jasmin (2018) 'The Future of EU-Russia Relations Case Study About the EU As Defence Actor' (Yüksek Lisans), University of Twente, Faculty of Behavioral and Management Science.

Spiesschaert, Wouter (2002) Estonia's Application For Membership of the European Union, (Yüksek Lisans), University of Tampere.

Ülker, Mustafa Altuğ (1997) 'NATO Enlargment' (Yüksek Lisans), Bilkent Üniversitesi, İktisadi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DİĞER KAYNAKLAR

Avrupa Komisyonu, (2015) <https://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3921_en.htm>, s.e.t. 19.032019.

Dogovor o Soiuze Belarusi i Rossii, Rossiiskaia Gazeta, No. 66, April 3, 1997: 1.

Woehrel, Steven/Kim, Julie/Ek, Carl (2003) NATO Applicant States: A Status Report, <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs4268/m1/1/high_res_d/RL30168_2003Apr25.pdf> , s.e.t.10.03.2019.